

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

1998, 1
43. liburukia
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Argitalpen batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Henrike Knörr Patxi Goenaga J. A. Arana Martija Miren Azkarate Beñat Oihartzabal Patxi Altuna Juan Luis Goikoetxea
Eragile eta idazkaria:	Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 8-10, 48010 Bilbo

Publmail 2000. Bilbo-Galdakao errepidea, 18, Arzubi etxea, 4. solairua, 48004 Bilbo

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

ANDRES MARIA URRUTIA BADIOLA EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Jean Haritschelhar, <i>Andres Urrutia Badiola Euskaltzaindian sartzea</i> .	11
Andres Urrutia Badiola, <i>Legearen zirrikietatik barrena: ahozkotik idatzizkora</i>	13
Jose Antonio Arana Martija, <i>Andres Urrutia Badiola euskaltzain berriaren sarrera hitzaldiari erantzuna</i>	49

JOSEF FRANTZISKO AIZKIBEL EN II. MENDEURRENA

Nerea Zubizarreta Artetxe, <i>Josef Frantzisko Aizkibelen II. Mendurrena</i>	71
Koruko Aizarna, <i>Aizkibelen II. Mendurrenean</i>	73
Jean Haritschelhar, <i>Josef Frantzisko Aizkibel-en II. Mendurrena</i>	75
Jose Mari Satrustegi, <i>Aizkibel: Argien mendeko azkoitiarra (1798-1865)</i>	77
Henrike Knörr, <i>Aizkibel bibliografiagile</i>	83
<i>Iparragirrek J.F. Aizkibeli egindako bertsoak eta musika</i>	89

EUSKALTZAINDIAREN ERABAKIAK ETA ADIERAZPENAK

Euskaltzaindiaren ARAUAK:	
80.—Hiztegi Batua: <i>josi - koala</i>	95
81.—Hiztegi Batua: <i>koartel - kontsultatu</i>	109
82.—Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak	116
83.—Hiztegi Batua: <i>kontsumitu - lan</i>	137

84.—Hiztegi Batua: <i>lanabes - lekoa</i>	146
85.—Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma	154
86.—Hiztegi Batua: <i>lekora - lozorro</i>	157

BATZAR AGIRIAK

Donostian, 1998ko urtarrilaren 30ean	167
Ageriko batzarra	171
Bilbon, 1998ko otsailaren 27an	173
Ageriko batzarra	178
Azkoitian, 1998ko martxoaren 27an	180
Ageriko batzarra	183
Bilbon, 1998ko apirilaren 24an	185
Ageriko batzarra	190
Baionan, 1998ko maiatzaren 29an	192
Ageriko batzarra	197

JASOTAKO TXOSTENAK

EUSKAL HERRIKO HIZKUNTZA ATLASA

Izaskun Etxebeste, <i>EHHA-ko soinudun artxiboa: eskatzen duen jokatze- bide etikoa</i>	203
---	-----

ONOMASTIKA

Mikel Gorrotxategi Nieto:	
— Subilla-Gasteiz/Subijana de Alava	215
— Burgelu	217
— Garai	217
— Berriz	218
— Uribarri Kuartango	219
Juan San Martin, <i>Bidasoa-Txingudi. Hidronimia zehatz kokatzearen al- deko txostena</i>	221

LITERATURA

Patxi Salaberri Muñoa, <i>Aipamen klasikoak Axularren Gero liburuan</i> .	231
Arnaud Abbadie, <i>Aphezac soldado</i>	253

AHOSKERA

Miren Lourdes Oñederra, <i>Ahoskera lantaldearen errendapen txostena</i>	265
--	-----

BERRIAK

BILBAO BIZKAIA KUTXA-R.A.L.V. / EUSKALTZAINDIA:

Literatura sariak

Juan Luis Goikoetxea Arrieta, <i>Ipuinak eta bertsoak 1996</i>	279
Jean Haritschelhar, <i>Bilbao Bizkaia Kutxa-Euskaltzaindia. Literatura-sariak: 1997</i>	281
José Ramón Bilbao, <i>1997ko 'Azkue' Saria</i>	283
R.M. Azkue sariak: 1997. <i>Inoiz baino partaidetza zabalagoa</i>	283

PIARRES LARZABALEN IDAZLANAK - VII:

OROITZAPENAK

Liburukiaren aurkezpena

J.L. Davant, <i>Piarres Larzabalen idazlanak - VII: Oroitzapenak</i>	291
Piarres Xarritton, <i>Piarres Larzabal-en Oroitzapenak</i>	295

HIL BERRIAK

Mikel Atxaga, <i>Maria Dolores Agirre Aizpuru (1903-1997)</i>	299
Jose Maria Satrustegi, <i>Jose Maria Azpiroz (1916-1997)</i>	303

Juan San Martin, <i>Karlos Santamaria Ansa (1909-1997)</i>	307
Abel Muniategi, <i>Jesus Oleaga Etxebarria (1914-1998)</i>	313
Pierre Andiazabal, <i>Thomas Uthurry (1920-1997)</i>	315
Henrike Knörr, <i>In memoriam Joan Coromines (1905-1997)</i>	319

**ANDRES MARIA URRUTIA BADIOLA
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

Bilbo, egoitza, 1998-02-27

**ANDRES MARIA URRUTIA BADIOLA
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

Bilbo, egoitza, 1998-02-27

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Herri erakunde agintari jaun-andereak,
Deustuko eta Euskal Herriko Unibertsitateko
agintari jaunak,
Kultur elkarteetako ordezkariak,
Euskaltzainkide anderea eta jaunak,
Jaun-andereak, arratsalde on.

Gaur, gure egoitzako areto nagusian, irakurriko du bere sarrera mintzaldia joan den martxoan, Iraizozen bilduak ginelarik, hautatu dugun Euskaltzain berria Andres Urrutia Badiola jaunak.

Ez ditut hemen Andres Urrutia-ren merezimenduak aipatuko. Bertze batek, erantzuleak hain zuzen, nik baino hobeki egingen du. Bakarrik azpimarratu nahi nuke lehen aldikotz Euskaltzaindiaren historian hautatzen dela notario bat. Izan dira eta badira Euskaltzaindian lege gizonak, notario lehena da Andres Urrutia. Denetarik behar da Akademia batean: idazleez eta hizkuntzalariez gain, beharrezkoak dira ere euskara espezializatu baten jabe diren euskaldunak, zientzilariak nola notarioak.

Ongi ezagutzen dugu Andres Urrutia. Euskaltzain urgazle izendatua izan zen Ziburun 1991-ean. Geroztik sartu da batzordeetan, hala nola EEBS-en (Egungo Euskararen Bilketa-lan Sistematiakoan), Jagon Sailean, Sailaren idazkari izan delarik eta Lege-Ekonomi batzordean, ematen dituen aholkuak beti baliagarriak direlarik Euskaltzaindiarentzat.

Deustuko Unibertsitateko irakaslea da Andres Urrutia eta hain zuzen, Alfonso Irigoien Deustuko Unibertsitateko katedradun zenaren aljian jarriko da. Badute nahiko lekua Euskaltzaindian Unibertsitateek, Deustukoak, Euskal Herrikoak, Iparraldekoak. Orotara hamahiru euskaltzain Unibertsitateko erakasle edo erakasle ohiak dira, erdia baino gehiago beraz. Osoki aldatu da Euskaltzaindia. Euskaltzainburu naizenetik -bederatzi urte orain- agurtu ditut bere sarrera mintzaldia egitean, Andres Urrutia barne, zortzi euskaltzain, heren bat

orotara; segitzen du Euskaltzaindiak duela hogeita hamar urte hartu zuen erabakia: euskara batua, Euskal Herri osoak hain beharrezkoa daukan euskara idatzia-
ren sortzea, lantzea eta bultzatzea. Arantzazuko biltzarretik hona zenbat
euskaltzain berri, denak kar berarekin lanari lotuak! Egun batez joanen gara gu
ere, nahiz ez dugun presarik batere, euskaltzain berriek ordezkaturiko gaituzte,
Euskaltzaindia biziko da euskara diraueno eta badakigu iraunen duela euskal-
dunek hala nahi baitute.

Andres Urrutia kidea, ohore zuri egun ospetsu honetan eta bihotz-bihotze-
tik ongi etorri.

LEGEAREN ZIRRIKITUETATIK BARRENA: AHOZKOTIK IDATZIZKORA

Bilbo, egoitza, 1998-02-27

*Andres Urrutia Badiola
euskaltzainaren sarrera-hitzaldia*

I. *Nori berea da Zuzenbidea*

(OIHENART, A.: *Atsotitzak eta erre-frauak, Proverbes ou Adages basques, Recueillis par le sieur d'Oihenart*, Paris, 1657).

II. *Mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ez baliz... legueac norc eta nola eguinen cituen?*

(D'ETCHEBERRI, J.: "Lau-urdiri gomen-diozco carta edo guthuna", *Obras Vascon-gadas del Doctor Joannes d'Etcheberri*, Paris, 1907, 302. or.).

III. *Lege gizonek behar duten hiztegi berezia.*

(Aita VILLASANTE: *Euskera*, XVIII, Bilbo, 1973, 203. or.).

IV. *Euskaltzaindia, erakundea ote?*

LEGEAREN ZIRRIKITUETATIK BARRENA: AHOZKOTIK IDATZIZKORA

Euskaltzainburu jauna,
Herri agintariok,
Euskaltzainok,
Senideok,
Lagunok,
Jaun-andreok,
arratsaldeon guztioi.

I

Nori berea da Zuzenbidea

Ate joka natorkizue, euskaltzainok, Bizkaiko foru herrialdetik eta Zuzenbidearen arlotik. Euskara eta Zuzenbidea izan ditut betidanik lan-tresna eta gogo pizgarriak. Zilegi bekit, hortaz, aspaldiko euskal atsotitza gogoratzea, berorrek laburtzen baitu ondoen, nire irudirako, zuei azaldu nahi nizuekeena.

Nori berea da Zuzenbidea. Horra hor, besterik gabe, plazaratu gura dudan mezua, sarrera hitzaldi honen hezur-muina. Halakorik zuenganatzea erdietsiko banu, jakina, nire auzi hau ez litzateke benazko eta zinezko auzi bihurtuko.

Egin-eginean ere, bakoitzari dagokiona ematea betiko gogo, nahi eta gura izan ohi da giza kulturetan. Ez, ostera, eguneroko errealitate bizia. Asmo horren atzetik joan ohi dira justizia, Zuzenbidea, legea eta abarrak. Asmo horren bila ere, aurreko horien espresabideak, hitzak, esamoldeak; azken batean, hizkuntzak eta hizkerak.

Hortxe dituzue, lehendaurrez, nire egitekoaren bi ardatz nagusiak: Zuzenbidea eta hizkuntza. Edonondik begira dakiola ere, bi osagarri horiek norabide gabekoak izango lirateke, aldez aurretik beroriek kokatuko ez banitu gure egoe-ra eta inguruabarrik zehatzenetan, alegia, Euskal Herrian bizi ditugun zuzenbide/ak eta hizkuntza/ak tartean direla.

Aipua, nolana ere, ez da berria etxe honetan. Itzal eta sona handiko euskaltzainak aritu dira halakoetan (ETXEGARAI, ARRUE, NAZARIO OLEAGA, Aita VILLASANTE). Orobat gertatu da bestelako akademietan, horietan ere hizkuntza eta Zuzenbidea kezka eta eztabaida iturri izan baitira. XIX. mendean, Gaztelaniaren Akademiak espainiar legeginak aitortu zituen bere kideen artean, eskubide eta askatasun, konstituzio eta kode berrien hizkera bereganatu nahian (1). Horretara ondu zuen hizkuntzaren barruan Zuzenbideari edo, hobe esanda, hizkera juridikoari ematen zion garrantzia. Harrezkero ere izan ditugu halakoak eta berrikitan gertatu da antzekoa Zigor Kodearen legegintza bidean, Espainiako Parlamentuak Gaztelaniaren Akademiarekin gauzatu duen lanki-

(1) MARTIN, J. eta beste batzuk: *Los lenguajes especiales*, Comares, Granada, 1996, 6. or.:

“En España, La Real Academia Española se aperció de que había aparecido una nueva casta de hombres que hablaba una nueva lengua, la lengua de los derechos y de la libertad, y fue incorporando a nuestra lengua el nuevo sistema conceptual y léxico, gracias a la labor de eminentes juristas: Manuel de Lardizábal, Secretario Perpetuo de la Corporación; Gaspar Melchor de Jovellanos, miembro de número de la RAE, cuyo discurso de posesión versó *Sobre la necesidad del estudio de la lengua para comprender el espíritu de la legislación*; Francisco Martínez Marina, fundador de la Historia del Derecho; Antonio Ranz Romanillos; el granadino Javier de Burgos, creador de una Administración Pública objetivada y eficaz, a quien se debe la división provincial de 1833, sobre la que aún vivimos; Antonio Alcalá Galiano; Alejandro Oliván y Joaquín Francisco Pacheco cuya gran obra fue la elaboración del Código Penal de 1848.”.

detzaren bitartez, lege testurik pisuzkoenak gaztelania egokian argitarara daitezzen (2).

Gurean, hala ere, bestelako datuak izan ditugu dantzan. Bi dira azpimarratzeko modukoak:

a) Euskararen egoera bera (funtzioetan gutxiagotua eta giza aldra gutxiengo baten hizkuntza).

b) Euskal Herriko herrialde batzuetan egun bizi diren autogobernu fenomenoak, horiek ekarri baitizkiote euskarari premia berriak eta jorratu gabeak, batez ere, Herri Administrazio, komunikabide eta irakaskuntzan. Erabat ezezagun izan zaigu Euskal Herrian, oraintsu arte eta salbuespenak salbuespen, bere burua elebiduntzat (euskara barne) aitoritzen duen botere politiko baten presentzia.

---

(2) PRIETO DE PEDRO, J.: "La exigencia de un buen lenguaje jurídico y Estado de Derecho", in *Administrazioaren eta herritaren arteko komunikazioa hobetu nahian (Hizkera errazteari buruzko jardunaldietako ponentziak)*, IVAP-HAEE, Gasteiz, 1996, 137. or.:

"La Real Academia Española conoció, en su Sesión Plenaria del día 29 de junio, el escrito del Excmo. Sr. Presidente del Congreso de los Diputados, en el que, al solicitar un informe sobre el texto del Proyecto, reclamaba de manera especial la atención sobre los aspectos semánticos de términos no técnicos, y, en concreto, sobre el uso de los tiempos verbales frecuentes en el lenguaje jurídico.

Con el mayor respeto al ámbito de competencia de las Cortes y teniendo presente que el lenguaje legislativo posee la condición específica de «lenguaje especial», lo que comporta la preferencia de uso de determinadas marcas, fijó la Academia unas normas generales para la revisión, encomendándola a una Comisión especial.

Recibió ésta el texto definitivo del Congreso entrado ya el mes de julio y se ocupó desde entonces, con premura de tiempo, en la aplicación de los siguientes criterios:

Criterios de índole general:

1. Adecuación del texto a las Normas ortográficas vigentes.
2. Homogeneización del tenor del texto, en el que, como obra de diversas manos, se advertían con frecuencia fórmulas diversas aplicadas a un mismo caso en distintos.
3. Con fidelidad absoluta al principio básico del lenguaje especial de la norma jurídica citado en la precisión y la claridad, se proponen en algunos artículos simplificaciones o adopciones de términos que estima más apropiados.

Criterios particulares:

4. Se ha cuidado de manera especial que los términos no estrictamente jurídicos se adecúen al registro normativo del Diccionario de la Real Academia. Así, por ejemplo, el término «perpetrar» se reserva para el «delito o culpa grave».

5. En el uso del futuro hipotético, tan propio del lenguaje especial de la norma jurídica pero del que evidentemente se abusa multiplicándolo innecesariamente, se ha optado por mantenerlo siempre en los enunciados de tipo sentencioso —«el que presentare testigos falsos será castigado...»—, flexibilizando después el desarrollo de éstos con otros tiempos verbales.

Entiende la Real Academia que con ello se conjuga el respeto a la tradicionalidad de las fórmulas jurídicas con el sabor de actualidad de la norma. No deja de resultar significativo a tal propósito que, al tipificar nuevos delitos, como los vinculados al narcotráfico, a la ecología, etc., los redactores hayan prescindido casi siempre del empleo de ese futuro. A lo que significa esa tendencia de los legisladores pretende atender la Academia con la peculiar forma de armonización que propone."

Aurreko horiek, zalantzarik gabe, badituzte euren ondorioak, hizkuntza eta Zuzenbidearen gorabeheretan. Horietan sakondu nahi dut nire ahalegina eta, bide beretik ere, etorkizunari buruzko gogoetak eskaini.

Nire azaltze lanean lehendabizikoa *Zuzenbide* hitza bera, historian zehar norabide eta espresamolde bakarrekoa izan ez dena. Euskal autoreek maiz erabili izan dute *deretxo*, *eskubide*, *zuzena*, *zuzentza*, *zuzenbidea*... Azken urteotan, zail samarra izan bada ere, badirudi finkatuxeago dugula *Zuzenbide*arena, arau multzoari dagokiona azaltzeko; *eskubidea*, ostera, *Zuzenbide*ak norbanakoarentzat sortzen duen ahalmen sorta horri legokioke jabetasun osoz. Kritikak kritika eta aurkako iritziak gogoan ditudala, modu horretan jardungo dut nik neuk gaur eta hemen.

Gauzak horrela, bistan da nirea euskararen ikuspegia garatzea izango dela, hala historian zehar, nola egunotako bizimoduan; horretarako, euskarari *Zuzenbide*aren tresna izateko bide malkarrean agertu izan zaizkion oztopo eta estropezuak hizpide izango ditut. Azken urteotakoak zer ekarriko duen ere azaltzen ibili beharra daukat, Euskaltzaindiak lanean aurrera egin ahala, lan horren ekarriak berehala jasotzen baitira hizkuntzaren esparru guztietan eta, nola ez, hizkera berezien alorrean; bertan eta geroenean esango dudanez, euskara juridikoa ere badugu, euskararen enbor zaharreko adar berrizatu moduan.

Zutik: Andres Maria Urrutia, sarrera berbaldia egiten.

Mahaian ezkerretik eskuinera: Henrike Knörr, buruordea; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua; Patxi Goenaga, idazkaria, eta Jose Antonio Arana Martija, diruzaina.

Horrek, berez eta besterik gabe, hitzaldi baterako baino gehiago, arnas luze eta sakonagoko gogoetarako osagarriak ekarriko lizkigukeela ezin uka. Niri, ordea, bestelako puntutxoak ere eskura etorri eta nahitaez hartu behar, Euskaltzaindiak duen erakunde izaeraren nondik norakoak zuen begipean jartzeko.

Beste berba batzuetan esateko, Euskaltzaindiak bi horietan izan ditzakeen zereginak argira ekartzen ibiliko natzaizue, nire indar mugatuen ginoan. Horretarako ere, Euskaltzaindiari aitortzen diot indarra, bai Euskal Herri osoko herrialde historikoen artekoa, baita estatuen arteko mugaz haraindiko eta honaindiko izaera eta balioa ere.

Nonbaitetik hasi behar eta esan dezadan azken urteak euskararentzat iraultza eta joan-etorri handikoak izan direla. Arantzasutik honako itzulunguruan hogeita hamar urte luze betetzear daudenean, orduko lerro nagusiak aurrera doazkigu arian-arian. Han bertan erabaki zenak ahalbideratu ditu egungo kezka eta arazoak, orduko oinarria izan baita gaurko arranguren sustraia.

Damurik, ezin gauza bera esan hizkuntzak bizi duen bestelako ajeaz, alegia, belaunaldien arteko hizkuntza zaindu eta bermatzeko zereginaz, horretan eta, oro har, horren euskarri den ahozkotasunean, galera nabariak izan ditugulako urteok garrean.

Idatzizkoa zein ahozkoa, horixe izan dugu mendeotan barrena euskararen bizimodua baldintzatu duen bikoitza. Topikoari jaramon eginez gero, euskaldunok urri eta motz izan gara berbetan nahiz letra idatzietan. Topikoak topiko, horrek ere baditu bere baitan gezur galantak.

Hala eta guztiz ere, nire gaurko eginkizunari dagokionez, aurrekoak behela azalarazten digu errealitate sendo eta ezinbestekoa: euskal herrialde historikoen, bakoitzak bere esparruan, Foru zuzenbide beregain baten jabe izan arren, ez zuten euskararentzat finkatu gune ofizial baten sorrera. Foruetan, bertako erdarak (gatzelania, nafar erromantzea, gaskoina) ziren nagusi, zalantza nimenorik gabe.

Horra hor, hasteko, lehendabiziko abiapuntua. Euskara eta bertako Foru zuzenbidea, molde idatzian behinik behin, ez ziren bat. Lehena ez zen bigarrenaren eramaile izan. Hizkuntza eta Zuzenbidea, bion arteko lotura, estatu zein hizkuntza handien legelarietzat sustrai ohikoa eta hastapen eztabaidaezina, ez zen euskaraz sekula ere garatu (3).

---

(3) CORNU, G.: "Français juridique et science du droit: synthèse", in *Français juridique et science du droit*, Bruylant, Bruxelles, 1995, 16. or. CORNU frantziarrak harridura handiz azaltzen du Zuberoko egoera, aurreko horren froga gisa: "Il est impossible d'admettre qu'entre la langue et le droit le lien soit indéfectible. Leur liaison n'est pas indissociable. Entre eux la séparation est possible. Leur dissociation est un fait linguistique et juridique indiscutable. Il ne suffirait pas d'en chercher les marques au travers des accidents de l'histoire. Les rapports ont évoqué l'éviction de la *french law* et l'ordonnance de Villers-Cotterêts. J'y ajouterai la mésaventure des Basques. En 1520, la coutume du pays de Soule, province basque, a été rédigée comme la plupart des coutumes

Horretarako arrazoiak batera eta bestera erkatu izan dira. Taxu eta edu desberdineko kariak ekarri dituzte autoreek auzi horretara. Lau izen alderatuko ditut nik, eztabaida horren lerro eta lerrabideak argitzeko. Laurok dira nafarrak, Nafarroa izan baita historian zehar gertaera horien adibiderik garbiena eta esanguratsuen. Nafar erresumaren egitura politiko bete eta osoa izan daiteke, Euskal Herriaren baitan, horretarako lantegirik egokiena.

Apartera joan gabe, LACARRAK (4) argi ikusi zuen horren oinarria, inguruko erdara horiek zeregin ofizialetarako aurretiaz zituzten erabilera eta zorroztasunean. CIERBIDEk (5) ere ikuspegi berbera erakutsi du Euskal Herriko historian zehar gertatu den eleaniztasuna ikertzean.

Beste batzuk, GONZALEZ OLLE (6) adibidez, gehiago lerratu dira arazo hau gizarte ikuspegitik epaitzera, goi eta behe mailako hiritarren artean zeuden

---

à cette époque. Mais elle a été écrite en langage béarnais de ce temps et il a fallu attendre longtemps, d'initiatives privées, que cette coutume basque fût traduite en langue basque!"

(4) LACARRA, J.M.: *Vasconia medieval. Historia y filología*, Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Donostia, 1957, 30. or.: "Sería interesante precisar por qué el vasconce, que lo veremos hablado por todo un pueblo, en el que se constituye una entidad política independiente —el reino de Navarra—, no llegó a ser nunca lengua escrita [...]. Pero nada de esto se daba en el País Vasco: Ni hay una liturgia en vasconce, ni una corte o unos elementos directivos totalmente ajenos al latín. De aquí que no se sienta en la corte una necesidad absoluta de redactar los documentos en una lengua nueva con la adaptación correspondiente, cuando ya disponían del latín o del romance, inteligible para una buena parte de los súbditos del reino. Piénsese que cuando en el siglo X se estabiliza la monarquía navarra, ésta se extendía desde Jaca hasta la Rioja, y que precisamente la dinastía Jimena procede —según veremos mañana— de la zona más romanizada del País".

(5) CIERBIDE, R.: "Plurilingüismo histórico en Euskal Herria", *Fontes Linguae Vasconum*, 56 (1990), 156. or.:

"De hecho, el euskaldún, tan pronto como ampliaba el círculo de acción, estaba obligado a comunicarse en algún romance, al norte en gascón y al sur en romance de Navarra o castellano. De este modo, el vasconce, de salida, estaba muy mal situado para ganar la carrera, a pesar de su evidente arraigo popular.

Dos factores negativos más se añaden en contra del euskera:

1. La labor evangelizadora llevada a cabo por la Iglesia católica en Occidente se realizó en la lengua de cultura, no en la del pueblo, ya que sólo a partir de la Contrarreforma comienza a aflorar la lengua escrita.

2. El vasconce carecía de una lengua madre a la que referirse para pasar al estadio de la escritura y para enriquecerse con formas nuevas, como así sucedía con los romances respecto del latín, provocando con ello adaptaciones, siempre mucho más penosas de lo que pudo ocurrir con los romances."

(6) GONZALEZ OLLE, F.: *Vasconce y romance en la Historia lingüística de Navarra*, Cofradía gastronómica del pimiento seco, 5, Ediciones y Libros, Iruñea, 1972, 53. or.: "Todas las anteriores consideraciones han estado dirigidas a precisar el fenómeno histórico previamente expuesto: Un territorio, un reino, que desde el punto de vista geográfico se muestra homogéneo en el uso hablado del vasconce, no lo utiliza en la escritura de sus documentos. De ahí se desprende inmediatamente que dentro del área considerada vascohablante tuvo que darse una escisión, una diferenciación vertical, sociocultural, entre vasconce y romance. Y que es bajo tal aspecto —y no bajo el territorial— como debe estudiarse el conflicto entre ambas modalidades lingüísticas".

erabilera eta tirabira linguistikoen adierazpide moduan. JIMENO JURIOk (7) ere antzeko bidetik agertu ditu bere gogoetak berrikitan.

Ñabarduraz beteriko oharrak egin dakizkieke, dena den, halako baieztapenei. Goi mailako euskaldunen artean, esaterako, ezaguna da, besteak beste, JUAN DE ZUMARRAGA, BERTRAN ETXAUZKO, BELA, OIHENART eta abarren euskalduntasuna. SATRUSTEGI (8) euskaltzain osoak ere egoki irazi ditu XVI. mendeko espioitza gutunak, agintean zeudenek elkar trukean idatziak eta euskaraz adieraziak.

Euskara euskal gizartean bizi da, bertan dago sustraiturik. Horretara, XVI. mendeko lehen testuek (batik bat, atsoitzek) euren barnean daramatzate halako esamolde eta erranairuak, eduki juridikoz beteak. Hamaikatxo dira horren tankerakoak. Horietako batzuk aipatu nahi eta bi ditut gogoko, zuenera beren beregi ekartzeko, bi-biok ematen baitidate aukera ederra ALFONTSO IRIGOIEN euskaltzain oso zena gogoratu eta, zor zaion legez, haren laudorioa egiteko.

Hark utzitako lekua, jakina, ezin haren moduan bete. Hark irekitako lortzari eustea, ostera, egingarriago gertatu eta horri ekin diot, haren gomuta biziberritu nahian.

Haria eten gabe, ekar ditzadan bertora IRIGOIENen begiko haiek: *atzerri*, *otserri* (9) eta *urde urdaondo e(ta) açia etondo* (10).

(7) JIMENO JURIO, J.M.: "Navarra. Historia del euskera", *Gure klasikoak*, Txalaparta, Tafalla, 1997, II. kapitulua.

(8) SATRUSTEGI, J.M.: "Relectura de los textos vascos de espionaje del siglo XVI", *Fontes Linguae Vasconum*, 64 (1993), 443-476. orr.

(9) IRIGOIEN, A.: "Oihenart-en atsoitz eta erretrauz nota tipia", *Euskera*, 34 (1989), 564. orr.:

"2. Ohienart, n.º 49: *Azerri Otserri*, 'païs d'étranger, païs de loups'.

Latinez bazen erretrau politiko bat, zeinen arauera: *Hospes hostis*, 'atzeritarra etsai', baitugu, euskarazkoa bezain laburra eta aliterazio ta gutzizkoa. *Atzerri otserri* zaharra bada, latinezkoa zaharra goa.

Argi dagoela dirudi latinez *hospes* eta *hostis* hitzek sortzen duten aliterazioa gogoan izanik eraiki dela euskarazkoa ere; *atzerri otserri*. Hitz konposatu bietan bigarren elementu den *herri*, 'païs', berdina baita *atz-* eta *ots-* formen txistukariekin jokatu da. Latinezko erretrauak eta euskarazkoak elkarren artean zer ikusirik ez dutela pentsatzea zaila dela derizat eta, jakina, denborari dagokionez arrazoizko da latinezkoa lehenagokoa dela uste izatea."

(10) IRIGOIEN, A.: "Urde Urdaondo e(ta) açia etondo", in *De Re Philologica linguae Uasconicae III*, Bilbo, 1990, 96. or. eta ondorengoak.

1452. urtean gaude eta legegin bizkaitarrak honetara dio: "Otrosí dixieron que por quanto quando alguno fema a alguno/fijo suyo o fija, o a otro heredero, alguna casa e caseria con todos/los bienes muebles e rayzes a ella pertençientes ponen duda/si daçion general de bienes muebles vale o non; e por quitar esta/dubda dixieron que hordenauan e estableçian que tal daçion general e fermamiento de la tal casa e caseria e bienes raizes, vala/e en quanto la daçion general de lo bienes muebles, non vala (signo) // (Fol. 59 v.º) (Al margen: Fuero Viejo de Vizcaya), saluo si dieren nombrando e declarando cada cosa sobre si; pero/por tal donaçion general no nombrando otros ganados o dine/ros se entiendan auer dado los bienes muebles que el Fuero An/tiguo de Vizcaya manda vr de Vrdaondo e açia Etondo, que son/la casta de los puerços que fueren en casa, e el pan que ouieren co/gido en casa, asi trigo como borona e çebada que aya cogido en/aquel

Azken horren inguruan badago zeresanik, berorrek baieztatzen baitu Euskal Herriko hainbat testu juridikotan ageriko dugun jokaera, hau da, erdaraz idatzitako testuaren barruan, erakunde edo egintza juridiko jakin batzuen izena euskaraz ematea. Horrek ere aldi hartako testigantza zuzeneko ematen digu, bertan egiaztatzen baitzaigu euskarak eta euskaldun letraduek moldatzen zuten jokia: erdaraz idatzi, euskarazkoa ere emanez, euskarazko horrek adierazten zuela euskaraz sortu, eta ohitura eta erabileraren bidez moldaturiko kontzeptua. Euskarazkoak balio zuen erakunde bera adierazteko; gure kasuan, etxe barruko dohaintzak zer hartu behar zuen egokien azaltzeko: *pero/por tal donaçion general no nombrando otros ganados o dine/ros se entiendan auer dado los bienes muebles que el Fuero An/tiguo de Vizcaya manda vr de Vrdaondo e açia Etondo, que son/la casta de los puerços que fueren en casa, e el pan que ouieren col/gido en casa...* Adibideak non-nahi ditugu (11). CARO BAROJAk (12) ere batzuk argitaratu egin ditu, Nafarroako Zuzenbidean eta, oro har, Euskal Zuzenbidean ere.

IRIGOIENen meritua da Bizkaiko Foru Zaharraren aipua, berak gauzatu zituen beste ikerketa askoren tankerakoa. Bestenaz ere, ezin baztertuzkoak dira ALFONTSO IRIGOIENen eragina eta itzala. Amaigabeko kontua izango litzateke horiek guztiak zerrendatzea. Zelanbait ere, eta Deustuko Unibertsitatek natorrenez, bidezko izan bekit harekiko dudan zerbait barruragoko plazaratzea.

Arean bere, gutariko askok, hirurogeita hamarreko hamarkadan Deustuko Unibertsitateko ikasle izan garenok, oroipen hurrekoan dugu haren irudia. Orduko sortu berria zen Deustuko Unibertsitateko *Departamento de Estudios Vizcaínos*. Bertan genituen MAÑARIKUA, CELAYA eta IRIGOIEN, historia, Zuzenbide eta euskararen inguruan ari eta ari, sail bakoitzari berea emanez. Hirukote ausarta benetan, behialako euskal kulturaren *hiru troglodita* (ARANZADI, BARANDIARAN, EGUREN) haien modukoa, gerogarrenean sortu zituzten emaitzei jaramon

---

anno e en esto non se entienda de el pan que truxiere/de fuera parte, ni los toçinos por muchos que tengan, saluo el/que estouiere ençentado, e vna cuba en que tenga la despensa, e/vna arca en que tenga el pan cozido e la caldera que se tru/xiere de cada dia e unos manteles e las layas e açadas e hachas/e cosas menudas de labrar qu ouiere en casa, e vna cama de/ropa de las comunales que ouiere en casa". (HIDALGO DE CISNEROS, C. eta beste batzuk: "Fuentes jurídicas medievales del Señorío de Vizcaya", in *Fuentes documentales medievales del País Vasco*, Sociedad de Estudios Vascongados, Donostia, 1986, 129. or.).

(11) OSES, C.: "Léxico vasco en documentación notarial guipuzcoana", *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, 36 (1992), 819. or.: "Los escribanos utilizaban el léxico vasco para aquellas esferas lingüísticas más alejadas del vocabulario común de las piezas que redactan, cuando se hacen necesarias denominaciones de la vida diaria para realidades en que no participa el «romance»".

(12) CARO BAROJA, J.: "Prólogo", in BERISTAIN, A. eta beste batzuk: "Fuentes de Derecho Penal Vasco, siglos XI-XVI", *Antropología Vasca*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1980, 5. liburukia, 16. or.: "¡Qué no se habrá perdido de palabras de este tipo y otras en relación con conceptos que eran familiares a las gentes en el medioevo y aún después! El léxico se hace y se deshace, como se hacen y deshacen las leyes y se modifican las creencias y opiniones".

egin behar badiegu bederen. *Departamento* delako horretan, eta harrezkeroko Euskal Ikaskuntzen Institutuan eta Euskal Kultur Mintegian umotu ziren hainbaten euskal grina eta gogoia, urte gaitz eta zail haietan.

Ezkerretik eskuinera: Henrike Knörr, buruordea; A.M. Urrutia Badiola, euskaltzain oso berria; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua; Patxi Goenaga, idazkaria, eta Jose Antonio Arana Martija, diruzaina.

Ohikoa zen sasoi hartan eta ohikoa izan da hil arte IRIGOIENen presentzia, euskalgintzaren inguruko ekintzetan. Denborak aurrera egin ahala, garai hartako ikasleek egungo irakasleak ekarri dituzte. Irakasletzan hasi eta laster ohartu gara IRIGOIENek burutu zuen lan eskergaz, unibertsitate barruan zein kanpoan, arlo desberdin eta frankotan. Aipamenaren aipamenaz, antroponimia, toponimia, linguistika orokorra, literatura, margolaritza, bertsogintza eta bertolaritza, irakasletza eta abarrek ez lukete erraz laburbilduko haren mercez-menduek osaturiko hurrenkerara.

Horieta batzuk aipatzekotan, *De re philologica linguae uasconicae* ize-nko bost liburua, *Pertsona-izenak euskaraz nola eman (eta exotoponymiaz eraskin bat)* eta *Kultura-hitzak euskaraz* aipatuko nituzke; oraintsu Deustuko Unibertsitateak hilondoko eta deduzko omenaldia eskaini eta bertan ezagutu genuen *Opera selecta* liburu aukeratua ere, ez nolanhikoa.

Horiek, berriz diot, aurretiaz gauza jakina genuen hura berrindartzera dotoz. ALFONTSO IRIGOIENen betiko kezka —*euskara eta Euskal Herria*—

hortxe ditugu eskura, bikunak izan behar baitira, Irigoienek nahiko lukeen modu berean, gure ahalak eta leherrak.

Labur-zurrean esateko, eta IRIGOIENena behar den moduan gauzatzeko, beraren lumatik bertatik datorkigun testutxo hau irakurriko dizuet, hortxe barneratzen baitu berak (13), nire ustez, bere bizitzaren jitea:

Beti ez dut jakin isiltzen, baina maiz behar nuen baino gauza gehiago isildu dut, funtsean betiko isilik egoteko asmorik sekula izan ez badut ere, eta bestek gehiegi hitz egin, eta askotan nork bere egiazko pentsamentuak estaltzeko hitz egiten da. Ez dut uste ene buruaren kaltean izan denik azken finean, agian ene burua biguna ez delako. Pozik nago Euskal Herriaren trajediaren atea zabaltzeko izan ez den ber. Gainerakoa ez [...] Zoriona ez zaio inori galerazi behar [...].

II

Mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ez baliz... legueac norc eta nola eguinen cituen?

Esan legez, IRIGOIENen lan batean idoro nuen nik Bizkaiko Foruaren *ur-detasun* hura, inoizko batean haren hitz bizietatik sakonago ulertzeko aukera izan banuen ere.

Betor hori, etorri ere, eta horrekin lehenengo haria berreskuratuko dut, herriak bizi zuen euskarazko ahozkotasan juridikoaren erakusle gisa.

Erakusletza hori, edonola ere, orobatsu dela ezin ahantzi. Urteak joan, urteak etorri eta XVI-XVII. mende bitarte horretan begirada jarriz gero, berehala aurkitzen ditugu esandakoaren islak.

Foruak, horren pausora. Idazleak, ETXEPARE, LEIZARRAGA, AXULAR ere, bide beretik. Unerik kontuzkoenean ere, euskara nolabaiteko ofizialtasun baten jabe. Aitzindaritza LEIZARRAGAREN *Testament Berria*. Horren gibelean, Albretarren erregetza protestantea, INTXAUSTI (14) eta KNÖRR-ek (15) azpimarratu dutenez.

Frantzian, *Villers-Cotterets* ordenantza tartean dela, frantsesa nagusi. Biarno eta Behe Nafarroako erresuma beregain horretan, biarnesa (16).

(13) IRIGOIEN, A.: *Sorterriaren alde (ene artearen iturriak eta bizitzako zenbait diztira)*, Kriselu, Donostia, 1976, 15. or.

(14) INTXAUSTI, J.: "Leizarraga eta Leizarragatarrak (1563-1571), Erreforma-Kontrarreformetako ilun-argitan", *Revista internacional de los estudios vascos*, 40 (1995), 119-160. orr.

(15) KNÖRR, E.: "Joannes Leizarraga", in *Los escritores, hitos de la literatura clásica euskérica*, Besaide bilduma, Fundación Sancho el Sabio, Gasteiz, 1996, 115-138. orr.

(16) CIERBIDE, R.: *Arnaud d 'Ohienart (1592-1667). Vida y obra*, Euskalerrriaren adiski-deen elkarte, Arabako Batzordea, Gasteiz, 1997, 8. or.: "Con posterioridad a la primera edición

Euskararen zeregina, ahoz zein idatziz, ugaria. Idatzizkoari dagokionez, adibide argia TXOMIN PEILLENek (17) *Eusker*a aldizkarian jasotako lege hiztegia; bertan ditugu, XVI. mendeko Zuberoako Foruan, JAKES BELA abokatua bilduriko hitzak.

Egin dezagun kontu. Euskal idazletza ere ahozkotasanaren eramaile dugula bistan da. Horretarako bi aldarte desberdin, igarri-igarrian baitago biotan euskarazko lege kontua. Lehena, XVIII-XIX. mende bitarteko hainbat idazlerena, beroriek Zuzenbide eta lege topikoak dakarzkigutela. Bigarrena, lege testu apurrak, euren urritasunean ere, bor-borrean zebilen mundu baten adierazle direnak.

Ekin diezaiegun bi horiei.

Iragan bitartean jauzi luzea egin eta LARRAMENDIri gatozkio. Bi osagai ditu aurrelari andoaindarraren ahaleginak: foruak eta euskara. Haren hitzak eta izkribuak ere bi lerrootatik datozkigu, liburugintzan zein hiztegi-gintzan. Bi-koitza ahalegina, batua emaitza.

Horren *Diccionario Trilingüe* delakotik hona berba adibidetsu batzuk (18), gure eremuan bete-betean sartzeko modukoak direnak:

---

de su obra, obtuvo para Saint-Palais la creación de la Senescalía o Tribunal de Primera Instancia (1639), con objeto de que se impartiera justicia en lengua vasca a los habitantes del tercer estado de Baja-Navarra, ya que los naturales, dice el decreto: «... no sabían ni comprendían otra lengua que la vasca y sufrían grandes inconvenientes al trasladarse a Pau, teniendo que correr con grandes gastos a causa de los traductores, para defender sus causas frente a los nobles y otros privilegiados»".

JAURGAINek ere Pierris de Casalivetry Mauleko notarioaren egunerokoa eskuan hartu eta berehalakoan oharitu euskararen ahozko erabileraz: "La sentence était rédigée et prononcée en gascon, puis lue en basque par le greffier; mais les plaidoiries pouvaient se faire en cette dernière langue" (JAURGAIN, J. de: *Journal de Pierris de Casalivetry* —Arch. hist. de la Gascogne, 1909— Introduction, XIII. or.).

Aurrekoarekin batera, eta Bizkaian bertan (XV-XVI. mende bitartean), hona hemen argigarri izan daitezkeen lerro hauek:

"... sin embargo su interés trasciende del caso concreto por cuanto supone de institucionalización de la figura del intérprete euskaldun, propuesta además por la suprema audiencia y el Juez Mayor de Bizkaia con residencia en Valladolid, por lo que se merece un cuidadoso examen.

Según representaba la propia administración hasta aquel momento sólo había dispuesto de un receptor euskaldún, mientras que la gran afluencia de pleitos sobrevenidos desde Bizkaia y Gipuzkoa hacía necesario «otro receptor vascongado que resida en'sa dicha abdiencia».

Pues a raíz de tal desempeño exponían las consiguientes disfunciones: junto con el escribano cada proceso exigía de un intérprete, suponiendo el pago de dos en vez de un salario; los pleitos se dilataban en exceso; y la misma justicia resultaba mediatizada por la versión del traductor.

Como respuesta a los problemas planteados en esta súplica lo corte nombró receptor profesional a Juan de Murga puesto que era vascongado y escribano eficiente, y por ello se le integró en la plantilla de escribanos receptores del alto tribunal". (AGUIRRE GANDARIAS, S.: "La oficialidad del euskera en procesos postmedievales (con documentos inéditos)", *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, 26 (1992), 259-279. orr.).

(17) PEILLEN, Tx.: "Zuberotar lege hiztegia hamaseigarren mende hastapenean", *Eusker*a, 27 (1982), 231-238. orr.

(18) LARRAMENDI, M. DE: *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence, y latín*, Txertoa, Donostia, berrargitaraldia, 1984, 2 liburuki.

Acreeodor (artzecoduna, artzecoduena; hartzekoduna); *alquilar* (alquilatu, alo-gueratu, alocatu); *cómplice* (Gaistaquidea); *contratar* (salerosi, tratuquidatu); *delinquir* (arautzi); *diputación, comission* (ecautea); *divorcio* (desezcontza); *enajenar* (besterendu, bercerendu); *fe pública* (fede jaquiña); *juez* (ecadoya, jueza); *ley* (legue, leguea); *monarchia* (bacarondea); *nulidad* (iñolazcogoa); *pleito, litigio judicial* (aucia); *querella* (querella, querellea); *solar, donde se edifica* (urubea); *subrogación* (ordeztea, besteren ordean sartzea); *testamento* (atzenaya, testamentua, testameta); *usufructo* (gozamena, usufrutuá).

Beste horrenbeste esan daiteke haren liburugintzaren alderditik. *Fueroa* zen nagusi eta, ondorenez ere, ezin arbuigarriagoak *fueroaren* aurkako era-soak (19):

Argatic Azpeticocan erabaqui zan, Hiri guciai eman cedilla contu, irundarrac billatu ta arqutu cituzten eguiteco egiazcoena. Baña orduan bertan junta etzidin batzarrerac, asmatu zuen aitzaquia ortic, luzagarri emendic Madridaño joateco eta Consejuaren gobernariagandic ateratzeco, iñon ere ez batzarrerera biltzeco aguintea; aleguia biltzen bazan, arazo andiac, jaiteac ta au-ciabarzac izango ciradela; ceña zan eguia etzana: eta eguia etzanean, cer ote zan? Badaquite bada orrelaco aguinteac escatzea, ta eracartea dala goi-tican bera gure fueroa austeac; eta ezitrala eguin bearrac, baicic uts utsic obeditu bearrac. Badaquite, ez gobernariac ecen ez eta arequin batean bere bilguma osoac ere, ecin quenduco digula fueroac ematen digun escua, liber-tadea ta bidea. Cer eguiñen degu bada? Adisquideac goitic, lagunac betic, bearco ditugu noizbait; cincilica bezala gaude bata besteagandic. Orain laur-guitu dezagun, guero osatuco degu fueroa. Zori gaistoco buru, nascarric!

Antzekotasunik eta parekotasunik badago halako gorabeheretan Bizkaiko lurraldean geroxeago biziko den giroarekin. XIX. mendea hasita, ULIBARRI arabarrak (20) idatzi dio Aita ZABALA euskaltzale bizkaitarrari, horrek Bizkaiko Forua euskara dezan:

Orduan emeen porua imini biar dana da euzkera urrezco bichia edo izkeacaz [...] eiteen dabeen mesedea andigarria da chito euzkeel Errietaraco; ycengo da urrezco guiltzea Oneenpean yagoteco escutapeneco yakiturizco gauza gus-tiac; lenengo Yaincoen Aguindec gordetaco; eta bigarrena gueure euzkera oneresia, bere ecandu, oitura, astura zuzengarri donzu gustiacaz.

Abandoko errementariari erantzun mingotsa luzatzen dio fraide bilbotar-rak (21):

Orregaiti esateco nengoan, eta guichi gaiti lumeac escribidu eztau, orrec gogo eroac eta alperrac direala; baya nire artean eguin dot: oneri berba astuna erichico yeutsac, ta gay gozan ishilic: eta alan atzeratu na [...] baya

(19) LARRAMENDI, M. DE: *Euskal Testuak*, Andoaingo udala, Andoain, 1990, 32. or. Tes-tu horiek Patxi Altunak eta Joseba Andoni Lakarrak prestatu dituzte.

(20) ULIBARRI Y GALINDEZ, J.P. de: *Gutunliburua*. Argitalpen facsimilea. Arabako Foru Aldundi Txit Gorenaren Kultur Kontseilua, Gasteiz, 1975, 44-45. orr.

(21) ULIBARRI Y GALINDEZ, J.P. de: *Gutunliburua*. Argitalpen facsimilea. Arabako Foru Aldundi Txit Gorenaren Kultur Kontseilua, Gasteiz, 1975, 47-48. orr.

gaucea ondo beguiraturic, biotzac esan deust, ta ez bein; ez dot ori iritzat; ireac bashen indar ta lagungarri obeac bear dituc ortaraco. Izan bere nic eztaucait ori eguiteco bear dan aztiric, ez gura leukean era onic, ez diruric ta ez ecer: eta okerrago dana, ya eztaecat gogoric [...] nigatic forua erderaz gueldiituco da.

Zernahi den ere, XIX. mendean baditugu arestian esandakoaren zantzuak. Zuzenekoak eta lehen eskukoak, gainera, Aita VILLASANTEk artez eta sakon ikertu dituen euskal sermoilari langile eta sutsuen liburugintzan.

Hala bada, maiz kausitzen ditugu JUAN ANTONIO MOGEL, FRAI BAR-TOLOME, FRAI PEDRO ASTARLOA eta abarren liburuetan halako aipamenak, juridikotasunik juridikoena burutik burura eskualdatzen digutenak. Orobat Gipuzkoako UBILLOS edo AGIRRE ASTEASUKOarenetan. Zeresanik ez, Nafarroako LIZARRAGA ELKANOKO eta Lapurdiko ETCHEBERRI SARAKOaren autuetan.

FRAI BARTOLOME bizkaitarrak badaki bereizten, euskaraz ere, Bizkai-ko tradizioaren araberako udal agintariak, forudunak —*pielak*— eta forugabeak —*alkateak*— (22).

Urijeetaco Alcate Jaunac, ta Errijetaco Piel Jaunac nai balebee bere, quendu ezin leguijeez, Urijac, edo errijac nai ezdavela, sarritan icusidogun leguez. ¿Noc ditu bada guztiz quendutecuac? [...] Ciudadiac, Urijac, eta Errijac quendu leguijez eureen luurrecuac, gura balebee. Ezdau cristandadeco Legueguinec ez Uriric, ez Ciudaderic, ez Erriric castigueetan, bere luurreco dantza nastecuac quendu ditubalaco.

Halaber, legea zer den zehaztu guran ibili eta Markina-Etxebarriko frai-dea (23) laster ohartzen da, baita guri ohartarazi ere, legeen arteko aldeaz:

Gueuri aguinduteco, escubidia dauqueenac, modu ascotaracuac dirian leguez, mandamentubac, edo leguiac bere modu ascotaracuac dira. Eleisia da, pedeco gaucetan, ta oitura oneetan cristinaubac Cerura vidian imiñi, ta zucendu biar dituban, Aguintaribat. Ta orregaiti dagoz Eleisiaren mandamentubac, edo aguindubac. Erreguiac, eta Erreinuben Burubac dira, eureen aguinduban dagozanai, bata bestiaren arteco artu emonetan, cleituco, acien-daco, ta baque oneco gaucetan cer eguin biar daveen, ta cer eguin biar ez daveen, aguindu biar deutseenac. Ta orregaiti dagoz Erregueen, ta euren le-cuban dagozaneen aguinduban, eta leguiac.

FRAI PEDRO ASTARLOA durangar zena ere, Zuzenbide kontuetan, irakasle oparoa. Honetara ematen dizkigu berak, lukurreriaz diharduela, egun era-

(22) FRAI BARTOLOME SANTA TERESA: *Euscal errijetaco olgueeta ta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba*, Luis María Mujikaren edizio kritikoa, Euskaltzaindia (*Euskararen leku-koak*), Bilbo, 1986, 174 eta 175. orr.

(23) FRAI BARTOLOME SANTA TERESA: *Jaungoicoaren amar aguindubetaco lelengo bosteen icasiquizunac, Aita Prai Bartolome Santa Teresac Marquinaco Carmen Ortozezo Predicadoriac ateraac*, Rada alargunaren Liburuguilla, Iruñea, 1816, 21 eta 22. orr.

bilera handirik izan ez, baina FRAI PEDRO ASTARLOAK (24) bizi-bizirik ezagutu zituen *centsuak*:

... jaquin biar dozube modu bitacua dala censua; bata eche, solo, edo frutuemaile dan gauzaren baten ganian ifinten dana, eta deitza erriala. Censo onetan euneco iru baño gueijago ecin eruan leitequez, dinue Españaco leguia. Bestia da guizonaren irabaci, edo tratu, nai comercijuan ifinten dana. Oni deritzo personala.

Ezin aipatzeke utzi JUAN ANTONIO MOGEL (25) eibartarra. Hor dugu *Peru Abarka*, maisu lana. Horren orrialdeetan, oinordetzaren inguruko foru bizkaitarraren mezu ezin beteagoa irakur daiteke:

Eztaucat eche bat baño. Bizcaico porubac emoten deust escubidia aututeco zuben artian gura dodana neure oinordetozat. Guztiac bardin diriala, autuco dot semeen artian lenen jaijua. Zubez buru dongacuac bacinee, autuco neuque alaba nagusija. Ezta ondo gurasuac lotuta eukuitia euren escubac.

Gipuzkoarren baitan, gailen dugu, nire gogorako, AGIRRE ASTEASUKOA, UBILLOSen lana ere baztertu gabe.

UBILLOSengan (26) lege naturala zer den erraz antzematen da:

Cer gauza da legue naturala deritzan jaiozco ta ecarriazco leguea? Da, cer dan gauz ona ta cer dan gauz gaiztoa eracusten digun gueren buruco arguia ta ezagumentua. [...] Baciequien alabaña, iñorc esan gabe, onetan eta beste gauz ascotan gaizqui eguiten zuela. Norcnai bere burutic duan argui ta ezagumentu oni deritza legue naturala edo jatorrizco leguea.

AGIRRE ASTEASUKOA da, esan bezala, lehendabiziko eta nagusia nire gaurko alorrean. Horren liburuetan Zuzenbidea non-nahi dugu ageriko. Garai hartako legeak ezagutzen ditu. Erabili ere egiten ditu, sermoigintzan beharrezko duenean adibideren bat edo jartzeko. Jakin badakigu, ARANBURU (27) haren herrikideak hala arakatu eta idatzia, AGIRRE ASTEASUKOAK bere bibliotekan bazituela aldi hartako lege testuak nahiz lege autore garaikideen libururik aukerakoan.

(24) FRAI PEDRO ASTARLOA: *Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac, ceinzubetan azalduten dan Erromaco catecismua*, D. Pedro Apraiz-en moldateguia, Bilbo, 1818, 172. or.

(25) MOGEL, J.A.: *Peru Abarka*, Gerediaga elkartea, Durango, 1981, 107-108. orr.

(26) FRAY JUAN ANTONIO DE UBILLOS: *Christau doctriñ berri-ecarlea*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1989, 16 eta 68. orr.

(27) ARANBURU, P.J.: *Juan Bautista Agirre Elola (1742-1823). Gizon eta apaiz eredu-garria*, Oñati, 1995. ARANBURUK AGIRRE ASTEASUKOaren anai legelariaren eragina azpimarratzen du, bibliotekaren liburuetan bi anaion liburuak direla: ARANBURU, P. J.: "Juan Bautista Agirre euskal idazlearen liburutegia 1742-1823", *Fontes Linguae Vasconum*, 73 (1996), 493-505. orr.

Haren idatzietan aurkitzen ditugu, sarri askotan ere, erdarazko legeen itzulpenak, hala nola, *Novísima Recopilación* Espainiako lege testuaren bilduman agerturiko VIII. liburua XI. tituluko V. legearen testua (28):

Españaico legueac aguintzen du, ez dezala iñorc ere esan, ez cantatu itz de-sonestoric, ez gauaz, ez egunaz caleetan, placetan, eta bideetan, eun azote, eta urte betean deserrituric vicitzeco penaren azpian (leg. 5, titulo 10 (sic) lib. 8 Novæ Recop.) (29).

Molde beretik badabilkigu asteasuara ezaugarri sendoak dituen ezkontzari buruz, Espainiako errege Karlos III.ak aldarrikaturiko testua (30) artez euskaratzen duela.

AGIRRE ASTEASUKOAK (31) honetara laburtu eta itzultzen du testu hori:

Carlos irugarrenac milla zazpi eun, eta iruroguei ta amaseigarren urtean ipi-ñi zuan legue bat, non aguindu zuan, lenengo lecuan: oguei ta bost urte ez dituen seme, eta alabac escatu bear diezala gurasoai beren baimena ezcontzeco itzac emateco. Bigarrena, oguei, ta bost urte izan arren, escatu bear diezala gurasoai, consejua bederic. Irugarrena, gurasoen baimena, edo consejua escatu gabe ezcontzen badira, ez deceela izan beren echeco ondasu-netan escu, ta escabideric.

(28) *Novísima Recopilación*, VIII. liburua, XI. titulua, V. legea: "Mandamos, que de aqui adelante ninguna perfona fea ofado à dezir, ni cantar de noche ni de dia por las calles, ni placas, ni caminos, ningunas palabras fuzias, ni deshonestas, q comunmente llaman pullas, ni otros cantares que fean fuzios, ni deshonestos, fo pena de cien açotes, y deferrado vn año de la Ciudad, villa o lugar donde fuere condenado".

(29) AGIRRE ASTEASUKO, J.B.: *Jaungoicoaren legueco amar aguinteen gañean eracusaldiac*, Hordago, Lur, Donostia, 1978, 2. liburukia, 145. or.

(30) 1776ko maiatzaren 23ko Pragmatika, hil bereko 27an argitaratua: "... los matrimonios de los hijos e hijas de familia menores de veinte y cinco años, mando, que estos deban, para celebrar el contrato de esponsales, pedir y obtener el consejo y consentimiento de su padre, y en su defecto de la madre, y a falta de ambos, de los abuelos por ambas líneas respectivamente, y no teniéndolos, de los dos parientes más cercanos que se hallen en la mayor edad, y no sean interesados o aspirantes al tal matrimonio, y no habiéndolos capaces de darle, de los tutores o curadores. [...] Si llegase a celebrarse el matrimonio sin el referido consentimiento o consejo, por este mero hecho, así los que lo contraxeren, como los hijos y descendientes que provinieren del tal matrimonio, quedarán inhábiles, y privados de todos los efectos civiles, como son el derecho á pedir dote ó legítimas, y de suceder como herederos forzosos y necesarios en los bienes libres, que pudieran corresponderles por herencia de sus padres o abuelos, á cuyo respecto y obediencia faltaron contra lo dispuesto en esta pragmática. [...] Los mayores de veinte y cinco años cumplen con pedir el consejo paterno para colocarse en estado de matrimonio, que en aquella edad ya no admite dilación, como está prevenido en otras leyes; pero si contravinieren, dexando de pedir este consejo paterno, incurrirán en las mismas penas que quedan establecidas, así en quanto á los bienes libres como en los vinculados".

(31) AGIRRE ASTEASUKO, J.B.: *Jesu-Cristoc bere elizari utzi ciozcan, zazpi sacramen-tuen gañean eracusaldiac*, Hordago, Lur, Donostia, 1978, 1. liburukia, 603. or.

Ez du ASTEASUKOAK (32) ahazten foru arazoa eta, garaiari dagokiona aintzat hartuta, lege horrek izan zituen gorabeherak ere ekartzen ditu, Nafarroako Kontseiluak ez baitzuen onartu erregeren agindu hori.

Lot nakion, alabaina, LIZARRAGA ELKANOKOARI (33). Horren *De Matrimonio: quid, a quo...* tratatuak, ezkontza bera zer den azaltzean, sakramentu izaera eta kontratu izaera bereizten ditu:

Errealidádean matrimonio dá guizón ta emastequibáten uniónea vici gucíco engendraceagátic húmeac, ematendiréla bátac berceáí derécho ta potestáde bere gorputzain, obligacendiréla vicicerá compañia ónean ta separaestaiz- quen guisan, baicic elcarréqui beti viciquide becála, elcárr maítáuts, elcárr lagündus, ta conformátus vicicecó báquean, ta acicecó húmeac Ceruráco. [...] Christioen matrimoniogóntan direbi gauza, contrátua ta sacraméntua: Matrimoniac, contrátu becála dacárr obligácio guizonari emásteas, ta emasteari guizonás, baña eztacárra graciatic; sacramentu becála dacárra grácia Cristoren meritoes culpicecó aiságo obligácioac...

Aurrekoari den guttiena ere kendu gabe, ez nioke hurrenkera labur horri amaierarik eman nahi, ETCHEBERRI (34) Sarako doktorearen *Lau-urdiri gomendiozco carta edo guthuna* gogora ekarri gabe. Hortxe dituzue, neronek goiburutzat hartuta, Zuzenbidea eta legea uztartzen dituzten euskal hitz egoki eta euskarazkoak:

Ecen mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ez baliz gure artean, nola bicico guinen mundu honetan? Munduac nola iraunen çuen? bat bederac nola emanen çuen aditçera bere arroçoina eta çuçena? Bere ondicoa nola bertçeri erranen, eta contatuco cioen? Mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ezbaliz, norc cer irakhatisco çuen? Legueac norc eta nola eguinen cituen? Mundua norc gobernatuco çuen? Ceini bere çucena nola emanen, eta beguiratuco citçayoen? Bat-bedera bere ondicoan, eta atsecabean norc consolatuco çuen, mintçoric içan ez baliz? [...] Mundu hau bada bere oinean badago, matenatcen bada, legueac eguiten badira, nori bere çucena beguiratcen baçayo, jaquintasuna, eta escolac irakhasen, eta ikhasen badira, Hirietan, eta Herrietan Gendeac elkharrequin bici badira, eta gucien gainetic baldin salbatcen bagara; ontasun, eta fajore hauc guziac heldu çaiçquigu mintçotic, eta itz eguitetic.

(32) AGIRRE ASTEASUKO, J.B.: *Jesu-cristoc bere elizari utzi ciozcan, zazpi sacramentuen gañean eracusaldic*, Hordago, Lur, Donostia, 1978, 1. liburukia, 603. or.: "Carlos laugarrena etzan onembesterequin contentatu, eta agindu zuan, ez daquiela ezkontzeco itzen auziai lecuric eman, letraz ezarriac, eta Escribauaren, eta testiguen aurrean emanac ezpadira. Baña Obispo Jaunac ez due artu bigarren legue au, eta etzan erraz artzea, ala nai izan arren; Ceren Aita Santu Benedicto Amalauarrenac dionez, ez duen onembeste escu. Nafarroaco Consejuan, eta Provincia onetan ere, etzitzayon lecuric eman ezkontzeco itzen modu berri oni. Atera ezazu emendic, gaztea, ezkontzeco itzac Jaincoaren aurrean balio dezaqueala, letraz ezarria, eta Escribau, ta testiguen aurrean emana ez izan arren".

(33) APECECHEA, J.: "Tratado sobre el matrimonio, de Joaquín de Lizarraga (año 1782)", *Fontes Linguae Vasconum*, 29 (1978), 339-360. orr.

(34) D'ETCHEBERRI, J.: "Lau-urdiri gomendiozco carta edo guthuna", *Obras Vascongadas del Doctor Joannes d'Etcheberri*, Paul Geuthner, Paris, 1907, 302 eta 303. orr. Sarrera eta oharrak JULIO DE URQUIJO E IBARRAK egin ditu.

Esaneko berbetan egon eta bigarren tankerako zehaztapenak ere agindu dizkizuet arestian eta, bete ere, hala beteko ditut, zuen gogoan paratu nahi baitut lege edo, hobe esanda, arau eta manugintzan euskara erabili zuten aginduen laburpena.

Guztiak jite berberekoak ez badira ere, bai, ordea, sailkatzeko modukoak. Hona hemen, labor bildurik, halakoen aztarna nagusiak:

1. Hegoaldean eta, batik bat, Gipuzkoan, bistan da ahozko tradizio juri-dikoak bere segidakoak izan zituela, bi aldar-teotan gutxienez. Lehena, XVIII. mendetik aurrera ageriko diren udal ordenantzak (Tolosa, Usurbil) (35), herri euskaldun elebakarrari hainbat agindu helarazteko asmoz sortu zirenak. Bide beretik ere, SAN MARTIN euskaltzain osoak iragarri zuenez, 1812. urteko Konstituzio espainiarra euskaraz zabaltzeko saioak (36). Horien aldamenean, zalantzarik ez, XIX. mendean Donostiako *Lore-jokoek* erakutsitako joera, euskara nolabait *ofiziala* moldatuko duena. Ordenantzen euskara lexiko mailegatuena eta joskera erdaratik itzuliarena bada ere, Donostiako *Lore-jokoena*, al-diz, hizperri eta hitzurten estuagokoa dugu, LARRAMENDIren eragina ere nabari dariola, nabarmen izan arte (37). Bigarren horrek, motz eta labor barik, luzetxo iraun zuen XX. mende hasierako giro berriak berori ezabatu arte.

(35) Tolosako ordenantzen inguruan, ikus URRUTIA, A. eta LOBERA, A. (arg): *Euskara, Zuzenbidearen hizkera*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 2. argitaraldia, 1997, 427-430. orr.

Usurbilgo ordenantzen inguruan, ikus ZABALETA J.: *Euskal itzulpenaren antologia*, Itzulpen eskola, Donostia, 1984, 202-210 orr.

(36) SAN MARTIN, J.: "Cadizko Konstituzioa euskaraz 1820", *Euskera*, 32 (1987), 393-397. orr.

(37) "ait-zati (patrimonio), *alderdi* (partido político), *aldimaitz* (comisión), *aldimaitz zuzen-dari* (comisión directiva), *aldiri* (provincia), *anaikidago* (cofradía), *araude* (reglamento), *arazgetu* (jubilado), *argidotar* (ilustre), *arraude* (derecho, privilegio), *arrotzentzako echandi* (consulado), *artuagiri* (pagaré), *atzen-opamen* (testamento), *aurkeztari* (comisionado), *aurrande* (derecho, privilegio), *bainande* (1. condición; 2. pacto), *bakidargo* (comunidad), *bakide* (1. conjunto; 2. unión), *balinde* (1. capitulación; 2. convenio, pacto), *ballera* (cofradía), *begoitetu* (invertir), *bere-puxka* (patrimonio), *bialkin* (embajador), *billaldi* (sesión, junta), *bilguma* (1. ayuntamiento; 2. consistorio, junta), *burdin-bide* (ferrocarril), *dianagusi* (presidente), *dianagusi ordeko* (vicepresidente), *dianagusitu* (presidir), *dianagusitza* (presidencia), *dieronde* (república), *dierr* (nación), *dierritar* (compatriota), *egintza* (1. acta; 2. acto), *ekautu* (diputación), *ekautu* (diputado), *ekautuen bilguma* (Diputación como cuerpo), *ekindari* (procurador), *enparatu* (embargar), *epalle* (jurado), *epalletz* (jurado), *epakitzalle* (jurado), *erabakida* (resolución), *erabakitza* (resolución, acuerdo), *erondari* (gobernador), *eronde* (gobierno), *erregezko* (real), *erri eche* (ayuntamiento, casa consistorial), *esk-riton*(t)zi (escribanía), *eskudantegi* (licencia), *gallaldi* (privilegio), *gainde* (alteza), *geidiati* (excelentísimo), *gizarande(ak)* (derecho de gentes), *gizaraudeak* (derecho de gentes), *goarpelari* (secretario), *goitikida* (Constitución), *guziz goitagarri* (excelentísimo), *ikasola* (universidad), *interes-kucha* (caja de ahorros), *irakasde* (instrucción), *iraungituri* (tradicción), *irigoki* (popular), *iritarau* (política), *ichaskinde* (marina), *itsaslapur* (pirata), *jabegabetu* (declarar desierto), *jauntasun* (señorío), *jauntza* (señorío), *lagundi* (1. compañía, sociedad; 2. compañía), *lagunkida* (1. compañía, sociedad; 2. compañía), *laguntza* (compañía, sociedad), *lanari* (trabajador), *lenenkari* (1. presidente; 2. principal), *leñargi* (1. nobleza; 2. noble), *lerden* (derecho, privilegio), *lugorki* (capital), *lurbira* (territorio, comarca, región), *On* (Don), *Ona* (Doña), *on-bereiskuntz* (privilegio), *ondeki-datu* (fundar), *ontzidi* (flota, armada naval), *otsandetu* (promulgar, publicar), *otsanditu* (solemni-

2. Hegoaldean ere, eta Bizkaiko Jaurerriari dagokionez, azpimarratzekoa da XIX. mendean, lehen esan dugun jokoera beretik abiatuta, Bizkaiko Batzar Nagusietako euskal testuen multzoa. Euskal Herriko Hegoaldean inoiz izan den euskarazko testu-multzo juridikorik bateratuena dugu horixe. Irizpideak irizpide, URIARTE euskaltzale eta BONAPARTE printzearen solaskideak buru-belarri jardun zuen urte luzeetako zeregin horretan. Nolanahi den ere, haren pentzutan eginiko testuak ez dira zerrenda horren testu guztiak, bestelakoak ere baitziren tartean (38). Azpimarratzekoa, denon bistarako, bizkaieraren abialdian gertatzen den hori. Izan ere, euskalki bera, doituia eta literatur mailara igoa izan, eta administrazio zereginetan ere ageriko, foru sistema juridikoaren hondakinak bertan behera datozen garai berean.

URIARTEK berak (39) BONAPARTE printzeari idatziz eman zion bere iritzia lan horri buruz, eginkizun neketsua eta ardurua handikoa zela azalduz:

Hace más de 24 años que a la Diputación de Vizcaya he hecho todos sus trabajos bascongados y demás. Siempre estoy resuelto a no hacerles nada; pero siempre encuentran personas a cuyas exigencias no puedo negarme. Dicen que ahora me pagarán por todo; pero yo no lo creo. Hay que traducir bienalmente en las Juntas varios discursos muy difíciles.

zar), *ots(-)jaundi* (solemnidad), *otsaunditu* (solemnizar), *purube* (solariego), *chit geidiati* (excelentísimo), *chit goiti* (excelentísimo), *chit goititu* (excelentísimo), *chit goitu* (excelentísimo), *uriztaile* (gobernador), *zuzejaun* (director), *zuzejaunte* (patronazgo), *zuzendari* (1. directivo; 2. director), *zuzende* (dirección, señas)". (PAGOLA, I.: "Neologismos en los Juegos Florales", *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, 18 (1984), 55-141. orr.).

(38) RUIZ DE LARRINAGA, J.: "Cartas del P. Uriarte al Príncipe Luis Luciano Bonaparte", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 2 (1957), 233. orr.

"Ya desde el año 1843, por lo menos, venía prestando al Señorío este servicio de Traductor de sus documentos oficiales al vasconce sin remuneración alguna, según lo consigna expresamente esta párrafo de su Carta 199 del 2 de agosto de 1867: «Hace más de 24 años que a la Diputación de Vizcaya he hecho todos sus trabajos bascongados y demás, y no me ha agradecido absolutamente con nada... Hay que traducir bienalmente en las Juntas varios discursos muy difíciles»...

Hemos consultado los Registros impresos de las Juntas Generales de Guernica desde los primeros tiempos de Isabel II, y lo que sobre el indicado asunto hemos hallado es lo siguiente: En los años 1839 y 1841 (pp. 10 y 14 respectivamente), sólo se dice que se hizo **una explicación** del discurso del señor Corregidor en **idioma bascongado**. En las de 1844 nada de eso se consigna. En cambio desde 1846 en adelante hasta 1868 inclusive, fuera de las de los años 1850, 52 y 54 están dichos discursos de los Corregidores en castellano y vasconce, siendo éste el característico de nuestro P. Uriarte en las eufonías, v. gr. **gustija**, **dontzuba**, **ditubeen**, etc., etc.

En las de 1864 y 1866 además del discurso del Corregidor están traducidos al vasconce los de don Antonio López de Calle, don Miguel de Loreda sobre los fueros; del mismo Loreda, del General don Francisco de Lersundi, de don José Niceto de Urquizu y otro más del dicho señor Loreda, sobre la batalla naval de Callao, en los registros de 1864, pp. 151-166, y de 1866 pp. 142-165 respectivamente. Todas esas versiones parecen ser de nuestro P. Uriarte, no así las de las Juntas de los años 1868 y 1870, que son las últimas en que hay traducciones vascas, en la primera de las cuales ya nuestro sujeto andaba muy mal de salud, y en la segunda era difunto."

(39) RUIZ DE LARRINAGA, J.: "Cartas del P. Uriarte al Príncipe Luis Luciano Bonaparte", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, 3 (1958), 428 eta 429. orr.

Testu horiek, bestaldetik ere, tradizio baten oihartzun dira. Hiztegiz erdararen menpeko izan arren, joskeraz ere ez edozelangoak. Bakan batzuk, ordea, hizperriak (40).

3. Nafarroarenak aitzakia ederra ematen dit, beste behin ere, arestian aurreratu dugun puntu batean nire gogoetak indartzeko. Ordenantzen mundua ezaguna dugu Nafarroan eta hortxe daude, lekukotza bizia emanez, besteak beste, Bera (41) edo Goizuetakoak (42). Orobat, Nafarroan bertan Justizi Administrazioan zeuden errezeptore euskaldunen eta erdaldunen arteko istiluak (43). Nafarroan ditugu testugintza juridikoaren inguruko aipamenik ugariak, aspalditik adituak jakin-mina sortu dutenak. Ikerkuntza horretan aritu dira, berbarako, MENÉNDEZ PIDAL (44), ETXEGARAI (45) eta CARO BAROJA (46). Horren aldera euskal hitzak: *azaguerrico*, *echaiaun*, *echandra*, *chandra*, *opilarinzada*, *gayola*...

Ahoz zein idatziz, eta lorratz beretik, badugu antzekorik beste herrialde batzuetan ere: *abeurrea* eta *bidigasa* Bizkaiko Foru Berrian (1526), *auzolan*, *andabideak*, *lorrak*, *alkar-poderoso*, *bide-zorrak*, *oilo lur*, *gizelana* bizkaitarren

---

(40) Hauxe da, besteak beste, orduko dekretu baten bertsioa:

“Junta generalac entzunic gutoric an dijenagaz berbaldi au, icusiric berariz icentautaco Comisinoiac bere informiau proponidu cituban neurrijac, eta egonic euracaz guztiz conforme, aguindu eta decretau eban: *Leengo: Declarau eta artuten zala Vizcaico semetzat D. Casto Mendez Nuñez, Ontzidijaco Almirante jauna, emoten jacola jarlecu onragarrija Aita Provincijaco jaunen bancubetan Junta generaletan. Bigarren: bardin declarau eta artutenzala Vizcaico senetzat D. Miguel Lobo, Ontzidijaco General nagusi jauna, emonagaz jarlecu onragarrija Apoderaduben artian Guernicaco Juntetan. Irugarren: Emon daquijuezala berarizco esquerrac otsaudico voto baten bitartez ontzidija ataco beste Comandante eta Oficialejaun guztijai. Laugarren: Esan dau ontzidijac equi eban guda edo guerran, parte artu eben euscaldun marinel guztijai, entregauco jaquela bacochari bere diploma edo despachuba, ceifetan aguertuta egongo dirian Señorijo edo lur linargui onen mirariz eta esquer onez beterico sentimentubac, eta mariñel lelengueteaco don Alejandro Llano, Portugaleteco semiari, cein eriduba izan zan Almansaco fragata edo ontzijan, entregauco jacola esan dan diploma edo despachuba, eta onezaz ganetic, bere servicijaco demporija amaituten dabeneco gueratuco dala encargauta Diputacinoe generala empletaco marinel au bere claseco bati jaocan leguez.*

Eguin zan decreto au Guernicaco arboliazen azpyan esan dan garagarilleco laugarren egunian milla zortzireun eta irurogueta seigarren urtian”. [URRUTIA, A. eta LOBERA, A. (arg): *Euskara, Zuzenbidearen hizkera*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 2. argitaraldia, 1997, 82. or.].

(41) IDOATE, C. eta VILLANUEVA, J.J.: “Unas ordenanzas de Vera en vascuence”, *Fontes Linguae Vasconum*, 37 (1981), 275-281. orr.

(42) SATRUSTEGI, J.M.: “Goizuetako udal ordenantzak”, *Fontes Linguae Vasconum*, 72 (1996), 297-313. orr.

(43) ZENBAIT AUTORE: *Geografía histórica de la lengua vasca (siglos XVI al XIX)*, Auñamendi bilduma, Icharopena, Zarautz, 1. liburukia, 1960, 79. or.

(44) MENÉNDEZ PIDAL, R.: “Introducción al estudio de la lingüística vasca”, in *En torno a la lengua vasca*, Austral bilduma, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1962.

(45) ETXEGARAI, B.: “Algunas voces vascas usadas en el Fuero General de Navarra”, *Euskera*, VIII. urtea, I-II (1927), 43-65. orr.

(46) CARO BAROJA, J.: “Observaciones sobre el vascuence y Fuero General de Navarra”, *Fontes Linguae Vasconum*, 1 (1969), 61-95. orr.

ahotan; *ondazillegi* eta *gorozeta* gipuzkoarren mintzoan; eta *sainhoa*, *abel ha-xacarri* eta *gasaila* Zuberoako ohituran.

Egun ere, horren arrastoek bizirik diraute Nafarroako eta Bizkaiko foru idatzietan. Horretara, Nafarroan arauturik daude *belena* (376. legea), *etxeokarteak* (404. legea) eta *langa* edo *keleta* (402. legea), Baztan aldeko *zocorra* eta *carloa* ere (Ordenantzen XII. kapitulua) bazterrean utzi gabe. Bizkaian, aldiz, *hil-buruko* testamentua (31. art.) eta *alkar-poderoso*a (33. art.) bistakoak dira, gaur egun ere, indarrean dagoen foru idazkeran.

4. Iparraldean, laugarrenez, aspaldikoa da aurrekoaren moduko euskal tradizioa. Aspaldikoa eta, hala ere, beste herrialdeetan legez, hagitx mugatua. Aldera ditzadan hona, esan dudan horren erakuskaritzat eta eurok agortzeke, hiruzpalau adibide. Lehena, Frantziako Iraultzaren testugintza euskaratuarena, aski ezaguna (47). Bigarrena, Lapurdiko *État* edo Batzar Nagusiek euskaraz erregeri zuzendu zioten *Cahiers de Doléance* deiturikoa, VINSONEK argitaratu emana (48). Hirugarrena, MAITE LAFOURCADEk (49) bildu eta adierazia, notario protokoloetan bilatu testu sorta esanguratsua. Bestelakoak ere badira, eta berariaz gogoratuko nuke nik, frantses idazte ofizialeetik eguneroko euskal idazte horretara doan zubian, XX. mendearen atari-atarian, *Baigorrico Laborari-Confrariaco erreglamendua* (50) (1892. urteko martxoaren 19koa). Labur dezadan, bada, garai bateko esamolde eroso eta malgua, egun bihurri gertatzen zaizkigun testu frankoren aurrean eskarmentu ederra erakuts diezagukeena.

3^{en} Art.—*Confraria* egina da laborantzaren onetan ditazken gauzen bilhatze-co, eta gauza hec ahalaz laborarien escuetan emaiteco eta begiratzeco. Ero-sico ditu batean, merkeago izaiteagatic, laborantzaco behar edo on diren gu-ziac, nola tresnac, ongailuac, haziac, bihiac eta bertze. Egin ahala eginen du confrarian direneri beren mozkinen ongi salarazteco. Egin ahala eginen du ere laborarieri iracusteco zer ongailu mota galdetzen duten heien lurrec, to-kiac, haziec edo landarec.

Azken horretan, beste behin ere, hizperri gutxi eta joskera jatorra.

Zirriborroan bada ere, lau lerro nagusi horietan bistan da, Euskal Herriko Ipar zein Hegoaldean, bi-biotan, liberalismoak eta konstituzioek ekarri zutena antzekoa izan zela, hau da, estatu osorako erakunde bakarrak izatea, forua desagertzea eta, oro har, uniformizazio ahaleginetarako bidea jartzea.

(47) RICA ESNAOLA, M.: "Traduction en basque de termes politiques sous la révolution", *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, IX (1975), 3-172. orr.

(48) VINSON, J.: "Pièces historiques de la période révolutionnaire", Baiona, 1874, 3 liburu-ruki.

(49) LAFOURCADE, M.: *Mariages en Labourd sous l'Ancien Régime*, EHuko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo, 1989.

(50) *Baigorrico Laborari-Confrariaco erreglamendua* (frantsesez syndicat agricole deitzen denaren erreglamendua), 1. or.

Ideologia liberal horrek pentsaera berria zekarren. Ideologia berri horren aldamenean, hizkera berria ere: *liberté, légalité, fraternité* denon gogoan. Berbat gertatzen da gaztelaniaz ere, *patria, libertad, derecho, constitución* eta abarrek eratortzen baitituzte egoera berrirako bereizgarririk jatorrenak. Gogoratu, osterantzean, Gaztelaniaren Akademiari buruz esandakoa.

Horren islak XX. mendearen hasieran ditugu. Arean bere, egitura berri horien ondorioz, XIX. mende azkenak eta XX. mende hasierak euskararentzat dakarte nazio hizkuntzaren maila eskatu eta euskaldun guztiek osaturiko erakunde politiko erkide baten hizkuntza izateko aldarrikatze gogotsua. Horrek berez zekarren euskararen erabilera, eginkizun eta zeregin guztietan aritu beharra. Aurki, mundu berri hori euskaraz antolatzeko abiapuntua.

Aurretiazko zantzu larramenditarrak aipatu ditugu. XIX. mende hondarean desagertua eta haizeak eraman legez ezereztua, larramenditar giroak geroko bidea zabaldu zuen. Giro hori izan zen, zalantzarik gabe, ARANAK eta AZKUEk hiztegitzintza kontuetan ekarri zuten aldikada berriaren atari ezaguna.

Biok goiztiar jokatu, bitzuen arrangura dugu hiztegiarena. Iritzietan, ostera, bata bestearengandik urrun samar. ARANAREN ahalegina, hasiera ezaguna. Hasierako haren idaztietan edonon ikus daiteke horretarako kezka. Adibidetzat har dezakegu, besterik gabe, ARANAK (51) berak idatziriko *Umiaren lenengo aizkidia* (1897) liburutxoan jarri zuen eranskina: *Ingurti onek daukazan itz barrijak*. Hitz horien artean erraz antzeman daitezke lege esanahia dutenak ere:

agintz (mandamiento), *aberi* (patria), *arrotz* (extranjero), *arpide* (suscripción), *arpidedun* (suscriptor), *arpidaldu* (suscribir), *autetsi* (elegir), *edesti* (historia), *ordelari* (representante), *luiki* (territorio, país), *landola* (oficina), *salneurri* (precio), *sendi* (familia), *sengi* (hijo, hijas), *sendu* (engendrar), *irazi* (libro), *ikurrin* (bandera), *ikurton* (sacramento), *ikastola* (escuela), *irasi* (fundar), *bildegi* (depósito), *bazkun* (sociedad, compañía).

ARANAREN kasuan hizperria bazen nagusi, AZKUEk berebiziko oinarri eta pisua ematen zien euskal hitzaren tradizioari eta euskararen berezko altxorrari, hizperrigintza ahalik eta bazterren erabiliz.

Bi hizperrigintza zeuden jokoan (52) eta tenka horretan dabil garai horretako euskalgintza. ARANA, jakina denez, gazterik hil zen. Hura hilez gerokoa

(51) ARANA, S.: "Umiaren lenengo aizkidia", *Obras completas*, Sabindiar-batza, Buenos Aires, 1965, 1016-1066. orr.

(52) Bion arteko ezaugarriak ederki asmatu ditu PAGOLAK *Neologismos en la obra de Sabino Arana Goiri* lan estimagarrian:

"La labor neologista de AG se desarrolla en tres direcciones:

a) Sustitución de términos «alienígenas».
b) Creación de voces que satisfagan las nuevas inquietudes.
c) Perfeccionamiento de formas indígenas [...].

Lo cierto es que Azkue es esencialmente tan purista como AG. Casi no hay neologismo de

da, hamabost urte geroagokoa, hain zuzen, Euskaltzaindiaren sorrera (1918). Sorrerako Euskaltzaindi horri hasiera-hasieratik axola zaio euskararen auzia, berba eta joskera ere barne.

Berbategiaren beharreak ikusten du bere burua erakunde berriak eta lanean hasten da. Aldapaz gorakoa izango zaio, alabaina, erakunde berriari euskararen berbategi kontua. Ardura horrek bultzatzen du, ezbairik gabe, bere *Euskera* aldizkariaren lehenengo aleetan agertzen den *Itz Berrika* (53). Bertan, urruti joan gabe, Zuzenbideari hertsiro loturiko berbatxoak aurki ditzakegu:

aberri (patria), *abertzaletasun* (patriotismo), *araudi* (regla), *artetzaille* (gerente), *autarkitalde* (turno de votación), *aurtarkuntz* (votación), *auteskunde* (votación), *baldinkuntza* (comisión), *batzaldi* (reunión), *batzorde* (comisión), *bazkun* (corporación, asamblea), *bazkunde* (corporación), *errikoi* (patriota), *erritasun* (ciudadanía), *erizpen* (dictamen), *erki* (región), *erki-gutundegi* (biblioteca municipal, provincial), *errolde-izen* (título), *esertaldi* (sesión), *gizamaila* (jerarquía), *gotzaiñ* (obispo), *guda-yaurtari* (gobernador militar), *idatzaiñ* (secretario, archivista), *iraskunde* (institución), *jakide* (cultura), *jartzaille* (fundador, organizador), *lankai* (instrumento), *legejakintza* (ciencia del derecho), *lurrizenbatzaille* (comisión de toponimia), *yaursail* (comisión de propaganda), *zadortari* (secretario), *zarpiketari* (gobernador), *zeindiñ* (carácter, cualidad).

Badira, izatez, garai horretako Euskaltzaindian autu horretaz arduratzeko legelari trebeak. Horien artean FEDERICO BELAUSTEGIGOITIA eta BONIFACIO DE ETXEGARAY, biak abokatuak, izan daitezke sonarik zabalekoenak, GONZALEZ ECHAVARRI eta NAZARIO OLEAGA ere alboratu gabe.

BELAUSTEGIGOITIAk aspalditik esana du, 1909. urtetik, hain zuzen, zertan den bere iritzia. Urte horretako berbaldi batean (*Por la lengua nacional vasca*), euskara gero eta erdararen menpekoago ikusten du. Horri buelta emateko neurriak plazaratzean, jakina, Zuzenbidearekikoak ez ditu zokoratzen

---

éste para el que aquél no ofrezca alternativa; en cambio, no puede decirse lo mismo de AG con respecto a Azkue, sin duda porque éste vivió muchos más años. Azkue participa de la obsesión de AG por rehuir los préstamos; lo que le reprochan al creador del nacionalismo vasco es su imperfecto conocimiento del idioma, es decir, básicamente, el quebrantar las leyes fonéticas de la composición y derivación contrayendo en exceso los vocablos [...]; y la creación innecesaria de los mismos por existir en la lengua términos equivalentes por muy remotos y arcaicos que éstos sean [...]. Azkue sólo recurre a la formación de voces nuevas una vez ha agotado esta última vía; en cambio a AG la sustitución de préstamos le conduce casi siempre al neologismo, sin duda porque su conocimiento del léxico vasco es notablemente inferior al de Azkue, pero sobre todo porque, contra la tradición (Oihenart, Larramendi, etc.) que Azkue no interrumpe, para él no existe, si no es en un cierto nivel de abstracción, el léxico vasco patrimonio de todo el euskera. El euskera no es uno, sino varios y cada dialecto ha de habérselas con sus propios recursos" (PAGOLA HERNANDEZ, I.: *Neologismos en la obra de Sabino Arana Goiri*, EHU, Gasteiz, 1987-1988, I eta II. liburukia).

(53) EUSKALTZAINDIA: "III^{oa} Itz Berrika", *Euskera*, I. urtea, 2 (1919-1920), 90-95. orr.

idazle horrek (54). Horretarako, dena den, euskara bera egokitu behar. Egokitzapen horretan hitzak behar ditu euskarak, Laudioko legelariaren iritiz (55).

BONIFACIO DE ECHEGARAY dugu, gerra aurreko Euskaltzaindi hartan, gai honetaz sakon eta luze arduratu zena, ARANA MARTIJAK (56) egoki gogoratu digunez. Euskaltzain oso horrek lege ikasketak bukatu eta Espainiako Auzitegi Gorenaren Gela bateko idazkaritza eskuratu zuen. Euskal Herriko foru eta ohiturak maite zituen zumaier horrek lan ugari ekarri zuen euskara eta Zuzenbidearen alorrera. Bera ere laster ohartu zen gaiaren garrantziaz eta bi ikergune berezi hartu zituen, agi denez, bere zereginetan: lehenak euskarak antzina bereganatu zituen berba juridikoak batzea zuen xede. Honela dio berak (57), Euskaltzaindiaren aurrean diharduela, 1930. urtean:

Creo que ha de ofrecer interés no escaso la formación de un vocabulario de palabras que expresen ideas, que directa o indirectamente trasciendan al orden del Derecho [...]

Conviene que diga, antes de pasar adelante, que mi propósito no alcanza a otra cosa que a recoger aquellas formas que entrañan un valor en las múltiples modalidades que afectan a las relaciones derivadas de los conceptos fundamentales de familia, propiedad, sucesión y contratación, o sea a lo que se llama Derecho privado.

Han de ser descubiertos mediante las noticias que suministren personas de edad, de inteligencia despierta, y las que proporcione una escrupulosa busca en libros y documentos antiguos. Esta labor ha de ser de eficacia segura, pues el pueblo se acomoda mejor al empleo de palabras que alguna vez se han conocido, aun cuando se hubiere desvanecido la huella de su presencia en el hablar ordinario y corriente, que al de aquellas otras de nueva creación. La experiencia aconseja que se limite a lo

---

(54) GRANJA, J.J.: "La obra y las ideas de Federico Belaustegigoitia", in *Federico Belaustegigoitia (1876-1947)*, Arabako Foru Aldundika, Kultura Saila, Gasteiz, 1989, 92. or.: "Como ya hemos dicho anteriormente, Belaustegigoitia no era tan sólo un observador de la situación del euskera, sino que proponía soluciones a su decadencia. Entre los objetivos para ayudar al euskera establece el siguiente:

Extender documentos privados en euskera y testamentos".

(55) GRANJA, J.J.: "La obra y las ideas de Federico Belaustegigoitia", in *Federico Belaustegigoitia (1876-1947)*, Arabako Foru Aldundika, Kultura Saila, Gasteiz, 1989, 93. or.: "En este aspecto también tuvo que contradecir a muchos de sus correligionarios políticos, fieles a las doctrinas aranistas, por lo que caían en frecuentes exageraciones del léxico, flexiones verbales o construcción sintáctica. Ante ellos, Belaustegigoitia prefiere el idioma menos puro pero más útil como instrumento de comunicación oral y literaria".

BELAUSTEGIGOITIA bera ere, aiurri beretik: "Izkera indartsu geyenak anartu dituen itz yaintsu ta bestelako asko geuretu bear ditugu, batez ere *gure artean gutxi erabillen diran lanbidekoak*, ta ordezeko erraz bat aurkitzen ez zayenak" (BELAUSTEGIGOITIA, P.: "Arau nagusiak", *Euskera*, I. urtea, II. zb, 2. atala, 1919-1920, 63-64. orr.).

(56) ETXEGARAIren bizitza eta lanaz, ikus ARANA MARTIJA, J.A.: "Bonifazio Etxegarai eta Korta", *Euskera*, 24 (1979), 45-59. orr.

(57) ECHEGARAY, BONIFACIO: "Nombres vascos de los espacios intermedios entre casas", *Euskera*, 1 (1930), 72 eta 73. orr.

puramente indispensable el número de los neologismos, y es punto que debe meditar-se si en la materia a que me refiero es conveniente acudir a aquellos en todos los casos, o si al igual de lo que se ha hecho en otras lenguas, basta con tomar de las clásicas tales medios de expresión, adaptándolos al genio del idioma vasco. Problema es éste que habrá de ser resuelto por la Academia con autoridad inapelable.

Bestetik ere badabilkigu zumaiarraren arnasa, Euskaltzaindiaren 1926. urteko azaroaren 25eko bilkuraren agiriak (58) argi erakusten digunez:

Etxegaray jaunak adierazi digu, egin nai lukela lege-gizon artean dabilzitan itzen iztegitxo euskaldun bat. Oraingoz ez dakar besterik: Belena ta Kardaba nolaz eta zertaz esaten diran. Euskaltzaindiak gogoz entzun diyo ta lenbailen datorrela Etxegaray egin nai luken iztegi ori.

Abegi onez ikusi zuen, beraz, gerra aurreko Euskaltzaindiak Zuzenbide hiztegiaren inguruko asmo berria.

Berehalakoan, Euskal Herriko Mendebalak autonomia eskuratu zuen Espainiako Bigarren Errepublikaren garaian, eta horrek bidea erraztu zion euskarari Zuzenbidearen bitarteko izateko. 1936-1937. bolada labor bitartean, Eusko Jaurlaritzak bere kautan jardun zuen euskara hizkuntza ofizial gisa erabiltzen eta, ageri-agerian ere, euskal hitz juridikoen premia gorria nola edo hala betetzen.

Ahalegin horren egileak, nolana ere, euskararen barnean lehendik ziren hitz juridikoak erabiltzera lerratu ziren neurri batean, hizperrien bidea nagusiki hartu bazuten ere (59).

Horrenbestez, gerraren poderioz hilean gelditu zen horrek bazuen nondik jo (60). Horren ostean, porrot mingotsa eta gerra ondoko giro iluna.

(58) EUSKALTZAINDIA: "Euskaltzaindia'ren batzar-agiriak. Bilbo'n, Euskaltzaindiaren etxean, 1926'ko Azaroa'ren 26'an", *Euskera*, VIII. urtea, I-II zb., 1927, 36. or.

(59) LEIZAOLA, J.M.: "Irakurleei", in *Euzkadi'ko Agintaritzaren Egunerokoa*. Leopoldo Zugaza, Durango, 1977: "Esanbearrik ez dago —dio Leizaolak, orduko Eusko Jaurlaritzaren boletinarene atarian— nere «Oroagindua» laphurtarretik oro hitza arlurik eta Zaingoa nik aspalditik Zuberoko lege-Zarrean artzaintzarentzat erabilia irakurriya neukalako Eguneroko ortan sartu nitala.

Itzultzaileen lanaren erudutat, izendatze bakar bat aukeratuko det. Erdarazko «Juzgado de Instrucción» aitzatzeko «Epailatza Argibidelaria» irakurtzen da urrengo orrialdetan.

Ba, erdal-iztegingintzan instrucción ori zer dan adierazi nayeian elucidación edo elucidar hitzak emango zaizkizute, lux, luz (argia) itz bakunak sustrai bezala dutenak. Euskal itzulpena benetan egokia iruditzen zait aurrean daukazuten Egunerokoarena."

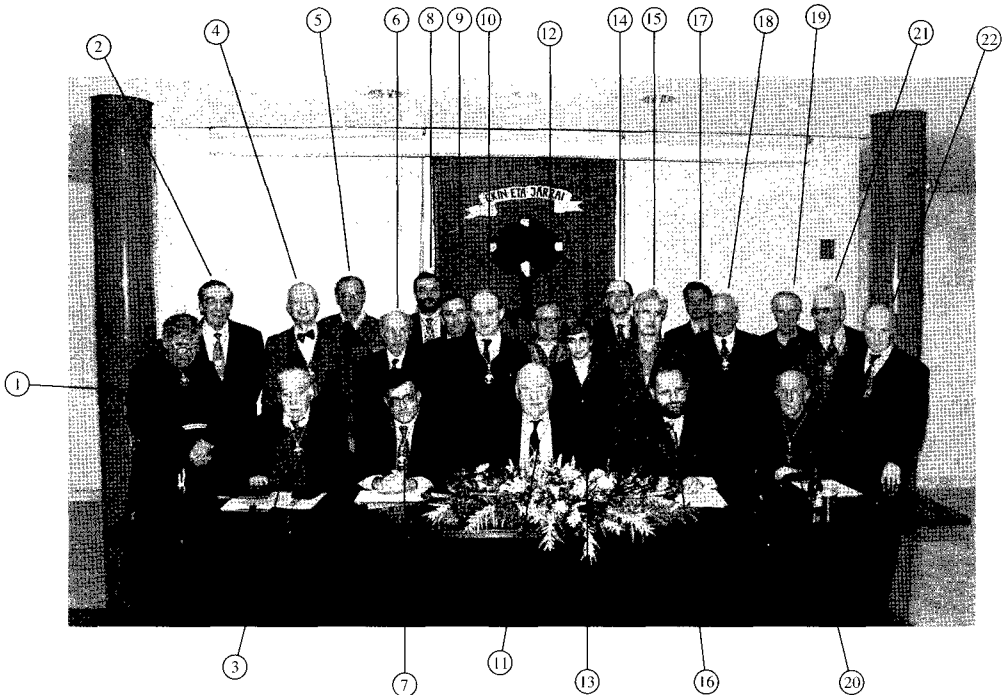
(60) IVAP-HAEE: *Euzkadi'ko Agintaritzaren Egunerokoa (1936ko urritik 1937ko ekainera)-HIZTEGIA*, IVAP-HAEE, Gasteiz, 1997. Ikusalde beretik, LOBERA, A.: "Hainbat jakingarri *Euzkadi'ko Agintaritzaren Egunerokoaren gainean*", *Karmel*, 3 (1995), 28-55. orr.

III

Lege gizonen behar duten hiztegi berezia

Esana dugu, errepikatu beharrean gaude. Azken hogeita hamar urteotan, erabakigarri gertatu da hizkuntzaren batasun bidea eta, ondorenez ere, horren gaurkotzea, jakintzagai desberdinetako hizkuntza eta hizkera bihurtzeko edu sakona.

Horren bitartez, ezari-ezarian hasi dira eztabaidatzen eta zabaltzen hizkuntzaren inguruko bestelako dinamikak. Dinamika horiek eraman gaituzte, besteak beste, *euskara batua-euskalkiak* bikote horren aldamenean, bestelako tirabirak ere plazaratzera, alegia, *hizkera arrunta-hizkera berezituak*

Bilbo, 1998ko otsailaren 27an

Euskaltzain osoak: 1. Luis Villasante; 2. Jose Antonio Arana; 3. Federico Krutwig; 4. Txomin Peillen; 5. Antonio Zavala; 6. Juan San Martin; 7. Henrike Knörr; 8. Pello Salaburu; 9. Xabier Kintana; 10. Jose Mari Satrustegi; 11. Jean Haritschelhar; 12. Francisco Ondarra; 13. Miren Azkarate; 14. Andrés María Urrutia; 15. Ibon Sarasola; 16. Patxi Goenaga; 17. Beñat Oihartzabal; 18. Juan Mari Lekuona; 19. Emile Larre; 20. Xabier Di-harce 'Iratzeder'; 21. Pierre Charriton; 22. Jean-Louis Davant.

gogorarazten diguten dema bizi horietara. Bertan ikusten dut nik, buruen-buruenik, MIKEL ZARATE zenak Labayru Ikastegiaren ikasturte haietan erakutsia. *Dakigunetik ez dakigunera* idatzi zuen hark, bizkaitarrok baturako bidean egin behar genuen prestatze lana izendatzeko. *Dakigunetik ez dakigunera* hori egun ere erabilgarri gerta dakiguke, aurretik eta ahots desberdinetatik datorriguna biltzen jakiteko eta etorkizunerako osagai baliagarriak bihurtzeko.

Bidegintza horretan, horra hor, duela urte gutxi sinestezina zena, gorputz egina, mamitsu bezain sendoa, agindu eta intziri berrien iturburua. Esparru berri horiek euskararentzat zer ekarri, eta horretan gabiltza une honetan, aurrera egiteko eginahaletan.

Horren frogak edonon hauteman daitezke. Terminologia zentroek, administrazioek, komunikabideek, unibertsitateek... etengabe dihardute langintza horretan, euskara emaitza berrietara moldatu nahian.

Moldatu, itxuratu eta antolatu. Zeregin horietarako dei egin du Aita VILLASANTEK (61) behin baino gehiagotan. Adibide ugari izango genuke. Niri dagokidan aldetik, gogora dezadan zuen aurrean 1972. urtean berak ondu zuena, ARRUE euskaltzain oso zenaren eskariz eta zirikadaz, *Zuzenbidearen* inuruko hitzak zirela eta:

Joan den hileko batzar egunean Antonio Arrue euskaltzain eta lege gizon jaunak hitz zerrenda bat ekarri zidan beren ofizioko gizonak maizenik erabili behar izan dituzten hitzez osatua. Zerrenda hau ez da luzea. "Derecho privado" deritzaion sailekoak dira gehienbat hitzok. Berak nahi luke hitz hauen euskal itzulpena edo euskal ordaina guk eskeintzea.

Nahiz eta zerrenda luzea ez izan, sail berezi bateko hitzak dira, eta ez dut uste lan hau arinki eta nolana egin daitekeanik. Alde batetik, euskeraz ongi jakin behar da, eta bestetik, lege gauzatan jantzia egon. Euskera lege gauzatan gutxi erabilia izan bada ere, agian badira zenbait hitz eremu hontakoak, izkribu zaharretarik, euskal foruetarik edota herriaren ahotik jaso eta kontuan eduki beharko liratekenak.

Nolana ere, zailtxoa da ene ustez lan hau. Baditu bere oztopo eta eragozpideak, alegia. Batek bakarrik gogoak ematen dizkion hitzak jarritz edo zernahi hitz asmatuz, ez dut uste gauza onik egingo gendukeanik.

Beste aldetik, honelako eskabideei Euskaltzaindiak ezin die muzinik egin. Bere ahalen neurrian erantzutera eta kobru ematera beharturik dela uste dut.

VILLASANTEK (62) berak erantzunak bilatu gura bai eta proposamen argia egin zuen:

Zer egin, bada? Bidea pixka bat luzexea goa izanarren, uste dut lehendabizkorik galderak egin beharko direla gauza hoietan adituak diren gizonen ar-

(61) Aita VILLASANTE: "Lege gizonak behar duten hiztegi berezia", *Euskera*, 18 (1973), 203. or.

(62) Aita VILLASANTE: "Lege gizonak behar duten hiztegi berezia", *Euskera*, 18 (1973), 203. or.

tean. Haien erantzunak jaso ondoren, Mitxelena jaunari bidaliko zaizkio, hark begiratu bat eman eta bere eritzia ager dezan.

Hala gertatu eta galdezkatuak izateko, VILLASANTEk zerrendatu egin zituen aditu batzuen izenak, itzal handikoak eurok: ARRUE, LOJENDIO, MON-REAL, CARO BAROJA, SANTAMARÍA, ZABALETA, OLEAGA eta MUNIATEGI.

Azken bi horiei aipamen berezia zor diet, urte luzeetan beldurrik gabe aritu baitira euskararen defentsan eta babesean, euskara bera aho-ezpainetan eta lumaidatzian erabiliz.

Betor lehena JESUS OLEAGA euskaltzain urgazle eredugarri eta legelari nekaezina, oraintsu hil zaiguna eta gaur gurekin solaskide moduan atsegin handiz hartuko genukeena. Jarrai bekio horri ABEL MUNIATEGI, berori ere akademiaren urgazle, eta adinez eta tankeraz gure aurreko belaualdikoarena. Gutariko askotxorentzat adibide gertukoa izan da MUNIATEGI, bertsolaritzari ez ezik, Zuzenbideari ere eman diolako bere ekimen aberasgarria. Bera genuen, bestalde ere, hirurogeita hamarrekotan Correo kaleko Verdes liburudendan isilka erosten genuen *Zeruko Argia* hartan noizbehinka argitaratzen ziren artikulu juridikoen egilea.

Aurrenekoa eta hurrena jarrita, ezin bukatu bestea aipatu gabe, hau da, hirugarrena eta azkena. VILLASANTEren lerro horietan aurrera zetorren idazkari bipila, lege eta administrazio gorabeheretan euskaraz idazteari emana eta, geroxeago ere, VILLASANTEk igarri zion lekukotza erruz erakutsi duena: JOSE LUIS LIZUNDIA. VILLASANTEk zioen bezala, Zuzenbidearen inguruko hitzei azken orrazketa emateko, LIZUNDIA ere beharrezkoa zen, *erakunde gauzatan duen trebetasunagatik* (63).

Esan beharrik ez badago ere, trebetasun hori berehalakoan erakutsi zuen LIZUNDIAK (64), *Euskera* aldizkarian bertan agertu baitzuen, lehendabizikoen artean, *Administrazio hiztegiñoa*, bestelako eta geroko errealitateak jaso gabe zeudela.

Bide beretik ez bada ere, antzeko asmoak bultzatua sortu zen UZEI. Horren jaiotza-agiriaren modukoa jaso zuen Euskaltzaindiak 1977. urtean, JOSEBA INTXAUSTIki egin zion aurkezte ekitaldian (65). Hortxe zeuden, bes-

(63) Aita VILLASANTE: "Lege gizonak behar duten hiztegi berezia", *Euskera*, 18 (1973), 204. or.: "Eta gero hitzen azken hautatzea batzorde txiki batek egingo duela. Beraz, delako batzorde hori ere orain jarri beharra dago. Izen hauek proposatzen dira hortarako: *Luis Mitxelena*, hiztegi gauzatan duen maisutasunagatik. *Antonio Arrue*, lege gauzen esparruko bere jakiteagatik. *Jean Haritschehar*, beste aldekoen ordezkari bezala. Eta *Jose Luis Lizundia*, erakunde gauzatan duen trebetasunagatik. *Mixelena* jauna izango da buru eta *Lizundia* jauna idazkaria".

(64) LIZUNDIA, J.L.: "Herri administralgo Hiztegiño baten eskabide eta premia", *Euskera*, 24 (1979), 279-289. orr.

(65) INTXAUSTI, J.: "Euskal Unibertsitatearentzat aurregitura batez", *Euskera*, 22 (1977), 935-940. orr.

teak beste, hiztegi espezializatuak eta unibertsitate jokarauak uztarturik eta, behin-behinekoa bazen ere, egoki ezkonduta.

Behialako proiektua sendotu ahala, Zuzenbideari ere bere txanda heldu zitzaion. Horrela, UZEIren barnean biribildu zen lehendabizikoz, modu antolatu, orokor eta oro-hartzaile baten bidez, Zuzenbidearen mundua euskaraz ematea.

Ahalegin hori ez zen, nolana ere, behin betikoa. Hala geratu zen esanda ZUZENBIDEA (1987) hiztegiaren sarreran (66), eta hala gertatu da eginda denboraren harian, berori izan baita geroko hainbat ekimenen bizkarrezur eta mamia.

Baziren eta badira, beraz, Zuzenbide jakintzagaiaren garapenerako osagaiak euskararen baitan. Lehena, hizkuntzaren beraren batuketa abiatze osoa eta bigarrena, aldiz, hizkera berezietan noraezekoa den terminologiaren oinarriak aurrera eramateko beharra. Badira, bide beretik ere, Administrazioaren mundua zein unibertsitateen nekeak, Justizi Administrazioaren hasierako urrats horiek ere zokoratu gabe.

Artean, VILLASANTERen hitz haiek —*Euskaltzaindiak ezin die muzinik egin*— beste ildo batzuetatik abiatuak ziren. Esana zuen Euskaltzaindiak 1959. urtean (67) zeintzuk ziren euskal hitzak. 1991. urteko apirilaren 26an (68) ere berresana zuen Euskaltzaindiak euskal hitzak nondik sustraitu:

Euskara bizian sustraituak ez daudenak, ez dira euskal hitzak...

Azkenik orduan esana berriz errepikatu, inork gaizki adi ez dezan mezua: kultura eta zibilizazioko hitzak, mailegatuak izanik ere, ontzat hartzen dira, hala nola politika, teknika, literatura, metro, kilometro eta abar.

(66) UZEI: ZUZENBIDEA hiztegia (1), Elkar, Donostia, 1987, 29. or.:

“Hiztegiak nekez bil dezake gerora sortuko den edo sortu beharko litzatekeen lexikoa. Hiztegi hau asmatu eta programatzean bertan bururatu zitzaizkigun kezka eta galderak izan ziren: Gaur egun Euskal Herriak duen sistema eta lexiko juridikoaren berri eman behar al genuen, eta “sistema” hori euskaraz adierazteko tresna? Ala Euskal Zuzenbide tradizionalan landuriko —eta bereziki euskaraz erabilitako— kontzeptuen berri? Ala etorkizunerako euskal sistema juridiko euskarazkorako oinarriak jarri eta bideak urratu behar ote genituen? Orain arte esandako guztiengatik, lehen helburuari erantzuten dio gehienbat hiztegi honek. Eta alde horretatik, erdaraz (frantsesez eta espainieraz) landuriko sistema juridiko espainolaren —eta partez frantsesaren— euskarapena da hiztegi hau. Beste helburu biak oso gogoan egon dira, hiztegia programatzean eta lantzean, baina eranskin gisa gelditu direla esan behar da. Halabeharrez!

Hor daude, hala ere, bigarren asmoa, neurri batez hiztegi honetan burutua, eta hirugarren helburua, hasieratik adierazia eta hiztegi honen bidez irekia eta bideratua. Izan ere, Euskal Herriak, bere burujabetza lortzean eta bere berrikuntza juridiko-instituzionalan eta bere kultura-hizkuntzako berreskurapenean euskaraz sortu, landu, erabili eta gorpuztu behar duen sistema juridikoa bideratzeko oinarri eta abiapuntu baliagarria dela uste dugu Zuzenbide-hiztegi hau...”

(67) EUSKALTZAINDIA: “Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz”, *Euskera*, 4 (1959), 215. or.: “Euskal itzak dira euskera bizian sustraituak daudenak. Sustrai hori zenbat eta sakonagoa izan, ainbat eta eskubide geiago du itz batek erabilia izateko”.

(68) EUSKALTZAINDIA: “Euskaltzaindiaren adierazpenak: Euskaltzaindiaren bigarren agiria euskal hitzei buruz”, *Euskera*, 36 (1991), 445. or.

Era berean, hiztegi espezializatuen eremuak ere beste lorratz batetik joan behar zuela aldarrikatu zuen Euskaltzaindiak (69) 1982. urtean:

Hondarribian, 1981.eko Abenduaren 29an bildurik, Euskaltzaindiak honako hau aditzera ematen du: Euskaltzaindiak literatura eta gramatikaz beste alde, hiztegi lana du bere eginkizun nagusienetarikoa...

3. Zuzenean ez da Euskaltzaindiaren lana, beste edozein hizkuntzatan ere ez den bezala, hiztegi espezializatuen sortzea eta banan banako azterketa egitea, hizkuntzari eta euskararen egiturari dagozkion funtsezko puntuak zaintzea izan ezik.

Hizkuntz teknikoetan Euskaltzaindiak pozik ikusten du grafia gai orokorretan erabakiak daudenean harrera ona izan dutela. Erabaki gabe daudenak lehenbailehen argitzen ahaleginduko da.

Ezin hobeki deritza Euskaltzaindiak edonork taldeka nahiz bakarka arlo honetan lan egiteari.

Urte batzuk geroago, JEAN HARITSCHELHAR euskaltzainburuak (70) ere mezu berbera luzatu zuen:

Azkenik Euskaltzaindia delakotz hizkuntzaren zaintzalea, hiztegi espezializatu guzietan behar lukete Euskaltzaindiaren oniritzia ukan, batasun bat ukan dezaten denek ortografiaren aldetik edo joskeraren aldetik.

Gauzak horrela, azpimarratzekoa da, jakintzagai espezializatuak dagokienez, Euskaltzaindiaren eginkizuna non egon daitekeen. Adibidetzat hartuko dut Zuzenbidearena, gauza bera esan dezakegula bestelako arlo eta jakintzetan ere.

Denon ikusmira eta aho-entzunetan dago Euskaltzaindiak azken bospasei urteotan darabilen araugintza. Hamaikatxo argumentu dabilta airean eta guztiak, jakina, ezin aztertu.

Eskuragoa izango nuke, besterik ezean, araugintza horrek (hiztegi gintza ere barne) zer-nolako ondorioak ekar ditzakeen eremu espezializatuetan eta, batik bat, nire hitzaldiaren hasieran azaldu dudan moduan, hizkuntzarekin lotura zuzenekoa eta barnekoa duen Zuzenbidearen arloan.

Lotura estukoa, beraz, hizkuntza eta Zuzenbidearen artekoa. Estuagoa, oraindik ere, hizkera arrunt eta hizkera juridikoaren artekoa, azken horrek gehienetan hitz arruntak zamaten baititu karga semantiko beregainarekin. Esan gabe doa horren indarra eta, zehatzago, indar performatiboa, hortik zehazten baitu hizkera juridikoak berak arautzen duen errealitatea.

Nola lotu, horratio, bitzuok? Hirutara ikusten ditut nik lotura-guneak:

(69) EUSKALTZAINDIA: "Euskaltzaindiaren adierazpenak: Hiztegi gintza", *Euskera*, 27 (1982), 271. or.

(70) HARITSCHELHAR, J.G.: "Administrazioaren eginbeharra hizkuntz minorizatuaren etorkizunean", *IVAP. Hamar urte*. Herri-Arduralaritzaren Euskal Erakundea, Gasteiz, 1994.

1. Hiztegi orokor-hiztegi espezializatu eta berezien arteko tenkadura.

Hizkera juridikoak, aurretiaz ere esana dugu, berebiziko lotura du hizkera arruntarekin. Beraz, hizkera arruntean gertatzen (eta finkatzen) den horrek ondorioak ditu berehalakoan Zuzenbideak darabilen hizkera moldean.

Har dezagun adibidetzat Euskaltzaindiaren Hiztegi Batua. Dagoeneko lehen itzulian eduki neurriko du ikusi eta onetsia Euskaltzaindiak. Zerrenda luze horren barnean murgildu ahala, ugari Zuzenbidearekin zerikusirik izan dezaiketen berbak:

Abokatu (abokatu defentsari), abortu, absentsia, akusatzaile, aldundi, aloger, alokairu, amnistia, atxiloketa, autonomia, auzitegi, bahi, bahiketa, bahitura, baimen, baltzu, banku, besterendu, biktima, burtsa, debeku, deklarazio, demanda, demokrazia, departamendu (Frantziakoa), departamentu, despeditu, deusez, dibortzio, diputazio, dokumentu, ebasi, ebatzi, enkante, epai, epaiketa, epaile, epaitegi, epaitu, erail, erantzukizun, erkidego, errenta, erres, eskribau, eskribautza, eskualdatu, eskura ordaindu, eskubide, estatu, estatutu, etxaguntza, ezkonsari, foru, gobernadore, gobernu, gordailu, gozamen, heredatu, herentzia, hipoteka, hipotekatu...

Areago bigarren itzulian, egoki ematen badira, agindu legez, hizkera espezializatuen aukerako hitz eta esamoldeak.

Harira aurretik eta laburrean eman behar badut ere, ezin isildu terminologia lanean, eta gaurko gaiarekin duen lotura dela eta, Euskaltzaindiak ondu zuen *Burtsa hiztegia* (71) (1991). Hor erakutsi zituzten batzuek euren jakituria eta trebezia horrelako gorabeheretan. Hiztegi horren joraketan jardun zuten, besteak beste, ERKIAGA, GEREÑO eta GURUTZ ANSOLAK, ARANA MARTIJA euskaltzain osoaren burutzapean.

ERKIAGAREN oroitzak zirrara berezia egiten dit barretenan. Berarekin nire adiskidantza eta harreman kuttunek nire euskal zaletasuna markatu zutela jendaurrean aitortu beharrean nago. ARANARENak, aldiz, sarri eman didan laguntzagatik, eskerrak emateko izan behar du. Eskerrik barrukoenak, euskaltzainen artean bera jarri dudalako behargin, zuen aurrean neuri zirtolariarena egiteko. Horretarako ere banituen eta baditut kari bereziak, besteak beste, etxean bizi izan dudan gernikartasun hori eta ARANAREkin etxe honetako hainbat batzordetan izan ditudan harremanak. Biok legelari izanda, berari dagokio euskara eta Zuzenbidearen inguruko proiektu askoren aitzindaritzea. Betoz hona, adibide gisa, lehen aipatu dudan UZEIREN ZUZENBIDE hiztegia eta, nire lanbideari dagokionez, Bilboko Notarioen Kolegioko itzultzaile ibili izana, 1985-1989 urte bitartean.

ERKIAGA eta Lekeitio barru-barrutik loturik daude. Era berean, nire bizi-tza kontuetan, Lekeitio eta Ondarroa, berorietan eman baitut, gogoz eta no-

(71) EUSKALTZAINDIA: "Burtsako Hiztegia", *Euskera*, 3 (1991), 1149-1157. orr.

tariotza lanez, hainbat urtetako egotaldia. Bertako euskara bizi ahal izan dut, bertan ere sendotu ditudala ERKIAGA eta ZUBIKARAren itzalpean, euskararen aribidea eta jatortasuna.

Haria etena dudalakoan egongo zarete. Nik, ostera, halakorik ez, bi izen horiek euskararen munduan hizkuntza bizi eta jatorrenaren ikurrak baititut.

2. Horrexegatik dut, halaber, kezkaburu sakona diskurtsoarena; hain zuzen ere, euskaraz eman behar dugun *continuum* delako horren harilketa eta bilbaketa. Terminologiarekin batera, hizkera espezializatuetan behar-beharrezkoa da halakoa, batez ere, Zuzenbidearen arloan, bertan gauzatzen baita beste hizkuntzekiko morrontza, hizkuntza horiek (frantsesa, gaztelania) euskaldunok bizi ditugun sistema juridikoen eramaile petoak direnean. Horretara dator orain arteko gatazka, itzulpengintza dela eta ez dela, itzulpengintza horretatik ihes egitea lortzen bada bederen.

Terminologiak eta diskurtsoak orpoz orpo garamatzate beste puntu batera, alegia, gure arteko autuetan bizi-bizirik dagoen euskararen kalitate esparrura. Aspaldiko eta betiko leloa, hori. Kontzeptu bihurria, inondik ere, hizkuntzaren kalitatearena. Kalitateak zuzentasuna eta egokitasuna dakartza. Zuzentasunak gramatikari heltzen dio. Egokitasuna, ostera, komunikaziorako ituan dabilkigu.

Zuzenbideari gagozkiolarik, Euskaltzaindiaren araua gizartean barrena zabaltzea zuzentasunarentzako oinarria da. Egokitasuna, edozelan ere, eskakizun handiagokoa da, berez ekartzen baitu komunikazioa hiritar orekin lortu beharra, hari horren adarretan egon daitezkeen hiritar guztiak baitira haren har-tzailak. Bereizi beharra, beraz, komunikazio mailak eta mezuak. Horretarako moldeak ere aurkitu behar, euskarak orain arte izan dituen aurrekariak ez baitira beti egokiak izan, esku artean darabilzkgun beharrizan berrietara iristeko.

Molde horiek nola landu eta aitzindariak Bizkaian eskura nituela plazaratu behar. Izan ere, bi ditut alderagarri gaur, bion lana ezagutuko duzuelakoan. Lehena, kronologiari dagokionez behinik behin, Aita IPOLITO LARRAKOETXEA karmeldarra, Zeanurikoa eta *Legoaldi ezizenez* euskal literaturan eza-guna. GRIMM anaien ipuinak nork euskaratu eta berori dugu euskaratzailea. Era berean ere, Erromako Eleizearen Araudiaren (*Codex Iuris Canonici* deiturikoaren) itzultzailea dela aitortu behar, euskaraz egin gabe zegoena egina bihurtuz (1978. urtean argitaratu arren, aurretik zegoen eginda) (72). *Eginak ez*

---

(72) LARRAKOETXEA, Aita Ipolito: *Erroma'ko Eleizearen Araudia*, Kardaberaz bilduma-32, Técnicas de Difusión, Tolosa, 1978, 4. or.: "Lege-gizona eta euskal-idazlea, biak batu eta alkatu dira emen. Gaztetako lana da, 1924 inguruan amaitua. Orduko euskal-giro eta bizualdi baten agergarri ederra. Eleizalde-tar Koldobika zanaren asmoai jarraituz ibilli zala dirudi, Jaun onek Bizkaí'ko Aldunditik ainbat lan egin eta eragin izan eban euskerea edozertarako gai egin-naiez, edozein gaitarako testoak atera gurez. Eleizalderen eriotzeak eta 1923'ko zapalketa-aizeak ondatu eban dana Orduan egindako lan askoren aztarrenik ez da gelditu. Zorionez, Aita Larrakoetxeak egiña, Eleizearen lege barriak euskal-soinekoz jaztea, ez zan galdu. Eta azken-urteetan Erroma'ra bialdu jakon eta berak makiñaz jo eta arean (zerbait) orraztu egin eban. Lan au amaitu

du eginkizunik dio atsotitz zaharrak. Hala uste zuen, antza denez, PEDRO PUJANAK, foruz bizkaitar, ohorez euskaltzain eta jaiotzaz Aramaioko elizatean dagoen Oleta auzoko semeak, 1981. urtean Bizkaiko Foru Berriaren testua euskaratu baitzuen, Aita ZABALAK deitoratu zuen lan berbera bere eginez. Egoki ondu bazuen ere, LEKUONAK (73) bere ekarriak egin zizkion testu horri, bi horiek euskara eta lege kontuetan zer erakutsi handia zutela guztion aurrean jartzeko.

3. Hirugarrenez ere, gogoratu behar dut Euskaltzaindiak hartu dituen erabakiek dagoeneko hainbat ondorio izan dituztela hizkera juridikoan. Gure egitura politiko batzuen euskal izenez, hitz elkartuen osaera eta idazkera, *-zio*, *-ari (-lari)* atzizkiaz, *-ari/-ario*, *-go* atzizkia eta izen multzokariak eta abarrekoak bistan dira eta eurotan sakondu beharrik ez dago (74).

Horietan guztietan badu zeresanik Euskaltzaindiak. Hala gogoratu zigun PATXI GOENAGA (75) euskaltzain osoak, nik gaur dudan atezu edo estualdi berberean bere burua ikusi zuenean:

Arau batzuk jadanik emanak daude eta datozen urteotan gauzak finkatuz joan dira. Jendeak ahaleginak egiten ditu arauok ikasi eta betetzeko. Administrazioaren eginbeharra bere kontrolpean dituen alorretan arau horiek beteaztea izango da.

Beude haren hitzak, azkenez ere, hurrengo eta azken gaiaren atari gisa. Atari pisuzkoa, bertan azaldu nahi dudalako Euskaltzaindiak duen lege indar eta eragina aurreko zeregin horietan jarduteko.

V

Euskaltzaindia, erakundea ote?

Hasieran bertan, harako bikoiztasuna jarri dizuet begi aurrean. Orain, berriaz, nire ahalegina amaitzear dagoela, ezin aipatu gabe utzi, lanbideari dago-

ta laster il zan bera, Markiña'ra atseden billa etorrita".

Horren inguruan ikus sakonago LOBERA, A.: "Itzulpen arazo batzuk Aita Ipolito Larrakoe-txearen «Erroma'ko Eleiztearen Araudia»ren Elizako kargu-mailak aztertueran", *Karmel*, 2 (1994), 3-19. orr.

(73) LEKUONA, M. de: "Bizkai'ko Forua euskeraz", *Idaz-lan guztiak*, Kardaberaz bilduma, 32, 11. Azken urratsak, Técnicas de Difusión, Tolosa, 1987, 168-175. orr. Oro har, zenbaki horretako II. kapitulua ("Eusko Etnografia") kontsulta daiteke (97-193. orr.)

(74) Euskaltzaindiaren arauetatik batzuk: 9. *-zio* (35. or.); 25. hitz elkartuen osaera eta idazkera (135-141. orr.); 45. gure egitura politiko batzuen euskal izenez (239. or.); 49. *-ari (-lari)* atzizkiaz (271 eta 272. orr.); 50. *-ari/-ario* (273-275. orr.); 73. *-go* atzizkia eta izen multzokariak (481 eta 482. orr.). Ikus *Euskaltzaindiaren ARAUAK*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1994.

(75) GOENAGA, P.: "Euskararen batasunaz eta duintasunaz (Patxi Goenaga Mendizabal euskaltzainaren sarrera-hitzaldia)", *Euskera*, 40 (1995), 666. or.

kionez, aurrean esandako hori, alegia, Euskaltzaindiak duen baliabide nagusietariko, euskal gizarteak horretan jarri duen hizkuntz agintaritzaz.

Agintaritzaz berba erabili dut. Hala nahita, jakina, besterik ezin baita esan egun batzen gaituen erakunde honi buruz.

Hemen zaudeten gehienok jarraikoaren zuzeneko lekukotza eman dezakezue. 1976. urtean Euskaltzaindiak, egotaldi luze, zail eta ilun baten ondoren, Espainiako erregetzaren bultzada eragingarria jaso zuen, beraren estatutuak onartu eta Espainiako Aldizkari Ofizialean aldarrikatu zirela.

Harrezkero ere, Hego Euskal Herriko herrialdeek bide beretik ekin zioten Euskaltzaindiaren aintzatesteari, Euskal Autonomia Erkidegoaren Estatutuan eta Nafarroako Foru Hobekuntzaren Legean horren inguruko arau propioak ezarri.

Dagoeneko, Frantziako estatuak ere Euskaltzaindiari aintzatesi dio beraren estatutu berezia. Hala itxi da Euskaltzaindiaren *herrialdetasuna*, euskara mintzamolde den lurralde guztietan hala-nolako ofizialtasuna eskuratu baitu gure akademiak.

Historiaren joan-etorrietan, Euskaltzaindi zaharrak, lau aldundiek batera sortu eta munduratu zuten hark, erdietsita ikusi du urte luzeetan bilaturiko aintzatespena eta, horren ondorioz ere, lege esana eta garrantzia. Lege esana, diot, bestelakoa, hau da, lan sendo eta egokiarena, aspalditik jaso baitzuen.

Garrantziak garrantzi, kontuzkoena da, laburretan bada ere, Euskaltzaindia bera Zuzenbidearen ikusmoldeetik zer den zehaztea. Abagune egokia dugu horretarako, baita hiru lerro nagusi hauek gogorarazteko ere:

a) Erakunde dugu Euskaltzaindia. Erakunde berezia, berari baitagokio euskara kontuetan agintaritzaz, legez eta moldez.

b) Euskaltzaindiak nortasun juridiko osoa du, Zuzenbide publiko zein pribatukoa, bere helburu eta xedeetan tinkoki jarduteko (76).

c) Horretara, Euskaltzaindiak berebiziko ahalegina egin du eta, erakunde ikuspegi horretatik, badu zeresanik, herri eta gizarte honen osagai ezinbestekoa den euskararen baitan (77).

(76) Ez da, beraz, Euskaltzaindia edozein elkarteren modukoa. Badu aldarte berezirik eta hala esan du, oraintsu ere, SARASOLA euskaltzain osoak: "Euskaltzaindia, bere burua «erakundetzaz» hartzen duten zenbait *elkarte* ez bezala, *erakunde* bat da". (SARASOLA, I.: *Euskara Batuaren Ajeak*, Alberdania, Zarautz 1997, 70. or.).

(77) SARASOLA euskaltzain osoaren hitzak dira jarraikoak, Euskaltzaindiak zehaztu zuen *erkidego* hitzaren peskizan: "Eta ohar lotsagabe bat bukatzeko. Erkidego beregain batean erakunde bat dagoenean hizkuntza arazoetan ofiziala, erkidego horretako *funtzionarioek* —gainerako herritarrek ez, jakina— erakunde ofizial horrek dioena bete egin behar dute, ados egon nahiz ez, besterik gabe: soldataren barruan doan obligazioetako bat da. Hori gertatzen da bederen nazio izatea benetan zer den dakiten erkidegoetan, Katalunian esaterako". (SARASOLA, I.: *Euskara Batuaren Ajeak*, Alberdania, Zarautz, 1997, 70. or.).

Helburuak helburu eta erakundetze hori tarteko dugula, beste behin ere, gure begiak bihurtu behar ditugu haren xedeetara.

Lehen begirada azkarrean, bistakoa da hasiera-hasieratik ditugun bi atal horiek beren horretan dirautela. *Iker* eta *Jagon*, betidaniko bitasuna Euskaltzaindiaren baitan.

Argilun samar dago, hala ere, bikoiztasun horretan. Jagoteko zereginetan gero eta nabariagoa da, denborak aurrera egin ahala, Euskal Herrian ari diren administrazioen eragina. Gertaera berria ere ez dugu, alabaina, halakoa. Hizkuntza eta kultur arauak erakusten dute, estatu garaikideetan behinik behin, estatu horiek duten gogo bultzatzailea.

Horien aurrean, Euskaltzaindiari eta, oro har, akademiei aitortzen zaien zeregin *aholkularia*. Honaino hedatzen da hori. Horra hor zinezko gurutzebidea, egun gure Akademiak bizi duena. Hizkuntzaren aldetik gero eta sarriago datozkio eskaerak eta galderak. Baliabideetan, ostera, urri eta motz dabilkigu, ibili ere, Euskaltzaindia. Normatibizazioa du helburu Euskal Akademiak. Horretan dihardu eta horretara emana ikusten da kanpotik. Normatibizazioak, ordea, ezinbestean dakar normalizazioaren inguruan zer egiten den jakin eta ezagutu beharra, bata eta bestea erro-errotik lotuta baitaude.

Horiexek ditu Euskaltzaindiak eginkizunik egingarriena, horretan baitago sorreratik bertatik jaso zuen mezua: euskararena ikertu eta jagotea, euskarak berak Euskal Herriaren espresabide izateari euts diezaion.

Indarra, formaz behinik behin, legeak eman dio. Eragina, luze-sakonean, eguneroko lan duinak ekarri eta ekarriko dio, horrela ulertuko baititu gizarteak Euskaltzaindiaren esanahia eta zereginak.

Amaiturren nagoela agindu dizuet aspaldi, eta amaitzeko tenorean nagoela gogoratu behar diot nik neuk ere nire buruari.

Zerbait ari da aspalditik euskararen baitan. Mendeotako itzuleran, eta egungo katramilak gorabehera, euskara joriago, jasoago, erabiliago ikusten dugu bazterretan, euskara estekaturik baitago herri honen bizimodu, bizinahi eta gizalegean.

Hori ikertu eta jagotea dagokio Euskaltzaindiari, baina, aldi berean, euskal gizarteari eta euskaldunoi ere. Horretarako tresna egokia dugu euskaldunok Euskaltzaindia, baldin eta euskararen bizitasun eta bizilegeari men egiten badaki (78).

---

(78) Antzekoa azaldu digu berrikitan SÁNCHEZ ASIAIN adituak, akademien ibilbideak zehaztean. Hitzak berarengandik jasoak ditut eta dauden-daudenean eskaintzen dizkizuet: "Porque parece claro que las nuevas inquietudes del individuo humano necesitan hoy nuevos foros de sedimento y reflexión. Y unas nuevas academias que sean capaces de crear nuevos estilos de pensamiento, y nuevos paradigmas científicos, desde los que se puedan dar respuestas al sentido del

Hizkuntzek etengabeko egokitzapenak behar dituzte mundu aldakor honetan. Egokitzapen horretarako gidari izan daiteke, gidari izan behar dugu Euskaltzaindia 2000. urtearen atarian. *Iker eta jagon; ekin eta jarrai*; aldi berean ere, *zerbitzua eman*, euskararen bizitasuna bermatu nahian.

Luze jardun dut —luzecegi, agian— euskarari legeek opa dioten eremu urria azaltzeko. Orain, nire hitza pausatuko dut. Nire berbak itzaliko dira. Legea —*Zuzenbidea*— beharrezkoa dute gizakiak eta gizarte orok. Esateko modua ere —*hizkuntza*—, bestea bezain premiazkoa. Horren bila noa Arantzazuko haitzartera, hango poetari noakio. Berak, trukean, legearen zurruntasuna samurtu nahian edo, belarrira diost, aholkulari jasekoa:

*BADAEZPADAKO
egite kontsumaturik
badaezpadako legez
legeztatua bada,*

*ez ezak eztabaida
delako lege hori,
badaezpada.
Agintzen daudenek*

*nahiago dute lege
badaezpadako bat,
badaezpadakoa
ez litzatekeen harako*

*egite kontsumatu
ezbidezko hura
bideratu baino,
badaezpada (79)*

---

saber, pero dentro del sentido del vivir" (SÁNCHEZ ASIAIN, J.A.: "Desafíos y oportunidades de las Academias", in *Cuenta y razón del pensamiento actual*, Madril, 1997, 40-46. orr.).

(79) GANDIAGA, B.: *Ahotsik behartu gabe*, Erein, Donostia, 1997, 106. or.

ANDRES URRUTIA BADIOLA EUSKALTZAIN BERRIAREN SARRERA HITZALDIARI ERANTZUNA

Bilbon, egoitzan, 1998-02-27

Jose Antonio Arana Martija

I

Behin bakarrik egiten da sarrera Akademian, egindako lanengatik hautatua izanik, eta egiteke daudenetan elkarlanean eten gabe aritzeko; eta ekintza eta jarraipen honetatik ez dago irtetzerik heriotzaren eskuz eta poderioz baizik. Hor geratuko dira lanak, emandako aurrerapenak, dagokiguna hobetzeko egindako bultzadak. Baina Horaziok eta Ovidiok kantatzen zuten *aurea mediocritas* (1), lasaitasun zoriontsutik at egin behar dugu, iraganak ematen digun erudizioa gainditu behar da, ez baita horrekin ezer aurreratzen, eta erdietsi dugun jakituria eta kultur ondarea baztertu barik, gorago jarri gure helburua, etorkizun hobe baterako gure ikerketak zuzenduz. Gogoan daukat nire aitaren esaldia: atzean gelditzen direnei ez begiratu, aurrean doazenak atzean uzteko ahalegin-du baizik. Aspaldidanik idatzi zuen Arnaud Oihenartek antzerako atsoititz hau: *Beha ez dagoena aitzinara, lerra daite gibelera* (2). Gauza berbera dio bizkaierazko esaldi zahar honek: *Aurrera aditzen ez dana atzera dago* (3).

---

(1) Horazio (65 k.a.-8) eta Zizeron hil zen urtean jaio zen Ovidio (43 k.a.-17) baliatu ziren metafora honekin kontzeptu desberdinak adierazteko. Horaziok, *Ad Licinium* izenburuko kantuan, bizitzan segurtasunez ibiltzeko erdiko bidea hartu behar zuela esaten zion *auream quisque mediocritatem diligit* axioma bezala jarri. Beste era batera adierazi zигun ideia berbera Ovidiok *Metamorfosis* izeneko poemetan, hots, *medio tuttissimus ibis* idatziz. Horazioren kantua Aita Santi Onaindiak itzuli zuen *Odak eta Epodoak* liburuan (1992, 103 or.). Baina nik aipatu nahi izan dudak kontzeptua, Agirre Asteasuakoaren hitzetan *sosegu gozoa* dena, Ovidiok eman zigun 20 urtekin idatzi zuen *Amores* liburuan. Aipatu bi poetak Augustoren garaian bizi izan ziren, aisia, atseginkeria eta luxoz inguratutik. Eta Ovidiok bizimodu baketsu hori maite zuen, esaten baitigu: "Nire izpirituak beti maite izan duen bizimodu lasaiean irautea gonbidatzen naute musek" edo, beste pasarte batetan, "aisitasun gozoan bizitzea zen musek aholkatzen zidatena" eta ez goragoko kargu eta ekintzetara jotzea, dakigunez administrazioan goi mailako karguak eskuratzeko aukera izan zuen Ovidiok eta. *In medio est virtus* baieztatuko digu beste latinezko esaldi ezagunak. Eskertzen diot Xabier Aranburu adiskideari Horazioren alde gutun batetan egin didan oharra.

(2) URQUIJO, Julio: "Los Refranes y Sentencias de 1596" (JU1), *RIEV*, XXIII, 1932, 279 or. Oihenarten 77. atsoititza.

(3) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1. 423 atsoititza, 278 or. Honen antzerakoa da 456.a, 528 or.: *Aurrera aditzen ez tana atzerantz jausten da*.

Hitza omen da mundu honetan sortu den gauzarik ederrena. Jainkoak ere haragiz jantzi zuen Hitza, Semea mundu honetara bidali zuenean: *Verbum caro factum est* (4). Ez da ulertteraza, baina, "mutatis mutandis", esaldi galanta eta adierazkorra. Hitza bera da kultura baten altxorra, berenez ederra, kontzeptuaren adierazpena. Kontzeptuak, pentsamoldeak behar ditu kultura batek, eta horien ondorioz sortzen den hitz egokia. Hor dago ondarearen edertasuna eta aberastasuna. Hitzak ondo elkartzearekin dator hizkera. Baina lehenbizikoa da hitzen sormena. Hitz asko sortuak dira, ez beti idatziak, eta hitz anitz sortu gabe daude, kontzeptu berriak etorri ahala. Bi sormen eremu horietan datza Euskaltzaindiaren eginkizuna: Araudiaren lehen artikulua dioenez, b) *Hiztegia biltzea*, idatzia edo gaur euskaltzain berriak proposatu digunez, ahozkotik idatzizkora eraman behar direnak; eta g) *Hizkuntza, gizarte maila guztietan gai bihurtzeko, lan egitea*. Lexikografia da, hain zuzen, lehen apustua: idatzirik, edozein iturritik, datozkigun hitzak, eta idatzi gabeak, herriak dauzkan gure kulturaren kontzeptuak adierazteko darabiltzan hitzak biltzea. Gure kultura osoaren puzzlea betetzeko behar diren hitzak.

Notarioa, goi mailako lege-gizona sartzen da gaur Euskaltzaindian. Alfonso Irigoien bezala Deustuko Unibertsitatekoa, eta haren ordeiz Euskaltzaindiko. Biak, eta gehiago ere badaude, unibertsitate batekoak, beste unibertsitatekoak dauden bezala. Baina, zer egin dezake notario batek Euskaltzaindian? Aholkularitza juridikoa eman? Eskriturak, hitzarmen juridikoak burutu? Makineria teknikoa sendotu? Halakoak eta gogor eta zakarragoak ere entzun ditugu. Eta ez orain bakarrik, lehen ere Euskaltzaindiaren erabakiaren aurkako iritziaik agertuak dira. Baina, zorionez, agortuak ere bai. Aita Villasante euskaltzainburu ohiak, Henrike Knörr euskaltzainburuordeak eta nik Andres Urrutia Badiola hautagai aurkeztu genuenean, teknokraten esparrua sendotzea ez geneukan gogoan, lehen aipatu dudan kulturaren eta hizkuntzaren puzzlea betetzeko urratsak ematea baizik. *Beharra, lege* (5), Zuberoan esaten den bezala.

Nire kaltetan izan arren, benetan behargin jarri nau euskaltzain berriak eta, pozik eta ohorez hartu dut zirtolariarena egitea une honetan. Baina erantzun zorrotzak emateko zirrikitu gutxi utzi dizkit zabalik Urrutia jaun eta adiskideak, denak esan baititu hitzaldi luze, mamitsu eta dokumentatuan. Zirrikituak itxirik hozkirria kendu didanez, inguruan hartu beharko dut arnasa. Gainera, Elizanbururen hitzak erabiliz, *haurride bien artean ongi dago zedarria* (6). Hara hemen, konturatu gabe, hitz juridikoa!

Dena den, ezin dizuet ziurtatu nire erantzuna atsegina izango denik, baina aurrekoa baino laburragoa bai, euskaltzain berriak esandakoak entzun ondoren, Sebastian de la Gandara idazle gernikarrak 1757an idatzi zuenaren arabera os-

(4) SAN JOANEN Ebanjelioa, I, 14.

(5) AZKUE, R.M.: *Euskalerraren Yakintza*. III, Madrid, Espasa Calpe, S.A., 1945, 411 or. 2095 atsoitza, 183 or. Hiru edizio izan ditu: bigarrena 1959an eta hirugarrena 1989an.

(6) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1281, 125.

terantzeco berbac utzac dira (7) eta. Goi Nafarroan esaten denez, *elerik hobereena, laburrena* (8). Eta nire hitzaldia laburra bada ere, esatekoa taiuzkoa eta egokia izango dela bermatzeko, kontuan izan beharko dut Irigarai euskaltzainak Goi Nafarroan bildu zuen atsotitz hau: *Dakizunaz guti mintza zaite, eta ez dakizunaz bat ere* (9). Ez dadila gertatu bizkaierazko atsotitzak dioena: *Gehiago dino dakiana baino* (10).

II

Andres-Maria Urrutia Badiola Bilbon jaio zen 1954.eko abenduaren 21ean, Andres Urrutia Korta aita Ibarrangelukoa eta Maria Jesus Badiola Arroita ama Gernikakoa zirela, eta hortik datorkio hitzaldian aipatu duen gernikartasuna. Gabon bezperetan bete ditu, beraz, 43 urte, Euskaltzaindian gazteentariakoa izanik. Indautxuko Jesuitetan bukatu zuen batxilergoa 1971 urtean eta 21 urte zituenean lortu zuen Zuzenbide Lizentziatura Deustuko Unibertsitatearen Falkultatean 1976an. Handik bost urtera, 1981.eko ekainean, lortu zuen notario titulua eta urte berean Euskaltzaindiaren D mailako euskararen diploma. Sinesten diogu ba hitzaldian esandakoa, hots, "euskara eta zuzenbidea izan dituela betidanik lan-tresna eta gogo pizgarriak". Beste euskara titulu batzuk ere lortu zituen, hala nola, Bilboko Hizkuntz Eskolarena (1982), Eusko Jaur-laritzaren B titulua (1986) eta Labayru Ikastegiaren Goi mailakoa (1988). Notario titulua lortu eta urte berean (1981) Ondarroan hasi zen lanean non jarraitu zuen 1994an Bilbora etorri arte, "agur Ondarroako itsaso bazterra" kantatuz eta haizearen aurka boga-bogan, ez baitzen samurra euskararen auzia hiri erdaldun honetan sartzea. Ordurako Itziarren, itsasoari begira, Josefina Saizar Badiola ondarrutarrarekin ezkondua zen 1983.eko irailaren 17an, eta Bilbora ekarri zuen familia, Itziar eta Ane alabekin osotua. Gurasoak euskaldun zaharrak, emaztea jatorrizko euskalduna, Andres euskalduna eta lege-gizona, gaztea, adoretsua, jakituna eta argia. Gerokoak, gero!

Zuzenbide munduari dagokionetik, Deustuko Unibertsitatean irakaslea dugu Andres Urrutia, Foru Zuzenbidea eta Zuzenbide Zibila irakasgai dituelarik. Euskara Juridikoa Mintegiaren sortzaile, koordinatzaile eta irakaslea dugu bertan eta Euskal Herriko Foru Zuzenbide eta Autonomikoko Masterrean irakasle. Bestalde, Lehendakariaren izendazioz Euskara Aholku Batzordearen kidea izan da (1984-1988), Bizkaiko Foru Zuzenbidea eguneratzeko legelarien batzordekidea, Epailen formazioarako ikastaroetan irakaslea. UZEIko Zuzendaritzakoa izanik, *Zirkulazio Hiztegia* (1983), *Zuzenbide Hiztegia* (1984,

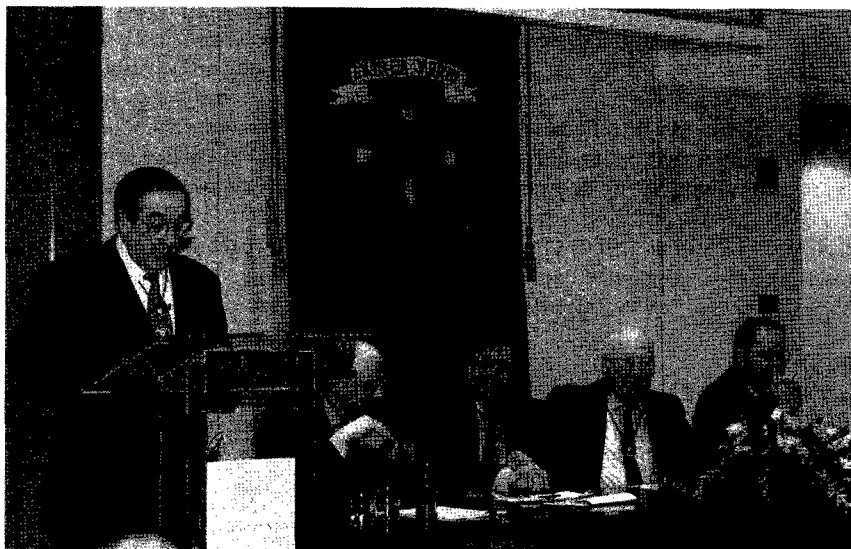
(7) ARANA MARTIJA, Jose Antonio: "Gabon Canta de Guernica de 1757", *Euskera*, 1976, 89-98 or. Pasarte 91. or. Ohartzekoa da "h" letra idazten duela halako hitzetan: *hurira, hirraldi, ahoric, alharic*.

(8) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2258, 192.

(9) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2174, 187.

(10) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1. *RIEV*, XXII, 1932, 340, 76.

1990), *Hirigintza Hiztegia* (1994) partaide izan da. Berak edo elkarlanean prestatuturiko liburu hauek argitaratu ditu: *Euskara Legebidean* (1990), *Euskaldunaren Hizkuntz Eskubideak: gida liburua* (1990), *Euskara, Zuzenbidearen Hizkera* (1995), *Practicum. Derecho Civil Foral del Pais Vasco* (1995). Baina aipatutakoak huskeriak ez badira ere, proiektu handi bati amaiera ematea lortu du 1997an, Angel Lobera eta ikasle talde baten partaidetzaz: Zuzenbide Zibilaren corpus osoa euskaraz argitaratzea (5 tomo) eta Administrazio Zuzenbidearen corpora (3 tomo). Hainbat Zuzenbideko Jardunaldi eta Biltzarretan hizlaria izan da, eta begiko eta gogoko duen gai honetaz sarri-askotan agertu dizkigu artikuluak *Karmel*, *Jakin*, *Euskera*, *Estudios de Deusto*, *Enseiukarrean*, *Abokatuen Kolejioko* eta *Ondarroa* aldizkarietan. Eusko Ikaskuntza eta Euskal Herriko Adiskideen Elkarteko kidea ere da Andres Urrutia.

Zutik: Jose Antonio Arana Martija, A.M. Urrutia Badiola-ren hitzaldiari erantzuten.
Mahaian: Andres Maria Urrutia Badiola, euskaltzain oso berria; Henrike Knörr, buruordea; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua eta Patxi Goenaga, idazkaria.

Baina literaturari ere ez dio muzinik egiten. Etxepare, Larramendi, Mogel, Eguzkitza, Erkiaga aztertu ditu. *Idatz & Mintz* aldizkarian argitaratutako literatur lanak *Orrialdeak* liburuan bilduta eman zizkigun 1992an. Galizieratik itzuli ditu Neira Vilasen *Mutiko baserritar baten oroitzapenak* eta *Ni naz...*, Méndez Ferrin idazlearen “Percival” eta “Marisorgina” ipuinak, eta Alvaro Cunqueiroren “Hareazko erlojua”. Ingelesetik itzuli ditu J.R. Tolkien-en “Ainulindale Ainur-en musica” eta James Joyce-ren “Ostatua”. Eta ez dut hauekin euskaltzain berriaren euskararekiko emaitza bukatzen, bukaezina baita eta zaila laburbiltzea.

Eta Euskaltzaindian, zer? EEBS batzordearen kidea, Jagon Sailean partaide eta aldi batez idazkaria, Lege-Ekonomia batzordearen kidea, Oihenarten mendeurrean hizlari Maulen, XIII. Biltzarrean hizlari Leioan, beti gertu eta prest edozein aholku eta laguntza emateko. Euskaltzain urgazle izendatua izan zen Ziburun 1991.eko urtarrilaren 31n eta euskaltzain oso Iraitzotzen 1997.eko martxoaren 21ean. Hemen daukagu gaur Alfonso Irigoien euskaltzainak utzi zuen aulkian jersartzen. Luzarorako izan dadila.

III

Bidaidek, gogaide (11) diosku Zalgizeko Bertranek *Euskaldunen Erran Zaharrak* bilduma preziatuan. Atsotitzaren esangura azaltzen digu jarraian biltzaileak zera esanaz: “elgarrekin bidean joaileak, elgarri bere gogokoak erraiten baitituzte”. Gogokoak hitza dela eta, Azkuek “atsegingarria, kutuna” itzuli zuen, baina Urkixok “pentsamendu” zentzua nahiago zuen. Egia esan, berdin zait une honetan, Andres Urrutiarekin bidaide izanik, atseginbide dut eta pentsamoldeetan nahiko ados gatoz, bai bizitza arruntean, arazo akademikoetan eta hitzaldian jorratu dituen ildoetan. Baina bidaide izanik, nire gogokoak nahi nituzke azaldu, gehigarri gisa baino ez bada ere.

Nori berea da Zuzenbidea (12) entzun dugu hitzaldiaren hasiera hasieran. Legeriaren arloan, noizbait baino ez bada ere, ibili garenok, badakigu bigarren mendean bizi izan zen Domizio Ulpianori atxekitzen zaiola latinezko esaldi berbera: *Suum cuique tribuere justum est*. Baina askoz lehenago Zizeronek ere gauza bera esana zeukan eta Erromako legerian oso erabilia den esaldia da. Euskal Herrian, ahozkotik idatzizkora bagoaz, Erromako legerian erroturik, gure ekialdeko euskaldunek zerabilten axioma izatera iritsi zen:

Bakoitzari berea da Ezkurrako legea (13)

Egia eta fedea, Ezkurrako legea (14)

Bapanari norberarena (Bidankoze) (15)

Bapanari berea (Uztarroze) (16)

Justiziaren zentzu juridiko hau Ulpianoren beste esaldi batekin osotzen du bizkaierazko atsotitz batek, hots, *alterum non laedere*:

Gatz ze erexkoek inori, ta emak berea edozeini (17)

(11) URQUIJO, Julio: “Los Refranes Vascos de Sauguis” (JU2), *RIEV*, II, 1908, 677-724 or. 35 atsotitza. AZKUE, R.M.: Op. cit. 2143, 185.

(12) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2703, 218.

(13) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1526, 141.

(14) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1547, 148.

(15) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2057, 180.

(16) AZKUE, R.M.: Op. cit. Lehen aipatutako atsotitzarekin batera dakar.

(17) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1. *RIEV*, 1930, 166 or. LAKARRA ANDRINUA, Joseba: *Refranes y Sentencia (1596) Ikerketak eta edizioa*, Bilbo, Euskaltzaindia, EL. 19, 1996. *Eretxi* = querer, 207 or.

Aipatu ekialdeko erran zaharrekin, eta azken honen bigarren zatiarekin esanguratsu datorkigu bizkaierazko beste esaldi hau:

Dabenari dabena (18)

Feudalismoaren haztarna susmatzen dut Zalgizeko bildumaren esaldi honetan:

Berea ez dena, jauregikoa (19)

eta gizartearen egoera hori aldatzen zihoala adierazten digu Erronkariko atsotitz honek:

Yorea yire ta enea biren (20)

Beste muturrera jota, alderantzizko jokaera adierazten digute esaldi zahar hauek, nonbait Erromako esaldi honetan sustraituak: *Quae mea sunt mihi, quae tua nostra simul*:

Bereak oso, besteenak erdizka (21)

Bereak bere, bertzenak erdiz (22)

Enea ene, zurea bien (Duvoisin) (23)

Iseba, enea nihaurentzat, zurea elgarrentzat (24)

Enea neuretzat, zurea bioentzat (25)

Nerea nere ta zurea gure (Larramendi) (26)

Norberarena ez dena jauregikoa dela, eta ez beste inorena esan digu Zalgizeko bildumak. Norbaiten jabegoa aitortzen du atsotitzak bederen. Baina inorena ez dena izan daitekeela onartzen du bilduma berak:

Ez bere, ez berzeren (27)

Monopolioan errotuta dagoen jabegoa susmatzen da Oihenarten atsotitz honetan:

(18) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2166, 186.

(19) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2117, 184. URQUIJO, Julio: Op. cit. JU2, 27. Ikus: OTAZU, Alfonso de: *El igualitarismo vasco: mito y realidad*, San Sebastián, Txertoa, 464 or. Bereziki 158 or.

(20) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2539, 208.

(21) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2118, 184. Zuberoan bildua.

(22) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2118, 184. Baztanen bildua.

(23) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2285, 194. DUVOISIN, Jean: "Proverbios vascongados", *Revista Euskara*, 1879, 115. atsotitza.

(24) OIHENART, Arnaud: *Proverbes et Poésies basques (1657-1664)*. Edition présentée par Jean-Baptiste Orpustan. Baigorri, Ed. Izpegi, 1992. 509 atsotitza, 29 or. Hau da Orpustanek ematen digun itzulpena: "Ma tante, mon bien sera pour moi seul; le vôtre sera pour nous deux". AZKUE, R.M.: Op. cit. 2575, 210. Elizanburuen idazkietatik hartua dela diosku Azkuek atsotitz hau: *Izana, enea enetzat, zurea biontzat*, hala itzultzen duena: "De lo que haya, lo mío para mi, lo tuyo para los dos".

(25) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1. *RIEV*, XXIII, 1932, 523-524 or. 445 atsotitza.

(26) AZKUE, R.M.: Op. cit. 2285, 194.

(27) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU2. *RIEV*, II, 1908, 192.

Bere ahal dena, ez biz bertzeren (28)

Baditugu adibideak ugari gure herrian izan den jabegoari buruzko es-
kubideen filosofiaz azterketa egiteko. Ikusten denez, euskalki edo azpieus-
kalkiak bezala, eta historian zehar sakabanaturik zeuden eskubideei buruzko
iritzi desberdinak. Eleaniztasuna eta legeaniztasuna batera datoz. Horregatik
esan ahal izan zuen Zalgizek *Herrik bere lege, etxek bera aztura* gero Oi-
henartek eta Isastik errepikatzen dutena (29). Zuzenbidearen sakabanatzeaz
badago bestelako arrazoi bat ere, Amaikuzen entzun baitzuen Azkuek *Nausi
berri, lege berri*, bizkaierazko esparruan *Errege barri, lege barri* (30) esaten
den berbera.

Eskubide hitzak barnean daraman kontzeptuaz zer esan? Zuzenbidea zu-
zenaren bila doan bidea bada, eskubidea eskuaren bila doana dela esan behar.
Eta *esku* hitzak izan du gure klasikoetan *botere, aginte, ahalmen* kontzeptu-
tuen adierazpen zentzua. Axularrek esaten digu: “Zure arimaren gainean
esku gehiago hartzen du...”. Hiribarrenek berdin: “Jainkoak erakutsi zuan
bere eskua hinka hertsi hortan”. Joannes Etxeparek ere: “Esku handia du”.
Eta abar.

Jabegoaren seinalea ere bada eskua. Behin animalia baten gainean eskua
jarri ezker, horren jabe bihurtzen zara. Honezaz hainbat adibide ditugu Mi-
tologian, Biblian, Historiaurreko marrazkietan. Akitaniako Lascaux kobazuloa
1940an aurkitu zenean, animaliak eta eskuak agertu ziren, haien bila hauek.
Baina eskubidearen kode bat azaltzen zaigu bertan, eskuak moztuak agertzen
baitira. Lapurrei eskuak moztzen zizkiotela dirudi, eta sasoi hartan, eta geroago
ere, lege izatera iritsi ziren halako ohiturak.

Atzerria, otserria dela eta, Oihenarten baino lehenago irakurtzen da Zal-
gizen (31). Baina ez dugu atzerrira joan beharrik otsoekin topo egiteko. Gi-
zasemeen arteko erronka hurbilago dugu, Tomas Hobbes ingelesaren (1588-
1679) teorian *homo homini lupus* baita. Eta baditugu gure atsoitzetan esaldi

(28) OIHENART, Arnaud: Op. cit. 91 atsoitza.

(29) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1326, 127. URQUIJO, Julio: Op. cit. JU2. *RIEV*, II, 1908, 189
atsotitza. OIHENART, Arnaud: Op. cit. 229 atsoitza. MARTINEZ DE ISASTI, Lope: *Compendio
Historial de la M.N. y M.L. Provincia de Guipuzcoa*, San Sebastián, I.R. Baroja, 1850. Hala itzul-
tzen du Isastik: “En cada villa, su maravilla”.

(30) AZKUE, R.M.: Op. cit. 226, 46. Gauza bera entzun zuen Azkuek Baztanen: *Nagu-
si berriak, lege berriak*. URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1, *RIEV*, XIX, 1928, 261 atsoitza,
557 or.

(31) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1518, 141. *Atze-erri, otso-erri* dakar Azkuek Zalgizen 184.
atsotitzaren idazkera errespetatuz: *Atc'erri, ots'erri*. Hurrengo atsoitzean, hots, 185.ean, zera dios-
ku Zalgizeko bildumak: *Arrotz maitena, arscan*. Ikus: URQUIJO, Julio: Op. cit. JU2. OIHENAR-
Tek dakar gero idazkera normalizatua, 49. atsoitzean: *Atzerri, Otserri*.

pesanguratsuak: *Adiskideok etsai* (32). Voltairek idatzi zuena gogoratzen digu Julio Urkixok: “Je prie Dieu de me delivrer de mes amis; quant à mes ennemis, je m’en charge”. Adiskideak ez ezik, etxeakoak ere otso izan daitezke: *Atean uso, etxean otso, ala bizikidea gaiso* (33). Antzerako atsotitzak bildu zituzten Isatik, Oihenartek, Mogelek eta Duvoisinek. Alegietako kutsua dute, latinezko *oves lupu committere* esalditik datozen atsotitz hauek:

Otsoa artzain (34)

Otsoa ardiaren zai (35)

Ora otsoen lagun (36)

Eskubiderik hoberena indartsuarena da eta indarkeria da izaera eta egoera naturala. Gudua bukatzeko hizketatu eta ituna sinatzera heldu behar da, dio Hobbesek, eta gorengo lege gisa herriaren egoera baketsua jartzen du: *Salus populi suprema lex esto*. Hobbesen teoria da (37) eta ez nioke bestelako zentzurik eman nahi, legeaz ari baitgara eta ez politikaz.

IV

Euskal Herrietako Foruak direla eta, gai horretaz arduratu diren euskaltzainen aipuak agertzen dira sarrera hitzaldian. Badakit luzeegi joango zela hitzaldia euskaltzain berriak gai horretaz dakien guztia azaldu izan balu. Baina Gernikarekin zerikusirik dutenez, bertan bizi baitziren Etxegaraitarrak, zerbait gehitu nahi nuke. Zuzenbide pribatuaz arduratu zen gehiago Bonifazio eta luzea da bibliografia. Baina hortik aparte esan nahi nuke Espasa Enziklopedian agertzen den *Vasconia* artikulua berak idatzitakoa dela. Karmelok, ostera, gehiago jo zuen Zuzenbide Publikoa aztertzeraz eta denak ez ezik idatzi zituen liburuak aipatuko ditut: *Las Provincias Vascongadas a fines de la Edad Media* (1895), *Compendio de las Instituciones Forales de Guipuzcoa* (1924), *Epitome de las Instituciones Forales de Guipuzcoa* (1925), eta euskaraz idatzia *Donostiako Fueroa* (RIEV, 1908).

---

(32) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1, RIEV, VIII, 1914-1917, 37 or. Izatez, bilduman agertzen den testua hau da: *Adiskidok etsai*. Anaien arteko borroka deskribatzen duen Jon Etxaide, euskaltzain ohorezkoaren eleberria datorkit gogora: *Gorrotoa lege*, Euskaltzaindiaren “Txomin Agirre Saria” 1962an irabazi zuena eta aurren 3. ediziora iritsi dena, oñaztar eta ganboarren arteko borroka giroan kokatua Erdi Aroan.

(33) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1, RIEV, VIII, 1914-1917, 39 or. 133 atsotitza. Ikus: LAKARRA ANDRINUA, Joseba: Op. cit. 284 or.

(34) Atsotitz hau ematen digute Zalgizek (11.a) eta Oihenartek (382.a).

(35) MARTINEZ DE ISASTI, Lope: Op. cit. 75. atsotitza.

(36) URQUIJO, Julio: Op. cit. JU1, RIEV, XXII, 1931, 532. or. 347. atsotitza.

(37) HOBBS, Thomas: *Leviathan*, Londres, 1651.

Beste berri bat ere eman nahi nuke Zuberoako Foruaz Jakes Bela aipatua izan baita. Abokatu honen eta Urtubia jauregiko beste ugazaben dokumentazioa ugari agertu da Georges Lacombe euskaltzainaren artxiboan, eta katalogatu ondoren, Federiko Krutwig euskaltzainari eskainitako omenaldi liburuan eman ditut xehetasunak.

Ezkerretik: Andres Maria Urrutia Badiola, euskaltzain berria eta Jean Haritschelhar, euskaltzainburua.

Bizkaiko Foruaz zerbait gehitu behar dut. Han idatzirik agertzen diren hitz juridikoak eman dizkigu Urrutia jaunak: *abe(h)urra*, *bidgasa* eta besteren bat. Inork ez du aipatu testuinguru honetan agertzen den *geldoa* hitza: “que ninguno sea osado de pasar gueldo por heredad alguna que sea ajena salvo por camino real”. “Gueldo” ez da erdal hitza, beraz, euskarazkoa da. Pedro Pujana jaunak Foruaren itzulpena egin zuenean zegoen-zegoenean utzi zuen. Baina ez dakigu zer den. Azkuek badakar bere hiztegian eta gaztelaniazko “pavesa” dela dio.

Beste hiztegi batzuk ere badakarte, baina ez diote, ene ustez, Foruan daukan adiera edo esangura juridikoa ematen. Forua gaztelaniaz idatzi zutenek adierazi nahi izan zutena izan zen “alperrarria” edo metatesis bat eginda Bizkaian esaten den “arpejarria” (apisonadora) ezin zela inoren solotik eraman, bidetik baizik. Argi dago XXVII. Tituluaren lehen legeak agintzen duena: ezin zaiola inori kalterik egin.

Legeaniztasuna aipatu dut aurrenik, eta Bizkaiko Foruak baserriaren osotasunak, zatiketarik gabe jarrai dezan, ematen baditu legeak, urrunago doa Baztangoa, etxe eta lur jabego ezberdinak esku baten ez biltzea gomendatzen baitu. Oñatiko Arrazola etxeko eskuizkribuan honako hau irakurtzen da (38):

“Nafarruan, Baztango Partidan iñorc ez dauca lizenziarik, juntaitaco bere Bazter eta Echiari beste Echeric, ez da ere estatubat Lur Partida barruban ez ezcontzaz, eta ez beste edozein Tituloz; eta entzueria daucadanez, Eche Jaunac iñun obeto vizi ez dira an baño: cuidadu bada, nire illoba, zure Familian guertatu ez dedin, Echalde bat bacarra eucanian ondo iragoitia, bi daucanian ez aĩn ondo, eta guztiz gaizqui iru edo lau Echalden Jabe izatera etorten bada, egunoro esperenciac eracusten deuscun leguez.”

Gero ikusiko dugunez, Foru Zuzenbidean aditua zen Arrazolako etxejaun idazlea, Erronkariko ohitura ere azaltzen digu eta (39):

“Nafarruaco Erreinuban dago, Aisquidia, Roncal deritzon Valle bat... Emengo Gentiak daucai Oial Fabrica bat, non ioten dituben bertaco Ganauben uliac Capuchinoen habituaren coloreco Oial batzubez, baina arguiago edo sarjago ioac; eta dauca ifinita Leguia... Guisacumiac... jantzi ditezela bacarric Oial mueta onegaz eta ez bestegaz; eta ain gogorquiro gordetan daube Legue au, zeinda, campotik Valle artara... duazen guztiai gorde eraguiten deutse Legue au gura eta gura ez...”

Ohiturak eta ekanduak gorde beharra dakusku hemen, Erromako esaldi honekin lotuta: *Dum Romae fueris, romano vivito more*, Azkuek erran zahar honekin lotu zuena: *Donostian Donosti, gorostian gorosti* (40).

V

Arrazolako eskuizkribuaren egilea nor zen ez zekien Jerardo Elortzak 1976an (41) eta geroko ikerketak, egia esan, ez ditut ezagutzen; baina ematen dituen Zuzenbideko datuetatik susma daiteke Oñatiko Unibertsitateko ikaslea izan zitekeela. Sancti Spiritus izeneko Unibertsitate honen historia interesgarria

(38) ELORTZA, Jerardo: “Oinatiko Arrazola etxeko manuskritoak”, *Euskera*, 1977, 194-195.

(39) ELORTZA, Jerardo: Op. cit. 195 or.

(40) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1545, 143.

(41) ELORTZA, Jerardo: Op. cit. 183-184 or.

Jose Adriano Lizarralde frantziskotarrak eman zigun 1930ean (42). Euskal Herriko Unibertsitateek Zuzenbideari eman dioten tratamendua argitzeko, euskaltzain berriak aipatu dituen Juan Bautista Agirre Asteasukoa eta Astarloatarren zertzeladak azaltzeko eta iraganaren ildotik gaurko Zuzenbide estudioetara nola heldu garen jakiteko oinarritzakoa dugu Lizarralderen liburua, baita bibliografia ugaria ere, hemen laburtasunaren mesedetan eman ezin duguna.

Nafarroako erresuman XIII. mendetik egindako ahaleginak aparte utziz, ez baitzuten jarraipenik izan (43), Oñatiko Unibertsitatea izan zen Euskal Herriko lehena, 1540n sortua, non Filosofia, Legeria, Kanonak eta Medikuntza ikasketetarako katedrak jarri ziren. Gorabehera asko izan zituen Frantziarekin izandako eta Karlisten gerrateen arabera. Azkenean 1901ean betirako itxita geratu zen. Baina badugu gaur ete hemen azpimarratzeko datua: itxialdi baten ondoren 1874an atea zabaldu zituenean 55 ikasle zituen Zuzenbide Fakultatean, eta 4 Notaritzakoetan. Unibertsitate horretan Notario titulua atera zuen Aurelio Ortiz Ortiz ezagutu nuen Gernikan. Eta abokatu tituludunak ere bai.

Nafarroan, 1565ean sortu zen Lizarrako Unibertsitatearen proiektuak porrot egin ondoren, Iratxen 1597an Sahagunetik etorrira beneditarrek zabaldu zutenak Filosofia, Teologia eta Zuzenbideko katedrak zituen, baina hau ere 1753an itxi zen. Iruñean dominikoeek Santiago izeneko Unibertsitatea eraiki zuten 1630ean, Zuzenbide Zibila eta Kanonikoa irakasten zelarik, baina honek ere 1771an atea itxi zituen (44). Oñatiko Unibertsitatea Institutu mailara jaitsi zuenean Esparterok 1842an, Hegoaldeko lau probintzientzat proiektu interesgarria aurkeztu zen Iruñean 1866an: *Proyecto de Universidad Vasco-Navarra* (45). Zuzenbidea, Medikuntza, Farmazia, Zientziak, Filosofia eta Letretako Fakultateak aurreikusten ziren Araudietan, eta Euskal Herrian lehendabiziko proposamena: euskara eta euskal kultura ikertzea eta estudiatzea. Garatu eta finkatu gabe geratu zen proiektua. Deustuko Unibertsitatea datorkigu gero, 1886an Zuzenbideko lehen ikastaroa ireki zuena, baina gaztelaniaz, tamalez. Zuzenbideari dagokionetik, Universidad de Navarra datorkigu gerra ostean lehena, 1960an eta Donostiako EUTG bigarrena 1963an.

(42) LIZARRALDE, Jose Adriano: *Historia de la Universidad de Sancti Spiritus de Oñate*, Tolosa, Isaac Lopez Mendizabal, 1930.

(43) ESTORNES LASA, Jose: *Los Vascos y la Universidad*, Colección Auñamendi, 77 eta 78 tomoak. Zarautz, Itxaropena, 1970. ORELLA UNZUE, Jose Luis: *La Universidad Vasca. Historia. Proyectos actuales para su implantación*, Zarautz, Itxaropena, 1977.

(44) SALVADOR Y CONDE, Jose: *La Universidad de Pamplona*, Madrid, CSIC, 1949. Dominikoeek Iruñean sortutako Unibertsitatearen aurka jarri ziren "La Anunciada" izeneko goi mailako kolejoia zeukatzen jesuitek, hala nola, Jose Moret (1615-1687), Francisco Aleson (1634-1715) eta Pablo Miguel Elizondo (1670-1728).

(45) *Proyecto de una Universidad Vasco-Navarra, propuesto por la Diputación de Navarra a las de Vizcaya, Alava y Guipuzcoa y contestación de las mismas*, Pamplona, Imprenta Provincial, 1866, 20 or. 22 × 14,5 cm.

Valladolideko Unibertsitatearen menpean sortu zen 1968an Bilboko Unibertsitate Autonomoa, Bizkaiko barrutian mugatua, eta urte berean Donostiako Zuzenbide Fakultatea, hau ere zuzenean Valladolidekoari lotua eta orduan Bilborekin zerikusirik ez zeukana. Hurrengo urtean, 1969.eko urriaren 6an, hasiera eman zitzaion San Telmon lehen Zuzenbide ikasturteari. Eta bederatzirte geroago, 1977.eko irailaren 23an onartu zen Madrilen Euskal Unibertsitatearen Barrutia sortzea eta orduan bat egin zuen Donostiako Zuzenbide Fakultateak Euskal Herriko Unibertsitatearekin (46). Euskaltzaindiri dagokionetik ezin dugu ahaztu 1977an eskatu zuela Euskal Unibertsitatearen Barrutia sortzea.

Unibertsitateko mailan eta gaietan euskara erabiltzeaz ezinbestekoa da Udako Euskal Unibertsitatea aipatzea. 1973.eko abuztuaren 29an, Donibane Lohizuneko Maurice Ravel Lizeoan, eman zitzaion hasiera, Euskaltzaindiak osoen bilkura bertan egin zuelarik. Hurrengo urtean ere bertan antolatu zen bigarren ikastaroa. 1975 eta 1976 urteetan Ustaritzeko Landagoien jarraitu zuen, 1977an Iruñeko Larraona Ikastetxera etorri arte, non jarraitzen duen ordutik hona.

Oñatiko Unibertsitateak izan zuen ikaslerik ospetsuena Esteban de Garibai arrasatearre izan zen. Baina badauka zerikusirik guk hemen darabilgun gaiaz beste euskal idazle batzuekin ere. Horietariko bat izan zen Asteasuko Juan Bautista Agirre Elola (1742-1823) zeinen anaia Jose Antonio (1747-1814) unibertsitateko errektore izan zen 1773an eta Zuzenbide Fakultateko katedraduna. Izan zuen ba Juan Bautista apaizak hurbileko aholkularia lege arazoetan. Asteasuko Notarioen lankide izan omen zen gure idazlea eta inoiz (1812) notarioa gaisorik zegoela eta testamenturen bat ere burutu omen zuen. Hala diosku Pello Jose Aranburuk Urrutia jaunak aipatu digun liburuan. Anaia hil eta haren liburutegi juridikoaz Juan Bautista jabetu zela dirudi; Zuzenbideko 30 liburu zeuzkan hil ondoren Zarauzko frantziskotarren komentura eraman zituztenak liburutegi osoaren barruan.

Juan Bautistaren amaren familiako Feliziana eta Josefa Elola Limara joanak ziren eta Inazio Elola osaba geroxeago, zeinek berarekin eraman zuen 1752an Juan Millan, idazlearen anaia. Dirutza jaso zuten Agirretarrek Perutik, beste askok bezala Ameriketatik. Honetaz badago frogantza dokumentala eta Azkuek bildu zuen esaldia ere: "Asteasuko kanpaiak galde egin zuan: Dirua nun? Alkizakoak erantzun zion: Leten eta Perun" (47).

Juan Mari Lekuonak, osabaren artxiboan aurkituta, ekarri zigun Azkue Bibliotekara Juan Bautista Agirreraren eskuizkribu originala: *Gure becatuac quen-*

---

(46) BARRIOLA IRIGOIEN, Ignacio Maria: *Gestiones guipuzcoanas para una Universidad oficial en el País Vasco. 1963-1979*, Bilbao, Universidad del País Vasco, 1985, 310 or. Eskertzen diot Pello Salaburu, euskaltzain eta EHU-ko errektoreari, nire hizaldia amaitu ondoren gai honetaz bertan gaizki eman nuen datu bat zuzentzeko egin zidan oharra.

(47) AZKUE, R.M.: Op. cit. 1512, 140.

tzen dituan Jaunaren bildots Jesus maitagarria Pazcoetan ongui artzeco eracusalldiac. Lenengo Zati edo Partea. Eskuizkribu honetan irakurtzen da: "...escu edo derecha irabazteco..." "...ceruraco escu ta derecha..." Baina "...escu bide..." ere iduzten dugu. Eta ene ustez hitz egokia den bat: "jabegai" gaztelaniazko "heredero" esateko, hirurogei urte edo lehenago dokumentatua. Eta harrigarria da nola "h"rekin idazten dituen erakusleak, eta bestelako hitz batzuk: *hiru, hitz, hipui, hil*, esate baterako beste liburu batzuetan idatzita agertzen diren bezala. Eskuizkribu hau haurrentzat idatzi zuen Agirrek eta zati batzuk beste liburu batzuetan argitara eman bazituen ere, badaude argitara gabeko pasarteak. Beraz, lan osoa argitaratzea komeni dela uste dut, Asteasuko Agirrerren "opera omnia" osotzeko. Eta bidebatez esan behar dut idazle honen bibliografia osoa ez dela inon agertzen, badituelako bi liburu, gutxienez, kale-ratuak eta inon aipatuak ikusten ez ditudanak. Honetaz ikerlana paratzekotan nabil, Euskaltzaindiaren agerkari honetan laster emateko asmoetan.

Durangoko Astarloatarrek ere bazuten Zuzenbiderako sena. Pedro Joseph Patricio (1751-1821) eta Pablo Pedro Astarloa Agirre (1752-1806) anaiak bazuten nondik xurgatu legeriaren jakituria. Aita, Juan Bautista, abokatua zen eta honen anaia, osaba Alejo, Oñatiko Unibertsitatean errektore izan zen lau aldiz 1739 eta 1749 urteen bitartean. Familiak orduko lege-gizonekin harreman onak zituen. Pablo Pedoren aitabitxi, esate baterako, Gernikako Joaquin Murua eskribaua izan zen.

VI

Aita Villasantek 1973an aurkeztu zuen txostena, hots, "Lege gizonek behar duten hiztegi berezia" aipatu du euskaltzain berriak. Gerra aurrekoak aparte utzita, lau urte lehenago hasi zen Euskaltzaindia arazoa akuilatzen. Donostiako Zuzenbide Fakultatea 1968an sortu zela esan dut. 1969.eko martxoaren 28an Euskaltzaindiak Donostian egin zuen osoen bilkuran, Barriola jaunak adierazi zuen "urrillerako, Unibersidade berriko Lege-Fakultadearen zuzendariari eskatu zaiola lehen ikastaroetan euskerazko asignatura jartzea". Agiri berean, Barriolarekin lan egiteko batzordeño bat izendatzen da: Arrue, Lojendio eta Santamaria jaunak. Maiatzeko bileran "Lege ikasgoa" izena proposatzen da Fakultate berri-rako. Iraila, urria eta azaroko bileretan berriz jartzen da mahaian gaia, baina Xabier Mendigurenek 1976an "Hiztegia" txostenean salatu zue-nez (48) "nori berea emanez ibiltzea eskatzen duen zuzenbidetik nekez ibili ohi gara". Egiaren mesedetan esan behar dut Urrutia jaunak eman dizkigula Aita Villasantek zerrendatutako aditu batzuen izenak, baina berak emandakoen artean ez daude denak. 1972. eko maiatzaren 26an bi batzordeño izendatu ziren:

(48) MENDIGUREN, Xabier: "Hiztegia", *Euskera*, 1977, 98 or.

Eragile atalerako: Mitxelena, buru, Arrue, Haritschelhar eta Lizundia, idazkari.

Kontseilari edo lankide atalerako: Lojendio, Oleaga, Santamaria, Caro Bajora, Itzaina, Monreal, Muniategi eta Zabaleta.

Ez dut beste albisterik aurkitzen agiritan. Joseba Intxaustiri zor diogu zer-bait baino gehiago, Hiztegi espezializatuak egiteko UZEI sortu baitzuen 1977an. Mitxelenaren haserrea denok daukagu gogoan. Urte berean, 1977.eko azaroaren 25ean, "Euskal Zuzenbide hitzei buruz" txostena irakurri zuen Patxi Zabaletak Donostian. Baina Euskaltzaindiak, egia esan, ez zuen aurrerapauso handirik eman geroztik.

Hemen datorkigu orain ez aulkian jesartzera lan egitera baizik Andres Urrutia Badiola euskaltzain berria. Arloa jorratua du eta landare loratsuak emango dizkigulakoan nago. Zorionak, Andres, eta asmoz eta jakitez (49) ekin eta jarrai.

BIBLIOGRAFIA

A) Liburuak (Zuzenbidearen arloan)

- UZEI: *Administrazioa Zirkulazioa Hiztegia*, Donostia 1983, Elkar. Kolaboratzailea.
- UZEI: *Zuzenbidea Hiztegia*, 2 lib., Donostia 1984, Elkar. Kontseilaria eta zenbait artikuluren egilea.
- *Euskara legebidean*, Bilbo 1990, Deustuko Unibertsitatea, 266 or.
- *Euskaldunaren Hizkuntz Eskubideak: gida liburua*, Donostia, 1990, Euskal Kulturaren Batzarrea. Egilekidea.

---

(49) Eusko Ikaskuntzaren lema hau Juan Carlos Guerra euskaltzainak aurkitu zuen, Heraldikako estudioetan dioenez, Aulestiko Bengoetxea jauregian, baina ez armarran Javier Ybarra y Bergék (*Escudos de Vizcaya*) ematen baitigu horren argazkia eta ez da han azaltzen. H. Knörr euskaltzainak esan zuenez (M. Azkarateri idatzitako gutunean, 1997-02-15) Odon Apraizek gomendatu zion Angel anaiari, Eusko Ikaskuntzako idazkaria zenari, proposa zezala erakundearen ikurritzat, eta hala onartu zen 1919.eko ekainaren 27ko bileran. J.C. Guerrak emandako testua hau zen: *Bengoak goikoa eskondu leidi / Ta txikiak andia benzi leidi / Asmuz eta jakitez*. Baina hara non Salamancan agertu den beste testu bat, Knörr jaunak Azkarate andereari aipatu gutunean ematen diona: *Bengoak goikoa eskondu leidi / Ereti danian, nai ekitez / Ta txikiak aundia benzi leidi / Asmoz ta ikitez*. Bigarren hau, bere osotasunean, egokiagoa dela dirudi eta *Bengoak* lotura gehiago dauka Bengoetxea jauregiaren izenarekin. Lemari dagokionetik, antzerakoak dira bietan agertzen diren azken lerroak, eta Eusko Ikaskuntzak ondo aukeratu zuela dirudi. Baina Bengoetxea jauregi hori ez dago Aulestin, Gizaburuagan baizik. XVIII. mendeko fogerazioetan Aulestiko Gizaburuaga auzoan agertzen da jauregia. Geroztik Gizaburuaga udala da, eta egun zutik egon ez arren, hemen zegoen kokatuta jauregia. Beraz, orain esan beharko genuke *Asmoz eta jakitez* Gizaburuagako Bengoetxea jauregiko ondare dokumentalari dagokiola eta ez Aulestikoari. Bestalde, Euskaltzaindiaren *Ekin eta Jarrai* lema 1920.eko urtarilaren 7an onartua izan zen.

- UZEI: *Hirigintza Hiztegia*. Donostia 1994, Elkar. Kolaboratzailea.
- *Euskara, Zuzenbidearen hizkera*, Bilbo, 1995, Deustuko Unibertsitatea. Egilekidea A. Loberarekin, 488 or. Liburu horren bigarren argitaraldia: Bilbo, 1997, Deustuko Unibertsitatea, 2. arg., 488 or.
- *Practicum. Derecho Civil Foral del País Vasco*, Bilbo, 1995, Deustuko Unibertsitatea, 463 or. Egilekidea A. Atxabal, L. Goikoetxea eta E. Pérezekin.
- A. Loberarekin batera Zuzenbide zibila eta Administrazio zuzenbideko eskuliburuen itzulpenaren koordinatzaile eta zuzentzailea. Argitaratu dira:

A.a) Administrazio zuzenbidearen eskuliburuak

- Administrazio zuzenbidea I. Zati orokorra (Derecho administrativo I. Parte general)*. Ramón Parada Vázquez. Deustuko Unibertsitatea. 1996. 755 or.
- Administrazio zuzenbidea II. Antolaketa eta enplegu publikoa (Derecho administrativo II. Organización y empleo público)*. Ramón Parada Vázquez. Deustuko Unibertsitatea. 1997. 568 or.
- Administrazio zuzenbidea III. Ondasun publikoak. Hirigintza zuzenbidea (Derecho administrativo III. Bienes públicos y Derecho urbanístico)*. Ramón Parada Vázquez. Deustuko Unibertsitatea. 1997. 584 or.

A.b) Zuzenbide zibileko eskuliburuak

- Zuzenbide zibila. Zati orokorra (Derecho civil. Parte general)*. A. López, V. L. Montés (koord.). Deustuko Unibertsitatea. 1996. 704 or.
- Betebeharrei eta kontratuei buruzko zuzenbidea (Derecho de obligaciones y contratos)*. M.ª R. Valpuesta Fernández (koord.). Deustuko Unibertsitatea. 1996. 893 or.
- Eskubide errealei eta ondasun higiezinaren erregistroari buruzko zuzenbidea (Derechos reales y derecho inmobiliario registral)*. A. M. López y López, V. L. Montés Penadés (koord.). Deustuko Unibertsitatea. 1997. 1021 or.
- Famili zuzenbidea (Derecho de familia)*. V.L. Montés, E. Roca (koord.). Deustuko Unibertsitatea. 1997. 708 or.
- Oinordetza zuzenbidea (Derecho de sucesiones)*. F. Capilla, A. M. López, E. Roca, M.ª R. Valpuesta, V. L. Montés (koord.). Deustuko Unibertsitatea. 1997. 766 or.

B) Artikuluak (Zuzenbidearen arloan)

Zenbait aldizkaritan ohiko kolaboratzailea. Aldizkari horietan agerturiko arlo juridikoaren artikuluak, jarraikoak:

a) *Karmel* aldizkarian:

“Euskara, segurtasun juridikoen hizkuntza ote?”, *Karmel* 195 (1991) 1, 6-10.

“Euskararen «Barne-normalkuntza»z zertxobait”, *Karmel* 198 (1991) 4, 75-80.

“Bizkaiko Forua, baserritarra ez ote?”, *Karmel* 204 (1993) 2, 54-60.

“Baserriaren inguruan: oinordetzazko itunak eta Bizkaiko Foru Zuzenbidea”, *Karmel* 208 (1994) 2, 20-30.

“Gerra aurreko euskal terminologia juridikoa: J.B. Eguzkitzaren «Gizarte auzia» (1935)”. *Karmel* 220 (1997) 4, 50-84.

b) *Euskera* aldizkarian:

“Euskeraren erabilera zuzena: ikuspegi juridikoak”. *Euskera* 39, 1 (1994), 99-119.

“Euskal Hiztegi Juridikoa”. *Euskera* 39, 3 (1994), 1279-1298. Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarra. Leioa, 1994.10.03-07.

c) *Jakin* aldizkarian:

“Hizkuntz ofizialkidetasuna”. *Jakin* 65 (1991), 39-60.

“Euskararen eta katalanaren legeak. Hamarkada luze baten ondoren”. *Jakin* 82 (1994), 37-49.

d) Bestelakoak:

“Bizkaiko eta Arabako Konpilazioen 30. urtean: bere euskaralpenerako lehen hurbilketa”. *Revista del Ilustre Colegio de Abogados del Señorío de Vizcaya* 49, julio-septiembre (1990), 31-102.

“La lengua vasca y el proyecto de «Fuero Civil» de Bizkaia y Araba”. *Estudios de Deusto* 39.1 (1991), 277-297.

“Ondarroa eta Legedi Bikoiztasuna”. *Estudios de Deusto* 42.2 (1994), 213-246. Egi-lekidea.

“Euskara, planifikazioa eta Zuzenbidea”. *Administrazioa euskaraz* 4, (1986), 1.

“Euskara eta erregistro publikoak”. *Administrazioa euskaraz* 5, (1986/1987), 2-3.

“Derecho, planificación lingüística y euskara”. *Herri Agintaritzaren Euskal Aldizkaria/Revista Vasca de Administración Pública*, 17 (1987), 119-123.

“Euskara eta dokumentu notarialak”, *Euskara Biltzarra, II. Euskal Mundu Biltzarra, II. alea: Hizkuntza eta gizartea*, Eusko Jaurlaritzza, Gasteiz, 1988, 27-32 or.

“Administrazioko euskararen hizkera-mailak eta terminologi arazoak”. *Administrazio hizkera eta terminologiaren Jardunaldiak*. 17-24 or. Oñati 1989, HAEE/IVAP.

“Euskararen erabilera herritarren arteko harreman juridikoetan”, *Euskararen Lege-Araubideari buruzko Jardunaldiak*, HAEE/IVAP, Oñati, 1990, 235-251 or.

“Notas para una exposición del Capítulo V «Disposiciones comunes a las distintas formas de suceder» del Proyecto de Fuero Civil de Bizkaia y Araba”, «Libertad civil

y Derecho sucesorio»ri buruzko mahainguruan partehartzea, *Jornadas Internacionales sobre Instituciones Civiles Vascas, 20-22 de noviembre 1991*, Bilbo, 1991, Deustuko Unibertsitatea, 158-165 or.

“Ambito territorial y personal de aplicación del Fuero Civil de Bizkaia. La troncalidad y sus efectos en las enajenaciones «inter vivos» de los bienes troncales: la «saca foral»”, *El Derecho Foral Vasco tras la reforma de 1992-Jornadas (Bilbo, 1993)*, Pamplona, 1994, Aranzadi, 33-64 or.

“Oihenart: Euskal Errefraua eta Foru Zuzenbidea”. *Oihenarten laugarren mendeurre-na*. Iker-8, 329-349 or. Bilbo 1994, Euskaltzaindia.

“La sucesión intestada y la declaración de herederos abintestato en el Derecho Foral Vasco”. *Derecho Civil Foral Vasco*. Bilbo 1995, Eusko Jaurlaritza, Consejo General del Poder Judicial, 307-340 or.

“Reservas y reversiones en el Derecho Foral Vasco”. *Derecho Civil Foral Vasco*. Bilbo 1995, Eusko Jaurlaritza, Consejo General del Poder Judicial, 341-352 or.

“Propuestas de simplificación del lenguaje jurídico. Breve reflexión desde el euskara”. *Administrazioaren eta Herritarren arteko Komunikazioa hobetu nahian (Hizkera errazteari buruzko Jardunaldiak)*, Donostia, 1995, IVAP/HAEE, 143-147 or.

C) Euskal literatura

Jurista lanaz aparte, euskal literaturan ere jardun du:

— *Idatz & Mintz* aldizkariaren (Labayru Institutua) Idazketa Kontseiluko kidea.

— *Euskal Idazleen Elkarteko* kidea.

— Itzulpen lanak:

1. Galizieratik:

NEIRA VILAS, X.: *Mutiko baserritar baten oroitzenak*, Galburua bilduma, Labayru Ikastegia, Bizkaiko Aurrezki Kutxa, Bilbo, 1988, 116 or.

Hegats (Euskal Idazleen Elkartearen aldizkaria) aldizkarian argitaratuak 1. eta 6. zenbakietan, hurrenez hurren:

MENDEZ FERRIN, X.: “Percival”, *Hegats*, 1 (1989), 65-70 or.

MENDEZ FERRIN, X.: “Marisorgina”, *Hegats*, 5 (1991), 79-82 or.

Idatz & Mintz aldizkarian argitaratuak:

CUNQUEIRO, A.: “Hareazko erlojua”, *Idatz & Mintz*, 10/11 (1985), 38-40 or.

NEIRA VILAS, X.: “Ni naz...”, *Idatz & Mintz*, 12 (1986), 23. or.

2. Ingelesetik:

Idatz & Mintz aldizkarian argitaratuak:

JOYCE, J.: "Ostatua", *Idatz & Mintz*, 7 (1984), 27-29 or.

TOLKIEN, J.R.R.: "Ainulindale Ainur-en musica", *Idatz & Mintz*, 8 (1984), 29-34 or.

3. Gaztelaniatik:

"Eusebio Abasolo". *Karmel* 219 (1997) 3, 138-144.

— Zenbait idazlanen egilea (*Itaka, Izaro galdua, Pentateon, Denporaren paradoxa eta Giuseppina, Giuseppina*). Lan horietatik batzuk *Idatz & Mintz* aldizkarian argitaratu eta liburu batean bildu ditu:

Orrialdeak, Galburua bilduma, Labayru Ikastegia, Bilbao Bizkaia Kutxa, Bilbo, 1992, 106 or.

D) Euskal kultura

a) *Karmel* aldizkarian:

"Peru Abarka-ren 6. autua", *Karmel* 176 (1986) 1, 20-25.

"UZEI-ren Hiztegi berria: Zuzenbidea (Martxoak hogeian Deustuko Unibertsitatean irakurritako aurkezpena)", *Karmel* 177 (1986) 2, 94-97.

"Larramendi-ren berrehun urteetan (1960-1766)", *Karmel* 178 (1986) 3, 45-50.

"Unamuno'ren «Paz en la guerra»", *Karmel* 180 (1987) 1, 83-88.

"Euskal Biltzarra: hizkuntza eta gizartea", *Karmel* 183 (1987) 4, 21-26.

"Euskal literaturaren inguruan: mende hasierako «literaturas mortas»", *Karmel* 188 (1989) 1, 6-13.

"J.B. Eguzkitza eta Lekeitio, berrogeitamar urte geroxeago (1939-1989)", *Karmel* 191 (1989) 4, 5-17.

"Ondarroa; astebete bat Augustin Zubikarairen inguruan", *Karmel* 202 (1992) 4, 84-90.

"Arranegitik Arranondora, Eusebio Erkiaga (1912-1993) gomuta nahian", *Karmel* 206 (1993) 4, 11-29.

Eskribau Zaharra: "Irratiko protokolo baten printzak (I)", *Karmel* 207 (1994) 1, 97-107.

Eskribau Zaharra: "Irratiko protokolo baten printzak (II)", *Karmel* 209 (1994) 3, 92-100.

Eskribau Zaharra: "Eskuizkribu baten sotadantza", *Karmel* 212 (1995) 3, 67-79.

Eskribau Zaharra: "Escribadu gazteentzaco Eusquerazco Instruziñoiac, Mogelen Erara Moldatuac", *Karmel* 214 (1996) 1, 86-91.

"E. Erkiaga, medikuntza arloko itzultzaile: *zain tiratu, zain urratu, zaina bere lekuan sartu* (I)". *Karmel* 218 (1997) 2, 3-41.

b) *Jakin* aldizkarian:

Euskal kultura 1992: "Euskaltzaindiaren egoitza berria", "Frantsesa errepublikaren mintzaira", "Publizitatea eta hizkuntza ez normalizatuen kongresua", *Jakin* 73 (1992), 60-63.

Euskal kultura 1994: "Lehen eracusaldia", "Bigarren eracusaldia", "Hirugarren eracusaldia", "Laugarren eracusaldia", "Bosgarren eracusaldia", "Seigarren eracusaldia", *Jakin* 85 (1994), 52-55.

Euskal kultura 1996: "Linguae vasconum ultimissimae", *Jakin* 97 (1997), 47-54.

c) *Ondarroa* aldizkarian:

"Ondarroa eta Bizkaiko Forua", *Ondarroa* (1983), 23-24.

"Ondarroako sorlegeaz", *Ondarroa* (1984), 10.

"Ondarroa baserri giroan", *Ondarroa* (1985), 47-48.

"Berriatua", *Ondarroa* (1986), 33-34.

"Ondarroako paper zaharren artean", *Ondarroa* (1987), 13-15.

"Ondarroa hogeitamarreko urteetan", *Ondarroa* (1988), 63-68.

"Ondarrutar jatorrizko bat lur santuan: J. Izurrategi", *Ondarroa* (1991), 42-44.

"Ontzia, kaia, itxas argia", *Ondarroa* (1992), 2-3.

"Ezkontzaren inguruan", *Ondarroa* (1993), 1-2.

"Ondarroa gudaldian: EGUNA euskal egunkariaren ikuspegia (1936)", *Ondarroa* (1994), 43-47.

"Ondarroako euskal idazleak: ikuspegi orokorra", *Ondarroa* (1996), 66-70.

d) *Arranondo* aldizkarian:

Andu Koaxi: "Euskera Ondarroan: ekimen baten adierazpena", *Arranondo* 7 (1990), 3.

Andu Koaxi: "Etxejaubeen komunitateak", *Arranondo* 13 (1991), 5.

Andu Koaxi: "Bizkaiko Foru Barria eta Ondarroa", *Arranondo* 33 (1993), 8.

Andu Koaxi: "Ondarroa. Kondaira 1900 arte", *Arranondo* 45 (1994), 12.

Andu Koaxi: "Ondarroako Erakustokia, egingarria ete?", *Arranondo* 47 (1994), 4.

Andrés Urrutia: "Ondarroa eta ondarrutarroi, adiorik ez", *Arranondo* 50 (1994), 5.

Ondarbiko: "Datu batzuk, gogoeta zenbaitzuk", *Arranondo* 60 (1995), 4.

Andu Koaxi: "Ondarroako sorlegearen sustraia: Logroñoko Fueroak, 900 urte", *Arranondo* 60 (1995), 7.

Ondarbiko: "«Kamiñazpi» ondarrutarren «Ondarroa'ko kontuak», *Arranondo* 62 (1995), 5.

Andu Koaxi: "Ondarroako merkataritza onomastika", *Arranondo* 66 (1995), 12.

Andu Koaxi: "Ondarroa eta Foru Zuzenbidea, beste behin be: alderdi forudun eta forubakoaren irudia", *Arranondo* 68 (1995), 11.

Andu Koaxi: "(XV-XVI gizaldiak) korregidorearen bisitak eta Ondarroako udal araubidea (I)", *Arranondo* 71 (1996), 4.

Andu Koaxi: "(XV-XVI gizaldiak) korregidorearen bisitak eta Ondarroako udal araubidea (II)", *Arranondo* 72 (1996), 12.

Andu Koaxi: "Nuevo Antxustegi ontzi ondarrutarra Bilbon", *Arranondo* 92 (1997), 13.

e) Bestelakoak:

"Augustin Zubikarai, Ondarroako euskalgintzaren lekuko eta zuzperlea". *Augustin Zubikarai. Omenaldia 1992*. Ondarroako Udala. Ondarroa 1992.

"Gomutetan dot. Oroit naiz (Dakigunetik ez dakigunera)", 139-141 orr. *Derioko Udako Euskal Ikastaroa 25. urtean (1970-1994)*. Labayru Ikastegia. Bilbao, 1996.

EGUSKITZA, Juan Bautista: *Gizarte-auzia. Ugazaba ta langille arteko gora-berak*, Donostia, 1991, EEE-Erein. Eusko Jaurlaritzaren *Euskal Klasikoak* bildumaren barruan kokatzen da. Liburu horren edizioa prestatu eta horretarako sarrera idatzi du.

"Etxepare, el poeta de una lengua sin Estado", *Los escritores. Hitos de la literatura clásica euskérica*, Gasteiz, 1996, Fundación Sancho el Sabio, 85-112 or.

"Olerkaria lege autuetan: Etxepareren *Linguae vasconum primitiae* ikusmira juridikopean", *Enseiukarrear*, 12 (1996), 36-51.

"Euskara eta biarnesa XVI. mendean: albetarren aldeko gomendiozko kartak", *Federiko Krutwig-i omenaldia*. Iker-10, 339-359 or. Bilbo 1997, Euskaltzaindia.

**JOSEF FRANTZISKO
AIZKIBELÉN II. MENDEURRENA**

Azkoitia, 1998-03-27

JOSEF FRANTZISKO AIZKIBELEN II. MENDEURRENA

Azkoitia, 1998-03-27

*Nerea Zubizarreta Artetxe,
herriko alkatea*

Ongi etorririk beroena guztioi!

Poz haundiarekin hartzen zaituztegu etxe eta areto historiko honetan.

Ongi etorri...

Koruko Aizarna anderea, Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura diputatua.

Jokin Azkue jauna, Eusko Jaurlaritzako Kultura Saileko ordezkaria, HABAeko zuzendaria.

Jean Harischelhar jauna, euskaltzainburua eta euskaltzain jaun-andre guztiok.

Juan Ignacio de Uria, Euskal Herriko Adiskideen Elkartekoa/Real Sociedad Bascongada de Amigos del País eta gure herriko idazlea.

Erakundeetatik etorritako ordezkari guztiok.

Eta ongi etorri baita ere, herritar eta euskera eta kulturazale guztiok.

Aizkibel omentzera goaz.

Orain dela 200 urte Azkoitian jaioa, Porru kalean, eta Toledon hila 1.865 urtean.

Azkoitiak ez zuen sekula bere lana ahaztu. Urteetan zehar omendua izan da. 100 urte pasatu dira bere izeneko kale bat daukagula. Liburutegi berriak ere bere izena darama.

Bere garaiari euskaldunek maisutzat zeukaten, Iparragirrek bertsoak eskaini zizkion.

Gaur ekitaldi honen bukaeran, Azkoitiko Xabier Munibe Ikastolako haurrek abestuko dizkigute.

Atzoko ekitaldian adierazi zen bezala, Aizkibelen maisutzak oraindik ere jarraitzen du.

Berari buruz egun hitzegingo diguten jakintsuak ditugu gure artean: J. M. Satrustegi, H. Knörr eta Juan Ignacio de Uria jaunak.

Urtean zehar ekintza ugari izango ditugu:

Erakusketak, hitzaldiak, argitalpenak eta, horien artean, eta Azkoitiko Udalak sortutako 800.000 pezetako beka, Azkoitiko euskera sakon ikertzeko. Eta ikerketa hau Azkoitiko idazleen eskutik.

Horrenbestez, Jose Francisco Aizkibel Epelderen bigarren mendeurrena irekitzen dut.

Eskerrik asko.

AIZKIBELEN II. MENDEURRENEAN

*Azkoitiko Udaletxea,
1998-03-27*

*Koruko Aizarna,
Gipuzkoako Kultura diputatua*

Eskerrik asko alkate anderea eta herritarrok,
Euskaltzainak,
Lagun,
Adiskide guztiok. Agur.

Alkateari eta Kulturako zinegotziei esaten nien, baina Azkoitiak zer nolako sorpresak ematen dizkigun! Beti badago zerbait Azkoitian gertatzen dena, edo baditugula ba historiaurreko aztarnak, edota baditugula ermitak ez dakit non, edo baditugula ere dudarik gabe historiak eman dizkigun sorrerak, idazmenak eta abar, eta hara hor zein pozgarri den diputatu honentzat hemen egotea Aizkibelen urtebetetzea eta jaiotza ospatzen. Zorionak eman nahi dizkiot hemendik Azkoitiko herriari, jakin izan duelako betidanik gordetzen hain berea izan den hizkuntza, hain bereak izan diren kultura eta besteentzako, gipuzkoarrentzat eta Euskadikoentzat askotan eredutzat hartu da. Jarraitu dutela tinko berari eusten eta jarrai dezatela horrela. Zorionak antolakuntza guzti honegatik.

Eskerrik asko.

JOSEF FRANTZISKO AIZKIBEL-en II. MENDEURRENA

*Azkoitiko Udaletxea,
1998-03-27*

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Azkoitiko Alkate anderea,
Agintari jaun-andereak,
Euskaltzainkide eta bertze jaun-andereak,
arratsalde on.

Ez da lehen aldiz biltzen dela Euskaltzaindia hiri eder honetan. Beti hartu du, orain bertan bezala, ongi etorririk amultsuen Udaletxe honetan. Nire eskerrik beroenak doazkitzu Alkate anderea.

Egia erran, Azkoitira etortzen naizelarik, beti daukat gogoan Etxeberri Sarakoaren oroitzapena. Saran sortua, mediku egona Saran, Beran, Hondarribian eta, azkenik, Azkoitian kokatu, Azkoitian hil eta ehortzia. Zer lokarri anaikorra, duela bi mende baino gehiago sortua, XX. mende azken honetan sendo daitkeena bi herrien arteko anaitasunezko hitzarmen batez.

Aizkibel ohoratuko dugu gaur karia horretara mintzatuko direlarik Jose Mari Satrustegi, euskaltzaina; Henrike Knörr, euskaltzaina eta Juan Ignacio Uria Real Sociedad Bascongada de Amigos del País elkartearen izenean. Gauza bat bakarrik nahi nuke azpimarratu: zinez aintzindari gisa jokatu dela Aizkibel, beharrezkotzat jotzen zuelakotz Euskal Akademia bat, beharrezkotzat ere literatura hizkuntza bat, idatzitako hizkuntza, denek uler zezaketen hizkuntza. Bi menderen buruan Aizkibel-en ametsa gauzatu da eta bereziki gure belaunaldia aurrera doa bere lanekin:

— *Orotariko euskal hiztegiaren* hamargarren liburukia agertu da duela hiru hilabete, hamaikagarrena, dudarik gabe, aurtan;

— Gramatika batzordea euskal joskeran osoki murgildua da, bere V.liburukia kaleratuko duelarik datorren udan;

— Euskal Herriko Atlasaren lehenbiziko mapak ikusi ditut berrikitan. Horrek erran nahi du lehenbiziko liburukia aurtan edo datorren urtearen hasieran agertuko dela;

— Izan dadien Onomastika edo Literatura ikerketetan batzorde bakoitzak segitzen du lana ahantzi gabe Euskaltzaindiaren eginbideetan sartzen dela gure idazle zaharren goraiapatzea hala nola Aizkibel, gaur, Azkoitiko Udaletxe honetan.

— Aizkibel-en II. mendeurrenean gomitatua izan da Euskaltzaindia. Pozik utziko ditut orain mintzatzera jadanik aipatu ditudan bi euskaltzainak. Haien gain uzten dut Azkoitiari Euskaltzaindiak egiten dion eskaintza bi mintzaldi horiekin.

Agur zuri, Alkate anderea.

Has dadila Aizkibel-en urtea Azkoitian.

Eskerrik asko.

AIZKIBEL: ARGIEN MENDEKO AZKOITIARRA (1798-1865)

Azkoitia, 1998-03-27

Jose Mari Satrustegi

Ez da hau lehen aldia Aizkibel azkoitiar ospetsuari buruz Euskaltzaindian mintzo naizena. Orain dela hogeit hamar urte, 1968.ean Arantzazun egindako batzar zaratatsuaren hamargarren urteburuan alegia, batasunaren bidean emandako urratsen hausnartze sakon bat egin nahi izan zuen Akademia honek, eta Bergarako batzarra antolatu zuen Eleizalderen omenez. Euskaltzaindiaren sorrerako 60. urtemuga ospatu zuen denbora berean (1).

Une hartan, Aizkibelen “Euskera” izeneko idazlana agertu berria zen Tolosako Udalaren artxiboan, non azkoitiarra euskara batuaren alde agertzen baita hemeretzigarren mendearen erdialdean, Arantzazuko erabakien ehun urte aurretik. Erabat isildu gabe zeuden istiluei erantzun nahian aurkeztu nion Euskaltzaindiari aurkipean hori. Hizkuntza landuko zuen Akademia baten behar gorria ere aipu zuen bere garaian Aizkibelet eta bi puntu jakingarri horiei buruz zuzendurik zegoen orduko nere txostena (2). Eskuizkribua plazaratua izan zen, hitzez hitz, euskeraren historiagile eta beste edozein interesarentzat baliagarri izango zelakoan (3).

Aizkibel, euskarak bere garaian zituen arazoaren salatzaile kezkatu eta, denbora berean, Arantzazun 1968an hartutako erabakien aitzindari ernea izan bazen ere, beste ikuspegi batetik azaldu nahi nuke nik orain, hogeit hamar urte buruan, zuen herritarraren irudia. Hark noizbait amets zuen Akademia hau, Azkoitiko seme txit agurgarriaren berrehungarren urtemuga ospatzeko bildu da zuen herrian. Hori dela eta, gizona eta bere ingurua zertxobait gogoratzeko bidetik doa nere oraiko txostena. Izan ere, izen biren lotura esanguratsua azpimarratu behar da hemen, ezer baino lehen: Aizkibel eta Azkoitia, alegia; edota hobeki baderitozue, Azkoitiko herria eta bere seme handia elkar-lotzen dituen zilborheste edo zila. Parada ezin hobea da norbaiten jaioteguna gogoratzen dena,

---

(1) *Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarra*. Bergara, irailaren 4tik 7ra. *Euskera*, Bilbo, 1978-2. *Bergarako Biltzar ondoko ERABAKIAK*. *Euskera* aldizkariaren eranskina. 1979.

(2) “Aizkibel euskera batuaren aitzindari”. *Euskaltzaindia*, 1979-II-23. *Euskera*. Bilbo, 1979-1, 153-158. or.

(3) J. SATRUSTEGUI: “Un documento inédito de José Francisco de Aizkibel sobre la lengua vasca”, *ASJU XI*, Sn. Sn. 1977, p. 131.

sorrerako giroa, aurretikako loturak eta gazte denborako lagunak kontutan harturik, iturrietara itzultzen saiatzeko. Eta non hobeki, omenaldia egiten dion bere herrian baino?

Gizona ez da inoiz bere hanka motzez bakarrik mundura etortzen; aitamak izan ohi ditu aurre-urratsen nahi-ta-ezpadako euskarri eta bultzagile. Ama baten bihozkada dago beti arnasa berriaren aurretik. Gizonaren sentimenduen has-tapenean eta kezka askoren lehen sokamuturrean ere sorterrria eta eskolaren era-gina nabarmentzen dira neurri batean.

Frantziako Iraultzak European zehar martxan jarri zuen abiada handiko kul-turaren trena hartu zuten bete-betean Aizkibelen aurreko Azkoitiko Zaldun-txoek, eta etorkizunaz jabeturik ekintza aurrerakoien lekuko argi, ekintza sor-tzaile eta bultzatzaile trebe izan ziren, euskaldun koitaduon berezko lotsa motz eta beldur handiak atzean utzita.

Baserritarren herri-hizkuntzan zera esan nahi du horrek: XVIII. mendeko zaldun trebe haien zaldi biziek inguruko hesi txiki guztien gainera jauziz, muga gabeko zelai irekietara bultzatu nahi zutela gure gizon ikasien jakintza maila. Eta mugarik ezak alor guztiak hartzen ditu: ez fisika, kimika, astrologia edo mekanika zientziak bakarrik; baita ere giza-jakintza, klasikoen lorategia eta gertakari guztien munduko paranifoan ematen den eguneroko bizitza. Uniber-tsala da Argien Mendeko haize berrien ufada astingarriak Azkoitiko Zaldun-txoen bidez zekarren pentsabidearen irekitasuna.

Jose Frantzisko Aizkibel Iraultza ondoreko egosketan dator mundura, bai-na pentsamenduarentzat ez dago egutegiaren hesirik eta aurreko maisuen ja-rraitzaile azaltzen da inolako zalantzarik gabe hemeretzigarren mendeko euskal kulturaren munduan. Zalduntxoen herritarra izateaz aparte, haien gogaide ere bada. Izkribatzaile baten bidez 1856an utzitako mezua "Euskera" deitzen da eta bizi osoan hizkuntzari buruz egindako hausnartze guztien laburpentzat har daiteke. Diaspora hain luze hartatik ikusita, izar argitsuenaren xarma dario, bere esanetan, ama-hizkuntzari: "... una lengua tan antigua, tan filosófica como económica en su construcción, y tan rica en sus elementos, que puede servir de modelo para los que trabajan sobre una lengua universal".

Heldutasunera iritsi den gizonari eritasun gogorraren ondoreak jalgiazari-tako ikasgaia, egoerak berekin daraman bihozkada samur eta mezu sarkorra-ekin oraturik dago, eta mirezgarri zitzaien ama-hizkuntzaren goratarre zinez-koa eragiten du. Azken finean, euskara zaharra zientzia-mailako jakintza bihurtzeko abiapuntua bezala har daiteke bere gogoeta. Bistan dago ezin dela goizetik gauera azterlan hori egin, baina lehen urratsak ematen saiatu zen be-hintzat. Ortografian adibidez, *k* letra sartu zuen, consonante ondoko *u* baztertu, eta *g* hizkia soinu legunarentzat bakarrik idaztea gomendatzen du. Letra ba-koitzarentzat soinu bakarra alegia. Ez duela ortografia berri bat sortzeko asmoz egiten, dio apalki, "pero quisiera llamar la atención de los que son capaces de examinar con seriedad este punto".

Baina, beste mezurik ere badago eskuizkribuan. Euskara batuaren behar gorria ez baitzen beretzat mintzabide eta hizkuntza maila soilean gelditzen. Itsas handiko uretan murgilduz nahikaria, Euskal Herri zatitua eta euskaldunak bateratzeko lokarri ezin-bestekoa dela zioen hizkuntzaren batasuna.

Herri-ikuspegi erakargarri hau nondik zetorkion aitortzen du gero, Azkoitiko Zalduntxo haienganako atxikimenduzko hitzekin maisu handia gorai patuz: "... el gran pensamiento de nuestro adorado Patricio el Sr. Conde de Peñaflo-rida, fundador de la Sociedad Bascongada de Amigos del País, que produjo tantos beneficios".

Kea eta sua ezin dira elkarrengandik berezi egosten ari den lapikoaren aurrean, eta *Zalduntxo*en berezko zuzia pizturik mantendu zuen beti azkoitiarrak Toledoko bakardade isladatuan bizi arren. Barnean zeraman taldeko espiritua- ren garra.

Aizkibel ez zen, beraz, erromantiko ameslari hutsa hurrengo gizaldiaren antzera. Burua zihoakion aurretik XVIII. mendeko iraultzaileen bidetik, baina bihotzeko bere sentimenduei uko egin gabe. Argien Mendeko aurrelaria zen, baina euskaldun jatorraren herriminarekin. Zientzia hutsaren helburu unibertsalak ez zion sorterriarenganako atxikimendu leiala inoiz hoztu, epeldu edo baztertu. Euskararen Zalduntxoia izan zen, bigarren txanpan aurrekoen zuzia pizturik mantenduz.

Gaurko ospakizuna, jaun-andereak, ez da soilki zuen herritar ospetsu honi egindako omenaldia. Hemen sortutako jakintsu argien talde osoa datorkigu nahi gabe gogora eta, horrela, kultura gizon haiek babestu zituen Azkoitiko herriari itzultzen zaio eskubide osoz bertan burututako emaitzen ohorea. Aiz- kibel bere merezimendu guztien hostajearekin, adibidez, zuen oihan marduletik ateratako zuhaitz emankorra da Euskal Herriko kulturaren historian, eta Zal- duntxo haien espiritua da, ordainez, Azkoitiren ikur nagusia.

Hala ere, talde distirantaren errainu garbiak ez dio itzalik egiten taldekide bakoitzari, argitu baizik. Aizkibelen kasuan azpimarratzekoa da zenbat kontraesanen sare estuan egin behar izan zuen bere lan erraldoia.

1. Azkoiti kuttunetik urruti, Erroma, Paris eta Madrildik zehar ibili ondoren, Toledon bizi eta atzerriko bakardadean hil zen Euskal Herriaz maite- mindutako amorantea. Izan zuen, noski, itzultzeko aukerarik, Gasteizko Se- minarioa birrantolatzean, euskara zientzia mailan irakasteko katedra eskaini baitzioten arabarrek, baina ez zen itzuli.

2. Giza zientziak landu zituen haurtzarotik. Gazteleraz jabetu aurretik ha- sia zen latin ikasten, berak dioenez. Grekera eta frantsesa erabiltzen ditu nor- malki beste hizkuntza batzuen artean, eta hara non bere ogibide arrunta, ha- rrigarria badirudi ere, San Fernandoko dukeen ondasunak zaintzeko ardura eta nagusien kontularitza izan zen. Biziak lor-kate motzarekin lotu zuen gizon han- dia.

3. Euskarari buruz egin zituen azterketa guztiak, eta ama-hizkuntza delarik bere idazlan guztien helburu eta edukia, gazteleraz idatzi ohi zuen beti. Hiztegiari egiten hasitako hitzaurrea da euskaraz idatzi zuen estreinako lana, eta amaitu gabe gelditu zitzaion azken orduan. Egoera hartan ez zukeen, behar bada, beste irtenbiderik.

Bada Ortiz de Zárate arabarraren lanetan pasarte bat susmagarria. Aizkibelen jakituria eta izen onaz mintzo delarik, halaber bizian jasandako nahigabe, ezbehar eta esker txarrak aipatzen ditu: "Este preclaro bascón ha pasado por todas las amarguras, contrariedades é ingratitudes, que, al comenzar este artículo hemos demostrado ser patrimonio de todas las eminencias". Zer zatekeen idazleak esan nahi zuena, edo zein ote zen Euskal Herritik bazterturik bizi-zarearen zergatia?

Ez da erraza benetan, berez zaila den lan handia hain egoera desegokian nola burutu zukeen ulertzea. Guregana iritsitako izkribuen zerrenda ikustea aski da sekulako liburutegia zerabilkiela jakiteko. Hiztegi bien ondarea, *Euskera-Erdera*, eta *Erdera-Euskera*, besteak beste, urteetako lanorduen emaitza da. Eta non zituen iturriak?

Idazlanen zerrendari bagagozkio, berriz, era askotako gaiak aztertzen ditu. Hiztegien multzoan honako titulu hauek azaltzen dira:

1. *Diccionario basco-español.*
2. *Diccionario español-basco.*
3. *Diccionario de toponimia.*
4. *Diccionario de las flexiones verbales.*

Azken honek aditzaren arlora eramaten gaitu nahiz berak hiztegi mailan sailkatu. Aditzaren aipatutako forma guztiak bana-banan eman behar izan baliu, bilduma hori izango zen hiztegi sendoena baino liburuki astunagoa. Kontularitzako eginkizunaren kutsaduraz edo, zenbaketa da bere idazkietan ezau-garri nabarmena. Aditzaren formez honako hau dio, adibidez: "El verbo activo tiene setecientas sesenta y tres mil trescientas cuarenta y cuatro flexiones (763.344) en los cuatro dialectos". Ez bat gehiago eta ez bi gutxiago. Hori.

Aditza eta gramatikaren arloko idazlanak hauek dira:

5. *Gramática general analítica del bascuence.*
6. "Tratado acerca de los dialectos del bascuence".
7. "Radicales bascongados".
8. "Sobre declinación bascongada".
9. "De alfabeto bascongado".

Euskara orokorki gaitzat harturik, testu zaharren inguruan eta toponimiaz egindako idazlanak datoz hurrengo zerrendan:

10. "Tres pliegos sobre toponimia, Canto de Lelo...".

11. "Tratado de etimologías".
12. "Apuntes sobre la lengua bascongada".
13. "De la lengua euskara o de los bascongados".
14. "Unas consideraciones generales sobre Euskara".
15. "Canciones de la época de la guerra de Cantabria con los romanos".
16. "Observaciones a los refranes de Garibay".

Azkenik, itzulpenak ere baditu. Azpimarratzekoa da Liburu Santuena. *Testamentu Berria* euskararen lau euskalkietara itzuli zuen. Hau da bere izenburua:

17. *Versión del Nuevo Testamento a varios idiomas y a los cuatro dialectos vascos* (griego, latín, francés, euskera).

18. *La versión al bascuence del diccionario de Trapani.*

Aurreko euskalarien kritikarik ere bada Aizkibelen lanetan. Ez dago ados Astarloaren etimologiakeriekin. Court de Gebelin ikusten du haren burutazioen atzean, letra bakoitzak jatorriko esanahi propioa baduela esatean. Aita Zabalen *El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno* ez zen halaber bere gogoko lana eta uste du alperrik galtzen ari zirela bakarkako hainbat ahalegin eztabaidarako bidea emango lukeen Akademiaren faltan. Bizkaiera ikusten zuen antzinako sustraiak hobekienik gorde dituen euskalkia, batasunerako gipuzkerak eta Lapurdiko euskalkiak baino fidagarritasun gehiago eskaintzen omen duelako.

Meatze ikerkuntzan eta landare jakintzan oso jaioa izan behar zuen azkoitiarra eta gai horietako liburutegirik hoberena omen zen berea. Eskuarteko izkribu eta lan guztien kopia atera eta Euskal Herrira ekartzeko erabakia hartu zuten noizbait Arabako Batzar Nagusiek. Zoritxarrez gure artean maiz gerta ohi den bezala, ez dakigu zer gertatu zen gero bere liburutegi eta paperekin (4).

Izatez, ondare ederrik eman du Euskal Herriak, utzikeriaren gau ilunean galdu izan ez balitz altxorra.

---

(4) J.M. SATRUSTEGUI: "¿Cuál fue el paradero de los originales de Aizkibel?", *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, 117, 1979, 52.

AIZKIBEL BIBLIOGRAFIAGILE

Azkoitia, 1998-03-27

Henrike Knörr

Bi izan dira Azkoitiak 19. mendean eman zituen bibliografiagile handiak: Jose Francisco Aizkibel eta Jose Ignacio Arana. Badu Aizkibelek, hala ere, ezaugarri bat, jesuitak ez duena: bibliografiagile izateaz gain, liburutegi handi baten jabe zela.

Aizkibelen liburuak, jakina denez, Gipuzkoako Diputazioaren liburutegi-rako lehen oinarria izan ziren. Garbi dago, ordea, liburu eta paperen parte bat baizik ez dugula ezagutzen. Paperei dagokiela, bereziki, hiztegiaren argitaratze-lanean aritu zirenen ezaxolagatik galdu zirela esaten zuen Ixaka Lopez Mendizabalek; haren ustez, ez zituzten erabili, eta gero ez ziren biltzeaz eta gordetzeaz arduratu. Liburuak Juan Jose Munita Gipuzkoako Diputazioaren artxi-bozainak katalogatu zituen. Artetxek eman digu horren berri:

“... consta de 1459 obras en 3477 volúmenes, que se dividen en 23 secciones diferentes que abarcan desde la Agricultura a la Lingüística, pasando por la Literatura, la Botánica, la Historia y la Geografía, las Ciencias Físicas y Exactas, la Medicina, las Bellas Artes, Educación, Derecho, Industria y Comercio, Artes y Oficios” (1).

Sailkatze txiki honek gogorarazten digu Aizkibelek denetariko liburuak erosten zituela. Bere garaiko liburutegi tekniko hoberena zuela esaten zen.

Aizkibeli liburu-biltzaile izateak eman zion, beste deusek baino areago, bere garaian zuen ospea handia. *Euskalari ofiziala* zen, inondik ere, ia *euskalari bakarra*, Hegoaldean, bederen. Ez da harritzekoa Iparragirrek kanta bat eskaini bazion (“Españian da gizon bat / Behar deguna maita...”), Jose Artetxek dioenez duela 70tsu urte Urolako ibarrean zaharrek kantatzen zutena (2).

---

(1) Artetxe, “Un azcoitano ilustre. Aizquibel”. *Vida vasca* XXXVI, 1959, 81-83.

(2) Artetxe, *o. cit.* Ospe hori zela eta, Gasteizko elizbarrutia lehen urratsak egiten ari zenean, apaizgaitegia euskararen alorrean behar bezala hornitzeko Arabako Diputazioak Aizkibel kontratatu nahi izan zuen, 1867an. Gure agintariek ez jakin Aizkibel bi urte lehenago hil zela Toledon (erakunde akademikorik gabeko Herriaren tristea!). Ikus erabakiaren oihartzuna, Ramon Ortiz de Zarate, “Reapertura del Seminario eclesiástico de Aguirre”. *Escritos*, II, Bilbo 1900, 162-164. Artikulu hori *Irurac-bat* aldizkarian agertu zen lehenbizikoz, 1867an.

Azkotiarraren lanei bagagozkie, nabariak dira hutsak eta akatsak. Zer esanik ez, garaiko giro hura hartu behar dugu kontuan, gure epai zorrotza eman baino lehen. Adibidez, Garibayren atsotitzen edizioa, Historia Akademiarentzat 1854an prestatu zuena, ez da batare ona. Baina orduan nork ezagutzen zuen 16. mendeko euskara? (3). Berdin bere etimologietan, *Europa* < *Euri - opa*, “deseo de lluvia”, edota *España* < “borde, litoral, esquina, labio”.

Aizkibelek bibliografia-lan interesgarria utzi zuen, zenbait euskalarik aipatu dutena, argitaragabea egon arren. Bostehun inguru orrialde ditu, eta *De la bibliografía y literatura bascongada y de sus diferentes dialectos* deritza. Tolosan gordetzen da, Xabier Lopez Mendizabalen etxean. Haren ustez, 1936-1939ko gerra zela eta bertan behera gelditu zen Aizkibelen lan hau eta besteren bat argitaratzeko aitak, Ixaka Lopez Mendizabalek, zuen asmoa.

De la bibliografía y literatura bascongada, nabari denez, zirriborro moduko zerbait da, aro desberdinetan idatzia, erdi bibliografia, erdi egunkari, eskal literaturaren eta euskal ikerkuntzaren gaineko liburu eta eskuizkribuen zerrenda iruzkinduna. Azken aldean antologia luze bat aurkitzen da. Eskuizkribu osoaren itxurak adierazten digu egileak egun batez liburu gisa nahi zuela plazaratu,

Euskal testuen eta euskarari buruzko liburuen bilatze etengabea, Aizkibelek etekin handia atera zien San Fernandoko dukearen idazkari zela Espainian eta atzerrian egin zituen bidaiei eta egonaldiei. Besteak beste, Parisen bizi zenean, haren nagusia enbaxadore baitzen, Aizkibelek Silvain Pouvrearen hiztegi argitaragabea kopiarazi zuen Nazio Liburutegian. Leizarragaz ari delarik, ezagutzen dituen aleen zerrenda egiten du; sei dira. Bat Erroman aurkitu zuen, Barberini liburutegian, Larramendik bere hiztegia dioena lagun zuelarik. Liburuaren hasieraren kopia bat egin ziezaioten eskatu eta lortu zuen, Palman, La Romanako markesaren etxean, gordetzen zen beste ale batetik (4). Leizarragak toki berezia du bibliografia honetan: zabal mintzatzen da hartaz Aizkibel, eta haren itzulpena biziro goraiatzen du: “con mucha exactitud”. Aldiz, beste liburu batzuk ezin izan zituen aurkitu, adibidez, Oihenarten olerki eta

(3) *Refranes vascongados recogidos y ordenados por Estevan de Garibay y Zamalloa. Memorial histórico español* VII, 1954, 625-660. Facsimile argitaraldia, Librería París-Valencia, Valentzia 1995. Salneurria: 250 pezeta (sic).

(4) Ba ote da oraindik ale hori? Ez zen euskal liburu bakarra, gainera: “... con otros libros Bascongados muy raros”, dio. Eta lerro batzuk beherago markesaren adiskidea zen Baltasar Montaner-ek Aizkibelen adiskidea zen Jose Maria de Alos militarri 1838an egindako gutunetik pasarte hau aldatzen du eskuizkribura: “... no quieren entrar en ningún cambio; pues que ya varias veces le han hecho proposiciones etc. etc.”. Eta hau ere irakurtzen dugu antologian, Done Pauloren erromatarrentzako bigarren gutunaren ondoan: “Interesante. Esta copiado en Palma de Mallorca por el Sr.D. Bernardo de Echaluze, Capitan de Artilleria, mi amigo, del ejemplar de Lizarragüe [sic], que existe en la biblioteca del Sr. Marques de la Romana que son dos hojas que le faltan al ejemplar que tiene el Sr. de Gallardo”. Palmako ale horrek ere zenbait orrialde falta zituen eta izenburu hau zeraman: “Testamento nuevo en Vascuence, libro rarísimo”. Eta lehen orrialdean: “Vease el Diccionario Vascongado del P. Larramendi en el prologo 36 y 37”.

atsotitzen lehen argitaraldia; behin eta berriz eskatu eta galdetu arren, Parisko Nazio Liburutegian esaten zioten desagertu zela edota baten batek mailegutan hartu. Baina *Notitia utriusque Vasconiae* irakurri ahal izan zuen han. Harritzekoa da Etxepareren liburua ez aipatzea. Urrutiko berrien ehizan ere ibiltzen zen azkoitiarra: Londresen gordetzen zen Mikoletaren gramatikaren eskuizkribua bazela jakin zuen, baina liburu-ehiztariak huts egin zuen honetan. Ez zuen lortu, ez originalean eta ez kopian.

Helburu horren lagungarri ziren, halaber, bere garaiko euskalari eta euskaltzale gehienekin Aizkibekek izan zituen harreman ugariak. Batzuek liburuak saldu ez, opa zizkioten. Ulibarri arabarrak bi saski bete liburu eman zizkion, azkoitiarra Bilbora joan zen batean. Aizkibekek berak kontatzen du hori aipatzen dugun eskuizkribuan:

“En Bilbao la Vieja encuentre los libros mas raros de Bascuence en casa de Jose Paulo de Ulibarri herrador mariscal y sindico de aquella anteiglesia [...] He respetado su memoria, tienen su firma”.

Eta gero dio 2.000 erreal urrezko eman nahi izan diola, liburuen ordain, eta

“...se ofendio altamente de ver las seis onzas y el ochentín”

“Logrerua ez naiz ni ñoiz, eta emoten dautzat Verbategija eguiteagatik”.

“A duras penas pude hacerle tomar dos onzas. Solo por el Axular hubiera dado entonces ese dinero; pues por el Isasti pague dos onzas en San Sebastian”.

Adiskideen eta berriemaileen artean aipatu behar dugu orobat Maurice Harriet haltsuarra (1814-1904), Madrilgo San Luis de los Franceses izeneko eliza, eskola eta eritegiko burua. Maurice Harriet, aitona Martinen bidetik (gogora honen *Gramatika escuaraz eta francesez* liburua, 1741ekoa), euskal hiztegi zabalaren egiteari ari zen, argitaragabe gelditu zena (5). Hiztegi hau irakurtzean ohar-tzen gara egilearen Aizkibekekiko adiskidetasunaz. Gainera, hiztegi horri esker euskal literaturaren izkutu bat argitu ahal izan nuen aspaldi, hots, Aizkibekek, Oteizaren goitizenez, itzuli zuela San Lukasen ebanjelioa (1838) George Borrow protestantearentzat. Borrow hori “Jorgito el inglés” izenez ezagunagoa zen Espainian, eta haren *La Biblia en España* Manuel Azañak itzuli zuen gaztelaniara. Ez da harritzekoa Aizkibekek nahi ez bazuen agertu bere izen eta deituz protestanteek eragindako itzulpenaren egile.

Bibliografia esparru horretan, gainera, Aizkibekek bazuen Toledon egarria non ase: Bartolomé José Gallardo (1776-1852), Cadizko gorteetako liburuzain izan zena, liberal mutur-muturrekoa, Menéndez Pelayok bere heterodoxoen baltzuan sartu zuena. Gallardok eman xehetasunak ugari dira orrialde hauetan.

(5) H. Knörr, *Para una edición crítica del diccionario de Maurice Harriet*. Tesi argitaragabea. Gasteiz 1987. Ikus orobat nire “Harrieten hiztegiak”. *ASJU* 20:2, 1986, 413-418.

Etxeberri Ziburukoaren *Manual devoziozkoa*-z ari delarik, honelakoak irakurtzen ditugu:

“Al fin, después de mucho tiempo, y cuando teníamos copiado todo el librito de *Noelac* [sic] que es la obra que tenía el Sr. Gallardo, ha pasado ya a ser de nuestra propiedad...”.

Eta orrialde horretan bertan, baina beste une batean idatzia, hauxe:

“Hoy 3 de octubre de 1851 tenemos el placer de ver en nuestras manos el librito bascongado que nos ha prestado con tanta bondad en cambio de otros manuscritos raros, que igualmente le hemos prestado, tomándonos el trabajo de ir a pie hasta la Alberquilla a pesar de nuestra obesidad, y del mal de gota”.

Bidenabar, Etxeberriren bertsoen neurkera kritikatzeko du, eta dio: “Aliquando dormitat Homerus”. Hala ere, euskal idazle hobereenen artean sartzen du Etxeberri:

“...en nuestra Gramatica citaremos muchas veces a este autor” (6).

Ez zuen, ez, denbora galtzen, liburuak biltzeko ahalegin horretan, eta aukera guztiez baliatzen zen. Maiz aski aurkikundearen poza ageri da eskuizkribuan:

“¿Cuando me podía figurar que un Arambillaga, de que ni siquiera tenía noticia la mas remota, habiendo tratado con tantos filólogos bascongados y extranjeros, se había de encontrar en Ichaso Legorreta?”

Eskuizkribu honetan obrak zaharretarik berrietara daude zerrendatuak, bibliografialari askok zerabilten moduari jarraiki (urte asko geroago Vinsonek gauza bera egin zuen, jakina denez). Azkena Intxausperen *Le verbe basque* da (1858).

De la bibliografía y literatura bascongada eskuizkribu honek badu sarrera luze bat (urte asko lehenago hasia), gure hizkuntzaren jatorriaz, bikaintsunaz eta abarrez, dena oso garai hartakoa, baina erokeria litzateke sarrera hau gutxieste. Izan ere, tartean Humboldt ageri da, bai eta Errro ere, edo Ramón Diosdado jesuita, Erroman bizi zena, *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu* lan handiaren egilea, Zabala eta haren *Verbo regular...* liburuak, d'Abbadie, Chaho eta beste. Badira beste gauza interesgarri batzuk, hala nola Elsoren dotrina eskuetan izan zuela, “Elso, navarro de vascos... hacia 1525”.

Aizkibelek iritzia zuzena erakusten du maiz aski. Esaterako, Etxabe ongi iruditzen zaio hizkuntzari buruzkoetan, ez historiagile. Nabaria da orobat Oihenart miresten zuela, eta, Humboldt-ek bezala, atsotitzen interes handia azpimarratzen du. Aldiz, Astarloa gogor kritikatzeko du:

(6) Maurice Harrieten iritzikide zen, hortaz, Aizkibel, Etxeberri Ziburukoari buruz. Gogoratu behar da Etxeberri dela Harrietek gehien aipatzen duen autoreak (aipuak maiz aldatzen bazituen arren, gainerako autoreekin egiten zuen bezala).

“Muy desagradable nos es en este momento nuestra tarea, cuando nos vemos obligados a criticar la unica obra publicada por un Bascongado, que a nadie cedia en patriotismo, en laboriosidad, y en investigaciones, que hubieran sido muy utiles, si no hubiera caido en sus manos el Court de Gebelin, que hizo el mismo efecto que (nos pinta Cervantes) los libros de caballeria en el Don Quijote” (7).

Han hemenka, euskaldunen axolagabekeria salatzen du:

“nuestra desidia vergonzosa”

“sin que paguen [los vascos] un gusto y laudable tributo a la República literaria”.

Antologia, esan bezala, luzea da: eskuizkribuaren heren bat hartzen du, gehiena neurtitzak. Besteak beste, hau irakur daiteke: Leizarraga (esandakoaz gainera, Joana erreginari egin gutuna eta euskaldunentzako oharra, dotrinaren parte bat eta hiztegitxoa), Iztuetaren *Kontxesiri*, Altabizkarreko kantuaren hasiera, Iparragirrerren zenbait bertso (tartean Aizkibeli berari eskainiak eta *Gerrikako Arbola*), Meagher, *Noelak* (osoa) eta zuberotarrek Bonaparteri egin ongi-torritzako bertso hauek (1857), izengabekoak, hirugarren ahapaldian eteten direnak:

“Hunki [sic] jin zaradila, Jaun Printze nublia
Hounki jin zaradila, Uskaldun berria;
Egun zuc bisitatzez Ziberou herria
Hanitz duz [sic] onhoratzen hanco populia.

Herraiten [sic] zicuzien maite guntuzula
Zihaurc duz [sic] eracousten jinic gour’ artila;
Gu ere houna guira çoure haitzinila [sic]
Goratic erraitera ezker [sic] deizugula.

Frantziaren chokhouan, Ziberon gordia,
Izan hiz orai drano...”.

---

(7) Antoine Court de Gébelin (1725-1784).

**IPARRAGIRREK F. AIZKIBELI EGINDAKO
BERTSOAK ETA MUSIKA**

Azkoitia, 1998-03-27

Aizkibel-en jaio dataren bigarren mendeurrenean.

Azkoitiko Udaletxean abestua:
Xabier Munibe Ikastolako 'Bertso Eskolako' kideak

GORA EUSKERA

1

Azkoitian da gizon bat
behar deguna maita
Frantzisko Aizkibel jauna
euskaldunen aita;
txit da gizon prestua
eta jakintsua,
errespeta dezagun
bai gure maisua.

2

Hogeita hainbeste urtetan
bizi da Toledon,
Izarraizko semea
ez da beti lo egon;
liburuen gainean
lanean gau ta egun
gure euskera maitea
galdu ez dezagun.

3

Arabe eta hebreoa
bera denak denak
nere adiskideak:
Gora Gora euskera!

bihotzean gurutza,
eskuan bandera,
esan lotsarik gabe
euskaldunak gera.

4

Pakean bizitzeko
gure mendietan
euskera hitzegin behar da
batzarre denetan;
ta euskaldunen izena
geroko ehunkietan
famatua izango da
alde guzietan.

* * *

Arrabitaz: Aintzira Oñederra eta Ane Plazaola.

Bertsolariak: Miren Larrañaga, Ergiña Alberdi, Iosu Usubiaga eta Iñaki Arrieta.

**EUSKALTZAINDIAREN ERABAKIAK
ETA ADIERAZPENAK**

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

HIZTEGI BATUA

josi - koala

josi, jos, josten
joskera
josketa
 joskura* e. jostura
josle
 jostagailu* e. **jostailu**
jostagarri
jostagura: *ez gara hemen inor jostagura, lazten gaitu bazterren isiltasunak*
jostailu
 jostailudenda* e. **jostailu-denda**
jostaketa *Heg.* h. **josteta**
jostakin
jostalagun
jostalari
jostaleku
jostarazi, jostaraz, jostarazten, *du* ad.
jostatu, josta, jostatzen, *da* ad.
joste   **josteko makina**
josteta   **jostetan**
jostirudi 'Lore Jokeen garaiko euskal komedia'
jostorraz
jostun
jostundegi
jostura
jotzaille
jotze
 jubilazio* e. **erretiro**
judaismo
judegu *Bizk.* h. **judu**
judizio *Jas.* 'epaiketa'
judo
judu iz. eta izond.
juez *Heg.* h. **epaile**
juizio *Heg.* 'epaiketa'
jujamendu *Ipar.* 'epaiketa'
jujatu, juja, jujatzen, *Ipar.* 'epaitu'
juje *Ipar.* 'epailea'
jukutria
julufrai *Ipar.* 'krabelina'
juntagailu

juntatu, junta(tu), juntatzen
juntura
juramentu zah. h. 1) zin; 2) **arnegu**, **birao**
juridiko
jurisdikzio
jurisprudenzia
 jus* e. **zuku**
justifikatu, justifika, justifikatzen, *da/du* ad.
justizia
justu *Herr.*
     justu-justu
     hain justu ere
justuki *Ipar.*
juzgatu, juzga, juzgatzen, *Heg.* h. **epaitu**
juzgu: *norbaiten juzgua egin (x dela errezelatu)*

* * *

K

kabala *Ipar.* 'aberea, azienda'
kabalkada *Ipar.*
kabalzain
kabaret
 kabarra* e. **gabarra**
kabestru
 kabia* e. **habia**
kabiar
kabila 'eusteko edo lotzeko ziria'
kabina
kabinete
kabitu, kabi, kabitzen, *Heg.* 1 *da* ad.: *hemen ez naiz kabitzen* (hemen ez naiz sartzen); 2 *du* ad.: *kutxa honen asko kabitzen du* (kutxa honek asko hartzen du)
kable
kabo *Heg.* h. **kaporal**
kabuz: *neure, zeure, bere... kabuz* esapideetan erabiltzen da
kabuxa *Zool.*: *Blennius gattorugine*
kaden *Bizk.* batez ere, izond. 'ahula, argala'
kadena *Ipar.* h. **kate**
kadendu, kaden(du), kadentzen, *Bizk.* batez ere 'ahuldu, argaldu'
kadentasun *Bizk.* batez ere, 'ahultasuna, argaltasuna'
kadira *Ipar.* 'aulki-mota'
     erregeen kadira (haur-jokoa)
kadmio
kafe
     kafe-denda
     kafe-errota
     kafe-eten 'kafea hartzeko egiten den etenaldia'
     kafe-etxe
 kafedenda* e. **kafe-denda**
kafeina
kafeinagabe: *hiru kafesne, bi kafe eta kafeinagabe bat*
kafeondo 'kafe-landarea'
kafeontzi
kafesne
kafetegi
 kafetxe* e. **kafe-etxe**
kahaka *Ipar.* 'mozoloa'

- kai**
kaialde
kaier *Ipar.* = **koaderno** *Heg.*
kaiku 1 iz. 'ontzia'; 2 izond. 'irain-hitza'
kaikukeria
kaikutzar
kailu *Ipar.* iz. eta izond.: *gizon kailua* (hezur eta azal dena)
kaiman: *Alligatoridae*
kainabera* e. **kanabera**
kainoi* e. **kanoi**
kaiio
kaiola
kaiolatu, *kaiola(tu)*, *kaiolatzen*, *da/du* ad.
kaisar 'Alemaniako enperadorea'
kaixo *Heg. Lgart.*
     kaixoka
kaizu 'neurria, tamaina'
kajoi* e. **tiradera**
kaka
     kaka egin
     kaka-nahaste
     kaka-ume
     kaka zahar
kakagale
kakagura
kakahuete: *Arachis hypogaea*
kakalardo: *Fam. Scarabaeidae + Dytiscidae + Hydrophilidae + Gyrinidae*
kakalarri
kakamarlo *Ipar.* 'kakalardoa'
kakanarru *Lgart.*
kakao: *Theobroma cacao*
kakarraldo *Bizk.* 'kakalardoa'
kakati
kakatsu
kakaztu, *kakaz(tu)*, *kakazten*, *da/du* ad.
kakeri
kako
     kako-mako
kakodun
kakofonia
kakola *Ipar.* 1 izond. 'okertua; traketsa'; 2 iz. pl. 'zama eramateko kakoak'
kakolakeria *Ipar.*
kakolatu, *kakola(tu)*, *kakolatzen*, *da/du* ad.
kakontzi
kakotu, *kako(tu)*, *kakotzen*, *da/du* ad. 'kako-itxura eman'
kakotx h. **koma**
kaktus: *Cactus sp.*
kala 1 *Heg.* 'arrantza-gunea'
kala 2: *Zantedeschia aethiopica*
kalabaza *Heg.* h. **kuia**
kalaka *Ipar.*
kalakari *Ipar.*
kalamu: *Cannabis sativa*
kalapita *Ipar.*
kalapitari *Ipar.*

kalatxori**kalbario****kalbinismo****kalbinista**

kaldera* e. galdara

kale**kale egin** 'huts egin'**kale-garbitzaile**kalegarbitzaile* e. **kale-garbitzaile****kalejira****kalekume****kalentura** *Heg.* h. **sukar****kaleratu**, kalera(tu), kaleratzen, *da/du* ad.**kaletar****kaletartu**, kaletar(tu), kaletartzen, *da/du* ad.**kalezulo****kali** *Ipar.* iz. 'kali-jokoko makila'**kali(-)joko****kalibratu**, kalibra, kalibratzen: *Tekn.* 'kalibrea hartu'**kalibre****kalifa****kalifaldi****kalifikatu**, kalifika, kalifikatzen, *da* ad.**kalifikazio****kaligrafia****kalipu** *Ipar.* 'adorea'**kalitate****kalitu**, kali, kalitzen *Ipar., du* ad. '(piztia) akabatu, hil'**kalitxa** *Ipar.* h. **garatxo****kalitxa-belar****kaliza** 1 mezakoa; 2 loreena**kalkatu**, kalka, kalkatzen, *du* ad.**kalko****kalkulagailu**kalkulamakina* e. **kalkulagailu****kalkulatu**, kalkula, kalkulatzen, *du* ad.**kalkulu****kalonje****kaloria****kalostra** *Ark.***kalostrape****kalpar****kalte****kalte egin****kalte eragin****kalte hartu****kalte izan****-(r)en kaltean****kalte-ordain****kalte-ordaina eman, hartu****kaltetun****kaltegarri****kaltegile****kaltekor** h. **kaltegarri****kaltetsu****kaltetu**, kalte(tu), kaltetzen: 1 *da* ad. 'kaltea jasan': *autoa kaltetu zitzaigun; gauza kaltetua ontzat saldu;*2* *du* ad. e. **kalte egin**

kaltzara* e. **galtzada**
kaltzio
kaltzita
kamaina
 kamaleoi* e. **kameleoi**
kamamila
 kamara* e. 1 **kamera**; 2 **ganbera**
 kamarero* e. **zerbitzari**
kameleoi: *Chamaeleontidae*
kamelia: *Camellia* sp.
 kamelu* e. **gamelu**
kamera
kamio *Heg.* h. **errepide**
kamioi
kamino *Bizk.* h. **errepide**
kamustasun
kamustu, kamuts/kamustu, kamusten, *da/du* ad.
kamuts
kana
     kana bete
     kana-erdi
kanabera: *Arundo donax*
kanaberadi
kanal
 kanale* e. **kanal**
kanari(o): *Serinus canaria*
kanbiatu, kanbia, kanbiatzen, h. **aldatu**
kandela
kanela: *Cinnamomum ceylanicum* + *Cinnamomum cassia*
kanelondo
kanguru: *Macropus* sp.
 kanibet* e. **ganibet**
kanika h. **puxtarri**
kanila *Heg.* h. **txorrota**
kankailu
kankarreko 'buruan hartu edo emandako kolpea'
kanoa
kanoi
kanoigintza
kanon
kanoniko izond.
kanonizatu, kanoniza, kanonizatzen, *du* ad. *Erl.*
kanore *Ipar.* h. **ganora**
kanpadenda = **oihal-etxola**
kanpai
     kanpai-hots
     kanpaia(k) jo
kanpaina = **ekinaldi**
 kanpaina denda* e. **kanpadenda**
kanpaitxo
kanpaleku
kanpandorre
kanpatu, kanpa, kanpatzen, *da* ad.
kanpin = **camping**
kanpo: *legez kanpoko*; *kanpo-harreman*
     kanpoko izlag. eta iz.
     kanpora

kanpotiko**kanpoalde****kanpoeder****kanpolarrosa** *Bizk.***kanporaketa****kanporakoi****kanporatu**, kanpora(tu), kanporatzen, *da/du* ad.**kanposantu** *Heg. h. hilerri***kanpotar****kanta****kantaz****kantaezin****kantagile****kantagintza****kantaldi****kantarazi**, kantaraz, kantarazten, *dio* ad.**kantari****kantata****kantatu**, kanta(tu), kantatzen, *du* ad.**kantatxo****kantatzaile****kantiarazi**, kantiaraz, kantiarazten, *du/dio* ad.**kantika****kantitate****kantitu**, kanti, kantitzen, *da/du* ad.**kantoi****kantonamendu****kantore** *Zub.* batez ere, 'kanta, kantua'**kantu****kantuz****kantutegi****kaoba**: *Swietenia mahoganis***kaolin****kaos****kapa****kapar** 1: *Rhizina inflata*; *Rhizina sp.*; 2 'akain-mota'**kapare** 'aitonen semeen eta bilauen artekoa'**kapazitate** *Elektr.***kapela****kapela(-)denda****kapelu** *par. h.* **kapela****kapera****kaperaño****kapeta****kapilau****kapilautza****kapirio*** e. **gapirio****kapitain****kapital****kapitalismo****kapitalista****kapitulu****kapoi****kaporal****kaporalburu****kapusai****kaputxino**

kar: *zure amodioaren kar saindua*
kar-kar(-kar) adlag. 'barrearen onomatopeia; algaraz'
kara *Ipar.* batez ere 'itxura'
karabana
karabina
karabinero h. mugazain
karaitz* e. **kare-haitz**
karaka 'oiloaren kantua'
karako(i)l h. barraskilo
karamelo* e. **karamelu**
karamelu
kararri* e. **kare-harri**
karate
karats* e. **kirats**
karatxo* e. **garatxo**
karbonato
karbono
karburagailu
karbuo
karda
kardaba *Gip.* 'kezka, egonezina'
kardabera
kardantxilo *Bizk.* batez ere 'karnaba'
kardantxori
kardari
kardatu, *karda(tu), kardatzen*
kardenal* e. **kardinal**
kardinal
kardinalgo
kardiologia
kardu
kardulatz
kare
     kare-harri
     kare-haitz
     kare-lur
     kare-ikatz
karealdi
karedun
karegai
karel
karen 'ume ondokoa, plazenta'
karesa *Ipar. Herr.* 'fereka'
karesatu *Ipar. Herr.* 'ferekatu'
karga
kargaketa
kargarazi, *kargaraz, kargarazten, du/dio ad.*
kargatu *karga(tu), kargatzen, da/du ad.*
kargu
     kargu hartu *Heg.* 'erantzukizuna eskatu'
     kargua utzi
kargudun
kari *Ipar.*
     -(r)en kariaz *Jas.*
     -(r)en karietara
karie(s) h. txantxar
karikatura

kario *Ipar.* 'garestia'
kariotasun *Ipar. h. garestitasun*
kariotu, kario(tu), kariotzen, *Ipar. da/du* ad. h. **garestitu**
karisma
karismadun
karitate
karitatetsu
karkaba
karkaila
     karkailaz
karkailaka
karkara
     karkaraz
karkaraka
karkaxa
karkaxaka
karlismo
karlista
karlistada h. **karlistaldi**
karlistaldi
karmeldar
karmin 1 *Ipar.* 'garratza'
karmin 2 'kolorea'
karmindu, karmin(du), karmintzen, *da/du* ad. *Ipar.* 'garratzu'
karmindura *Ipar.*
karnaba: *Carduelis carduelis*
karnata 'beita'
 karnazer(u)* e. **harakin**
 karnet* e. **nortasun-agiri, gidabaimen, (X Elkarteko) txartel**
karobi
karpa: *Cyprinus carpio*
 karraio* e. **garraio**
karraka 'metala edo zura berdintzeko edo leuntzeko tresna'
karrakatu, karraka(tu), karrakatzen, *du* ad.
karrakela: *Littorina sp.*
karramarro 'oskoldun itsasoko zein ibaikoia': *Astacus sp. + Carnicus sp. + Pachygrapsus sp.*
karranka
karrankari
karranpa = arranpa
 karrasi* e. **garrasi**
karraska
karraskari
karraskatu, karraska(tu), karraskatzen, *du* ad.
karraskila: *Rhamnus alaternus*
karraspio: *Symphodus (Crenilabrus) sp.*
karratu *Ipar.* izond. 'kuadro'
karrera *Heg. h. ikasketak:* Zuzenbide karrera, h.: Zuzenbide ikasketak.
 karretera* e. **errepide**
 karretila* e. **eskorga**
karrika *Ipar. eta Naf.* 'kalea'
     karrika egin 'kale egin, huts egin'
karro *Herr. h. orga:* *zaldi-karroa*
karroin *Ipar.* 'horma, izotza'
karroindatu, karroinda(tu), karroindatzen, *da/du* ad. 'izoztu'
karroza
karrozeria
karsoil

karsoildu, karsoil(du), karsoiltzen, *du/du* ad.

karta 1 'jokokoa'; 2* e. **gutun, eskutitz; mapa**

kartel *Heg.* = **afixa**

karteldegi* (gaztelaniazko *kartelera*-rako e. **ikuskizunak**)

kartera* e. **diru-zorro, paper-zorro**

kartilago

kartografia

kartoi

kartoi mehe

kartoifin* e. **kartoi mehe**

kartsu

kartsuki

kartsutasun

kartulina* e. **kartoi mehe**

kartutxo

kartuxa* e. **kartutxo**

kartzela

kartzelatu, kartzela(tu), kartzelatzen, *du* ad.

karu *Bizk.* 'garestia'

karutu, karu(tu), karutzen, *Bizk. da/du* ad., 'garestitu'

kasa: *neure, zeure, bere...* *kasa* esapideetan erabiltzen da

kasaila *Ipar.* 'kalapita, iskanbila'

kasaka 'jantzi-mota'

kasarazi, kasaraz, kasarazten, *Ipar.*

kasatu, kasa, kasatzen, *Ipar. du* ad.

kaserna *Ipar.* = **kuartel**

kasete

kasik

kasino

kaska

kaskabeltz

kaskabilo 'txilin-modukoa'

kaskagogor

kaskagorri

kaskail 1 'kankailua'; 2 'bipila, soila'

kaskaildu, kaskail(du), kaskailtzen, *da/du* ad.

kaskako iz.

kaskamotz

kaskar

kaskarin

kaskarreko iz.

kaskazuri

kasket* e. **kasketa**

kasketa 'apeta'

kasketaldi

kaskezur

kasko

kaskodun

kaskutsik

kasta

kastigatu, kastiga, kastigatzen, *du* ad. *Heg.* h. **zigortu**

kastigu *Heg.* h. **zigor**

kastitate

kasu

kasu!

kasu egin

kasu eman

kasualitate
katabut *Zah.* 'zerraldoa, hilkutxa'
katagorri: *Sciurus sp.*
katakonba
katakume
 katakunba* e. **katakonba**
katalingorri = marigorringo, amona mantangorri
katalisi
katalizatu
katalogatu, kataloga, katalogatzen
katalogo
katamixar *Bizk.* 'katagorria'
katamotz: *Lynx sp.*
katanarru
katapulta
katar
katarro *Heg.* 'hotzeria'
katarsi
katastro
katatxori 'okila'
katazuri 'erbinude zuria'
kate
kateatu, katea, kateatzen
katedra
katedradun
katedral
 katedrale* e. **katedral**
kategoria
katekesi
kateme
kateto *Mat.*
 katibatu* e. **gatibatu**
 katibu* e. **gatibu**
katigatu, katiga(tu), katigatzen 'lotu, trabatu'
katigu 'lotua, trabatua'
katilu
katilukada
katixima *Ipar.* 'kristau-ikasbidea'
katodo
katoliko
katolikotasun
katolizismo
katramila
katramilatsu
katramilatu, katramila(tu), katramilatzen, *da/du* ad.
katu: *Felis catus + felis silvestris + felis (leptailurus)*
katu-belar: *Nepeta cataria*
katuarrain: *Scyliorhinus canicula*
katutu, katu(tu), katutzen, *Bizk. Lgart.* 'mozkortu, horditu'
kaudimen
kausa
     d(ir)ela **kausa**
     -(r)en **kausaz**
kausal
kausatu, kausa(tu), kausatzen, *du* ad.
kausazko
kausiarazi, kausiaraz, kausiarazten

kausitu, kausi, kausitzen, *da/du* ad.

kautan 'neure/bere artean': *neure... bere kautan*

kauter *Ipar.* (-r biguna du)

kautxu

kaxa 1 *Heg.* 'kutxa'; 2 *Ipar.* 'kazola'

kaxalote = **zeroi**: *Physeter sp.*

kaxarranka (Lekeitioko dantza)

kaxoi* e. **tiradera**

kazeta

kazetagintza

kazetari

kazetaritza

kazetateria* e. **prentsa**

kazkabar

kazola

ke

kealdi

kebide

keдар

kedartsu

kedartu, **keдар(tu)**, **kedartzen**, *da/du* ad.

keheila *Zub.* 'kereta'

keina

keinada

keinatu, **keina(tu)**, **keinatzten**, *du* ad.

keinu

keinu egin

keinuka

kemen

kemendu, **kemen(du)**, **kementzen**, *da/du* ad.

kemendun

kementasun

kementsu

kemin 'garmina'

ken

kenarazi, **kenaraz**, **kenarazten**

kendu, **ken**, **kentzen**, *da/du* ad.

kendura

kenka* e. **kinka**

kenketa

kenkizun

kentzaile

keramika* e. **zeramika**

keramikari* e. **zeramikari**

kereila

kereta

kerubin

keta 1 *Ipar.* iz. 'multzoa'

keta 2 *Ipar.* adlag. 'bila'

ketsu

ketu, **ke(tu)**, **ketzen**, *da/du* ad.

ketzal: *Trogons resplendens*

kexa

kexadura

kexarazi, **kexaraz**, **kexarazten**

kexati

kexatu, **kexa(tu)**, **kexatzen**: 1 'arranguratu'; 2 *Ipar.* 'kezkatu; haserretu'

kexu 1 iz. 'kexa'; 2 adlag. 'urduri; haserre'; 3 izond.

kexu izan, da ad.

kezka

kezkabide

kezkarri

kezkarazi, kezkaraz, kezkarazten

kezkat

kezkatu

kezkatu, kezka(tu), kezkatzen, da/du ad.

keztatu, kezta, keztatzen, da/du ad.

kg 'kilogramo' ren sinbolo nazioartekoa

kibizta* e. **begizta**

kide

kideko

kidekotasun

kider* e. **gider, kirten**

kidetasun

kidetsu

kidetu, kide(tu), kidetzen, da/du ad.

kiebra *Heg. Herr.* 'porrota'

kiebra jo

kiebra egin

kikara

kikil

kikildu, kikil(du), kikiltzen, da/du ad.

kikilgarri

kila* e. **gila**

kili-kili

kilika 1 *Ipar.* izond. 'kilikorra; irudikorra'; 2 iz. 'kili-kilia'

kilikagarri

kilikari

kilikatu, kilika(tu), kilikatzen: 1 du ad. 'kilika egin'; 2 *da/du* ad. 'ernatu, kitzikatu'

kilikor

kilima *Gip.* 'kilika, kili-kilia'

kilimakor *Gip.* 'kilikorra'

kilimatu, kilima(tu), kilimatzen, Gip. 'kilikatu'

kilimon egin *Bizk.* 'porrot egin'

kilker: *Gryllidae*

kilo 1 'kilogramoa'

kilo 2 'gorua'

kilograma* e. **kilogramo**

kilogramo

kilometro

kima 1 'abarraren muturra'

kima 2 'zaldiek eta beste zenbait aberek lepagainean duten zurden multzoa'

kimatu, kima(tu), kimatzen: 1 du ad. 'kimak kendu'; 2 *da* ad. 'kimua(k) erne'

kimatzaile

kimera 1 'liskarra'; 2 'ametsa, lilura'

kimika

kimikari iz.

kimiko izond.

kimu

kina *Heg.:* *Chinchona sp.*

kiniela *Heg.*

kinina

kinka

kinkina *Ipar.:* *Chinchona sp.*

kintal**kintze** *Ipar.* 'pilota-jokoko tantoa'**kio** 'aholegarra'**kiosko****kipula** *Bizk. h. tipula***kirasdun****kirastasun****kirastu**, kirats/kirastu, kirasten, *da/du* ad.**kirats** 1 iz. 'usain txarra'; 2 izond. 'mingotsa, samina'kirets* e. **kirats****kiribil****kiribildu**, kiribil(du), kiribiltzen, *da/du* ad.**kiribilka****kiribilkor****kirika****kirikino** = **sagarroi**, **triku**: *Erinaceus europaeus*kirio* e. **nerbio****kirmen****kirmentasun**kirofano* e. **operazio(-)gela**, **ebakuntza(-)gela****kirol**kirola* e. **kirol****kirolari****kiroldegi****kirolzale****kiirinka** 'karranka, batez ere zorrotza'**kiirinkari****kirru****kirten****kirtenkeria****kirurgia****kirurgiko**kiskail* e. **kiskali****kiskalarazi**, kiskalaraz, kiskalarazten**kiskaldu**, kiskal, kiskaltzen, *da/du* ad.**kiskalgarri****kiskali**, kiskal, kiskaltzen**kisketa****kiskil****kiskilkeria**kisu* e. **gisu****kitagarri****kitantza** *Ipar.* 'ordainagiria'**kitara**kitarra* e. **gitarra****kitatu**, kita, kitatzen, *du* ad.**kito** adlag.: *zorrok kito utzi***kito egin****kito izan**, *da* ad. 'zorrik gabe gelditu': *zorretan ginen eta orain kito gara***kitorik** 'doan, urririk'**eta kito****kitzika****kitzikan****kitzikari****kitzikatu**, kitzika(tu), kitzikatzen, *da/du* ad.**kitzikatzaile****kiwi** 1: *Actinidia deliciosa*; 2: *Apteryx australis*

kizki
kizkur
kizkurtu, kizkur(tu), kizkurtzen, *da/du* ad.
klabikordio
klar h. argi
klaratar
klarinete
klarion
klarki h. argi(ro)
klaru h. argi
klase: *klase-borroka*; *ornogabeen klasea*; *eragile baliokideen klasea*
klasiko
klasikotasun
klasikozale
klaska *Ipar.* iz.: *zigorraren klaska*; *bi klaska*; *irentsi zuen*
klaskatu, klaska, klaskatzen: 1 'irentsi'; 2 'hortzekin, hatzekin hotsa egin'
klusula
klera
klik
klikarazi, klikaraz, klikarazten
klikatu, klika, klikatzen, *du* ad. *Ipar.* 'irentsi'
klima
klinika
kliniko
kliska *Ipar.* 'begiaren itxi-irekia'
kliskatu, kliska(tu), kliskatzen *Ipar.*
 klisket* e. **kisketa**
klix
kloro
klorofila
kloroforno
kloruro
klub
km 'kilometro' ren sinbolo nazioartekoa
koaderno *Heg.* = **kaier** *Ipar.*
koadro: *bost metro koadro*
koala: *Phascolarctos cinereus*

(Euskaltzaindiak, Donostian, 1998ko urtarrilaren 30ean onartua)

HIZTEGI BATUA*koartel - kontsultatu*

koartel* e. **kuartel**

koartza: *Ardea purpurea*, etab.

koba *Heg.*

kobalto

kobazulo *Heg.*

kobla *Zub.* h. **kopla**

koblakari *Zub.* h. **koplari**

koblari *Zub.* h. **koplari**

koblatu *Zub.* h. **koplatu**

kobra: *Elapidae, Naja naja, Naja nigricollis*, etab.

kobrantza

kobrarazi, **kobraraz**, **kobrarazten**

kobratu, **kobra**, **kobratzen**

kobratzaile

kobre

kobreztatu, **kobrezta**, **kobreztatzen**

kobru

kobrutan ipini

kobru eman

kodaina = **sega**

kode

kodetu, **kode(tu)**, **kodetzen**

kodoin 'irasagarra'

koefiziente

koerlazio* e. **korrelazio**

kofau* e. **kofoin**

kofesategi *Ipar.* h. **aitorleku**

kofesatu *Ipar.* h. **aitortu**

kofesio *Ipar.* h. **aitortza**

kofesor *Ipar.* h. **aitorle**

kofoin *Ipar.*

kofradia

koherente

koherentzia

koilara

koilarakada

koilare h. **iduneko**, **lepoko**

koinak* e. **koñak**

koinata

koinatu

koiote: *Canis latrans*

koipe

koipedun

koipekeria

koipeketa

koipetsu**koipetu**, koipe(tu), koipe, koipetzen**koipe(tu)**, koipe, koipetzen**koipeztaketa****koipeztatu**, koipezta, koipeztatzen, *du* ad.**koipezto****koitadu** *Lgart.*kojin* e. **kuxin**kojo *Gip.* h. **herren****koka****koka-landare:** *Erythroxylum coca***kokaina****kokainazale****kokaleku****kokarazi**, kokaraz, kokarazten**kokatu**, koka, kokatzen, *da/du* ad. (pertsonek lekuz aldatzean, *kokatu* egiten dira bizileku berrian, eta ez *finkatu*)kokildu* e. **kikildu****kokin** *Ipar.***koko 1** 'lekarien zomorrotxoa'**koko 2** 1 *Ipar.* 'espainola'; 2 *Naf.* 'ondoko ibarreko biztanlea'**koko 3** 'kokondoaren fruitua'kokodrilo* e. **krokodilo****kokolo****kokolokeria****kokolotu**, kokolo(tu), kokolotzen, *da/du* ad.**kokondo:** *Cocos nucifera***kokorikatu**, kokorika, kokorikatzen 'kokoriko jarri'**kokoriko 1** adlag. 'nor bere orkatilen gainean eseririk'kokoriko 2* e. **kukurruku****kokospe****kokote** *Heg.***kokoteko** *Heg.***kokots****kokotseko****koktel****kola****kolaio** 'arrain-mota'**kolatu**, kola(tu), kolatzen 'itsatsi'**koldar****koldarkeria****koldartasun****koldartu**, koldar(tu), koldartzen**kolegio** 1 h. **ikastetxe**; 2 h. **elkargo**; 3 **kardinalen kolegioa****kolektibizatu**, kolektibiza, kolektibizatzen**kolektibizazio****kolektibo****kolera****koleratsu****koleratu**, kolera(tu), koleratzen**kolibri:** *Trochilus sp.*koliflor* e. **azalore****kolirio**kolka* e. **loka****kolko** 'jantziaren eta bularraren arteko hutsunea': *kolkoa bete diru***-ren kolkorako:** *bere kolkorako hitz egin***koloka 1****kolokan**

koloka 2 *Ipar*: h. loka

kolonia 1 'atzerritar-multzoa; orobat lurraldea'

kolonia 2 *Heg.* = **Kolonia ura**

Kolonia ur

kolonial: *administrazio koloniala* = *kolonia (-) administrazioa*

kolonialismo

kolonialista

kolonizatu, koloniza, kolonizatzen

kolonizatzaile

koloragarri

koloratu, kolora, koloratzen

kolore

kolorebakar

koloredun

koloregabe

koloregai

koloretsu

kolorezale

koloreztatu, kolorezta, koloreztatzen

kolorge

kolorgetu, kolorge(tu), kolorgetzen

kolpatu, kolpa, kolpatzen = **zauritu:** *ganibet-ukaldi: kolpatu zuten* (teklak-eta ez dira kolpatzen)

kolpatzaile

kolpe

kolpe batez

kolpe batean

kolpe egin

kolpea huts egin kolpetik *Heg.*

kolpez batez ere *Ipar.*

kolpeka

kolpekada

kolpetxo

kolpetzar

koltxoi h. lastaira

koltxoi (-) denda h. lastaira (-) denda

koltza

koma

komandante

komandantzia

komatxo

komedia

komekatu, komeka, komekatzen *Naf.* 'Jauna hartu' *da ad.*

komenentzia *Gip. Herr.* 'aukera ona'

komeni izan, komeni izaten, komeniko/komeni izango

komenigarri

komentario h. iruzkin

komentu

komeria *Heg. Herr.*

komertzio h. merkatalgo, merkataritza

kometa

komiki

komiko

komisaldegi* e. **polizia (-) etxe**

komisaria h. **polizia (-) etxe**

komisario

komisio 1 h. batzorde

komisio 2 h. betekizun
komisio 3 'kobratzen den saria'
komisiiodun
 komit* e. **gonbit**
komulgatu, komulga, komulgatzen, *Heg.* h. **Jauna hartu**
komun 1 iz.
komun 2 izond.: *guztion ondare komuna*
     komun izan = erkide izan
komunitatu *Ipar.* 'Jauna hartu', *da* ad.
komunikabide
komunikatu, komunika, komunikatzen
komunikazio
komunio h. **yaunartze**
komunismo
komunista
komunitate
komunzki h. **arrunki**, **eskuarki**
komunztadura
komunztatu, komunzta, komunztatzen
konbergente = hurbilkor
konbergentzia
konbertitu, konberti, konbertitzen
konbertsio
konbexu = ganbil
konbidatu, konbida, konbidatzen, h. **gonbidatu**
konbinatu, konbina, konbinatzen
konbinazio
konbit(e) h. **gonbit**
kondaira
kondar *Gip.* 'hondarra, hondakina'
konde
kondena
kondenagarri
kondenarazi, kondenaraz, kondenarazten
kondenatu, kondenatu), kondenatzen
kondenatzaile
kondenazio
kondentsadore
kondentsatu, kondentsa, kondentsatzen, *da/du* ad.
konderri
kondesa
kondetza
kondizio 1 'baldintza'; 2 'egoera, izaera; izateko modua'
kondor: *Vultur gryphus*
konektatu, konekta, konektatzen
konfederakunde
konfederatu, konfedera, konfederatzen
konfederazio
konfesakizun
konfesatoki h. **aitorleku**
konfesatu, konfesa, konfesatzen, h. **aitortu**
konfesio h. **aitortza**
konfiantza
 konfidantza* e. **konfiantza**
konfirmatu h. 1 **berretsi**; 2 *Erl.* **sendotza hartu**, **sendotza eman**
konfirmazio h. 1 **berrespen**; 2 *Erl.* **sendotza**
konfiskatu, konfiska, konfiskatzen *du* ad.

konfitatu, konfita, konfitatzen 1 h. **merlatu** (fruituak); 2 **urinean eman** (haragikiak)

konfitura = marmelada

konformatu, konforma, konformatzen. *Heg. Herr.*

konforme *Heg. Herr.*

konforme izan

konforme egon

konforme gelditu

konfraria* e. **kofradia**

kongestio *Med.*

kongregazio

kongresu

koniko

konjuru

konkabo = ahur

konketa

konkista

konklabe

konklusio = ondorio

konkor

konkordatu

konkordun

konkortasun

konkortu, konkor(tu), konkortzen

konkretu

konnotazio

kono

konorte

konortea galdu

konortea kendu

konortegabetu

konorteratu

konpainia

konpaktu = trinko

konparantza *Ipar. eta Naf.*

konparatibo

konparatu, konpara, konparatzen = **erkatu**

konparazio

konparazio baterako

konparazione *Ipar.* 'adibidez, esate baterako'

konpas

konpletibo *Gram.*

komplexu

konplimendu 1 *Zah.* bururatzea, bukatzea; 2 kortesiazko hitza, ele onak

konplitu, konpli, konplitzen, *da/du* ad.; 'bete': *norbaitekin konplitu* 'norbaitekikoak egin'

konplituki *Zah.* 'osoki'

konplot

konplot egin

konponbide

konpondu, konpon, konpontzen

hor konpon

konponduezin iz.

konponezin izond. 'ezin konponduzkoa'

konponketa

konpontzaile

konposaketa h. **konposizio**

konposatu, konposa, konposatzen

konposizio

konpota
konpreniarazi, konpreniaraz, konpreniarazten
konprenitu, konpreni, konprenitzen 'ulertu'
 konpromezu* e. **konpromiso**
konpromiso *Heg. Herr.*
konputagailu
 konsagratu* e. **kontsakratu**
konstante
konstelazio = izar (-) multzo
konstituzio
kontabilitate
kontaera
kontaezin
kontagai
kontagaitz
kontagarri
kontakatilu
kontaketa
kontakizun
kontaktu
kontalari
kontarazi
kontari
kontatu, konta, kontatzen
     ezin konta ahal(a)
kontatzaile
kontent *kontent izan, egon* esapideetan erabiltzen da batez ere
kontentagaitz
kontentamendu *Ipar. Zah.*
kontentarazi, kontentaraz, kontentarazten
kontentatu, kontenta, kontentatzen
kontentu *iz. Heg. Zah.*
 kontestu* e. **testuinguru**
kontinente
kontra
     -(r)en kontra
     -(r)i kontra *Ipar.*
     kontra egin
 kontrabanda* e. **kontrabando**
kontrabandista
kontrabando
 kontrabaxo* e. **kontrabaxu**
kontrabaxu
kontradantza
kontraeraso
kontraesan
kontrairaultza
kontrajarri, kontrajar, kontrajartzen
kontrakar *iz.*
     kontrakarrean jarri
kontrako
     kontrako eztarri
kontrakotasun
kontramaisu
kontrapas
kontrapisu
kontrapozoi

kontrara
kontrario *Herr.* 'aurkaria'
kontrarreforma
kontraste
kontratu
kontrizio = maite-damu
kontrol
kontrolatu, kontrola, kontrolatzen
kontrolatzaile
kontsakratu, kontsakra, kontsakratzen, *Erl. h. sagaratu*
kontsakrazio *Erl. h. sagara*
kontseilari
kontseilaritza
kontseilatu, kontseila, kontseilatzen
kontseilu
kontsekutibo h. **ondo** **ondoko**, **ondoriozko**
kontserba
kontserbadore
kontserbategi
kontserbatorio
kontserbatu, kontserba(tu), kontserbatzen
kontserbazio
konsideratu, kontsidera, kontsideratzen *Zah.* 'gogoan erabili; gogo eman'
konsigna
konsolagarri
konsolamendu *Ipar.*
konsolatu, konsola, konsolatzen
konsolatzaile
konsolazio
kontsonante
konsul
konsulatu
konsuletxe
konsulorde
konsulta 1 medikuarekikoa; 2 *Heg.* h. **argibide** (-) **eskaera**, **aholku** (-) **eske**
konsulta egin
konsultatu, konsulta(tu), konsultatzen, *Zah.* 'argibidea, kontseilua eskatu'

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1998ko otsailaren 27an onartua)

GREZIA ETA ERROMAKO PERTSONAIA MITOLOGIKOAK(*)

Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Abas	Abas	Abas	Abas	Ἄβας
Adonis	Adonis	Adonis	Adonis	Ἄδωνις
Afrodita	Aphrodita	Aphrodite	Afrodita	Ἄφροδίτη
Ajax	Ajax	Ajax	Ajax	Αἴας
Akeloo	Achelous	Achéloos	Aqueloo	Ἀχελῷος
Akiles	Achilles	Achille	Aquiles	Ἀχιλλεύς
Akteon	Actaeon	Actéon	Acteón	Ἀκταίων
Alkmena	Alcmene / Alcmena	Alcmène	Alcmena	Ἀλκμήνη
Altzeste	Alcestis / Alceste	Alceste	Alcestes	Ἀλκηστὶς / Ἀλκηστη
Altzinoo	Alcinous	Alcinoos	Alcinoo	Ἀλκίνοος
Amaltea	Amalthea	Amalthée	Amaltea	Ἀμάλθεια
Andromaka	Andromacha	Andromaque	Andrómaca	Ἀνδρομάχη
Andromeda	Andromeda	Andromède	Andrómeda	Ἀνδρομέδα
Anfion	Amphion	Amphion	Anfión	Ἀμφίων
Anfitrion	Amphitryon(n) / -uo	Amphitryon	Anfitrión	Ἀμφιτρυών
Anfitrite	Amphitrite	Amphitrite	Anfitrite	Ἀμφιτρίτη
Ankises	Anchises	Anchise	Anquises	Ἀχισης
Anteo	Antaeus	Antée	Anteo	Ἀνταῖος
Antigona	Antígona	Antígone	Antígona	Ἀντιγόνη
Antiope	Antiope	Antiope	Antíope	Ἀντιόπη
Apolo	Apollo	Apollo	Apolo	Ἀπόλλων
Arakne	Arachne	Arachné	Aracné	Ἀράχνη
Ares	Ares	Arès	Ares	Ἄρης
Argus	Argus	Argos / Argus	Argos	Ἄργος
Ariadna	Ariadna	Ariane	Ariadna	Ἀριάδνη
Aristeo	Aristaeus	Aristée	Aristeo	Ἀρισταῖος
Artemisa	Artemis	Artemis	Artemisa	Ἄρτεμις
Askanio, Julo	Ascanius, Iulus	Ascagne, Jule	Ascanio, Julo	
Asklepio	Asclepius	Asclépios	Asclepio	Ἀσκληπιός
Astianax	Astyanax	Astyanax	Astianacte / Astianax	Ἀστυάναξ
Astrea	Astraea	Astrée	Astrea	Ἀστραία
Atalanta	Atalante / Atalanta	Atalante	Atalanta	Ἀταλάντη
Atena	Athena / Athana	Athèna	Atenea	Ἀθηνά, Ἀθηνάα
Atis	Attis / Atthis / Atys	Attis / Atys	Atis	Ἄττις / Ἄττυς / Ἄτυς
Atlas	Atlas	Atlas	Atlas	Ἄτλας
Atreo	Atreus	Atrée	Atreo	Ἄτρεύς
Atropos	Atropos	Atropos	Atropos	Ἄτροπος
Augias	Augias / Augeas	Augias	Augías	Αὐγείας
Aurora	Aurora	Aurore	Aurora	
		* * *		
Bako	Bacchus	Bacchus	Baco	
Bauzis	Baucis	Baucis	Baucis	Βαυκίς
Belerofon (1)	Bellerophon	Bellérophon	Beléforonte	Βελλεροφών

(*) Zerrenda hauek osatzeko erabili diren irizpideak, 76. Araua, hots, "Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideei buruzko erabakia" gauzatzeko erabiltakoak dira.

(1) *Belerofonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Belona	Bellona	Bellone	Belona	
Boreas	Boreas	Borée	Boreas	Βορέας / Βορράς
Briareo	Briareus	Briarée	Briareo	Βριαρεύς
		* * *		
Dafne	Daphnis	Daphné	Dafne	Δάφνης
Danae	Danae	Danaé	Danae	Δανάη
Danao	Danaus	Danaós	Dánao	Δαναός
Dardano	Dardanus	Dardanos	Dardano	Δάρδανος
Dedalo	Daedalus	Dédale	Dédalo	Δαίδαλος
Deianira	Deianira	Déjanire	Deyanira	Δηϊάνειρα
Demeter	Demeter	Démeter	Deméter	Δημήτηρ
Deukalion	Deucalion	Deucalion	Deucalión	Δευκαλιών
Diana	Diana	Diane	Diana	
Diomedes	Diomedes	Diomède	Diomedes	Διομήδης
Dione	Dione	Dioné	Dione	Διώνη
Dioniso	Dionysus	Dionysos	Dioniso	Διόνυσος
Doris	Doris	Doris	Doris	Δωρίς
		* * *		
Eako	Aeacus	Eaque	Éaco	Αιακός
Edipo	Edipus	Œdipe	Edipo	Οιδίπους
Egeria	Egeria	Égerie	Egeria	
Egipto	Aegyptus	Égyptos	Egipto	Αἴγυπτος
Egisto	Aegisthus	Égisthe	Egisto	Αἰγισθος
Eko	Echo	Écho	Eco	Ἠχώ
Elektra	Electra	Électre	Electra	Ἠλέκτρα
Endimion	Endymion	Endymion	Endimión	Ἐνδυμίων
Eneas	Aeneas	Enée	Eneas	Αἰνείας
Eolo	Aeolus	Éole	Eolo	Αἰόλος
Eos	Eos	Éos	Eos	Ἥως
Epimeteo	Epimetheus	Épiméthée	Epimeteo	Ἐπιμηθεύς
Erato	Erato	Érato	Erato	Ἐράτω
Erebo	Erebus	Érèbe	Erebo	Ἐρεβος
Erekteo	Erechtheus	Érechthée	Erecteo	Ἐρεχθεύς
Eros	Eros	Éros	Eros	Ἔρως
Eskulapio	Aesculapius	Esculape	Esculapio	
Eufrosina	Euphrosyne	Euphrosyne	Eufrosina	Εὐφροσύνη
Eumolpo	Eumolpus	Eumolpe	Eumolpo	Εὐμόλπος
Euridize	Eurydice	Eurydice	Eurídice	Εὐρυδίκη
Euristeo	Eurystheus	Eurysthée	Euristeo	Εὐρυσθεύς
Europa	Europa	Europe	Europa	Εὐρώπη
Euterpe	Euterpe	Euterpe	Euterpe	Εὐτέρη
		* * *		
Faeton	Phaethon	Phaéton	Faetón	Φαέθων
Febo	Phoebus	Phébus / Phoebus	Febo	Φοῖβος
Fedra	Phaedra	Phèdre	Fedra	Φαίδρα
Fenix	Phoenix	Phénix	Fénix	Φοίνιξ
Filemon	Philemon(n)	Philemon	Filemón	Φιλήμων
Filoktetes	Philoctetes	Philoctète	Filoctetes	Φιλοκτῆτης
Filomela	Philomela	Philomèle	Filomela	Φιλομήλη
Flora	Flora	Flore	Flora	
Fortuna	Fortuna	Fortune	Fortuna	
		* * *		
Galatea	Galatea	Galatée	Galatea	Γαλατεία
Ganimedes	Ganymedes	Ganymède	Ganímedes	Γανυμήδης
Gea / Gaia	Gea / Ge	Gaïa / Gè	Gea	Γαία / Γῆ

Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Gerion	Geryon	Géryon * * *	Gerión	Γηρώων
Hades		Hadès	Hades	Ἅιδης
Harpokrates	Harpocrates	Harpocrate	Harpócrates	Ἄρποκράτης
Hebe	Hebe	Hébé	Hebe	Ἥβη
Hefesto	Hephaestus	Hephaïstos	Hefesto	Ἥφαιστος
Hekate	Hecate	Hécate	Hécate	Ἐκάτη
Hektor	Hector	Hector	Héctor	Ἑκτώρ
Helena	Helena / Helene	Hélène	Helena	Ἑλένη
Heleno	Helenus	Hélénos	Heleno	Ἑλενος
Helios	Helios	Hélios	Helios	Ἥλιος
Hera	Hera	Héra	Hera	Ἥρα
Herakles	Heraclès	Héraclès	Heraclès	Ἡρακλῆς
Herkules	Hercules	Hercule	Hércules	Ἡρακλῆς
Hermafrodita	Hermaphroditus	Hermaphrodite	Hermafrodita	Ἑρμαφρόδιτος
Hermes	Hermes	Hermès	Hermes	Ἑρμῆς
Hermione	Hermione	Hermione	Hermiona / e	Ἑρμιόνη
Hestia		Hestia	Hestia	Ἑστία
Hidra	Hydra	Hydre	Hidra	Ἵδρα
Himeneo	Hymen / Hymenaeus	Hyménée	Himeneo	Ἵμῆν / Ἵμηναιος
Hipnos	Hypnus	Hypnos	Hipnos	Ἵπνος
Hipolito	Hippolytus	Hippolyte	Hipólito	Ἴππόλυτος
Hipomenes	Hippomenes	Hippomène	Hipómenes	Ἴππομένης
Horazio Kokles	Horatius Cocles	Horatius Cocles	Horacio Cocles	
Idomeneo	Idomeneus	Idoménee	Idomeneo	Ἴδομενεύς
Ifigenia	Iphigenia	Iphigénie	Ifigenia	Ἴφιγένεια
Ikaro	Icarus	Icare	Icaro	Ἴκαρος
Ino	Ino	Ino	Ino	Ἴνώ
Io	Io	Io	Io	Ἴώ
Iris	Iris	Iris	Iris	Ἴρις
Ismene	Ismene	Ismène	Ismene	Ἴσμῆνη
Ixion	Ixion	Ixion	Ixión	Ἰξίων
Jano	Ianus	Janus	Jano	
Japeto	Iapetus	Japet	Japeto	Ἴαπετός
Jason	Iason	Jason	Jasón	Ἴάσων
Jokasta	Iocasta / Iocaste	Jocaste	Yocasta	Ἰοκάστη
Julio	Iulius	Jules	Julio	
Junon	Iuno	Junon	Juno	
Jupiter	Iuppiter	Jupiter	Júpiter	
Kadmo	Cadmus	Cadmos	Cadmo	Κάδμος
Kako	Cacus	Cacus	Caco	Κάκος
Kalioppe	Calliope	Calliope	Calliope	Καλλιόπη
Kalipso	Calypso	Calypso	Calipso	Καλυψώ
Kalisto	Callisto	Callisto	Calisto	Καλλιστώ
Kalkas	Calchas	Calchas	Calcas	Κάλχας
Karon (2)	Charon	Charon	Caronte	Χάρων
Kastor	Castor	Castor	Cástor	Κάστωρ
Kimera	Chimæra	Chimère	Quimera	Χίμαιρα
Kirino	Quirinus	Quirinus	Quirino	
Kiron	Chiron(n)	Chiron	Quirón	Χείρων
Klio	Clio	Clio	Clio	Κλειώ

(2) Karonte ere onargarria da, bigarren mailan.

Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grezkoz
Klitemnestra	Clytaemnestra	Clytemnestre	Clitemnestra	Κλυταιμνήστρα
Kronos	Cronos / Cronus	Cronos / Kronos	Cronos	Κρόνος
Cupido	Cupido	Cupidon	Cupido	
		* * *		
Laokoon (3)	Laocoon	Laocoon	Laocoonte	Λαοκόων
Laomedon (4)	Laomedon	Laomédon	Laomedonte	Λαομέδων
Latino	Latinus	Latinus	Latino	
Latona	Latona	Latone	Latona	
Leda	Leda	Léda	Leda	Λήδα
Lete	Lethe	Léthé	Lete / Leteo	Λήθη
Leto	Leto	Léto	Leto	Λητώ
Luzifer	Lucifer	Lucifer	Lucifer	
		* * *		
Marte	Mars	Mars	Marte	
Martsias	Marsyas	Marsyas	Marsias	Μαρσύας
Medea	Medea	Médée	Medea	Μήδεια
Medusa	Medusa	Méduse	Medusa	Μέδουσα
Megera	Megaera	Mégère	Megera	Μέγαιρα
Melpomene	Melpomene	Melpomène	Melpomene	Μελπομένη
Memnon	Memnon	Memnon	Memnón	Μέμνων
Menelao	Menelaus	Ménélas	Menelao	Μενέλαος
Merkurio	Mercurius	Mercure	Mercurio	
Midas	Midas	Midas	Midas	Μίδας
Minerva	Minerva	Minerve	Minerva	
Minos	Minos	Minos	Minos	Μίνως
Minotauro	Minotaurus	Minotaure	Minotauro	Μινώταυρος
Mnemosina	Mnemosyne	Mnémosyne	Mnemosina	Μνημοσύνη
Morfeo	Morpheus	Morphée	Morfeo	Μορφέυς
Muzio Eszevola	Mucius Scaevola	Mucius Scaevola	Mucio Escévola	
		* * *		
Nartziso	Narcissus	Narcisse	Narciso	Νάρκισσος
Nemesis	Nemesis	Némésis	Némesis	Νέμεσις
Neptuno	Neptunus	Neptune	Neptuno	
Nereo	Nereus	Nérée	Nereo	Νερεύς
Neso	Nessus	Nessos / Nessus	Neso	Νέσσος
Nestor	Nestor	Nestor	Néstor	Νέστορ
Niobe	Niobe	Niobé	Niobe	Νιόβη
Numa Pompilio	Numa Pompilius	Numa Pompilius	Numa Pompilio	
Numitor	Numitor	Numitor	Numitor	
		* * *		
Orestes	Orestes	Oreste	Orestes	Όρέστης
Orfeo	Orpheus	Orphée	Orfeo	Όρφεύς
Orion	Orion	Orion	Orion	Όριών
Ozeano	Oceanus	Océan	Océano	Όκεανός
		* * *		
Pan	Pan	Pan	Pan	Πάν
Pandora	Pandora	Pandore	Pandora	Πανδώρα
Paris	Paris	Páris	Paris	Πάρις
Pasifae	Pasiphae	Pasipháé	Pasifae	Πασιφάη
Patroklo	Patroclus	Patrocle	Patroclo	Πάτροκλος
Pegaso	Pegasus	Pégase	Pegaso	Πήγασος
Peleo	Peleus	Peléé	Peleo	Πηλεύς
Pelope	Pelops	Pélops	Pélope	Πέλοψ
Penelope	Penelope	Pénélope	Penélope	Πηνελόπη

(3) *Laokoonte* ere onargaria da, bigarren mailan.

(4) *Laomedonte* ere onargaria da, bigarren mailan.

Euskaraz	Latinez	Frantsezesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Pentesilea	Penthesilea	Penthésiléé	Pentesilea	Πενθεσίλεια
Pertsefone	Perséphone	Perséphone	Perséfone	Περσεφόνη
Pertseo	Perseus	Persée	Perseo	Περσεύς
Piritoo	Pirithous	Pirithoos	Piritoo	Πειρίθοος
Pirra	Pyrrha	Pyrrha	Pirra	Πύρρα
Pirro	Pyrrhus	Pyrrhos	Pirro	Πύρρος
Piton	Python	Python	Pitón	Πύθων
Pluto	Plutus	Ploutos / Plutus	Pluto	Πλούτος
Pluton	Pluto(n)	Pluton	Plutón	Πλούτων
Polimnia	Poly(hy)mnia	Polymnie	Polimnia	Πολυμνία
Polinizes	Polynices	Polynice	Polinices	Πολυνεικής
Polux	Pollux	Pollux	Pólux	Πολυδεύκης
Pomona	Pomona	Pomone	Pomona	
Poseidon		Poséidon	Poseidón	Ποσειδών
Priamo	Priamus	Priam	Priamo	Πρίαμος
Priapo	Priapus	Priape	Priapo	Πρίαπος
Prokrustes	Procrustes	Procuste / Procruste	Procusto	Προκρούστης
Prometeo	Prometheus	Prométhée	Prometeo	Προμηθέυς
Proserpina	Proserpina	Proserpine	Proserpina	
Proteo	Proteus	Protée	Proteo	Πρωτεύς
Psike	Psyche	Psyché	Psique	Ψυχή
		* * *		
Radamanto	Rhadamanthus	Rhadamanthe	Radamantis / Radamantó	Ραδάμανθος
Rea	Rhea	Rhée	Rea	Ρέα
Rea Silvia	Rea Silvia	Rhea Silvia	Rea Silvia	
Remo	Remus	Remus	Remo	
Romulo	Romulus	Romulus	Rómulo	
		* * *		
Saturno	Saturnus	Saturne	Saturno	
Selene	Selene	Sélène	Selene	Σελήνη
Semele	Semele / Semela	Sémélè	Sémele	Σεμέλη
Sileno	Silenus	Silène	Sileno	Σειληνός
Silvano	Silvanus	Silvain	Silvano	
Sisifo	Sisyphus	Sisyphè	Sísifo	Σίσυφος
		* * *		
Talia	Thalia	Thalie	Talía	Θάλεια
Tantalo	Tantalus	Tantale	Tántalo	Τάνταλος
Tarpeia	Tarpeia	Tarpeia	Tarpeya	
Tazio	Tatius	Tatius	Tacio	
Temis	Themis	Thémis	Temis	Θέμις
Terpsikore	Terpsichore	Terpsichore	Terpsicore	Τερψιχόρη
Teseo	Theseus	Thésée	Teseo	Θησεύς
Tetis	Tethys	Téthys	Tetis	Τήθυς
Tiestes	Thyestes	Thyeste	Tiestes	Θυέστης
Tindaro	Tyndar(e)us	Tyndare	Tíndaro	Τυνδάρεος
Tiresias	Tiresias	Tirésias	Tiresias	Τειρεσίας
Triton	Triton	Triton	Tritón	Τρίτων
Trofonio	Trophonius	Trophonios	Trofonio	Τροφώνιος
		* * *		
Urania	Vrania / Vranie	Uranie	Urania	Ούρανίη
Urano	Vranus	Uranie	Urano	Ούρανός
		* * *		
Venus	Venus	Vénus	Venus	
Vesta	Vesta	Vesta	Vesta	
Vulkano	Vulcanus	Vulcain	Vulcano	

Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Zefalo	Cephalus	Céphale	Céfalo	Κέφαλος
Zefiro	Zephyrus	Zéphyr	Céfiro	
Zerbero	Cerberus	Cerbère	Cerbero / Cancerbero	Κέρβερος
Zeres	Ceres	Cères	Ceres	
Zeus	Zeus	Zeus	Zeus	Ζεύς
Zibele	Cybele / Cybela	Cybèle	Cibeles	Κυβέλη
Zirtze	Circe	Circé	Circe	Κίρκη

Gaztelaniaz	Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Grekoz
Abas	Abas	Abas	Abas	Ἄβας
Adonis	Adonis	Adonis	Adonis	Ἄδωνις
Afrodita	Afrodita	Aphrodita	Aphrodite	Ἀφροδίτη
Ajax	Ajax	Ajax	Ajax	Αἴας
Aquelo	Akeloo	Achelous	Achéloos	Ἀχελῷος
Aquiles	Akiles	Achilles	Achille	Ἀχιλλεύς
Acteón	Akteon	Actaeon	Actéon	Ἀκταίων
Alcmena	Alkmena	Alcmene / Alcmena	Alcmène	Ἀλκμήνη
Alcestes	Altzeste	Alcestis / Alceste	Alceste	Ἀλκηστις / Ἀλκηστη
Alcinoo	Altzinoo	Alcinous	Alcinoos	Ἀλκίνοος
Amaltea	Amaltea	Amalthea	Amalthée	Ἀμάλθεια
Andrómaca	Andromaka	Andromacha	Andromaque	Ἀνδρομάχη
Andrómeda	Andromeda	Andromeda	Andromède	Ἀνδρομέδα
Anfión	Anfion	Amphion	Amphion	Ἀμφίον
Anfitrión	Anfitrión	Amphitryon(n) / -uo	Amphitryon	Ἀμφιτρίων
Anfitrite	Anfitrite	Amphitrite	Amphitrite	Ἀμφιτρίτη
Anquises	Ankises	Anchises	Anchise	Ἀγκίσσης
Anteo	Anteo	Antaeus	Antée	Ἀνταῖος
Antígona	Antígona	Antigona	Antigone	Ἀντιγόνη
Antíope	Antiope	Antiope	Antiope	Ἀντιόπη
Apolo	Apolo	Apollo	Apollon	Ἀπόλλων
Aracné	Arakne	Arachne	Arachné	Ἀράχνη
Ares	Ares	Ares	Arès	Ἄρης
Argos	Argus	Argus	Argos / Argus	Ἄργος
Ariadna	Ariadna	Ariadna	Ariane	Ἀριάδνη
Aristeo	Aristeo	Aristaeus	Aristèe	Ἀρισταῖος
Artemisa	Artemisa	Artemis	Artemis	Ἄρτεμις
Ascanio, Julo	Askanio, Julo	Ascanius, Iulus	Ascagne, Jule	
Asclepio	Asklepio	Asclepius	Asclépios	Ἀσκληπιός
Astianacte / Astianax	Astianax	Astyanax	Astyanax	Ἀστυνάξ
Astrea	Astrea	Astraea	Astrée	Ἀστραία
Atalanta	Atalanta	Atalante / Atalanta	Atalante	Ἀταλάντη
Atenea	Atena	Athena / Athana	Athèna	Ἀθηνᾶ, Ἀθηνάα
Atis	Atis	Atis / Atthis / Atys	Attis / Atys	Ἄττις / Ἄττυς / Ἄτυς
Atlas	Atlas	Atlas	Atlas	Ἄτλας
Atreo	Atreo	Atreus	Atrée	Ἄτρεὺς
Atropos	Atropos	Atropos	Atropos	Ἄτροπος
Augías	Augías	Augias / Augeas	Augias	Αὐγείας
Aurora	Aurora	Aurora	Aurore	
		* * *		
Baco	Bako	Bacchus	Bacchus	
Baucis	Bauzis	Baucis	Baucis	Βαυκίς
Beleforonte	Belerofon (1)	Bellerophon	Bellérophon	Βελλεροφών
Belona	Belona	Bellona	Bellone	
Boreas	Boreas	Boreas	Borée	Βορέας / Βορράς
Briareo	Briareo	Briareus	Briarée	Βριαρεὺς
		* * *		
Cadmo	Kadmo	Cadmus	Cadmos	Κάδμος
Caco	Kako	Cacus	Cacus	Κάκος
Calíope	Kaliope	Calliope	Calliope	Καλλιόπη
Calipso	Kalipso	Calypso	Calypso	Καλυψώ
Calisto	Kalisto	Callisto	Callisto	Καλλιστώ
Calcas	Kalkas	Calchas	Calchas	Κάλχας

(1) *Belerofonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Gaztelaniaz	Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Grezoz
Caronte	Karon (2)	Charon	Charon	Χάρων
Cástor	Kastor	Castor	Castor	Κάστωρ
Céfalo	Zefalo	Cephalus	Céphale	Κέφαλος
Céfiro	Zefiro	Zephyrus	Zéphyr	
Cerberro / Cancerbero	Zerbero	Cerberus	Cerbère	Κέρβερος
Ceres	Zeres	Ceres	Céres	
Cibeles	Zibebe	Cybele / Cybela	Cybèle	Κυβέλη
Circe	Zirtze	Circe	Circé	Κίρκη
Clio	Klio	Clio	Clio	Κλείω
Klitemnestra	Klitemnestra	Clytaemnestra	Clytemneste	Κλυταιμνήστρα
Cronos	Kronos	Cronos / Cronus	Cronos / Kronos	Κρόνος
Cupido	Kupido	Cupido	Cupidon	
		* * *		
Dafne	Dafne	Daphnis	Daphné	Δάφνις
Danae	Danae	Danae	Danaé	Δανάη
Dánao	Danao	Danaus	Danaós	Δαναός
Dardano	Dardano	Dardanus	Dardanos	Δάρδανος
Dédalo	Dedalo	Daedalus	Dédale	Δαίδαλος
Deyanira	Deianira	Deianira	Déjanire	Δηϊάνειρα
Deméter	Demeter	Demeter	Démeter	Δημήτηρ
Deucalión	Deukalion	Deucalion	Deucalion	Δευκαλίων
Diana	Diana	Diana	Diane	
Diomedes	Diomedes	Diomedes	Diomède	Διομήδης
Dione	Dione	Dione	Dioné	Διώνη
Dioniso	Dioniso	Dionysus	Dionysos	Διόνυσος
Doris	Doris	Doris	Doris	Δωρίς
		* * *		
Éaco	Eako	Aeacus	Eaque	Αιακός
Edipo	Edipo	Edipus	Édipe	Οιδίπους
Egeria	Egeria	Egeria	Égerie	
Egipto	Egipto	Aegyptus	Égyptos	Αίγυπτος
Egisto	Egisto	Aegisthus	Égisthe	Αίγισθος
Eco	Eko	Echo	Écho	Ἢχώ
Electra	Elektra	Electra	Électre	Ἠλέκτρα
Endimión	Endimion	Endymion	Endymion	Ἐνδυμίων
Eneas	Eneas	Aeneas	Enée	Αινείας
Eolo	Eolo	Aeolus	Éole	Αἶολος
Eos	Eos	Eos	Éos	Ἠώς
Epimeteo	Epimeteo	Epimetheus	Épiméthée	Ἐπιμηθεύς
Erato	Erato	Erato	Érato	Ἐράτω
Erebo	Erebo	Erebus	Èrèbe	Ἐρεβος
Erecteo	Erekteo	Erechtheus	Èrechthée	Ἐρεχθεύς
Eros	Eros	Eros	Éros	Ἔρως
Esculapio	Eskulapio	Aesculapius	Esculape	
Eufrosina	Eufrosina	Euphrosyne	Euphrosyne	Εὐφροσύνη
Eumolpo	Eumolpo	Eumolpus	Eumolpe	Εὐμόλπος
Euridice	Euridize	Eurydice	Eurydice	Ἐυρυδική
Euristeo	Euristeo	Eurystheus	Eurysthée	Ἐυρυσθεύς
Europa	Europa	Europa	Europe	Εὐρώπη
Euterpe	Euterpe	Euterpe	Euterpe	Εὐτέρπη
		* * *		
Faetón	Faeton	Phaethon	Phaéton	Φαέθων
Febo	Febo	Phoebus	Phébus / Phoebus	Φοίβος
Fedra	Fedra	Phaedra	Phèdre	Φαίδρα

(2) *Karonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Gaztelaniaz	Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Grekoz
Fénix	Fenix	Phoenix	Phénix	Φοῖνιξ
Filemón	Filemon	Philemo(n)	Philemon	Φιλήμων
Filoctetes	Filoktetes	Philoctetes	Philoctète	Φιλοκτῆτης
Filomela	Filomela	Philomela	Philomèle	Φιλομήλη
Flora	Flora	Flora	Flore	
Fortuna	Fortuna	Fortuna	Fortune	
		* * *		
Galatea	Galatea	Galatea	Galatée	Γαλατεία
Ganimedes	Ganimedes	Ganymedes	Ganymède	Γανυμήδης
Gea	Gea / Gaia	Gea / Ge	Gaia / Gè	Γαῖα / Γῆ
Gerión	Gerion	Geryon	Géryon	Γηρώων
		* * *		
Hades	Hades		Hadès	Ἅιδης
Harpócrates	Harpokrates	Harpocrates	Harpocrate	Ἄρποκράτης
Hebe	Hebe	Hebe	Hébé	Ἥβη
Hefesto	Hefesto	Hephaestus	Hephaïstos	Ἥφαιστος
Hécate	Hekate	Hecate	Hécate	Ἑκάτη
Héctor	Hektor	Hector	Hector	Ἑκτωρ
Helena	Helena	Helena / Helene	Hélène	Ἑλένη
Heleno	Heleno	Helenus	Héliénos	Ἑλένος
Helios	Helios	Helios	Hélios	Ἥλιος
Hera	Hera	Hera	Héra	Ἥρα
Heracles	Herakles	Heracles	Héraclès	Ἡρακλῆς
Hércules	Herkules	Hercules	Hercule	Ἡρακλῆς
Hermafrodita	Hermafrodita	Hermaphroditus	Hermaphrodite	Ἡρμαφρόδιτος
Hermes	Hermes	Hermes	Hermès	Ἑρμῆς
Hermiona / e	Hermione	Hermione	Hermione	Ἑρμιόνη
Hestia	Hestia		Hestia	Ἑστία
Hidra	Hidra	Hydra	Hydre	Ἵδρα
Himeneo	Himeneo	Hymen / Hymenaeus	Hyménéé	Ἵμνῆν / Ἵμναιος
Hipnos	Hipnos	Hypnus	Hypnos	Ἵπνος
Hipólito	Hipolito	Hippolytus	Hippolyte	Ἴππολύτος
Hipómenes	Hipomenes	Hippomènes	Hippomène	Ἴππομένης
Horacio Cocles	Horazio Kokles	Horatius Cocles	Horatius Cocles	
		* * *		
Idomeneo	Idomeneo	Idomeneus	Idoméée	Ἰδομενεύς
Ifigenia	Ifigenia	Iphigenia	Iphigénie	Ἰφιγένεια
Icaro	Ikaro	Icarus	Icare	Ἴκαρος
Ino	Ino	Ino	Ino	Ἰνώ
Ío	Ío	Ío	Ío	Ἰώ
Iris	Iris	Iris	Iris	Ἴρις
Ismene	Ismene	Ismene	Ismène	Ἰσμήνη
Ixión	Ixion	Ixion	Ixion	Ἴξιων
		* * *		
Jano	Jano	Janus	Janus	
Japeto	Japeto	Iapetus	Japet	Ἴαπετός
Jasón	Jason	Iason	Jason	Ἴάσων
Julio	Julio	Iulius	Jules	
Juno	Junon	Iuno	Junon	
Júpiter	Jupiter	Iuppiter	Jupiter	
		* * *		
Laocoonte	Laokoon (3)	Laocoon	Laocoon	Λαοκόων
Laomedonte	Laomedon (4)	Laomedon	Laomédon	Λαομέδων
Latino	Latino	Latinus	Latinus	

(3) *Laocoonte* ere onargarria da, bigarren mailan.(4) *Laomedonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Gaztelaniaz	Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Grezoz
Latona	Latona	Latona	Latone	
Leda	Leda	Leda	Léda	Λήδα
Lete / Leteo	Lete	Lethe	Léthé	Λήθη
Leto	Leto	Leto	Léto	Λητώ
Lucifer	Luzifer	Lucifer	Lucifer	
		* * *		
Marte	Marte	Mars	Mars	
Marsias	Martsias	Marsyas	Marsyas	Μαρσύας
Medea	Medea	Medea	Médée	Μήδεια
Medusa	Medusa	Medusa	Méduse	Μέδουσα
Megea	Megea	Megaera	Mégère	Μέγαιρα
Melpomene	Melpomene	Melpomene	Melpomène	Μελπομένη
Memnón	Memnon	Memnon	Memnon	Μέμνων
Menelao	Menelao	Menelaus	Ménélas	Μενέλαος
Mercurio	Merkurio	Mercurius	Mercurus	
Midas	Midas	Midas	Midas	Μίδας
Minerva	Minerva	Minerva	Minerve	
Minos	Minos	Minos	Minos	Μίνως
Minotauro	Minotauro	Minotaurus	Minotaure	Μινώταυρος
Mnemosina	Mnemosina	Mnemosyne	Mnémosyne	Μνημοσύνη
Morfeo	Morfeo	Morpheus	Morphée	Μορφέυς
Mucio Escévolá	Muzio Eszevola	Mucius Scaevola	Mucius Scaevola	
		* * *		
Narciso	Nartziso	Narcissus	Narcisse	Νάρκισσος
Némesis	Nemesis	Nemesis	Némésis	Νέμεσις
Neptuno	Neptuno	Neptunus	Neptune	
Nereo	Nereo	Nereus	Nérée	Νερεύς
Neso	Neso	Nessus	Nessos/Nessus	Νέσσος
Néstor	Nestor	Nestor	Nestor	Νέστωρ
Niobe	Niobe	Niobe	Niobé	Νιόβη
Numa Pompilio	Numa Pompilio	Numa Pompilius	Numa Pompilius	
Numitor	Numitor	Numitor	Numitor	
		* * *		
Orestes	Orestes	Orestes	Oreste	Ὀρέστης
Orfeo	Orfeo	Orpheus	Orphée	Ὀρφεύς
Orion	Orion	Orion	Orion	Ὠρίων
Océano	Ozeano	Oceanus	Océan	Ὠκεανός
		* * *		
Pan	Pan	Pan	Pan	Πάν
Pandora	Pandora	Pandora	Pandore	Πανδώρα
Paris	Paris	Paris	Pâris	Πάρις
Pasífae	Pasífae	Pasiphae	Pasiphaé	Πασιφάη
Patroclo	Patroklo	Patroclus	Patrocle	Πάτροκλος
Pegaso	Pegaso	Pegasus	Pégase	Πήγασος
Peleo	Peleo	Peleus	Peléé	Πηλεΰς
Pélope	Pelope	Pelops	Pélops	Πέλοψ
Penélope	Penelope	Penelope	Pénélope	Πηνελόπη
Pentesilea	Pentesilea	Penthesilea	Penthésilée	Πενθεσίλεα
Perséfone	Pertsefone	Persephone	Perséphone	Περσεφόνη
Perseo	Pertseo	Perseus	Persée	Περσεύς
Piritoo	Piritoo	Pirithous	Pirithoos	Πειρίθους
Pirra	Pirra	Pyrrha	Pyrrha	Πύρρα
Pirro	Pirro	Pyrrhus	Pyrrhos	Πύρρος
Pitón	Pitón	Python	Python	Πύθων
Pluto	Pluto	Plutus	Ploutos / Plutus	Πλούτος

Gaztelaniaz	Euskaraz	Latinez	Frantsesez	Grekoz
Plutón	Pluton	Pluto(n)	Pluton	Πλούτων
Polimnia	Polimnia	Poly(hy)mnia	Polymnie	Πολυμνία
Polinices	Polinizes	Polynices	Polynice	Πολυνείκης
Pólux	Polux	Pollux	Pollux	Πολυδεύκης
Pomona	Pomona	Pomona	Pomone	
Poseidón	Poseidon		Poséidon	Ποσειδών
Priamo	Priamo	Priamus	Priam	Πριάμος
Priápo	Priapo	Priapus	Priape	Πρίαπος
Procusto	Prokrustes	Procrustes	Procuste / Procruste	Προκρούστης
Prometeo	Prometeo	Prometheus	Prométhée	Προμηθεύς
Proserpina	Proserpina	Proserpina	Proserpine	
Proteo	Proteo	Proteus	Protée	Πρωτεύς
Psique	Psike	Psyche	Psyché	Ψυχή
		* * *		
Quimera	Kimera	Chimaera	Chimère	Χίμαιρα
Quirino	Kirino	Quirinus	Quirinus	
Quirón	Kiron	Chiro(n)	Chiron	Χείρων
		* * *		
Radamaniz / Radamanto	Radamanto	Rhadamanthus	Rhadamanthe	Ῥαδομάνθος
Rea	Rea	Rhea	Rhèa	Ῥέα
Rea Silvia	Rea Silvia	Rea Silvia	Rhea Silvia	
Remo	Remo	Remus	Remus	
Rómulo	Romulo	Romulus	Romulus	
		* * *		
Saturno	Saturno	Saturnus	Saturne	
Selene	Selene	Selene	Sélène	Σελήνη
Sémele	Semele	Semele / Semela	Sémèle	Σεμέλη
Sileno	Sileno	Silenus	Silène	Σειληνός
Silvano	Silvano	Silvanus	Silvain	
Sísifo	Sisifo	Sisyphus	Sisyphè	Σίσυφος
		* * *		
Talia	Talia	Thalia	Thalie	Θάλεια
Tántalo	Tantalo	Tantalus	Tantale	Τάνταλος
Tarpeya	Tarpeia	Tarpeia	Tarpeia	
Tacio	Tazio	Tatius	Tatius	
Temis	Temis	Themis	Thémis	Θέμις
Terpsícore	Terpsikore	Terpsichore	Terpsichore	Τερψιχόρη
Teseo	Teseo	Theseus	Thésée	Θησεύς
Tetis	Tetis	Tethys	Téthys	Τήθυς
Tiestes	Tiestes	Thyestes	Thyeste	Θυέστης
Tindaro	Tindaro	Tyndar(e)us	Tyndare	Τυνδάρεος
Tiresias	Tiresias	Tiresias	Tirésias	Τειρεσίας
Tritón	Triton	Triton	Triton	Τρίτων
Trofonío	Trofonio	Trophonius	Trophonios	Τροφώνιος
		* * *		
Urania	Urania	Vrania / Vranie	Uranie	Ουράνη
Urano	Urano	Vranus	Uranie	Ουρανός
		* * *		
Venus	Venus	Venus	Vénus	
Vesta	Vesta	Vesta	Vesta	
Vulcano	Vulkano	Vulcanus	Vulcain	
		* * *		
Yocasta	Jokasta	Iocasta / Iocaste	Jocaste	Ἰοκάστη
		* * *		
Zeus	Zeus	Zeus	Zeus	Ζεύς

Frantsesez	Euskaraz	Latinez	Gaztelaniaz	Grekoz
Abas	Abas	Abas	Abas	Ἄβας
Adonis	Adonis	Adonis	Adonis	Ἄδωνις
Aphrodite	Afrodita	Aphrodita	Afrodita	Ἀφροδίτη
Ajax	Ajax	Ajax	Ajax	Αἴας
Achéloos	Akeloo	Achelous	Aqueloo	Ἀχελῷος
Achille	Akiles	Achilles	Aquiles	Ἀχιλλεύς
Actéon	Akteon	Actaeon	Acteón	Ἀκταίων
Alcmène	Alkmena	Alcmene / Alcmena	Alcmena	Ἀλκμήνη
Alceste	Altzeste	Alcestis / Alceste	Alcestes	Ἀλκηστis / Ἀλκηστιη
Alcinoos	Altzinoo	Alcinous	Alcinoo	Ἀλκίνοος
Amalthée	Amaltea	Amalthea	Amaltea	Ἀμάλθεια
Andromaque	Andromaka	Andromacha	Andrómaca	Ἀνδρομάχη
Andromède	Andromeda	Andromeda	Andrómeda	Ἀνδρομέδα
Amphion	Anfion	Amphion	Anfión	Ἀμφίων
Amphitryon	Anfitrion	Amphitryo(n) / -uo	Anfitrión	Ἀμφιτρώων
Amphitrite	Anfitrite	Amphitrite	Anfitritie	Ἀμφιτρίτη
Anchise	Ankises	Anchises	Anquises	Ἀγκίσσης
Antée	Anteo	Antaeus	Anteo	Ἀνταῖος
Antigone	Antigona	Antigona	Antígona	Ἀντιγόνη
Antiope	Antiope	Antiope	Antiope	Ἀντιόπη
Apollon	Apolo	Apollo	Apolo	Ἀπόλλων
Arachné	Arakne	Arachne	Aracné	Ἀράχνη
Arès	Ares	Ares	Ares	Ἄρης
Argos / Argus	Argus	Argus	Argos	Ἄργος
Ariane	Ariadna	Ariadna	Ariadna	Ἀριάδνη
Aristée	Aristeo	Aristaeus	Aristeo	Ἀριστᾶιος
Artemis	Artemisa	Artemis	Artemisa	Ἄρτεμις
Ascagne, Jule	Askanio, Julo	Ascanius, Iulus	Ascanio, Julo	
Asclépius	Asklepio	Asclepius	Asclepio	Ἀσκληπιός
Astyanax	Astianax	Astyanax	Astianacte / Astianax	Ἀστυνάξι
Astrée	Astrea	Astraea	Astrea	Ἀστραία
Atalante	Atalanta	Atalante / Atalanta	Atalanta	Ἀταλάντη
Athèna	Atena	Athena / Athana	Atenea	Ἀθηνά / Ἀθηνάα
Atis / Atys	Atis	Atis / Athis / Atys	Atis	Ἄτις / Ἄττυς / Ἄτυς
Atlas	Atlas	Atlas	Atlas	Ἄτλας
Atrée	Atreo	Atreus	Atreo	Ἄτρεύς
Atropos	Atropos	Atropos	Atropos	Ἄτροπος
Augias	Augias	Augias / Augeas	Augias	Ἀυγείας
Aurore	Aurora	Aurora	Aurora	
		* * *		
Bacchus	Bako	Bacchus	Baco	
Baucis	Bauzis	Baucis	Baucis	Βαυκίς
Bellérophon	Belerofon (1)	Bellerophon	Beleforonte	Βελλεροφών
Bellone	Belona	Bellona	Belona	
Borée	Boreas	Boreas	Boreas	Βορέας / Βορράς
Briarée	Briareo	Briareus	Briareo	Βριαρεύς
		* * *		
Cadmos	Kadmo	Cadmus	Cadmo	Κάδμος
Cacus	Kako	Cacus	Caco	Κάκος
Calliope	Kaliope	Calliope	Caliope	Καλλιόπη
Calypso	Kalipso	Calypso	Calipso	Καλυψώ
Callisto	Kalisto	Callisto	Calisto	Καλλιστώ
Calchas	Kalkas	Calchas	Calcas	Κάλχας
Charon	Karon (2)	Charon	Caronte	Χάρων

(1) *Belerofonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Frantsesez	Euskaraz	Latinez	Gaztelaniaz	Grekoz
Castor	Kastor	Castor	Cástor	Κάστωρ
Céphale	Zefalo	Cephalus	Céfalo	Κέφαλος
Cerbère	Zerbero	Cerberus	Cerbero / Cancerbero	Κέρβερος
Céres	Zeres	Ceres	Ceres	
Chimère	Kimera	Chimaera	Quimera	Χίμαιρα
Chiron	Kiron	Chiro(n)	Quirón	Χείρων
Circé	Zirtze	Circe	Circe	Κίρκη
Clio	Klio	Clio	Clio	Κλείω
Clytemnestre	Klitemnestra	Clytaemnestra	Cliternestra	Κλυταμνήστρα
Cronos / Kronos	Kronos	Cronos / Cronus	Cronos	Κρόνος
Quirinus	Kirino	Quirinus	Quirino	
Cupidon	Kupido	Cupido	Cupido	
Cybèle	Zibele	Cybele / Cybela	Cibeles	Κυβέλη
		* * *		
Daphné	Dafne	Daphnis	Dafne	Δάφνις
Danaé	Danae	Danae	Danae	Δανάη
Danaós	Danao	Danaus	Dánao	Δαναός
Dardanos	Dardano	Dardanus	Dardano	Δάρδανος
Dédale	Dedalo	Daedalus	Dédalo	Δαίδαλος
Déjanire	Deianira	Deianira	Deyanira	Δηϊάνειρα
Démeter	Demeter	Demeter	Deméter	Δημήτηρ
Deucalion	Deukalion	Deucalion	Deucalión	Δευκαλίων
Diane	Diana	Diana	Diana	
Diomède	Diomedes	Diomedes	Diomedes	Διομήδης
Dioné	Dione	Dione	Dione	Διώνη
Dionysos	Dioniso	Dionysus	Dioniso	Διόνυσος
Doris	Doris	Doris	Doris	Δωρίς
		* * *		
Eaque	Eako	Aeacus	Éaco	Αΐακός
Œdipe	Edipo	Edipus	Edipo	Οιδίπους
Égerie	Egeria	Egeria	Egeria	
Égyptos	Egipto	Aegyptus	Egipto	Αίγυπτος
Égisthe	Egisto	Aegisthus	Egisto	Αΐγισθος
Écho	Eko	Echo	Eco	Ἠχώ
Électre	Elektra	Electra	Electra	Ἠλέκτρα
Endymion	Endimion	Endymion	Endimión	Ἐνδυμίων
Enée	Eneas	Aeneas	Eneas	Αἰνείας
Éole	Eolo	Aeolus	Eolo	Αἴολος
Éos	Eos	Eos	Eos	Ἠώς
Épiméthée	Epimeteo	Epimetheus	Epimeteo	Ἐπιμηθεύς
Érato	Erato	Erato	Erato	Ἐράτω
Érèbe	Erebo	Erebus	Erebo	Ἐρεβος
Érechthée	Erekteo	Erechtheus	Erecteo	Ἐρεχθεύς
Éros	Eros	Eros	Eros	Ἔρως
Esculape	Eskulapio	Aesculapius	Esculapio	
Euphrosyne	Eufrosina	Euphrosyne	Eufrosina	Εὐφροσύνη
Eumolpe	Eumolpo	Eumolpus	Eumolpo	Εὐμόλπος
Eurydice	Euridize	Eurydice	Euridice	Εὐρυδική
Eurysthée	Euristeo	Eurystheus	Euristeo	Εὐρυσθεύς
Europe	Europa	Europa	Europa	Εὐρώπη
Euterpe	Euterpe	Euterpe	Euterpe	Εὐτέρπη
		* * *		
Flore	Flora	Flora	Flora	
Fortune	Fortuna	Fortuna	Fortuna	

Frantsesez	Euskaraz	Latinez	Gaztelaniaz	Grezoz
Galatée	Galatea	Galatea	Galatea	Γαλατεία
Ganymède	Ganimedes	Ganymedes	Ganímedes	Γανυμήδης
Gaïa / Gè	Gea / Gaia	Gea / Ge	Gea	Γαία / Γή
Géryon	Gerion	Geryon	Gerión	Γηρώων
		* * *		
Hadès	Hades	Harpocrates	Hades	Ἅιδης
Harpocrate	Harpocrates	Harpocrates	Harpócrates	Ἄρποκράτης
Hébé	Hebe	Hebe	Hebe	Ἥβη
Hephaïstos	Hefesto	Hephaestus	Hefesto	Ἡφαίστος
Hécate	Hecate	Hecate	Hécate	Ἑκάτη
Hector	Hektor	Hector	Héctor	Ἑκτωρ
Hélène	Helena	Helena / Helene	Helena	Ἑλένη
Hélénos	Heleno	Helenus	Heleno	Ἑλενος
Hélios	Helios	Helios	Helios	Ἥλιος
Héra	Hera	Hera	Hera	Ἥρα
Héraclès	Herakles	Heracles	Heracles	Ἡρακλῆς
Hercule	Herkules	Hercules	Hércules	Ἡρακλῆς
Hermaphrodite	Hermafrodita	Hermaphroditus	Hermafrodita	Ἑρμαφρόδιτος
Hermès	Hermes	Hermes	Hermes	Ἑρμῆς
Hermione	Hermione	Hermione	Hermiona / e	Ἑρμιόνη
Hestia	Hestia	Hestia	Hestia	Ἑστία
Hydre	Hidra	Hydra	Hidra	Ἵδρα
Hyménée	Himeneo	Hymen / Hymenaeus	Himeneo	Ἵμῆν / Ἵμέναιος
Hypnos	Hipnos	Hypnos	Hipnos	Ἵπνος
Hippolyte	Hipolito	Hippolytus	Hipólito	Ἵππόλυτος
Hippomène	Hipomenes	Hippomenes	Hipómenes	Ἵππομένης
Horatius Cocles	Horazio Kokles	Horatius Cocles	Horacio Cocles	
		* * *		
Idoménee	Idomeneo	Idomeneus	Idomeneo	Ἴδομενεύς
Iphigénie	Ifigenia	Iphigenia	Ifigenia	Ἴφιγένεια
Icare	Ikaro	Icarus	Icaro	Ἴκαρος
Ino	Ino	Ino	Ino	Ἴνώ
Io	Io	Io	Ío	Ἴώ
Iris	Iris	Iris	Iris	Ἴρις
Ismène	Ismene	Ismene	Ismene	Ἴσμῆνη
Ixion	Ixion	Ixion	Ixión	Ἴξιων
		* * *		
Janus	Jano	Ianus	Jano	
Japet	Japeto	Iapetus	Japeto	Ἴαπετός
Jason	Jason	Iason	Jasón	Ἴάσων
Jocaste	Jokasta	Iocasta / Iocaste	Yocasta	Ἴοκάστη
Jules	Julio	Iulius	Julio	
Junon	Junon	Iuno	Junno	
Jupiter	Jupiter	Iuppiter	Júpiter	
		* * *		
Laocoon	Laokoon (3)	Laocoon	Laocoonte	Λαοκόων
Laomédon	Laomedon (4)	Laomedon	Laomedonte	Λαομέδων
Latinus	Latino	Latinus	Latino	
Latone	Latona	Latona	Latona	
Léda	Leda	Leda	Leda	Λήδα
Léthé	Lete	Lethe	Lete / Leteo	Λήθη

(2) *Karonte* ere onargarria da, bigarren mailan.(3) *Laokoonte* ere onargarria da, bigarren mailan.(4) *Laomedonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Frantsesez	Euskaraz	Latinez	Gaztelaniaz	Grekoz
Léto	Leto	Leto	Leto	Λητώ
Lucifer	Luzifer	Lucifer	Lucifer	
		* * *		
Mars	Martitz	Mars	Marte	
Marsyas	Martsias	Marsyas	Marsias	Μαρσύας
Médée	Medea	Medea	Medea	Μήδεια
Méduse	Medusa	Medusa	Medusa	Μέδουσα
Mégère	Megea	Megaera	Megera	Μέγαιρα
Melpomène	Melpomene	Melpomene	Melpomene	Μελπομένη
Memnon	Memnon	Memnon	Memnón	Μέμνων
Ménélas	Menelao	Menelaus	Menelao	Μενέλαος
Mercure	Merkurio	Mercurius	Mercurio	
Midas	Midas	Midas	Midas	Μίδας
Minerve	Minerva	Minerva	Minerva	
Mínos	Minos	Mínos	Mínos	Μίνως
Minotaure	Minotauro	Minotaurus	Minotauro	Μινώταυρος
Mnémosyne	Mnemosina	Mnemosyne	Mnemosina	Μνημοσύνη
Morphée	Morfeo	Morpheus	Morfeo	Μορφειός
Mucius Scaevola	Muzio Eszevola	Mucius Scaevola	Mucio Escévola	
		* * *		
Narcisse	Nartziso	Narcissus	Narciso	Νάρκισσος
Némésis	Nemesis	Nemesis	Némesis	Νέμεσις
Neptune	Neptuno	Neptunus	Neptuno	
Nérée	Nereo	Nereus	Nereo	Νηρέυς
Nessos/Nessus	Neso	Nessus	Neso	Νέσσος
Nestor	Nestor	Nestor	Néstor	Νέστωρ
Niobé	Niobe	Niobe	Níobe	Νιόβη
Numa Pompilius	Numa Pompilio	Numa Pompilius	Numa Pompilio	
Numitor	Numitor	Numitor	Numitor	
		* * *		
Oreste	Orestes	Orestes	Orestes	Ὀρέστης
Orphée	Orfeo	Orpheus	Orfeo	Ὀρφεύς
Orion	Orion	Orion	Orion	Ὠρίων
Océan	Ozeano	Oceanus	Océano	Ὠκεανός
		* * *		
Pan	Pan	Pan	Pan	Πάν
Pandore	Pandora	Pandora	Pandora	Πανδώρα
Páris	Paris	Paris	Paris	Πάρις
Pasiphaé	Pasifae	Pasiphae	Pasifae	Πασίφαιη
Patrocle	Patroklo	Patroclus	Patroclo	Πάτροκλος
Pégase	Pegaso	Pegasus	Pegaso	Πήγασος
Peléé	Peleo	Peleus	Peleo	Πηλέυς
Pélops	Pelope	Pelops	Pélope	Πέλοψ
Pénélope	Penelope	Penelope	Penélope	Πηνελόπη
Penthésilée	Pentesilea	Penthesilea	Pentesilea	Πενθεσίλεια
Perséphone	Pertsefona	Persephone	Perséfone	Περσεφόνη
Persée	Pertseo	Perseus	Perseo	Περσεύς
Phaéton	Faeton	Phaethon	Faetón	Φαέθων
Phébus / Phoebus	Febo	Phoebus	Febo	Φοῖβος
Phèdre	Fedra	Phaedra	Fedra	Φαίδρα
Phénix	Fenix	Phoenix	Fénix	Φοῖνιξ
Philemon	Filemon	Philemo(n)	Filemón	Φιλήμων
Philoctète	Filoktetes	Philoctetes	Filoctetes	Φιλοκτήτης
Philomèle	Filomela	Philomela	Filomela	Φιλομήλη
Pirithoos	Piritoo	Pirithous	Piritoo	Πειρίθους

Frantsesez	Euskaraz	Latinez	Gaztelaniaz	Grekoz
Pyrrha	Pirra	Pyrrha	Pirra	Πύρρα
Pyrrhos	Pirro	Pyrrhus	Pirro	Πύρρος
Python	Piton	Python	Pitón	Πύθων
Ploutos / Plutus	Pluto	Plutus	Pluto	Πλούτος
Pluton	Pluton	Pluto(n)	Plutón	Πλούτων
Polymnie	Polimnia	Poly(hy)mnia	Polimnia	Πολυμνία
Polynice	Polinizes	Polynices	Polinices	Πολυνεικής
Pollux	Polux	Pollux	Pólux	Πολυδεύκης
Pomone	Pomona	Pomona	Pomona	
Poséidon	Poseidon		Poseidón	Ποσειδών
Priam	Priamo	Priamus	Priamo	Πρίαμος
Priape	Priapo	Priapus	Priapo	Πρίαπος
Procutse / Procruste	Prokrustes	Procrustes	Procutse	Προκρούστης
Prométhée	Prometeo	Prometheus	Prometeo	Προμηθεύς
Proserpine	Proserpina	Proserpina	Proserpina	
Protée	Proteo	Proteus	Proteo	Πρωτεύς
Psyché	Psike	Psyche	Psique	Ψυχή
		* * *		
Rhadamanthe	Radamanto	Rhadamanthus	Radamantis/Radamanto	Ῥαδάμανθος
Rhèa	Rea	Rhea	Rea	Ῥέα
Rhea Silvia	Rea Silvia	Rea Silvia	Rea Silvia	
Remus	Remo	Remus	Remo	
Romulus	Romulo	Romulus	Rómulo	
		* * *		
Saturne	Saturno	Saturnus	Saturno	
Sélène	Selene	Selene	Selene	Σελήνη
Sémèlè	Semele	Semele / Semela	Sémele	Σεμέλη
Silène	Sileno	Silenus	Sileno	Σειληνός
Silvain	Silvano	Silvanus	Silvano	
Sisyphè	Sisifo	Sisyphus	Sísifo	Σίσυφος
		* * *		
Thalie	Talia	Thalia	Talia	Θάλεια
Tantale	Tantalo	Tantalus	Tántalo	Τάνταλος
Tarpeia	Tarpeia	Tarpeia	Tarpeya	
Tatius	Tazio	Tatius	Tacio	
Thémis	Temis	Themis	Temis	Θέμις
Terpsichore	Terpsikore	Terpsichore	Terpsícore	Τερψιχόρη
Thésée	Teseo	Theseus	Teseo	Θησεύς
Téthys	Tetis	Tethys	Tetis	Τήθυς
Thyeste	Tiestes	Thyestes	Tiestes	Θυέστης
Tyndare	Tindaro	Tyndar(e)us	Tíndaro	Τυνδάρεος
Tirésias	Tiresias	Tiresias	Tiresias	Τειρεσίας
Triton	Triton	Triton	Tritón	Τρίτων
Trofonios	Trofonio	Trofonius	Trofonio	Τροφώνιος
		* * *		
Uranie	Urania	Vrania / Vranie	Urania	Ουρανίη
Uranie	Urano	Vranus	Urano	Ουρανός
		* * *		
Vénus	Venus	Venus	Venus	
Vesta	Vesta	Vesta	Vesta	
Vulcain	Vulkano	Vulcanus	Vulcano	
		* * *		
Zéphyr	Zefiro	Zephyrus	Céfiro	
Zeus	Zeus	Zeus	Zeus	Ζεύς

Latinez	Euskaraz	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Abas	Abas	Abas	Abas	Ἄβας
Adonis	Adonis	Adonis	Adonis	Ἄδωνις
Aphrodita	Afrodita	Aphrodite	Afrodita	Ἄφροδιτή
Ajax	Ajax	Ajax	Ajax	Αἴας
Achelous	Akeloo	Achéloos	Aqueloo	Ἀχελῷος
Achilles	Akiles	Achille	Aquiles	Ἀχιλλεύς
Actaeon	Akteon	Actéon	Acteón	Ἀκταίων
Alcmene / Alcmena	Alkmena	Alcmène	Alcmena	Ἀλκμήνη
Alcestis / Alceste	Altzeste	Alceste	Alcestes	Ἄλκηστις / Ἄλκηστη
Alcinous	Altzinoos	Alcinoos	Alcinoo	Ἀλκίνοος
Amalthea	Amaltea	Amalthée	Amaltea	Ἀμάλθεια
Andromacha	Andromaka	Andromaque	Andrómaca	Ἀνδρομάχη
Andromeda	Andromeda	Andromède	Andrómèda	Ἀνδρομέδα
Amphion	Anfion	Amphion	Anfión	Ἀμφίων
Amphitryon(n) / -uo	Anfitrion	Amphitryon	Anfitrión	Ἀμφιτρυών
Amphitrite	Anfitrite	Amphitrite	Anfitrite	Ἀμφιτρίτη
Anchises	Ankises	Anchise	Anquises	Ἀγχίσις
Antaeus	Anteo	Antée	Anteo	Ἀνταῖος
Antigona	Antigona	Antigone	Antígona	Ἀντιγόνη
Antiope	Antiope	Antiope	Antíope	Ἀντιόπη
Apollo	Apolo	Apollon	Apolo	Ἀπόλλων
Arachne	Arakne	Arachné	Aracné	Ἀράχνη
Ares	Ares	Arès	Ares	Ἄρης
Argus	Argus	Argos / Argus	Argos	Ἄργος
Ariadna	Ariadna	Ariane	Ariadna	Ἀριάδνη
Aristaeus	Aristeo	Aristée	Aristeo	Ἀρισταῖος
Artemis	Artemisa	Artemis	Artemisa	Ἄρτεμις
Ascanius, Iulus	Askanio, Julo	Ascagne, Jule	Ascanio, Julo	
Asclepius	Asklepio	Asclépios	Asclepio	Ἀσκληπιός
Astyanax	Astianax	Astyanax	Astianacte / Astianax	Ἀστύναοξ
Astraea	Astrea	Astrée	Astrea	Ἀστραία
Atalante / Atalanta	Atalanta	Atalante	Atalanta	Ἀταλάντη
Athena / Athana	Atena	Athèna	Atenea	Ἀθηνᾶ / Ἀθηνάα
Atis / Atthis / Atys	Atis	Attis / Atys	Atis	Ἄτις / Ἄττυς / Ἄτυς
Atlas	Atlas	Atlas	Atlas	Ἄτλας
Atreus	Atreo	Atrée	Atreo	Ἄτρεύς
Atropos	Atropos	Atropos	Atropos	Ἄτροπος
Augias / Augeas	Augias	Augias	Augías	Αὐγείας
Aurora	Aurora	Aurore	Aurora	
		* * *		
Bacchus	Bako	Bacchus	Baco	
Baucis	Bauzis	Baucis	Baucis	Βαυκίς
Bellerophon	Beleroфон (1)	Bellérophon	Beleforonte	Βελλεροφών
Bellona	Belona	Bellone	Bellona	
Boreas	Boreas	Borée	Boreas	Βορέας / Βορράς
Briareus	Briareo	Briarée	Briareo	Βριαρεύς
		* * *		
Cadmus	Kadmo	Cadmos	Cadmo	Κάδμος
Cacus	Kako	Cacus	Caco	Κάκος
Calliope	Kaliope	Calliope	Calliope	Καλλιόπη
Calypso	Kalipso	Calypso	Calipso	Καλυψώ
Callisto	Kalisto	Callisto	Calisto	Καλλιστώ
Calchas	Kalkas	Calchas	Calcas	Κάλχας
Charon	Karon (2)	Charon	Caronte	Χάρων

(1) *Belerofonte* ere onargarria da, bigarren mailan.(2) *Karonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Latinez	Euskaraz	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Castor	Kastor	Castor	Cástor	Κάστωρ
Cephalus	Zefalo	Céphale	Céfalo	Κέφαλος
Cerberus	Zerbero	Cerbère	Cerbero / Cancerbero	Κέρβερος
Ceres	Zeres	Céres	Ceres	
Chimaera	Kimera	Chimère	Quimera	Χίμαιρα
Chiro(n)	Kiron	Chiron	Quirón	Χείρων
Circe	Zirtze	Circé	Circe	Κίρκη
Clio	Klio	Clio	Clio	Κλείω
Clytaemnestra	Klitemnestra	Clytemnestre	Clitemnestra	Κλυταμνήστρα
Cronos / Cronus	Kronos	Cronos / Kronos	Cronos	Κρόνος
Quirinus	Kirino	Quirinus	Quirino	
Cupido	Kupido	Cupidon	Cupido	
Cybele / Cybela	Zibebe	Cybèle	Cibeles	Κυβέλη
		* * *		
Daphnis	Dafne	Daphné	Dafne	Δάφνις
Danae	Danae	Danaé	Danae	Δανάη
Danaus	Danao	Danaós	Dánao	Δαναός
Dardanus	Dardano	Dardanos	Dardano	Δάρδανος
Daedalus	Dedalo	Dédale	Dédalo	Δαίδαλος
Deianira	Deianira	Déjanire	Deyanira	Δηιάνειρα
Demeter	Demeter	Démeter	Deméter	Δημήτηρ
Deucalion	Deukalion	Deucalion	Deucalión	Δευκαλίων
Diana	Diana	Diane	Diana	
Diomedes	Diomedes	Diomède	Diomedes	Διομήδης
Dione	Dione	Dioné	Dione	Διώνη
Dionysus	Dioniso	Dionysos	Dioniso	Διόνυσος
Doris	Doris	Doris	Doris	Δωρίς
		* * *		
Eacus	Eako	Eaque	Éaco	Αιακός
Edipus	Edipo	Œdipe	Edipo	Οιδίπους
Egeria	Egeria	Égerie	Egeria	
Aegyptus	Egipto	Égyptos	Egipto	Αἴγυπτος
Aegisthus	Egisto	Égisthe	Egisto	Αἰγισθος
Echo	Eko	Écho	Eco	Ἠχώ
Electra	Elektra	Électre	Electra	Ἠλέκτρα
Endymion	Endimion	Endymion	Endimion	Ἐνδυμίων
Aeneas	Eneas	Enée	Eneas	Αἰνείας
Aeolus	Eolo	Éole	Eolo	Αἰόλος
Eos	Eos	Éos	Eos	Ἠώς
Epimetheus	Epimeteo	Épiméthée	Epimeteo	Ἐπιμηθεύς
Erato	Erato	Érato	Erato	Ἐράτω
Erebus	Erebo	Érèbe	Erebo	Ἐρεβος
Erechtheus	Erekteo	Érechthée	Erecteo	Ἐρεχθεύς
Eros	Eros	Éros	Eros	Ἔρως
Aesculapius	Eskulapio	Esculape	Esculapio	
Euphrosyne	Eufrosina	Euphrosyne	Eufrosina	Εὐφροσύνη
Eumolpus	Eumolpo	Eumolpe	Eumolpo	Εὐμόλπος
Eurydice	Euridize	Eurydice	Euridice	Εὐρουδίκη
Eurystheus	Euristeo	Eurysthée	Euristeo	Εὐρουσθεύς
Europa	Europa	Europe	Europa	Εὐρώπη
Euterpe	Euterpe	Euterpe	Euterpe	Εὐτέρπη
		* * *		
Flora	Flora	Flore	Flora	
Fortuna	Fortuna	Fortune	Fortuna	
		* * *		

Latinez	Euskaraz	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Galatea	Galatea	Galatée	Galatea	Γαλατεία
Ganymedes	Ganimedes	Ganymède	Ganîmedes	Γανυμήδης
Gea / Ge	Gea / Gaia	Gaia / Gê	Gea	Γαία / Γῆ
Geryon	Gerion	Géryon	Gerión	Γηρώων
		* * *		
	Hades	Hadès	Hades	Ἅιδης
Harpocrates	Harpokrates	Harpocrate	Harpócrates	Ἄρποκράτης
Hebe	Hebe	Hébé	Hebe	Ἥβη
Hephaestus	Hefesto	Hephaïstos	Hefesto	Ἥφαιστος
Hecate	Hekate	Hécate	Hécate	Ἐκάτη
Hector	Hektor	Héctor	Héctor	Ἑκτώρ
Helena / Helene	Helena	Hélène	Helena	Ἑλένη
Helenus	Heleno	Héliénos	Heleno	Ἑλενος
Helios	Helios	Hélios	Helios	Ἥλιος
Hera	Hera	Héra	Hera	Ἥρα
Heracles	Herakles	Héraclès	Heracles	Ἡρακλῆς
Hercules	Herkules	Hercule	Hércules	Ἡρкулῆς
Hermaphroditus	Hermafroditia	Hermaphrodite	Hermafroditia	Ἑρμαφρόδιτος
Hermes	Hermes	Hermès	Hermes	Ἑρμῆς
Hermione	Hermione	Hermione	Hermiona / e	Ἑρμιόνη
	Hestia	Hestia	Hestia	Ἑστία
Hydra	Hidra	Hydre	Hidra	Ἵδρα
Hymen / Hymenaeus	Himeneo	Hyménée	Himeneo	Ἵμῆν / Ἵμῆναιος
Hypnus	Hipnos	Hypnos	Hipnos	Ἵπνος
Hippolytus	Hipolito	Hippolyte	Hipólito	Ἴππόλυτος
Hippomenes	Hipomenes	Hippomène	Hipómenes	Ἴππομένης
Horatius Cocles	Horazio Kokles	Horatius Cocles	Horacio Cocles	
		* * *		
Idomeneus	Idomeneo	Idoménee	Idomeneo	Ἴδομενεύς
Iphigenia	Ifigenia	Iphigénie	Ifigenia	Ἴφιγένεια
Icarus	Ikaro	Icare	Icaro	Ἴκαρος
Ino	Ino	Ino	Ino	Ἴνώ
Io	Io	Io	Ío	Ἴώ
Iris	Iris	Iris	Iris	Ἴρις
Ismene	Ismene	Ismène	Ismene	Ἴσμῆνη
Ixion	Ixion	Ixion	Ixión	Ἴξίων
Ianus	Jano	Janus	Jano	
Iapetus	Japeto	Japet	Japeto	Ἴαπετός
Iason	Jason	Jason	Jasón	Ἴάσων
Iocasta / Iocaste	Jokasta	Jocaste	Yocasta	Ἴοκάστη
Iulius	Julio	Jules	Julio	
Iuno	Junon	Junon	Junó	
Iuppiter	Jupiter	Jupiter	Júpiter	
		* * *		
Laocoon	Laokoon (3)	Laocoon	Laocoon	Λαοκόων
Laomedon	Laomedon (4)	Laomédon	Laomedonte	Λαομέδων
Latinus	Latino	Latinus	Latino	
Latona	Latona	Latone	Latona	
Leda	Leda	Léda	Leda	Λήδα
Lethe	Lete	Léthé	Lete / Leteo	Λήθη
Leto	Leto	Léto	Leto	Λητώ
Lucifer	Luzifer	Lucifer	Lucifer	
		* * *		

(3) *Laokoonte* ere onargarria da, bigarren mailan.(4) *Laomedonte* ere onargarria da, bigarren mailan.

Latinez	Euskaraz	Frantsesez	Gaztelaniaz	Grezoz
Mars	Marte	Mars	Marte	
Marsyas	Martias	Marsyas	Marsias	Μαρσύας
Medea	Medea	Médée	Medea	Μήδεια
Medusa	Medusa	Méduse	Medusa	Μέδουσα
Megaera	Megera	Mégère	Megera	Μέγαιρα
Melpomene	Melpomene	Melpomène	Melpomene	Μελπομένη
Memnon	Memnon	Memnon	Memnón	Μέμνων
Menelaus	Menelao	Ménélas	Menelao	Μενέλαος
Mercurius	Merkurio	Mercure	Mercurio	
Midas	Midas	Midas	Midas	Μίδας
Minerva	Minerva	Minerve	Minerva	
Minos	Minos	Minos	Minos	Μίνως
Minotaurus	Minotauro	Minotaure	Minotaro	Μινώταυρος
Mnemosyne	Mnemosina	Mnémosyne	Mnemosina	Μνημοσύνη
Morpheus	Morfeo	Morphée	Morfeo	Μορφεύς
Mucius Scaevola	Muzio Eszevola	Mucius Scaevola	Mucio Escévola	
		* * *		
Narcissus	Nartziso	Narcisse	Narciso	Νάρκισσος
Nemesis	Nemesis	Némésis	Némesis	Νέμεις
Neptunus	Neptuno	Neptune	Neptuno	
Nereus	Nereo	Nérée	Nereo	Νερεύς
Nessus	Neso	Nessos/Nessus	Neso	Νέσσος
Nestor	Nestor	Nestor	Néstor	Νέστωρ
Niobe	Niobe	Niobé	Niobe	Νιόβη
Numa Pompilius	Numa Pompilio	Numa Pompilius	Numa Pompilio	
Numitor	Numitor	Numitor	Numitor	
		* * *		
Orestes	Orestes	Oreste	Orestes	Ὀρέστης
Orpheus	Orfeo	Orphée	Orfeo	Ὀρφεύς
Orion	Orion	Orion	Orion	Ὠρίων
Oceanus	Ozeano	Océan	Océano	Ὠκεανός
		* * *		
Pan	Pan	Pan	Pan	Πάν
Pandora	Pandora	Pandore	Pandora	Πανδώρα
Paris	Paris	Pâris	Paris	Πάρις
Pasiphae	Pasifae	Pasiphaé	Pasifae	Πασιφάη
Patroclus	Patroklo	Patrocle	Patroclo	Πάτροκλος
Pegasus	Pegaso	Pégase	Pegaso	Πήγασος
Peleus	Peleo	Peléé	Peleo	Πηλεΐδης
Pelops	Pelope	Pélops	Pélope	Πέλοψ
Penelope	Penelope	Pénélope	Penélope	Πηνελόπη
Penthesilea	Pentesilea	Penthésilée	Pentesilea	Πενθεσίλεια
Persephone	Pertsefone	Perséphone	Perséfone	Περσεφόνη
Perseus	Pertseo	Persée	Perseo	Περσεΐδης
Phaethon	Faeton	Phaéton	Faetón	Φαέθων
Phoebus	Febo	Phébus / Phoebus	Febo	Φοῖβος
Phaedra	Fedra	Phèdre	Fedra	Φαίδρα
Phoenix	Fenix	Phénix	Fénix	Φοῖνιξ
Philemon(n)	Filemon	Philemon	Filemón	Φιλήμων
Philoctetes	Filoktetes	Philoctète	Filoctetes	Φιλοκτήτης
Philomela	Filomela	Philomèle	Filomela	Φιλομήλη
Pirithous	Piritoo	Pirithoos	Piritoo	Πειρίθους
Pyrrha	Pirra	Pyrrha	Pirra	Πύρρα
Pyrrhus	Pirro	Pyrrhos	Pirro	Πύρρος
Python	Piton	Python	Pitón	Πύθων

Latinez	Euskaraz	Frantesez	Gaztelaniaz	Grekoz
Plutus	Pluto	Ploutos / Plutus	Pluto	Πλούτος
Pluto(n)	Pluton	Pluton	Plutón	Πλούτων
Poly(hy)mnia	Polimnia	Polymnie	Polimnia	Πολυμνία
Polynices	Polinizes	Polynice	Polinices	Πολυνεικής
Pollux	Pollux	Pollux	Pólux	Πολυδεύκης
Pomona	Pomona	Pomone	Pomona	
	Poseidon	Poséidon	Poseidón	Ποσειδών
Priamus	Priamo	Priam	Príamo	Πρίαμος
Priapus	Priapo	Priape	Príapo	Πρίαπος
Procrustes	Prokrustes	Procuste / Procruste	Procusto	Προκρούστης
Prometheus	Prometeo	Prométhée	Prometeo	Προμηθεύς
Proserpina	Proserpina	Proserpine	Proserpina	
Proteus	Proteo	Protée	Proteo	Πρωτεύς
Psyche	Psike	Psyché	Psique	Ψυχή
		* * *		
Rhadamanthus	Radamanto	Rhadamanthe	Radamantis/Radamanto	Ραδάμανθος
Rhea	Rea	Rhía	Rea	Ρέα
Rea Silvia	Rea Silvia	Rhea Silvia	Rea Silvia	
Remus	Remo	Remus	Remo	
Romulus	Romulo	Romulus	Rómulo	
		* * *		
Saturnus	Saturno	Saturne	Saturno	
Selene	Selene	Sélènè	Selene	Σελήνη
Semele / Semela	Semele	Sémèlè	Sémete	Σεμέλη
Silenus	Sileno	Silène	Sileno	Σειληνός
Silvanus	Silvano	Silvain	Silvano	
Sisyphus	Sisifo	Sisyphè	Sísifo	Σίσυφος
		* * *		
Thalia	Talia	Thalie	Talía	Θάλεια
Tantalus	Tantalo	Tantale	Tántalo	Τάνταλος
Tarpeia	Tarpeia	Tarpeia	Tarpeya	
Tatius	Tazio	Tatius	Tacio	
Themis	Temis	Thémis	Temis	Θέμις
Terpsichore	Terpsikore	Terpsichore	Terpsícore	Τερψιχόρη
Theseus	Teseo	Thésée	Teseo	Θησεύς
Tethys	Tetis	Téthys	Tetis	Τήθυς
Thyestes	Tiestes	Thyeste	Tiestes	Θυέστης
Tyndar(e)us	Tindaro	Tyndare	Tíndaro	Τυνδάρεως
Tiresias	Tiresias	Tirésias	Tiresias	Τειρεσίας
Triton	Triton	Triton	Tritón	Τρίτων
Trophonius	Trofonio	Trophonios	Trofonio	Τροφώνιος
		* * *		
Vrania / Vranie	Urania	Uranic	Urania	Ουρανίη
Vranus	Urano	Uranie	Urano	Ουρανός
Venus	Venus	Vénus	Venus	
Vesta	Vesta	Vesta	Vesta	
Vulcanus	Vulkano	Vulcain	Vulcano	
		* * *		
Zephyrus	Zefiro	Zéphyr	Céfiro	
Zeus	Zeus	Zeus	Zeus	Ζεύς

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1998ko otsailaren 27an onartua)

HIZTEGI BATUA*kontsumitu - lan***kontsumitu**, kontsumi, kontsumitzen**kontsumitzaille****kontsumo****kontu**

kontu egin

kontu eman

kontuak atera

kontuak egin

kontuan hartu

kontuan eduki

kontuan egon

kontuan jarri

kontuan ipini

nire (zure...) kontu

kontu hartu

kontuz

kontuz ibili

kontuzko

kontu(-)kontari

kontu korrante**kontu(-)emalle****kontu(-)hartzaille****kontu(-)hartze****kontulari****kontularitza****konturarazi**, konturaraz, konturarazten**konturatu**, kontura, konturatzen, *da* ad.**kontxo** interj. *Lgart.***kontzeju** *Heg.***kontzentratu**, kontzentra, kontzentratzen, *da/du* ad.**kontzentrazio****kontzeptu****kontzepzio****kontzertu****kontzesio****kontzesionario****kontzientzia**

kontzientzia(-)eragozpen

kontzilio**koñak****kooperatiba****koordinatu****koordinakunde****koordinarazi**, koordinaraz, koordinarazten**koordinatu**, koordina, koordinatzen, *da/du* ad.

koordinatzaile

koordinazio

kopa

kopau *Bizk.* 'mokadua, ahamena'

kopeta

kopeta(-)hezur

kopetako iz. 1 'idiei-eta kopetan jartzen zaien babesgarria'; 2 'kopetan emandako/hartutako kolpea'

kopetalde

kopetatsu

kopetilun

kopetilundu, kopetilun(du), kopetiluntzen, *da/du* ad.

kopia

kopiagintza

kopiatu, kopia(tu), kopiatzen, *du* ad.

kopiatzaile

kopla

koplari

koplatu, kopl(a)tu), koplatzen: *etxeoandrea kopla dezagun nagusiaren hurrena*

kopuru

kopurutsu

koraina* e. **kodaina**

koral iz.: *Corallimorpha (ord.) + madreporaria (ord.) + octocoralaria (=alcyonaria) (subk.)*

korapilatsu

korapilatu, korapila, korapilatzen, *da/du* ad.

korapilo

koraza

korazatu

korbata* e. **gorbata**

korbeta

korda 1 'soka': *korda bat hiru korapiloz estekaturik dagoena*; 2 'sorta lotua': *baratzuri-korda handi bana hartuz*

korde

kordegabetu, kordegabe(tu), kordegabetzen, *da/du* ad.

kordel 'soka mehe, listaria baino lodiagoa, neurtzeko baliatua, landareak zuzen-zuzen emateko, etab.'

kordeldegi

kordeleria 'kordel-multzoa'

korderatu, kordera(tu), korderatzen, *da/du* ad.

kordoka

kordokarazi, kordokaraz, kordokarazten

kordokatu, kordoka(tu), kordokatzen

korkoi* e. **korrokoi**

korkox 1 iz. 'konkorra'; 2 izond. 'konkorduna'

kornadu 'kobrezko diru zaharra'

koroa

koroadun

koroatu, koroa(tu), koroatzen, *da/du* ad.

koroatze

korola

koronario izond.

koronel

korotz* e. **gorotz**

korporazio

korputz* e. **gorputz**

korrale *lpar.*

korrejidore

korrelazio

korridore

korrika *Gip.*

korrikalari *Gip.*

korritu 1, korri, korritzen, *du ad.*

korritu 2 iz.: *dirua korrituan jarri, %15eko korrituarekin*

korrok

korrok egin

korroka = korrokada, korroskada

korrokada = korroskada

korrokoi = lazun: *Mugilidae*

korronka* e. **korroka**

korronte

korroskada = korrokada

korta

kortesia

kortina* e. **errezel** (eta bigarren mailan, **gortina**)

kortsario

kortse = gerruntze

kortxo *Heg.* 'artelazkia'

koru 1 'elizakoa'; 2 'abesbatza'

kosekante

kosinu

kosk

kosk egin

koska

koskabilo *Lgart.* 'barrabila'

koskadun

koskari *Ipar.*

koskatsu

koskoil *Ipar.* 'barrabila'

koskol* e. **oskol**

koskor

mutil koskor

neska koskor

koskordun

koskortsu

koskortu, koskor(tu), koskortzen: 1 *da/du ad.* 'koskorrez bete'; 2 *da ad.* 'hazi'

kosmetika

kosmo* e. **kosmos**

kosmogonia

kosmopolita

kosmopolitismo

kosmos

kosta

kostalde

kostaprezio

kostarik adlag.

kostata adlag.

kosta(tu), kosta, kostatzen, *zaio ad.*

kosta ahala kosta

kostu

kostuma *Ipar. Zah.* 'ohitura'

kostumatu, kostuma(tu), kostumatzen, *Ipar. Zah.* 'ohitu'

kota

kotangente

kotizatu, kotiza, kotizatzen, *du ad.*

kotizazio

kotoi

kotoi(-)landare: *Gossypium* sp. (*G. Herbaceum*, *G. Barbadosense*, *G. Arboreum*)

kotsu* e. **kutsu**

kotxe 1* e. **auto(mobil)**, **beribil**; 2 **zalgor**, **bagoi**, etab.en kide; 3 *Heg.* (haurrak eramatekoa)

kozkor *Adkor.*

koxu *Bizk.* 'herrena'

kozkor *Adkor.*

kozkordun* e. **koskordun**

kozkortsu* e. **koskortsu**

kozkortu* e. **koskortu**

kraba: *Serranus cabrilla*

krabarroka: *Scorpaena scrofa*

krabelin: *Dianthus* sp.

kraka

krakada

krako *Ipar.* 'kakoa'

kraska

kraskarazi, **kraskaraz**, **kraskarazten**

kraskatu, **kraska(tu)**, **kraskatzen**, *da/du* ad.

kreatu, **krea**, **kreatzen**, *du* ad. *Erl.*

kreatura *Erl.*

kreatzaile *Erl.*

kreaizio *Erl.*

kreditu

kredo

kremailera

kresal

kretona

krima* e. **krimen**

krimen 'lege(-)hauste larria'

kriminal

krisantemo = **urre-lili:** *Chrysanthemum* sp.

kriseilu

krisi

krisialdi

krisket* e. **kisketa**

kriskitin

kriskitin-suge: *Subfam. Crotalinae*

krisma

kristal 1 mineralogian; 2 kalitate handikoa: *Bohemiako kristala*

kristaldu, **kristal(du)**, **kristaltzen**, *da/du* ad.

kristandade *Bizk.*

kristau

kristaugai

kristautasun

kristautu, **kristau(tu)**, **kristautzen**, *da/du* ad.

kristoren *Lgart.:* *kristoren haserrea*

kristorenak (esan, egin, entzun...)

kriterio* e. **irizpide**

kritika

kritikari

kritikatu, **kritika(tu)**, **kritikatzen**, *du* ad.

kritiko izond.

krobitxet *Ipar. Zah.* 'hil(-)mihisea'

kroketa

krokodilo: *Crocodylidae* fam.

kromatu, kroma, kromatzen; *du ad.*
kromo
kromosoma
kromoztatu, kromozta, kromoztatzen
kronika
kronikari
kroniko
kronologia
kronometro
kros
kroska *Ipar. h. koska*
krosleri
 krozka* e. **kroska**
krudel
 krustaz* e. **oskoldun, krustazeo**
krustazeo
kruxpeta *Ipar. 'opil-mota'*
 kua* e. **kuma**
 kualitate* e. **nolakotasun**
kualitatibo
kuartel = kaserna
kubiko
kubismo
kubista
kubo 1 *Geom.*; 2: *zortzi metro kubo*
kudeaketa
kudeatu, kudea(tu), kudeatzen
kudeatzailer
kui iz. 'akuria': *Cavia procellus*
kuaia: *Cucurbita pepo*
kuiatxiki: *Cucurbita pepo*
kuiatxo 'kuaia-mota'
kuku: *Cuculus sp. + Clamator sp.*
     kuku egin
     kuku jo
     kuku-bala
     kuku-belar
     kuku-lore
     kuku-praka
     kuku-sagar
     kukuak jo
     kukuak makur jo
     kukuak oker jo
kukuarazi, kukuaraz, kukuarazten, *Ipar. du ad.*
kukuka
kukula *Ipar. 'zerbaiten goialdea'*
kukuma: *Amanita ovoidea*
kukurruku
kukurrukuka
kukuso = arkakuso
     kukuso-belar: *Platago psillium*
kukutu, kuku(tu), kikutzen, *Ipar. da/du ad.*; 1 'estali'; 2 'ezkutatu, gorde'
 kulatz* e. **puntu**
kuleto: *Amanita caesarea*
kuliska: *Limosa*
kulpa
kulpadun

kulpagabekulto* e. **kultu****kultu** 1 iz. *Erl.*kultu 2* e. **ikasi, landu****kultura****kultural****kulubiz****kulunka****kulunkari****kulunkatu**, kulunka(tu), kulunkatzen, *da/du* ad.kuluska* e. **kuluxka****kuluxka****kuma** *Bizk.* batez ere h. **sehaska****kume** 'animalien umea'**kumino**: *Cuminum cyminum*kunplitu* e. **konplitu****kuota****kupel** h. **upel**kupira* e. **gupida****kupitu**, kupi, kupitzen, *Gip.* h. **gupidatu****kupoi****kupula****kuraia** *Ipar.* 'adorea'**kuraios** *Ipar.* 'adoretsua'**kurba** *Geom.***kurbadura****kurbatu**, kurba(tu), kurbatzen**kurios** *Ipar.* 'polita, ikusgarria'**kurioso** *Herr.* izond. / adlag.**kurioetasun** *Ipar.***kurka** *Zah.* 'hurrupa'**kurkubita****kurlinta**: *Numenius sp.***kurlo** 1 *Ipar.* h. **kurrilo****kurlo** 2 *Ipar.* 'nanao'**kurloi** *Bizk.* 'txolarrea'**kurrika** pl. batez ere**kurrilo**: *Grus sp.***kurrinka****kurrinkari****kurritu**, kurri, kurritzen, *Ipar.* h. **korritu****kurrixka** 'oihua, txilioa'**kurruka** '(usoaren) urruma'**kurtso** h. 1 **ikasturte, ikastaro**; 2 **ibilbide****kurumino**: *Vespa crabro***kusi** *Ipar.* h. **lehengusu, lehengusina****kusku****kuskula**: *Cuscuta epithimum*kutizia* e. **gutizia****kutsadura****kutsaezin****kutsagarri**: *baterietako merkurioa kutsagarria da***kutsakor**: *gaitz kutsakorra***kutsapen****kutsarazi**, kutsaraz, kutsarazten, *du* ad.**kutsatu**, kutsa, kutsatzen, *da/du* ad.**kutsatzaile**: *baterietako merkurioa kutsatzailea da*

kutsu
kutsudun
kutsugabe
kutturlio: *Galerida sp.*
kutun 1 iz.
kutun 2 izond.
kutunki
kutuntasun
kutxa
     aurrezki-kutxa
 kutxare* e. **koilara**
kutzazain
kuxian *Ipar.* adlag. 'berehala'
kuxidade *Gip. Lgart.* 'txukuntasuna'
kuxkuxean
kuzkur
kuzkurту, kuzkur(tu), kuzkurtzen, *da/du* ad.

* * *

L

laba: *sumendiaren laba*
labain izond.
 labaina* e. **labana**
labainarazi, labainaraz, labainarazten, *du* ad.
labainarri 'labainarazten duen harria'
labaindu, labain(du), labaintzen, *da* ad.
labaingarri: *bide labaingarriak*
labainka adlag.
labainkada
labainkatu, labainka(tu), labainkatzen, *da* ad. 'labaindu'
labainkeria
labainketa
labainkor
labainkortasun
labaintasun
labaki 'luberria'
labakitu, labaki(tu), labakitzen, *du* ad.
labana
     bizar-labana
labankada 'labana-ukaldia'
labar
labe
     labe garai
 labe handi* e. **labe garai**
labealdi
labekada 'labealdia'
laberatu, labera(tu), laberatzten, *du* ad.
labetegí *Ipar.* 'labea'
labezomorro: *Blattaria*
labyrintho
laborantza
laborari
laborategi
laboratu, labora, laboratzen
labore
laborri

labur**labur-zurrean****laburbildu**, laburbil, laburbiltzen, *du* ad.**laburdura****laburgarri****laburketa****laburki****laburkiro****laburpen****laburrazazi**, laburraz, laburrazazten, *du* ad.**laburtasun****laburtu**, labur(tu), laburtzen, *da/du* ad.**laburtxo****laburtzapen****laga**, laga, lagatzen, *du* ad. 'utzi'**lagin****laginketa****lagun****lagun izan****lagun eraman****lagun hartu****lagun hurko****lagun egin**: *etxeraino lagun egin diot adiskideari***lagunarte****lagundi**: *Jesusen Lagundia* esapidean erabilia**lagundu**, lagun(du), laguntzen: *du* ad. *Ipar. / dio* ad. Heg; 1 'lagun egin'; 2 'laguntza eman'**lagungarri****lagungo** 'lagun izatea, laguntasuna, laguntza'**lagunkin** *Ipar.* 'jendekina'**laguntasun****laguntxo****laguntza****laguntzaile****lahar**: *Rubus sp.***lahardi****laja****lajaketa****lajari****lajatu**, laia(tu), laiatzen, *du* ad.**laido** *Ipar.* edo *Jas.***laidogarri****laidoka****laidotu**, laido(tu), laidotzen, *du* ad.**laidoztatu**, laidozta, laidoztatzen**laiko****laikotasun****lain** *Bizk.-Gip.* 'adina': *banai z hori egiteko lain***laineza****laineza hartu****laineza eman****laino** 1 'behe-lainoa'; 2 *Gip.* batez ere, h. **hodei****lainope****lainotsu****lainotu**, laino(tu), lainotzen, *da/du* ad.**laiotz = ospel****laira** *Ipar.* 'aihena'**laka** 1 'errotariaren saria'

laka 2 'berniz-mota'

lakain* e. **akain**

lakar *Bizk.* batez ere 'zakarra'

lakari 'garau-neurria'

lakatu, laka(tu), lakatzen, *du* ad.

lakatx 1 *Bizk.* batez ere izond. 'latza'

lakatx 2 *Bizk.* batez ere iz. 'gaztainaren eskola'

laket izond.: *gizon laketa da*

laket izan 1 *da* ad.: *adiskidegoa berdintasunean baizik ez da laket; 2 zaio ad.: hona zer zaidan niri gehienik laket euskaran; 3 du ad.: arriskuan laket duena, han galduko da*

laket-ontzi

laket-portu

laketaldi

laketarazi, laketaraz, laketarazten

laketgarri

laketu, laket(u), laketzen, *da/zaio* ad.

lakio

lako 1 *Bizk.* h. **bezalako**

lako 2 'dolarearen ontzia'

laku h. **aintzira**

lama *Ipar.* 'garra'

su-lama

lamada

lamia

lamikatu* e. **miazkatu**, **milikatu**

lan

lan egin

lan eragin

HIZTEGI BATUA

*lanabes - lekua***lanabes****lanaldi****lanarte****lanbide**lanbo* e. **lanbro****lanbro****lanbrotsu****lanbrotu**, lanbro(tu), lanbroitzen, *da/du* ad.**landa 1** iz. 1 'lantzeko on den lur-eremua, alorra'; 2 'hiriguneari kontrajartzen zaion eremua, batez ere hitz elkartuetan'**landa 2** pospos.**-tik landa****-z landa(ra)**landara* e. **landare****landarazi**, landaraz, landarazten**landare****landaredi = flora****landaretza****landatu**, landa(tu), landatzen, *du* ad.**landatzaile****landazain****lander** *Jas.* 'behotsua'**landerretxe** *Jas.***landetxe****landu**, lant/landu, lantzen, *du* ad.**landugabe****lanegun****langa****langabe** iz. eta izond.**langabezia** 'lanik eza'**langai****langar****langatu**, langa(tu), langatzen, *du* ad.**langela****langile****langilego 1** *Ipar.* 'langiletasuna'; 2* e. **langileria**, **langileak****langileria****langiletasun****langintza****lanjer** *Ipar. G. er.* 'arriskua'.**lanjeros** *Ipar. G. er.* 'arriskutsua'**lankide****lankidego = lankidetza****lankidetasun****lankidetza = lankidego**

lanlekulano* e. 1 **laino**; 2 **laño****lañotasun****lanpa** *Ipar. h. lanpara***lanpara****lanperna** 1 'oskolduna': *Fam. Lepadidae*; 2 'perretxikoa': *Amanita sp.***lanpetu** izond.**lanpeturik****lanpostu****lansari****lantegi** 1 'lan egiteko tokia, batez ere fabrika baino txikiagoa': *eskultorearen lantegia*; 2 'egitekoa, lana, beharlekua': *lantegi ederra hartu dik bere gain!***lantoki****lantsu****lantu****lantza****lantzaile** gehienetan hitz elkartuko bigarren osagai bezala: *lur (-) lantzaile***lantzean** *Bizk.***lantzean-lantzean****lantzean behin****lantzoi**: *Ammodytes tobianus*, etab.**lanuzte****laño** 1 'apala'; 2 'laua': *itsasoa laño dago***lañotasun****lapa**: *Fam. Patellidae***lapa-belar**: *Arctium lappa***lapastu**, **lapats/lapastu**, **lapasten**, *G. er.* '(esnea) mindu'**lapati**: *Fam. Gobiessocidae***lapatin** 'lapa-belarraren fruitua'**lapats****lapatx** *Bizk.* 'lapa-belarra'**lapiko****lapikoko****lapikotxo****lapikotzar****lapitz** 1 *Ipar.* 'arbela'; 2 = **arkatz****lapranean** *Bizk.* 'zeharka': *lapranean inausi***laprast****laprast egin****laprastada****laprasteko****lapur**lapurketa* e. **lapurreta****lapurreria****lapurreta****lapurtar****lapurtera****lapurtu**, **lapur(tu)**, **lapurtzen**, *du ad.***lapurtxori** 'mika'**lar** *Bizk.:* *ez dio geroari lar begiratu behar; lar ondo ere; lar zorrotz erantzun zion; beldur lar har ez de-
zaten***laranja**laranjaondo* e. **laranjondo****laranjondo**: *Citrus sinensis***laratro** *Bizk.* 'daratulua'**laratz****larba**

lardaska

lardaskatu, lardaska(tu), lardaskatzen, *du* ad.

lardaskeria

lardastu, lardats/lardastu, lardasten, *du* ad.

lardats

larderia *Ipar.*

larderiatsu *Ipar.*

larderiatu, larderia(tu), larderiatzen, *Ipar. da/du* ad.

larehun* e. **laurehun**

largabista *Ipar.* 'betaurrekoa'

largatu, larga, largatzen. *Zah. h. laga*

largo *Ipar.* 'zabala, lasaia': *sorbaldaz arras largoa*

largoki *Ipar.*

largotasun *Ipar.*

laringe

larritz: *Larix decidua*

larmintz

larogei* e. **laurogei**

larrabere

larrain

larrapast* e. **laprast**

larrasuge 'suge gorria'

larratu, larra, larratzen, *da/du* ad.

larretxori h. **hegatxabal**

larrazken *Ipar.* 'udazkena'

larre

larregi batez ere *Bizk.*

larregikeria

larreratu, larrera(tu), larreratzen, *da/du* ad.

larri 1 izond.: 1 'handia': *letxa larria*; 2 'estuasuakoa': *gure hizkuntzaren egoera larria*

larri 2 iz. 'larritasuna': *bere hutsa aitortu beharrak ematen zion larria eta lotsa*

larri-ikara

larriagotu, larriago(tu), larriagotzen, *da/du* ad.

larrialdi

larriarazi, larriaraz, larriarazten, *du* ad.

larrigarri

larriki

larrimin

larritasun

larritu, larri(tu), larritzen, *da/du* ad.

larritxo

larru

larrua apaindu

larrua jo 1 'larrua landu'; 2 *Lgart.* 'seksu harremanak izan'

larrua ondu

larrutik pagatu

larruarazi, larruaraz, larruarazten, *du* ad.

larruazal

larrudura *Ipar.*

larrugin

larrugorri: *larrugorrien buruzagia*; *gizon larrugorriak*; *larrugorri zegoen eguzkitan*

larrugorrian

larrugorritasun

larrugorritu, larrugorri(tu), larrugorritzen, *da/du* ad.

larruki

larrutu, larru(tu), larrutzen, *da/du* ad.

larrutzaile

lartxo *Bizk.* 'gehiegixto'

laru *Bizk.* batez ere 'kolore horia'

larunbat

larutu, laru(tu), larutzen, *da/du* ad.

lasai

lasaialdi

lasaiarazi, lasaiaraz, lasaiarazten, *du* ad.

lasaibide

lasaigarri

lasaikeria

lasaiki

lasaitasun

lasaitu, lasai(tu), lasaitzen, *da/du* ad.

lasaitxo

lasatu* e. **lasaitu**

laskitu, laski, laskitzen, *da/du* ad., *Bizk.* 'hondatu'

lastaira

lastamarraga

lastargi

lastategi

laster 1 izond. eta iz.: *laster batean*; *lan lasterra*; 2 adlag.: *laster etorriko da*

laster egin

lasterrean

lasterbide

lasterka: *lasterka batean*

lasterka egin

lasterkarazi, lasterkaraz, lasterkarazten, *du* ad.

lasterkari

lasterkatu, lasterka(tu), lasterkatzen, *Ipar.* 1 *da* ad. 'lasterka egin'; 2 *Zub.* *du* ad. 'jazarri': *etsaiak hilik eta lasterkatu*

lasterketa

lasterraldi

lastertasun

lastertxo

lastima

lastimagarri

lasto

lastodun

lastokara

lastotu, lasto(tu), lastotzen, *da* ad.

lastoztatu, lastozta, lastoztazten, *du* ad.

lata 1 'teilapeco ohol mehea'

lata 2 *Heg.* 'kontserba(-)ontzi mota bat'

laterri h. **estatu**

latex

latifundio

latin

latorri

lats batez ere *Ipar.* 'ur laster txikia'

latsari

latsarri

latsatu, latsa, latsatzen, *du* ad. 'arropa urez garbitu'

latz

latzarazi, latzaraz, latzarazten, *du* ad.

lau 1: *arratsaldeko laurak dira*; *uztailaren lauan*

lau hankan 'eskuak eta zangoak lurlean ezarriz'

lau oinean 'eskuak eta zangoak lurlean ezarriz'

lauretan hoge *Ipar.* 'laurogei'

lau 2 iz. eta izond.

lauburu

laudagarri

laudamen

laudarazi, laudaraz, laudarazten, *dio* ad.

laudatu, lauda, laudatzen, *du* ad.

laudatzaile

laudorio

laugarren

lauhazka 1 adlag. 'urratsik bizienean (ibili, zaldiak eta)'

lauhazka 2 iz.: *espainiar behorren lauhazka pisua*

lauhazkatu, lauhazka(tu), lauhazkatzen, *da* ad.

lauhortz

lauki

lauko

laukoitz

laukoiztu, laukoitz/laukoiztu, laukoizten, *da/du* ad.

laukote

laukun

laun* e. **lau 2**

launa

launaka

launakatu, launaka(tu), launakatzen, *da/du* ad.

launazka *Ipar.* h. **launaka**

laundu* e. **lautu**

lauoineko

lauoinka 1 adlag. 'urratsik bizienean (ibili, zaldiak eta)'

lauoinka 2 iz.: *zaldien lauoinka ezin geldituz*

laurden

laurdendu, laurden(du), laurdentzen, *da/du* ad.

laurdenkatu, laurdenka, laurdenkatzen, *du* ad. *Ipar.* 1 'laurdendu'; 2 'gillotinatuz'

laurehun: *laurehun eta bost; laurehun eta hoge*

laurehungarren

laurleko *G. er.* h. **pezeta**

laurogei: *laurogeita bar; laurogeita hamar*

laurogeina

laurogeigarren

lausengari

lausengatu, lausenga, lausengatzen, *du* ad.

lausengu

lauso

lausogarri

lausotasun

lausotu, lauso(tu), lausotzen, *da/du* ad.

lautada *Geogr.* h. **ordoki**

lautasun

lautu, lau(tu), lautzen, *da/du* ad.

lauza

lauzatu, lauza(tu), lauzatzen, *du* ad.

lauzka *Ipar.*

lauzkatu, lauzka(tu), lauzkatzen, *Ipar.* lagundu, indartu

lauzpabost

laxatu, laxa. laxatzen, *da/du* ad., *Ipar.* 1 'askatu'; 2 'lasaitu'; 3 'zabartu'

laxo

laxokeria
laxoki
laxotasun
lazeria *Ipar.* 'miseria'
lazgarri: *oroitzapen ile-lazgarria*
lazki
laztabin
laztan iz. / izond.
     laztan eman
     laztan egin
     laztan izan 'maite izan'
laztandu, laztan(du), laztantzen, *du* ad.
laztangarri
laztanka
laztanki
laztankiro
laztansasun
laztantxo
laztasun
laztu, latz/laztu, lazten, *da/du* ad.
laztura
lazun = korrokoï
 lebatz* e. legatz
lebitar *Erl.*
legamia
legamiadun
legamiagabe(ko)
legamiatu, legamia(tu), legamiatzen, *da* ad. '(orea) altxatu'
legar
legarreztatu, legarrezta, legarreztatzen, *du* ad.
legartsu
legartza
legatz: *Merluccius merluccius*
lege
     lege nagusi
legealdi
legebiltzar
legebiltzarkide
legedi = legeria
legegabe
legegai
legegile
legegin *Bizk.* 'legegilea'
legegintza
legegintzaldi
legegizon 'gizon legelaria'
legelari
legen
legonar 'legen beltza, Hansen-en baziloak eragindako legen-mota'
legendardun
legendun
legeria = legedi
legetxe *Biz.* 'bezalaxe'
legez 1 'legearen arabera'; 2 *Bizk.* 'bezala'
legezko
legezkotasun
legeztapen

legezatu, legezta, legeztatzen, *du ad.*

legoa 'bide(-)neurri zaharra'

lehen 1 adlag. 'lehenago'; 2 ord. 'lehenengo'; 3 iz. 'lehenaldi iragana'

lehen baino lehen 'lehenbailehen'

lehen buruan

lehenago

lehenagoko

lehenaldi

lehenbailehen

lehenbizi

lehenbiziko

lehenbizikoz h. lehenbizi, lehenik

lehendabizi

lehendabiziko

lehendakari

lehendakariorde

lehendakariordetza

lehendakaritza

lehendanik *Jas.* h. lehendik

lehendik

leheneko *Ipar.* h. lehenago

lehenen

lehenengo

lehenengo eta behin

lehenengoz

lehengai

lehenago

lehenoratu, lehengora(tu), lehenorutzen, *da/du ad.*

lehengusina *Bizk.*

lehengusu

lehenik

lehenik eta behin

lehtasun

lehentxeago

leher egin 1 'lehortu, eztanda egin'; 2 'guztiz nekatu'

leher gaizto egin

leher eragin

leherrenak egin

ahalak eta leherrak egin

lehergai

lehergailu

lehergarri

leherkari

leherketa

leherra *Ipar.:* *arrainez bazen leherra han; aste guztian euriz leherra egin zuen*

leherrarazi, leherraraz, leherrarazten, *du/dio ad.*

lehortu, leher(tu), lehortzen, *da/du ad.:* 1 'eztanda egin'; 2 'nekatu'; 3 batez ere *Ipar.* 'zanpatu'

lehortzaile

lehia 1 'ahalegin bizia'; 2 'norgehiagoka': *elkarren lehia ibili*

lehiaka

lehiaketa

lehiakide

lehiarazi, lehiaraz, lehiarazten, *du ad.*

lehiatsu

lehiatu, lehia(tu), lehiatzen, *da ad.*

lehiatuki

lehoi: *Panthera (leo) leo: lehoi arra; lehoi emea; lehoi(-)zuloa*

lehoinabar = **pantera**: *Panthera (panthera) pardus*

lehoitegi

lehoitzar

lehor izond. eta iz.: *itsasoz eta lehorrez*

lehorpe

lehorreratu, lehorrera(tu), lehorreratzen, *da/du* ad.

lehortar

lehortasun

lehorte

lehortu, lehor(tu), lehortzen, *da/du* ad.

lei

leia egin

leial

leialki

leialtasun

leiar 1 *Opt.* 'gutxienez alde bat konkaboa edo konbexoa duen beirakia'; 2 h. **kristal**; **beira**

leihatila

leiho

leihor* e. **lehor**

leinargi iz. eta izond.

leinargitasun

leinu

leinuru *Zub.* batez ere 'izpia, distira'

leitu 1 *Herr.* 'irakurri'

leitu 2 'hormatu, izoztu', *da/du* ad.

leizar* e. **lizar**

leize

su(-)leize

leize-zulo

leizetsu

leka izond. eta iz.

lekadun 1 izond.: *arbola lekadunak*; 2 iz. '*Leguminosae* familiako landarea'

lekaide

lekaime

lekaio 1: *erregeren lekaio lehena*

lekaio 2 'oihua, irrintzia'

lekari

lekaro *G. er.* 'basamortua'

lekat *Ipar. Zah.* 'salbu, izan ezik': *leku guztietako herriez, lekat juduez*

lekatu 1, lekat, lekatzen: 'kanpo utzi, salbuetsi' *Ipar. Zah. du* ad.

lekatu 2, leka(tu), lekatzen: 'lekan sartu; lekak aletu; lekaz bete'

lekoa* e. **legoa**

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1998ko apirilaren 24an onartua)

ADIZKI PERIFRASTIKOETAKO ADIZKI NAGUSIAREN FORMA

Aditz laguntzaile batuari buruzko erabakia Euskaltzaindiak 1973an eman zuen (ik. *Eusker*a 1973). Aditz izenkiez, nahiz eta egungo euskara idatzian dagoeneko adostasun handi samarra lortua den, erabateko batasuna oraindik ez da gauzatu. On dirudi, hortaz, adizki perifrastikoen lehen osagaiaz zerbait finkatzea, beti ere batasun bidean.

Euskal gramatiketan aditz izenkia lau motatakoa dela esan ohi da: aditz oina (aspektu markarik gabea), partizipioa (aspektu marka burutuaz hornitua), etorkizuneko (-KO / -EN atzikia duena) eta aditz izena (-T(Z)EN atzikiaduna). Hauekz gainera, badira beste forma perifrastiko batzuk ere (-T(Z)EKO atzikiarekin osatzen direnak, adibidez), baina hauek, forma eratorriak direnez, ez dute aditz paradigmatan leku berezirik izaten, alde batetik, eta oinarritzko forma zein den jakinez gero, ez dute arazo berezirik sortzen forma finkatzeko orduan. Oinarritzko lau forma direla onar daiteke, hortaz. Euskaltzaindiak laukote horretako lehenbiziko kideaz, aditz oinaz, alegia, erabakia hartua du (ik. 28. ARAUA) jadanik. Beste hirurez izango da, hortaz, oraingo erabakia.

1. Aditz oina (IKUS, ETOR, EKAR, EMAN, JAIKI, LAGUN, MINTZA, ...).

Honen morfologi ezaugarria aspektu markarik eza litzateke. Aditz oinaren forma zein den esana du Euskaltzaindiak: ikus Euskaltzaindiaren 28. ARAUA.

2. Partizipioa (IKUSI, ETORRI, EKARRI, EMAN, JAIKI, LAGUNDU, MINTZATU, ...).

a. Euskal aditz zaharrek partizipioa bokalez amaitua izan dezakete: IKUSI, MIRETSI, BETE, JASO, BOTA, ...

b. Kontsonantez ere amai daitezke: JAKIN, EMAN, ESAN, EGON, HIL, ...

c. Baina -TU atzikiatz osatzen dira partizipio gehienak: AZTERTU, LABURTU, PUSKATU, LAGUNDU, ... Aditz berriek ere, eratorriek nahiz maileguz osatuek, bide hau hartzen dute: BIKOIZTU, LUMATU, FABRIKATU, DEKORATU, etab. Hain zuzen, hau da euskarak aditz berriak sortzeko eskura duen bide emankorra.

d. -TU atziki honen ordez, -DU erabiliko dugu -N edo -L-z amaitzen den "oina" gertatzen bada ezkerretara: GIZONDU, LAZTANDU, AHULDU, ZABALDU, ZIPRIZTINDU, etab.

e. Dena den, badira zenbait aditz, partizipiorako forma zaharra eta forma berria, biak, onartzen dituztenak. Horrela jokatzen duten aditzak zein diren jakiteko hiztegiara jo behar da. Dena den, hona hemen horietako zenbait: AHANTZI / AHAZTU; JARRAÍKI / JARRAITU; SINETSI / SINESTU; IRATZARRI / IRATZARTU, ... Adlatiboaren gainean eraikitako aditzek ere, badirudi bi formak onartzen dituztela: OHERA/OHERATU; ETXERA/ETXERATU; etab., nahiz eta erregulartasunerako joera nabaria den (*goratu nintzen*, *etxeratu nintzen*, *bururatu zitzaidan*, etab.).

Kontuan izan, hala ere, honako bikote hauetan ageri diren formak ez direla baliokideak: AGERI ≠ AGERTU; ARI ≠ ARITU; EZAGUN ≠ EZAGUTU; ... Hauetan argi dago -TU-dun adizkia partizipioa dela, aspektu burutukoa, beraz. Baina -TU gabeak ez du balio hori, aspektu puntukaria duten formetan erabiltzen baitira (*ari da*, *ageri zen*, etab. *bizi da*, *nahi du*, etab.-etan bezala, hain zuzen).

Multzo honetan sartu beharko genituzke, halaber, PASA eta KOSTA bezalakoak. Hauek -TU atzirik gabe ere forma burutuak osatzeko baliatzen ditugu: *pasa da, kosta zait*, etab.

Alderantziko kasua HELDU-rena izango litzateke, Ekialdeko erabileran, zubereraz izan ezik: *heldu da* ez da 'etorri da', 'dator' baizik.

3. *Etorrizuneko* (IKUSIKO, JAIKIKO, MINTZATUKO, EMANGO, ERRANEN, JINEN, ...).

Etorrizuneko adizki perifrastikoetako lehenbiziko osagaia partizipioari -EN edo -KO atzizkia gehituz eratzten da. Hortaz, euskaldunon usadioa ez da bat eta bakarra:

a. Mendebaldean -KO atzizkia da ezagutzen den bakarra: ETORRIKO, LAGUNDUKO, ESKATUKO,...

-N-ren ondoren gertatzen denean, -GO izango da atzizkia: ESANGO, IRTENGO, JANGO, EMANGO, etab.

-L-ren ondoren gertatzen denean, -KO eta -GO biak ageri dira: HILKO / HILGO.

b. Ekialdeko euskaretan, kontsonante ondok -EN atzizkia erabiltzen da; bokalaren ondok, aldiz, -KO (nahiz batzuetan -(r)EN ere agertu, batez ere Zuberoako tradizio zaharrean). Hortaz: EMANEN, ERRANEN, JANEN batetik; eta, IKUSIKO, BIZIKO, GALDUKO bestetik (baina horien ondoan IKUSIREN, BIZIREN edo GALDUREN ere bai, nahiz askoz maiztasun urriagorekin).

Gauzak horrela, bidezko dirudi -KO formari ematea lehenatasuna, berau baita usadiorik hedatuena.

Kontsonantez amaitzen diren partizipioen kasuan aski finkatua dago ekialdean -EN-en erabilera ere. Horrenbestez, euskara batuaren izenean zilegi litzateke kontsonantez amaitzen diren partizipioen kasuan forma honetaz baliatzea ere. Baina kontu egin behie bikoiztasun honetatik sor litezkeen nahastei. Izan ere, -EN forma Iparraldekoa bada, ongi dator Iparraldeko zatetan ematen diren aditzekin (JINEN, UKANEN, etab.), baina Iparraldean ohikoak ez diren aditzekin, partizipioa kontsonantez amaiturik ere, ez dirudi oso egoki -EN forma erabiltzea. IRTENGO, adibidez, IRTENEN baino egokiago litzateke.

Hitz gutxitan esateko, tradizio jakina duten aditzetan tradizio hori kontuan hartu beharko da: Iparraldeko aditzat hartzen direnekin -EN ongi dator, baina aditz batek (IRTEN-ek, adibidez) Iparraldean tradizioz ez badu, orduan nekez itsatsiko diogu -EN atzizkia partizipioari.

4. *Aditz izena* (JASOTZEN, ETORTZEN, JAIKITZEN, JATEN, ...).

Aditz oinari -(T)ZEN erantsiz lortzen da aditz izena. Hau da euskal literaturan ageri den jokabidea, nahiz eta zenbait euskalkitan bestelako formak ere badiren: POZKETAN (= poztan); ZABALKETAN (= zabaltzen); OLGETAN, ... adibidez. Partizipioaren gainean eraikiak ere badira: POZTUTEN; LAGUNDUTEN, etab.

Dudarik gabe, forma nagusiak -TZEN eta -TEN dira, baina bata ala bestea erabili behar den ez da beti argi izaten: ETORTZEN / ETORTEN; IBILTZEN / IBILTEN; etab. Nolanahi ere, batasunari begira, usadio nagusia kontuan hartuz, hau litzateke gomendatzeko:

a. Forma ugariena eta arautzat hartu beharrekoa aditz oinari -TZEN eranstea da: LAGUNTZEN, JASOTZEN, HILTZEN, DEKLARATZEN, BOTATZEN, BETETZEN, ZAPALTZEN, ...

b. Baina partizipioa -N-z amaitzen bada, orduan, -TEN izango da hobetsi beharrekoa. Beraz: ETETEN, IRTETEN, IZATEN, EGOTEN, JATEN, ESATEN, ERRATEN, ...

Kasu honetan Axularrengandik hasita Ekialdeko egungo euskaldunengaino hedatua dagoen -i- tarkeztea (*egaiten, izaiten, erraiten*, etab.) ez da, batasun bidean, gomendagarria.

c. Bestalde, aditz oina kontsonante txistukariz amaitua bada, orduan ere -TEN izango dugu aditz izenaren forma: IKASTEN, UZTEN, GUTXIESTEN, AHAZTZEN, HASTEN, HAZTEN, HEZTEN, HESTEN, etab. Aditz arazleek ere, horrenbestez, -ARAZTEN egingo dute aditz izena.

Beraz, hau da Euskaltzaindiaren erabakia aditz perifrastikoetako lehen osagaiaren formaz:

1. *Aditz oinaren* formaz, ikus 28. ARAUA.

2. *Partizipioa:*

2.1. *Bokalez eta kontsonantez amaitzen direnak.*

Euskal aditz zaharrek partizipioa bokalez amaitua izan dezakete: IKUSI, MIRETSI, BETE, JASO, BOTA, ..., nahiz kontsonantez: JAKIN, EMAN, ESAN, EGON, HIL, ...

2.2. *-TU / -DU*

-TU / -DU atzizkiak osatzen dira, ordea, partizipio gehienak. -DU forma aditz oina -L / -N-z amaitzen bada gertatzen da: AZTERTU, LABURTU, PUSKATU, LAGUNDU, BIKOIZTU, LUMATU, FABRIKATU, DEKORATU, ... baina GIZONDU, LAZTANDU, AHULDU, ZABALDU, ISILDU, KIKILDU, etab.

Zenbait aditzek, partizipiorako, forma zaharra eta forma berria, biok, onartzen dituzte: AHANTZI / AHAZTU; JARRAIKI / JARRAITU; SINETSI / SINESTU; IRATZARRI / IRATZARTU, ...

3. *Etorkizunekoa:*

3.1. *-KO eta -GO*

Partizipioari -KO atzizkia gehituz eratzen da, orohar: LAGUNDUKO, IKASIKO, EKARRIKO, ZAPUZTUKO, BETEKO... Partizipioa -N-z amaitzen bada, atzizki horrek -GO forma hartuko du: JANGO, IZANGO, ESANGO, IRTENGO, etab. -L-z amaitzen bada, -KO nahiz -GO, biok dira zilegi.

3.2. *-EN*

Zilegi da, halaber, partizipioa -N / -L-z amaitzen duten aditzekin -EN atzizkiak baliatzea etorkizuneko formak osatzeko: JINEN, UKANEN, HILEN, etab. Nolanahi ere, tradizio jakina eta mugatua duten aditzetan tradizio hori kontuan hartu beharko da: Iparraldeko aditzat hartzen ahal direnekin -EN ongi dator, baina Hegoaldeko tradiziokotzat soil-soilik hartzen ditugunekin ez hainbeste. Beraz, IRTEN aditzaren kasuan, adibidez, hobe beti ere IRTENGO IRTENEN baino. Eta, alderantziz, JINEN eta UKANEN, JINGO eta UKANGO baino.

4. *Aditz izena:*

Aditz oinari -T(Z)EN erantsiz lortzen da aditz izena: JASOTZEN, ETORTZEN, JAUKITZEN, JATEN, ...

4.1. *-TZEN*

-TZEN erabiliko da orohar: LAGUNTZEN, JASOTZEN, HILTZEN, DEKLARATZEN, BOTATZEN, BETETZEN, ZAPALTZEN, ...

4.2. *-TEN*

-TEN erabiliko da partizipioa -N-z amaitzen duten aditzekin: ETETEN, IRTETEN, IZATEN, EGOTEN, JATEN, ESATEN, ERRATEN, ...

Ekialdeko euskalkietan ohikoa den -i- tartekatua (*egoiten, izaiten, erraiten*, etab.) ez da, batasunerako gomendagarria.

-TEN erabiliko da, halaber, aditz oina kontsonante txistukariz amaitua bada: IKASTEN, UZTEN, GUTXIESTEN, AHANZTEN, HASTEN, HAZTEN, HEZTEN, HESTEN, HAUSTEN, LAZTEN, etab. Aditz arazleek ere, horrenbestez, -ARAZTEN egingo dute aditz izena.

(Euskaltzaindiak, Baionan, 1998ko maiatzaren 29an onartua)

Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma

HIZTEGI BATUA

lekora - lozorro

lekora

-tik lekora *Ipar*: '-tik kanpora; -ren ondoan, handik berehala'

-z lekora *Ipar*: '-z kanpora': *zeren ez da nihor onik Jainkoaz lekora*

leku

leku eman

leku(-)izen

lekuan 'beharrean', aditzaren era burutuaren ondoan: *lehengo neke gogorrek arindu lekuan, eman zizkien neke berriak*

lekuan-lekuan adlag.

lekuan lekuko izlag.: *lekuan lekuko fruituak ezagutu nahi zituen*

lekutan: *lekutan dago lan horren bukaera!*

lekutara

leku onean (egon, etab.): *orain ordaindu behar dizudala? Bai, leku onean!*

-ren lekuan '-ren ordezt': *arrainaren lekuan suge bat emango dio*

lekualdaketa

lekualdatu, lekualda, lekualdatzen, *da/du* ad.

lekualdatze

lekuko

lekukotasun

lekukotu, lekuko(tu), lekukotzen, *da* ad.

lekune

lekuratu, lekura(tu), lekuratzen, *da/du* ad.

lekutu, leku(tu), lekutzen, *da/du* ad. 'urrundu, baztertu, desagertu': *Jesus handik lekutu eta bere herrira itzuli zen; bazterrera lekutu zuen*

lekutze

lelo 1 iz. 'errepika; askotan errepikatzen dena'

lelo 2 izond. batez ere *Bizk*. 'ergela'

lelokeria

lelotu, lelo(tu), lelotzen, *da/du* ad.

lema, itsasontziarena

lemamia* e. legamia

lemari

lemazain

lengoaita *Zah. h. mintzaira, hizkuntza*

lengoradu* e. mihi-arrain

leninismo

leninista

lente *Heg. h. leiar*

lenteja* e. dilista

lentilla 1 'begjetakoa'; 2 e. dilista, ilar xabal

lento: *Pagellus acarne*

leopardo* e. lehoinabar, pantera

lepahori: *Martes martes*

lepautzai

lepazuri: *Martes foina*

lepo**lepo egin** 'lepoa moztu'**lepoa egin** (ipini, jokatu, etab.) 'apustu egin'**leporaino**

-(r)en lepora

-(r)en lepotik

lepoalde**lepegain****lepo(-)hezur****lepo-luze****lepo-motz****lepo-oker****lepo-zintzur** *Ipar.* 'lepoa'**lepoko****lepondo****leporatu**, lepora(tu), leporatzen, 1 *dio* ad.: *hilketa berari leporatu ziotelako*; 2 *du* ad.: *berrehun kiloko harria leporatu baietz!***lepozaki** 'lepondoa'**lepra** h. **legendar****lepradun** h. **legendar****ler**: *Pinus* sp.**ler beltz****ler gorri****lera 1** = **narra** 'gurpilik gabeko orga'**lera 2** 'grina' batez ere *Bizk.***leratsu** 'grinatsua'**lerdamin** h. **aloe****lerde** = **adur****lerden****lerdendu**, lerden(du), lerdentzen, *da/du* ad.**lerdengarri****lerdenki****lerdentasun****lerdoi** = **pinudi****lerradura** = **lerrakuntza****lerragarri****lerrakor****lerrakuntza** = **lerradura****lerraldi****lerrarazi**, lerraraz, lerrarazten, *du* ad.**lerratu**, lerra, lerratzen, *da* ad.**lerro****lerro-lerro** adlag.**lerroan****lerroka****lerrokada****lerrokatu**, lerroka(tu), lerrokatzen, *da/du* ad.**lertsun**: *Grus grus***lertxun**: *Populus tremula***lertxundi****lertzoz** *Ipar.* 'lohitasuna'**lertzotu**, lertzo(tu), lertzotzen, *Ipar.* *da/du* ad.**lesbianismo**lesuin* e. **pezoi****letagin****letania****letaria** h. **letania**

letoi

letra

letra larri = maiuskula

letra xehe = minuskula

letra nagusi* e. letra larri (eta maiuskula)

letra xipi* e. letra xehe (eta minuskula)

letradu *Heg.* 'legelaria'

letradun

letragabe

letratu 'ikasia, letraduna'

letrazale

letreiatu, letreia, letreiatzen, *du* ad.letxe *Bizk.* h. legetxe, bezalaxe

letxuga h. uraza

leukozito

leun

leunarazi, leunaraz, leunarazten, *du* ad.leundu, leun(du), leuntzen, *da/du* ad.

leungarri

leunkeria

leunketa

leunki

leunkiro

leuntasun

leuntzaille

leuzemia

lexikal

lexiko

lexikografia = hiztegitza

lez *Bizk.* h. legez

leze* e. leize

lezka: *Typha* sp.

lezoi h. pezoi

libera 1 'Frantziako dirua'; 2 *Ipar.* h. libra

libera esterlina

liberal 1 *Zah.* izond. 'eskuzabala'liberal 2 iz. eta izond.: *karlistak eta liberalak*

liberalismo

liberalkeria

liberalki

liberaltasun

liberdi 'libra(-)erdia'

libertate batez ere *Ipar.* 'askatasuna'libertimendu *Ipar.*libertitu, liberti, libertitzen, *Ipar.* h. dibertitu, jostatu

libido

libra 'pisu-neurria': *libra-erdi*librantza *Ipar.*librarazi, libraraz, librarazten, *du* ad.libratu, libra(tu), libratzen, 1 *du* ad.'atera, askatu'; 2 *Lgart.* 'kaka egin'

libratzaille

libre

libreki

libro *Ipar.* h. libre, aske

liburu

liburu(-)denda

liburudenda* e. **liburu(-)denda**

liburugile

liburugintza

liburuki

liburukote

liburutegi

liburuxka

liburuzain

liburuzale

liga 1 1 'elkarte-mota'; 2 'kirol(-)lehiaketa'

liga 2 'ardoak-eta eratzen duten hondar lodia'

liga-txapelketa

lignito

libazi* e. **linazi**

liho: *Linum sp.*

lika = biska

likatsu = biskatsu

likatu, lika(tu), likatzen, *da/du* ad. = **biskatu**

liken: *Lichenes*

likido = isurkari

likidu* e. **likido**

likin *Bizk.* 'itsaskorra, likatsua'

likiskeria

likistasun

likistu, likits/likistu, likisten, *da/du* ad.

likits 'zikina, lizuna'

lili *Ipar. edo Jas.* 'lorea'

lilipa 'nartzisoa'

lilitegi

lilitu, lili(tu), lilitzen, *da* ad.

liliztatu, lilizta, liliztatzen, *du* ad.

lilura

lilurabide

liluragarri

lilurakeria

lilurakor

liluraldi

liluramendu

liluratu, lilura(tu), liluratzen, *da/du* ad. 1 'argi gehiegiak ikusmena nahasi': *argiaren distirak begiak liluratu dizkielako*; 2 *hegaztia liluratzen duen sugea*

liluratzaille

lima 1 'altzairuzko lanabesa'

lima 2: *Citrus limetta*

limikatu* e. **milikatu**

limoi

limoiondo: *Citrus limon*

limondo: *Citrus limetta*

limosna

limosna egin

limosna eman

limosnagile

limosnari

limuri

limurkeria

limurkor

limurrarazi, limurraraz, limurrarazten, *du* ad.

limurtu, limur, limurtzen, 1 *da/du* ad. 'irristatu, labaindu'; 2 *du* ad. 'lerratu, zerbaite egitera bultzatu': ez dakit nork limurtu duen haiei dirua uztera

limurtzaile

linabera

linai *Gip.* edo *Naf.* 'gorua'

linazi

linbo

linburi* e. **limuri**

linburtu* e. **limurtu**

linea

lineal

linfa

lingirda* e. **lirdinga**

linguista = hizkuntzalari

linguistika = hizkuntzalaritza

linguistikoko: atlas linguistikoa = hizkuntz atlasa

lino h. **lio**

linotipia

linterna 1 *Ark.*; 2 *Heg.* h. esku(-)argi

lintzura 'zingira'

linu* e. **lino**

lipar 1 'unea': hari begira gelditu naiz lipar batez; 2 *Ipar.* 'apurra, zati txikia': ogi liparrik ez dut etxean

lipizta 'kalapita'

lipotimia

lipu* e. **lupu**

lira 1 'musika-tresna'

lira 2 'diru-banakoa'

lirain

liraindu, lirain(du), liraintzen, *da/du* ad.

liraintasun

liranja* e. **laranja**

lirdinga

lirdingatsu

lirika

liriko

lirin *Jas.* 'umoa, heldua': gordinak jaten dituenak jan ditzake lirinak

lirindu, lirin(du), lirintzen, *Jas.* 'gehiegi umotu'

lirio *Heg.*

lisaburdina

lisaketa

lisatu, lisa, lisatzen, *du* ad.

lisatzaile

liseriketa* e. **digestio**

lisiba* e. **lixiba**

liskar

liskarbide

liskarraldi

liskarti

liskartsu

liskartu, liskar(tu), liskartzen, *da* ad.

liskatsu* e. **likatsu**

lista = zerrenda

listafin *Ipar.* 'liztorra'

listari 'hari sendoa'

listu

listuka

listukari

litera* e. ohatze
literario
literato
literatura
literaturazale
litio
litografia
 litra* e. litro
litro
lits
liturgia
liturgiko: *musika liturgiko = liturgia(-)musika*
litxar
litxarrerria
litxarrero *Heg.*
lixiba
lixibatu, *lixiba(tu)*, *lixibatzen*, *du ad.*
lizar: *Fraxinus sp.*
lizardi
lizentzi izan *Gip., Herr.* h. **zilegi izan**
lizentzia
lizentziadun
lizentziatu *Heg.* h. **lizentziadun**
lizeo
lizpaper
liztor: *Vespoidea (superfam.)*, etab.
liztortzar h. **kurumino:** *Vespa crabro*
lizun
lizunarazi, *lizunaraz*, *lizunarazten*, *du ad.*
lizundu, *lizun(du)*, *lizuntzen*, *da/du ad.*
lizunkeria
lizunki
lizunkiro
lizunkoi
lizuntasun
lo
     lo egin
     lo eragin
     lo-lo, haur-hizkerakoa
     loak hartu, *du ad.:* *bitarte hartan loak hartu zuen Jesus*
     lotan
lo-belar: *Papaver somniferum*
loaldi
loba *Bizk.*
lodi
lodiarazi, *lodiaraz*, *lodiarazten*, *du ad.*
lodiera
lodikote
loditasun
loditu, *lodi(tu)*, *loditzen*, *da/du ad.*
lodixko
loeri ! 'logalea, logura'; 2 'gaitza'
logale
logaletu, *logale(tu)*, *logaletzen*, *da/du ad.*
logaritmo
logela
logika

logikari
logiko iz. eta izond.
logura
lohi iz. eta izond.
lohidura
lohigabe
lohihartzeko iz. ‘lan(-)jantzia’
lohikeria
lohitasun
lohitsu
lohitu, lohi(tu), lohitzen, *da/du* ad.
lohitatu, lohitza, lohitatzen, *Ipar.* ‘lohitu’ *da/du* ad.
loina: *Chondrostoma* sp.
loka 1 izond. eta adlag.: *oilo loka*; *oiloa loka jarri da*
loka 2 adlag. ‘koloka’: *loka-loka jarri zitzaizkion hortzak*
lokabe
lokabetasun
lokabetu, lokabe(tu), lokabetzen, *da/du* ad.
lokailu
lokal
lokarrarazi, lokarraraz, lokarrarazten, *du* ad.
lokarri
lokartu, lokar, lokartzen, *da* ad.: *berehala lokartu zen haurra*
lokatu, loka(tu), lokatzen, *da/du* ad.
lokatz iz. ‘lohia, basa’
lokatza ‘lokaztia, lokatza dagoen tokia’
lokazti
loki ‘buruaren alboko alde’
loki(-)hezur
lokia *Ipar.* ‘heldulekua’
lokotx ‘morkotsa, lakatza’
lovide *Ipar.* ‘heldulekua’
lor
zor eta lor
loradenda
lorail h. maiatz
loraketa
loraldi
lorarazi, loraraz, lorarazten, *du* ad.
lorategi
loratu, lora, loratzen, *da/du* ad.
loratze
lorezain
lorezaintza
lorbide
lore
lore(-)hauts = polen
lore(-)ontzi
lore(-)orratz = pistilo
 lore-zil* e. **lorezil**
loredun
lore(-)ontzi
loretoki
loretsu
lorezil = estamine
loreztatu, lorezta, loreztatzen, *da/du* ad.
loria 1 ‘aintza’; 2 *Ipar.* ‘poza’

loriagarri *Ipar.*

loriatu, loria(tu), loriatzen, *Ipar. da/du* ad. 'poztu'

lorifikatu, lorifika, lorifikatzen, *Ipar. G.er.*

lorios *Ipar.*

loro: *Psittacula sp.*

lorpen

lorraldi

lorratz

lorrin *Bizk.* 1 izlag.: *eguraldi lorrina*; 2 iz.: *satorrak soroan lorrinak egin ditu*

lorrindu, lorrin(du), lorrintzen, *Bizk.:* *basatzen lorrindu; etxea eta ondasunak lorrintzen*

lortu, lor, lortzen, *du* ad.

losintxa

losintxari

losintxatu, losintxa(tu), losintxatzen, *du* ad.

lotaratu, lotara(tu), lotaratzen, *da/du* ad.

lotarazi, lotaraz, lotarazten, 'lotzera behartu', *du* ad.

lotazil h. abendu

lotinant *Ipar.*

loteria

loti

loto: *Nelumbo nucifera* edo *Nymphaea lotus*

lotsa 1 'ahalkea'; 2 *Ipar.* 'beldurra'

lotsa gaizto

lotsa izan

lotsabako *Bizk.*

lotsabide

lotsagabe

lotsagabeko

lotsagabekeria

lotsagabeki

lotsagabetasun

lotsagabetu, lotsagabe(tu), lotsagabetzen, *da/du* ad.

lotsagaldu izond.

lotsagalduko

lotsagarri

lotsagarrikeria

lotsagarritzko

lotsaizun *Jas.*

lotsakor

lotsaldi

lotsarazi, lotsaraz, lotsarazten, *du* ad.

lotsari *Bizk.* batez ere, 1 'lotsa'; 2 *Pl.* 'giza ernalkinen ageriko zatia': *ikusi zuen bere aitaren lotsariak agerian zeudela*

lotsati

lotsatu, lotsa(tu), lotsatzen, *da/du* ad.

lotseria *Ipar.* 'beldurra'

lotsor

lotu, lot, lotzen, 1 *du* ad.; 2 *zaio* ad. 'atxiki, itsatsi'; 3 *zaio* ad. 'heldu, oratu; ekin': *zeri lot ez dakizula; bizitza berri bati lotu*

lotune

lotura

lotutasun

lotzaile

lozorro

(Euskaltzaindiak, Baionan, 1998ko maiatzaren 29an, onartua)

BATZAR AGIRIAK

Donostian, 1998ko urtarrilaren 30ean

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
F. Krutwig,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
I. Sarasola,
J. M. Satrustegi
A. Urrutia eta L. Villasante euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde kudeatzailea

Donostian, Foru Aldundiaren Jauregian
1998ko urtarrilaren 30ean, goizeko hamarrak eta laurdenetan, eman zaio hasiera Euskaltzaindiaren hileroko batzarrari. Bilduen izenak ezkerreko zutabearen jasoak dira. Ezin etorria adierazi du P. Salaburu jaunak.

Aurreko agiria onartzea

Abenduko bilerako agiriri ez dio inork oharrik egin eta bere horretan onartu da.

Euskaltzainburuaren hasierako hitzak

Lehenbizi, J. Casenave eta J. A. Mujika euskaltzain urgazleek irakurri berri dituzten doktore tesiak aipatu ditu eta Euskaltzaindiaren poza azaldu.

Bestalde, dolumina agertu du Thomas Uthurry, J. M. Azpiroz eta Jesus Oleaga euskaltzain urgazleen eta Karlos Santamaria, euskaltzain ohorezkoaren heriotzarengatik. Hauen hilberri txostenak apirileko bileran irakurriko dira.

2. Eskuartekoak

Hizkuntza arauak aztertzen hasi aurretik eskuartekoak mahaigaineratu dira.

2.1. 1997ko bileretara etorritakoen zerrenda aurkeztu da lehenbizi.

2.2. *Senideek* euskal presoen “Euskaraz bizitzeko eta erabiltzeko eskubidearen aldeko manifestua” sinatzeko eskaria egin diote Euskaltzaindiari. Berez, bi testu dira: bata Euskaltzaindiari zuzendua eta bestea euskaltzain bakoitzari. Bigarren testu honetaz euskaltzain bakoitzak jakingo du zer egin. Lehenbizikoa, zuzendaritzak beste testu berri bat egitea proposatzen du erakundearen izenean. Hau dela eta, J. San Martinek testu horretan Euskaltzaindiari dagokion Errege Dekretua aipatu behar dela dio. Charritonek, berriz, dio Euskaltzaindiak ere baduela bere politika. Testu hori Jagon batzordetik pasatu beharko litzatekeela, zeren Iparraldean ere arazoak bai baitira eta Euskaltzaindiak ez du ezer esaten. Euskaltzainburuak hartu du hitza: pasa bedi Jagonetik eta pentsa be-

zate zer esan behar zaien Madrilekoei eta zer Pariskoei. Jagon saila otsailaren 6an bilzen omen denez, egin dezatela.

X. Kintanak eskatu du, egiten dena egiten dela, kopia bat bidal dakiela *Senideei*.

Lehenbizi, hurrengo bileran onartzeko proposamena egin da, baina gero, J. L. Lizundiaren eskariz, Jagonetik pasatu ondoren, testua, behar diren egokitzapenekin, bialtzea onartu da, hurrengo bilerari itxaron gabe.

3. "Euskalerritar unibertsala" delakorako proposamenak egitea eskatu zaio Euskaltzaindiari ere. Eztabaida labor bat izan da "unibertsal" zer datekeen eta abarrez. Nola nahi ere, inoren izenik ez bada ateratzen, ez da egingo proposamenik.

4. Bestalde, Haritschelhar jaunak esan du Euskaltzaindiak euskaltzain ohorezkoen zerrenda osatzeaz pentsatzen hasi behar lukeela. Hausnarketa egin behar litzateke eta proposamenak idatziz helarazi Euskaltzaindira izendapen berriak egin ahal izateko bere garaian.

1. Hizkuntza arauak

1.1.1. Exonomastikako "Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak" onartzea

Zerrenda onartzeko astirik ez du izan batzordeak. Beraz, hurrengo bilerarako utzi da.

1.2.1. Hiztegi Batuko *josi-koala* zerrenda onartzea

Idatziz egindako oharrak aztertzen hasi aurretik, eskari bat egin die Ibon Sarasolak euskaltzainei. Hitz berriak proposatu baino lehen ongi pisatzeko aldeko eta kontrako arrazoiak. Batetik, sarritan denbora galtzea dakar eta, bestetik, desoreka sortzen du zerrendan bertan.

Eztabaidan lehenbiziko txanda *klaustro* hitzarena izan da. Hitz honek izan litzakeen adierak eta erabilera eremuak astindu dira eztabaidan. Azkenean hitz hori zerrendatik kentzea onartu da.

Ondoren A. Urrutiaren oharrak aztertu dira.

Jubilazio-ri dagokion oharra onartu da. Horrenbestez, *jubilazio** e. *erretiro* sarrera gehituko zaio zerrendari.

Judizio/juizio eta abarrez ere luze joan da eztabaida. Azkenean botoetara jo da. Honako hau izan da emaitza: batzordearen proposamenaren alde, 9 boto; kontra, 10; eta abstentzio bat. Horrenbestez, beste proposamen bat egin da: *judizio* jas. 'epaiketa', alde batetik eta *juizio* Heg. 'epaiketa'. Proposamen berri hau euskaltzain guztiek onartu dute.

Jurisdikzio eta *jurisprudentzia* hitzak sartzea onartu da. Hala ere, batzordeko ordezkariak aditzera eman dute nahiago litzatekeela horrelako hitzak hiztegi batzordetik pasatu ondoren hirugarren itzulian sartuko balira.

Justifikatu-ri buruzko oharra ohargileak berak erretiratu egin du. *Juzgatu* sarrerari buruz egiten den oharra ere ez da onartu.

Kabiar hitza sartzea onartu da, bai eta *klausula* ere, baina hurrengo itzulirako utzi dira *kalumnia*, *kanbio*, *kapitalizatu*, *kapitalizazio* eta *klonazio*. Hirugarren itzulirako utzi dira *kausadun*, *kausatzaille*, *kautela* eta *kauzio*.

Kargu-ren azpisarrera gisa *kargua utzi* sartzea onartu da. Onartu da, halaber, *kau-dimen* hitza zerrendan sartzea.

Karrera hitzean *ikasketak* hobestea ez du bidezko ikusten ohargileak. Ez da oharra onartu. Hala ere, adibide bat erantsiko zaio: 'zuzenbie karrera, h. zuzenbide ikasketak'.

Kartera hitzari zerrendan ezarri zaion gaitzespen seinalea kentzeko eskaria ez da onartu.

Kereilatatu eta *kereilatzaile* hitzei sarrera ematea ez da onartu, ez eta ere *klabe* hitzari.

Ondoren, zerrendan eztabaidagaitzat markaturiko hitzak hartu dira kontuan. *-(r)en kariaz* eta *-(r)en karietarat* esapideei buruz eztabaida txiki bat izan da eta, azkenean honako hau onartu da: *kariaz* "jas." gisa markatua emango da eta *karietarat* barik *karietara*.

Karroza eta *karrosa* hitz pareari buruz ere eztabaida izan da. Azkenean *karroza* bakarrik uztea erabaki da. *Karrosa* hitza, berriz, folklore alorrekoa, bigarren itzulirako utzi da.

Kastore ala *kastor* behar ote duen eztabaidatu da ondoren. Botoetara jo da eta honako hau izan da emaitza: *kastore* formaren alde, zazpi boto; *kastor*-en alde, zortzi; eta bost zuri. Errepikatu da bozketa eta emaitza berdina gertatu da: 8 *kastor*-en alde, 7 *kastore*-ren alde eta 5, zuri. Horrenbestez, hitza zerrendatik ateratzea erabaki da eta bigarren itzulirako uztea.

Katxalote/kaxalote hautuak ere hizpide eman die euskaltzainei. Batzordeak aurkeztutako zerrendari buruz bi bozketa egin dira. Batetik, /tʃ/ ala /x/ behar duen bozkatu da. /Tʃ/ grafiaren alde, 4 boto izan dira eta /x/ soilaren alde, 12. Beraz, *kaxalote* forma onartu da. Bestalde, zerrendan *zeroi* hitza hobesten bada ere, hobeste hau eztabaidan jarri da. Botoek honako ondorioa eman dute: "h." delako oharra kentzearen aldeko agertu dira zazpi boto eta mantentzearen alde, hiru. Ondorioz, bi hitzak baliokidetzat ematea erabaki da.

Keheila hitzari "Zub. *kereta*" oharra erantsiko zaio.

Kilker ere eztabaidarako utzia zuen batzordeak. X. Kintanak *kilker* forma nahiago du. Bateko eta besteko arrazoiak entzun ondoren, botoek ebatzi dute kontua: batzordearen proposamenaren alde (hots, *kilker* formaren alde), 9 boto; *kilker* formaren alde, 4; abstenitu direnak, 5. Beraz, *kilker* forma agertuko da zerrendan.

Kirurgialari hitzaren inguruan ere eztabaida luzea izan da. Azkenean, zerrendatik ezabatzea onartu da eta bigarren itzulirako uztea.

Kirofano hitzari buruz, Sarasolak arratsaldeko saiorako datu batzuk ekarriko dituela agindu du eta geroko utzi da hitz honen inguruko eztabaida.

1.2.2. Hiztegi *Batuko koartel-kontsultatu* zerrenda onartzea

Lehenbizi, Kintana jaunaren oharrak aztertzeari ekin diote euskaltzainek.

Koartel / kuartel bikotearen aurrean, X. Kintana lehenbizikoaren alde ageri da oharretan. Literaturako datuek, ordea, /*ua*/-ren nagusitasuna erakusten dutela erantzun zaio. Beraz, ez da onartu Kintanaren oharra. Zerrenda, hortaz, bere horretan utzi da, hitz honi dagokionez.

Kolko sarreran *kolkoa bete diru* adibidea eranstea onartu du batzordeak. Ondorioz, euskaltzainek ere ontzat eman dute.

Koltxoidenda sarreran bi zuzenketa onartu dira: batetik, “e.”-ren ordeaz, “h.” oharra jarriko da, eta bestetik, *koltxoi(-)denda* gisa emango da sarrera.

Komiki, komiko hitzak onartu dira.

Kondaira-ri buruzko oharra ez da onartu, batzordearen proposamena dagoen-dagoenean uztea erabaki da.

Kondor hitzari buruzko oharra, Kintanak berak erretiratu egin du.

Konfitura = marmelada emango da, baina ez da *erreximenta* sartuko, *E* letran *marmelada moduko janari* gisa definitu baitzen hitz hori.

Konpaktu hitza sartzea onartu da. *Konpaktu = trinko* erantsiko da.

Konposaketa h. konposizio proposatu eta onartu da.

Konpromezu* e. konpromiso sarrerari buruz eztabaida luze xamarra izan da, hitzaren adierari buruz batez ere. Azkenean, batzordeak bere proposamenari cutsi dio eta hala onartu da. Bestalde, *konpromiso* hitzak Heg. marka eramango du.

Kontrako-ren sarreran *kontrako zulo* ere sartzea eskatzen du ohargileak. Luze eztabaidatu ondoren, azpisarrera hori gehienez ere bigarren itzulirako utz litekeela uste izan dute euskaltzainek. Horretan geratu da, beraz.

(Hemen batzarra eten egin da, ordu biak inguru zirenean, bazkaltzeko. Arratsaldeko saioa lauetan hasi da).

Hiztegi kontuekin jarraitu aurretik, euskaltzainei Leioako Biltzarrean Ahoskera lantaldeak aurkeztutako txostenaren kopia bana eman zaie, osoko bileran erabakiak hartzeko orduan lan hori kontuan izateko.

Ondoren, hitz zerrendari egindako oharren azterketarekin segitu du batzarrak. *Sagaratu kontsakratu* baino hobetzat ematea ez du onartzen Kintanak. Batzordeak bereari eusten dio. Eztabaida luzeari irtenbidea emateko, bozketa egin da. Batzordearen proposamenaren alde, 7 boto; kontra, 2; eta zuri, 8. Beraz, batzordearen proposamena onartu da: *kontsakratu h. sagaratu. Kontsakrazio* hitzean ere gauza bera.

Kontsulatu hitza soberan dela uste du Kintanak *kontsuletxe* ageri denez gero. Batzordeak, hala ere, zerrenda bere horretan uztea proposatzen du.

Kontsulta hitzaren kasuan onartzen da oharra eta, horrenbestez, hitz hori inolako oharrik gabe emango da. *Kontsulta egin* azpisarrera gehituko zaio, nolnani ere.

Goizeko bileran *kirofano*-ri buruzko informazioa ekarriko duela agindu du Sarasola jaunak. Horren arabera, *operazio sala*, *ebakuntza areto*, *operazio gela* eta *ebakuntza gela* aukerak proposatzen dira. Eztabaidatu ondoren, *operazio gela* eta *ebakuntza gela* hobetsi dira. Horrenbestez, *kirofano** e. *operazio gela*, *ebakuntza gela* gisa utziko da dagokion sarrera.

Henrike Knörr-en oharra hartu dira ondoren aztergai.

Koba hitzari “Bizk.” oharra gehitzea eskatzen du ohargileak. Gehitxo dirudi Bizkaira mugatzea. Hori baino eremu zabalagoa du. Horrenbestez, “Heg.” oharra gehitzea onartu da. Gauza bera *kobazulo* hitzari ere.

Kofesatu / konfesatu hitz parearen ordeaz *aitortu* hitza hobestearen kontrako oharra aztertu da ondoren. Batzordeak bereari eusten dio. Eztabaida apur bat izan da eta, azkenean bozkatu egin da. Batzordearen proposamenaren aldeko botoa 12 euskaltzainek eman dute; kontra, 4-k eta bat abstenitu egin da. Horrenbestez, dagoen-dagoenean utzi da sarrera hau.

Hemen eten da oharren azterketa, bilkura irekiari leku egiteko. Dena den, *kontsumitu-lan* zerrenda banatu zaie euskaltzainei oharra egin ditzaten. Beti bezala, oharrok otsailaren 20a baino lehen egon behar dute batzordearen eskuetan.

Horrenbestez, arratsaldeko bostetan, amaitu da euskaltzain osoen urtarrileko bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

AGERIKO BATZARRA

Donostian, 1998ko urtarrilaren 30ean

Donostian, Gipuzkoako Foru Aldundiaren jauregian, 1998ko urtarrilaren 30ean, arratsaldeko bostak eta hamarrean eman zaio hasiera Euskaltzaindiaren bilera irekiari. Honako jaun-andre hauek hartu dute parte: J. Haritschelhar, euskaltzainburuak, H. Knörr, buruordeak, P. Goenaga, idazkariak, J. A. Arana, diruzainak, M. Azkarate, P. Charritton, J. L. Davant, X. Kintana, F. Krutwig, J. M. Lekuona, B. Oihartzabal, Tx. Peillen, J. San Martin, I. Sarasola, J. M. Satrustegi, A. Urrutia eta L. Villasante euskaltzain osoek eta J. A. Aduriz, M. Atxaga, X. Aranburu, P. Etxeberria, J. Garmendia, J. A. Letamendia, J. L. Lizundia, L. Oñederra eta J. R. Zubimendi euskaltzain urgazleek. M.ª Dolores Agirre zenaren familiartekoak ere aretoan izan dira.

1. Euskaltzainburuak, ohiko agurraren ondoren, L. Oñederra andreari eman dio hitza *Ahoskera lantaldearen 1995-1997 bitarteko emaitzak* azaltzeko.

Txostengileak batzordearen lanak izan dituen aroak aipatu ditu, 1994ko txostenaren ondorio gisa. Ahoskera arautzeak dituen zailtasunak eta berezitasunak aipatu ditu: mailak bereizi beharra, joera biziak aurkitu beharra, etab. Ez da hitz zerrendarik nahi, esaldika ikasi behar baita. Nolanahi ere, 94ko proposamenak ez omen dira aldatu.

Ondoren elkarrizketa piztu da. Tx. Peillen jaunak euskalki bakoitzaren fonetika gorde beharra aipatu du, dena erdararen eraginez suntsi ez dadin. Charritton jaunak bere frustrazioa azaldu du. Euskara batuaren erdiminek oraindik ere irauten omen dute. Euskarazko telebista, irratiak, etab. sortu diren arren, ez omen da euskara batu bat egiten, asko baizik. Adibidez, oraindik ere konpondu gabe dago J-ren ahoskera.

Txostengileak erantzun dio esanaz batzordeak 1994an zerbait izan bazuen ausardia izan zuela eta orduko arau proposamenek lehengoan dirautela. Hala ere, Charrittonek dio aspaldi duela Euskara Batuko batzordeak ahoskeraz zerbait egiteko eskatu duela.

Miren Azkarate andreak hartu du hitza ondoren, martxoko bilkuran has daitekeela gai honetaz zerbait eztabaidatzen.

J. San Martin jaunak gogoratu du arauak eman beharraren ondoan arauok nola bideratu ongi aztertu beharko dela. Adibidez, ETB-n erdaraz ari direnean *Éuskal Telebista* esaten omen dute: euskaldunon prosodia aldarazten digute erdararen ereduaren arabera. Horri aurre egiteko zerbait estudiatu beharra aipatu du.

Elkarrizketa emankor honi amaia eman dio euskaltzainburuak txostengileari eskerak emanaz eta batzordeari lanean segi dezala eskatuz.

2. Ondoren, Mikel Atxaga euskaltzain urgazleari eman zaio hitza M.ª Dolores Agirre zenaren hilberri txostena irakur dezan. Hizlariak M.ª Dolores Agirreri izan dion miresmena eta hark ordezkatzan duen belaunaldiari dion zorra aitortu nahi izan du hitzaldi zehatz eta hunkigarri batean, zenduaren bizitza eta garai zail haietan egindako lan eskergea aipatuz.

Euskaltzainburuaren agurrarekin amaitu da bilera. Urteko lehen bilera denez, euskaltzainburuak urte berri zorionsua opa izan die bilduei.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

Bilbon, 1998ko otsailaren 27an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
 H. Knörr, buruordea,
 P. Goenaga, idazkaria,
 J. A. Arana, diruzaina,
 M. Azkarate,
 P. Charritton,
 J. L. Davant,
 X. Diharce,
 X. Kintana,
 F. Krutwig,
 E. Larre,
 J. M. Lekuona,
 B. Oihartzabal,
 P. Ondarra,
 Tx. Peillen,
 P. Salaburu,
 J. San Martin,
 I. Sarasola,
 J. M. Satrustegi
 A. Urrutia
 eta L. Villasante euskaltzainak
 eta J. L. Lizundia,
 idazkariorde-kudeatzailea
 eta J. J. Zearreta, ekonomia eragilea.

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, 1998ko otsailaren 27an, goizeko hamarretan, eman zaio hasiera Euskaltzaindiaren hileroko batzarrari. Bildu diren euskaltzainen izenak ezkerreko zutabeen jasoak dira. Ezin etorria adierazi du P. Altuna jaunak.

Euskaltzainburuaren hasierako hitzak

Euskaltzainburuaren hasierako hitzak zorianak emateko izan dira J. A. Arana eta Txomin Peillen euskaltzainei eta baita Karmele Esnal euskaltzain urgazleari, Euskal Idazleen Elkarteak ohorezko kide izendatu berri dituelako.

Bestalde, euskaltzain batzuk oraindik ere iritsi gabe daudenez, euskaltzainburuak batzar gaien hurrenkera aldatzea proposatzen du. Horrela, arauen eztabaidan sartu aurretik eskuartekoei ekin diete euskaltzainek.

*3. Eskuartekoak**3.1. Ohorezko euskaltzainen izendapenaz*

Gai hau euskaltzainburuak aurreko bileran aurreratu bazuen ere, epeak zehazten dira. Martxoko bilkura arte luzatzen da hautagaiak aurkezteko epea. Izendapenak, berriz, apirileko bilkuran. Bi euskaltzainek aurkeztuko dute, izkribuz, hautagai bakoitza, edo zuzendaritzak. Beti ere, curriculum vitae erantsiz.

3.2. Iparraldeko ordezkariaren kokagune berria

Baionan ordezkariak kokagune berria du hemendik aurrera, Thiers kaleko 18an hain zuzen. Hau dela eta, J. L. Lizundiak egutegi aldaketaren berri eman du: maiatzeko bilera Baionan izango da eta uztailakoa, berriz, gramatika jardunaldien inguruan, Areatzan.

3.3. Nafarroako toponimia eta mapagintzen CD-ROM-aren berraketa

H. Knörrrek azaldu du Nafarroako Gobernutik eskuratutako CD-ROM-a (Nafarroa: toponimia eta mapagintza) berrerratzeko asmoa, beti ere erabilera errazteko asmoz. Informazio kopurua biziki handia bada ere, berregokitze hau prezio berezian egingo omen litzaioke Euskaltzaindiari. Hala ere, 1.500.000 pezetako kostua izango lukeenez, Euskaltzainen oniritzia behar du aurrekontu honek.

Charritton jauna poztu da asmo honengatik, baina galdetzen du ea beste hiru probintzietan horrelakorik espero ote daitekeen. Beste lurraldeetan honen antzeko ezer ez dela egin erantzun zaio.

Nolanahi ere, aurkeztutako aurrekontuaren mugen barruan ibiliko garela ziurtatze-ko, hitzarmen bat sinatuko dela esan da, gauzak behar bezala lotzeko eta azken momentuan ezustekorik gerta ez dadin.

Euskaltzainek ontzat eman dute plana eta aurrekontua.

3.4. *Jagon Sailean aldaketak*

X. Mendiguren Euskararen Unibertsoaren Kontseiluko idazkari izendatu dutenez, Jagon Saileko idazkaritza Jose Ramon Zubimendi jaunak hartzea proposatu du Jagon Sailak otsaileko 13ko bileran.

Proposamena onartu da.

4. *Azken ordukoak*

4.1. *Euskararen ofizialtasunaren aldeko Deiadar mugimenduaren eskaria*

Jagon Sailaren bitartez iritsi zaio Iparraldetik Euskaltzaindiari Deiadar-en ekime-naren berri. Euskaltzaindiaren atxikimendua eskatzen dute. Euskaltzainburuaren ustez, Euskaltzaindiak atxikimendu hori erakutsi behar luke. Charritton jaunaren ustez, aldiz, ez. Euskaltzaindiak bere bidea egin behar omen du eta ez, bestek markatutakoari jarraitu.

Ondoren X. Kintanak hartu du hitza. Haren ustez, Hegoaldetik begiratuta, Iparraldeko egoera askoz okerragoa denez, ongi ikusten du ekintza horretan parte hartzea. Mesede egin ez arren, kalterik ere ez omen luke ekarriko horrek. Bolizko dorrean bizi ez garela erakutsiko omen luke horrek.

Davant jauna ere ez da ados Charrittonekin. Aurkezten den ekitaldia ez doa inoren kontra. Euskararen ofizialtasunaren aldeko ekintza bat da eta Euskaltzaindiak honen alde egon behar luke.

J. San Martinek dio politika guztien gaineratik egon behar duela Euskaltzaindiak. Iraizotzen esan zuela gorago jotzea komeni zela, Europako parlamentura, esaterako. Frantzia da hizkuntzen kartari betoa jarri diona. Guk badukegu, katalanekin batera, zer esana eta, horrenbestez hori mugitu egin behar dela uste du.

Satrustegik galdetzen du ea baden arrazoi berezirik erakundeak izena alda dezan. Haritschelhar jaunak erantzuten dio ez duela izenik aldatu. Oraingo honetan manifestaldi batez ari garela.

Eztabaida nolabait mozteko edo, bozketa egitea aipatzen da. Charrittonek dio Euskaltzaindiak bere egitekoa betetzen ez duenez, abstenitu egingo dela arazo honetaz.

B. Oihartzabalek dio Euskaltzaindiak Deiadar-en sorreran parte hartu zuela. Baina orain berak nahiago lukeela Euskaltzaindiak atxikimendu idatzi bat egingo balu, baina aurkeztu den dokumentuaren edukiarekin sartu gabe.

Satruestegi jaunaren ustetan Euskaltzaindia garai batean gailurra zen, baina gaur euskara kontuetan protagonismoa galdu duela, atzera gelditzen ari dela. Eta atzera berriz lehengo borroketara ez ote genukeen itzuli beharko galdegiten du, Nafarroan, adibidez.

Euskaltzainburuak gogoratzen du eskuartearen dugun dokumentuak jadanik Jagon sailaren oniritzia jaso duela. Beraz, erabakia hor dugula. Dena den, atxikimendu idatzi bat presta dezan eskatzen zaio Oihartzabal jaunari. Gero testu hau irakurri da eta aho batez onartu (ikus eranskina).

4.2. Aizkibelen omenezko ekitaldiak antolatzeke batzordea

F. Aizkibelen jaiotzaren bigarren mendeurrena dela eta Azkoitiko Udalak antolatu nahi dituen ekitaldiak bultzatzeko batzorde bat eratu da. Euskaltzaindia ere deitua izan da. Gure erakundearen ordezkari gisa Lekuona eta Lizundia jaunak joango dira batzordearen bilkuretara.

Azken bilerako Agiriak onartzea

Inork ez du oharrik ekarri eta, horrenbestez, bere horretan onartu dira azken bileretako agiriak.

1. Hizkuntza arauak

1.1.1. Exonomastika: Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak zerrenda

-On / -onte bukaerak direla eta, nazioarteko formari lehenetsuna ematearen aldeko da batzordea. Horrenbestez, Belerofon, Laomedon, Karon, Laokoon etab. izango lirateke nagusi, nahiz eta, oinohar gisa, -onte bukaera dutenak ere onartzen diren bigarren mailan. Hala onartu da.

Eztabaidan dagoen bigarren hitza *Martitz / Marte* delakoa da. Exonomastika batzordea lehenbizikoaren aldekoa bada ere, Euskara Batukoaren proposamena kasu honetan *Marte* da. Literatura tradizioak *Marte*-ren alde bultzatzen omen du. Eztabaida piztu da. X. Kintana jaunak dio hitza gutxi erabili dela baina azken urteetako joera *Martitz*-en aldekoa dela. Iparraldean, berriz, *Mars*. *Martitz* hitza euskal ondarekoa dela eta beraz dela forna egokiena. Azkenean botoetara jo da. Honako hau izan da emaitza: Euskara Batuko batzordearen proposamenaren alde (*Marte* formaren alde, alegia), 10 boto; kontra, 5; zuri, 4. Beraz, *Marte* forma onartu da.

Hiztegi kontuetan sartu aurretik, exonomastikari dagokion zuzenketa bat ekarri da mahai gainera. Munduko estatu izenak onartzerakoan *Sao Tome eta Printze* onartu zuen Euskaltzaindiak, baina uharteen izenetan, *Sao Tome* onartu zen alde batetik, baina *Principe* bere horretan utzi zen. Hau zuzendu beharra da. Kontuan izanik izen hedatuena *Principe* dela, estatuaren izena *Sao Tome eta Principe* izatea proposatzen da eta zerrenda dagokion eran zuzentzea. Hala onartu da.

1.2.1. Hiztegi Batuko koartel - kontsultatu zerrenda onartzea

Zerrenda honen eztabaida aurreko bileratik dator. H. Knörren oharrak hartu dira mintzagai.

Koi hitza bigarren itzulirako uztea proposatzen du batzordeak. *Koilara*-rekin batera *koilaraxka* ere sartzea eskatzen du ohargileak. Ez da onartzen, “koilara txiki” hobe delakoan. *Cognac* forma sartzea ez da onartu. Eztabaidaren ondoren, dena den, *koñak* sarrera bera ere zerrendatik kentzea onartu da, bigarren itzulirako utziz.

Koinata / *koinatu*-ren ondoan “=ezkonarreba, ezkonahizpa, ezkonanaia” eranstea onartu da.

Kojo sarrera aldatzea ez da onartu. *Kokin*, ohargilearen iritziaren kontra, ez omen da lagunarteko forma. Beraz, ez da zerrenda aldatuko. *Kokolo* hitzari *Bizk.* erantsiko zaio. Knörren ustez, *komekatu* hitza ez da *Naf.* Batzordeak ez du hala uste. Beraz, ez da aldaketa onartzen. Nolanahi ere, “da” aditza dela adieraziko da.

Komeni-ren sarrera ez da aldatuko. *Komeria*-ren kasuan ez da beharrezko ikusten adiera jartzea, “arazoa” ere ez baita, ohargileak uste duenaren kontra. *Komulgatu* ere bere horretan uztea proposatzen du batzordeak.

Komun sarreran, izen gisa, zer adiera duen argitzeko adibideak ematea bigarren itzulirako uztea hobe dela uste du batzordeak. Bestalde, *komun izan* = *erkide izan* azpisarrera kentzea proposatzen du batzordeak eta hala onartzen euskaltzainek.

Komunitate bere horretan utziko da.

Kondatu sartzea onartu da. Honela geldituko da sarrera hori: *kondatu* e. kontatu; kondu* e. kontu.*

Kondenatu dagoen bezala utziko da. *Kondesa* erantsiko da. *Koneju* sartzea ez da beharrezko ikusten. *Konfesatoki* sarrera ez aldatzearen aldeko da batzordea. *Konforme* ere ez da beharrezko ikusten.

Konjuru euskara ote den zalantza agertu du ohargileak. Baina hitz hori erabilia izan da bai iparraldean eta bai hegoaldean. Beraz, dagoenetan uztea eskatzen du batzordeak.

Konkretuki hitza zerrendatik kentzea onartu da, aski badaezpadako erabilera baitu.

Konparantza sartzea onartu da, *Ip.* eta *Naf.* oharrez hornitua.

Kontent / *kontentu*: biak dira onartzeokoak. *Kontentu*-ri honako hau erantsiko zaio: “iz. / Heg/ Zah”.

Kontra izenondoa bigarren itzulirako utzi da. *Kontrakar* izena dela esatea aski dela deritza batzordeak. Horrenbestez, ez da onartu Knörren oharra. Era berean, *kontrako eztarri* azpisarrera adibide batez osatu beharrik ez da ikusi.

Kontsigna hitz eztabaidatu da. Ordain egokirik ez duenez, mantentzea onartu da.

Ondoren Peillen jaunaren oharra aztertu dira.

Koktel hitza sartzea onartu da. *Kolonial*-en kasuan ez da esaten pertsonentzako denik. Nolanahi ere, adibidea gehituko da: “administrazio koloniala = kolonia-administrazio”. *Kontagailu* ere gehituko zaio zerrendari, baita *kontsulorde* hitza ere.

Hurrengo itzulirako egokiago ikusi dira honako hauek: *kolaka*, *koltxa*, *komunikaezin*, *komunikagarri*, *kontrabalio*, *kontraekintza* eta *konsultategi*.

Koloretasun hitza ez da beharrezko ikusten. *Komun* hitzarentzat “elkarrekiko” sinonimoa proposatzen da. Hala ere, asko dira sinonimoak eta ez dira ematen. *Konpongarri* hitzaren berezko esanahia ere eztabaidagarria da eta hobe ikusi da oraingoz ez sartzea.

Azkenik, A. Urrutiaren oharra hartu dira. Honako ohar hauek onartu dira: *Koherentzia*, *kokoteko* (“Heg. markarekin), *kolektibizazio*, *kolorgetu*, *kondentsatu*, *konfederatu* / *konfederazio*, *konfiskatu*, *konkista*, *konklabe*, *konkordatu* (izena.), *konnotazio*, *kontrapas* eta *kontseilaritza*.

Hurrengo itzulirako utzi dira: *kodegile*, *kodizilo*, *kolazio*, *komisionatu*, *konbentzio*, *kondekorazio*, *konferentzia*, *konfesio* (‘confesión religiosa’ adieran), *konfinatu*, *konkurso* / *konkurtsatu*, *konpentsatu* / *konpentsazio* (erabilerak hobeto aztertu ondoren), *konprometitu*, *konspirazio*, *kontingente* / *kontingentzia* eta *kontserbadore*.

Bestalde, *koipatu* sarreran adiera argitzea eskatzen du ohargileak. Eztabaida labor baten ondoren, *koipetu* forma hobetsi da. Adiera bigarren itzulian argituko litzateke.

Kolonia hitza “etxe multzo” gisa emateko beharrik ez da ikusten. *Koloniar* hitza ere hobeto aztertzea da. Beraz, ez da oraingoz jasoko.

Komentatu hitza batzordeak berak ezabatua du zerrendatik. Beraz, oharra ere ez da kontuan hartu. *Komertzial* hitza ageri da zerrendan. Ohargileak ez du honen beharrik ikusten. Kentzea onartzen da. Bigarren itzulian hobeto aztertuko da.

Komisio hitzarentzat ohargileak beste bi adiera dakartza: ‘kontratu mota’ eta ‘delitu egintza’. Ez da ikusten adierok eman beharra. Hala ere, zerrendako informazioa honela aldatzea onartu da: *komisio-1* h. batzorde; *komisio-2* h. betekizun; *komisio-3* ‘kobratzen den saria’.

Konbit sarrerari lekuz kanpo dagoen puntua ‘.’ kenduko zaio.

Kontratu ageri da zerrendan. Ez da onartu *kontratatu*, *kontratazio*, *kontrata* eta abarrek gehitzea oraingoz.

Ondoren, zerrendan bertan eztabaidarako markatuak zeuden hitzak hartu dira kontuan. *Kolonia* hitzaren bigarren adieran ‘usain gozoko likidoa’ esan beharrean ‘=kolonia ura’ ezarriko da.

Komisaria hitzaren ordean, *polizia(-)etxe* hobetsi da. Horrenbestez, honela onartu da dagokion sarrera: *komisaldegi** *e.polizia(-)etxe*. Eta *komisaria*, h. *polizia(-)etxe*.

Azken orduko kontuetan, Satrustegik galdegin du Nafarroako elizbarrutien argitalpen batean ageri den “Iruñe-Tutera elizbarrutiak” zuzena ote den. Eztabaida txiki bat izan da baina ez da arrazoï larriegirik ekarri formula hori txartzat emateko, nahiz eta hobe legokeen, behar bada, “Iruñe eta Tuterako elizbarrutiak”.

Miren Azkaratek ahoskera batuaz landutako proposamena banatu die euskaltzainei. Ez omen da azken testua.

Azkenik, batzar aretoan eskegi den koadro berria aurkeztu da: J. M. Lojendio, euskaltzainburu izan zenarena.

2. 1997 urteko kontu errendapena.

Zearreta jaunak aurkeztu du dokumentua. Pello Salaburuk eta Beñat Oihartzabalek zenbait argitasun eskatu dituzte. Besterik gabe ontzat eman dira joan den urteko kontuak.

Eta horrenbestez, ordu bi eta erdiak direla amaitutzat eman da goizeko bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

Eranskina:

Miarritzen 1994ko ekainaren 30ean egin zuen adierazpenean ikus daitekeen bezala, Euskaltzaindiak argi eta garbi jakinarazi du jadanik galdatzen duela euskara Iparraldean ere hizkuntza ofizial gisa ezagutua izan dadin, eta gisa horretan zaindua eta lagundua.

Ipar Euskal Herriko kultur elkarteek eskakizun horren alde agertzeko dei berezia egin berria baitute, Euskaltzaindiak gai horretaz lehenago erranak oroitarazten ditu eta bere atxikimendua erakusten euskararen legezko ezagutzaren eta ofizialtasunaren alde dei egiten duten elkarteei.

* * *

AGERIKO BATZARRA

Bilbon, 1998ko otsailaren 27an

Bilbon, Plaza Barriko Euskaltzaindiaren egoitzan, 1998ko otsailaren 27an, arratsaldeko 5etan, hasi da Euskaltzaindiaren batzarra. Honako jaun-andre hauek bildu dira:

J. Haritschelhar, euskaltzainburua, H. Knörr, buruordea, P. Goenaga, idazkaria, J. A. Arana, diruzaina, eta P. Altuna, M. Azkarate, P. Charrington, J. L. Davant, X. Diharce, X. Kintana, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, B. Oihartzabal, P. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu, J. San Martin, I. Sarasola, J. M. Satrustegi, A. Urrutia, L. Villasante eta A. Zavala euskaltzain osoak.

P. Pujana eta A. Zubikarai, euskaltzain ohorezkoak. Eta X. Altzibar, X. Aranburu, G. Aulestia, G. Aurrekoetxea, R. Badiola, L. Baraiazarra, A. Eguzkitza, I. Etxebarria, K. Etxenagusia, S. Garcia Trujillo, X. Gereño, J. L. Goikoetxea, M. Gorrotxategi, J. Intxausti, X. Kaltzakorta, J. Kortazar, J. L. Lizundia, A. Muniategi, R. M. Pagola, J. A. Retolaza, K. Rotaetxe, M. M. Ruiz Urrestarazu, P. Uribaren eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak.

Aipatutako euskaltzainez gainera, hainbat erakunderen ordezkariak ere exeri dira gonbidatuaren artean. Besteak beste, M.ª Karmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailburu andrea; Aitor Esteban, Bizkaiko Batzar Nagusietako lehendakaria, Josune Ariztondo, Hizkuntza Politika sailburuordea, Eneko Oregi, Hezkuntza sailburuordea, Tomas Uribeetxebarria, Bizkaiko Kultura diputatua, Jose M.ª Abrego, Deustuko Unibertsitateko errektorea, I. Perez, Euskal Herriko Unibertsitateko euskara errektoreordea, Josu Erkoreka, HAAE-ko zuzendaria, Markina-Xemein eta Ondarroako alkateak eta beste zenbait erakunde eta elkartetako ordezkariak, hala nola RSBAP, UZEI, Labayru, AEK, Karmel, Lauro Ikastola, Mendebalde elkarte, Bilboko notarioen eta Jabego erregratzaileen elkartekoak, etab.

Ezin etorria adierazi dute, besteak beste, X. Markiegi arartekoak, M. Zorrilla, Euskal Herriko Epaitegi Goreneko buruak eta J. Aurre Sabino Arana Fundazioko buruak.

Aretoa jendez gainezka egon da eta goiko batzar gela ere ekitaldia jarraitzeko atondu beharra izan da.

Andres Urrutia euskaltzain berriaren sarrera zen ageriko batzar honen zergatia. Mahaian exeri dira Euskaltzaindiko zuzendaritzako kideak.

Idazkariaren sarrera hitz batzuen ondoren, L. Villasante eta P. Goenaga jaunak euskaltzain berriaren bila atera dira. Txalo artean sartu da euskaltzain berria aretoan.

Gero, euskaltzainburuak hitzaldi labur bat egin du, ospakizunaren garrantziaz eta euskaltzain berriaren nortasunaren berri emanez.

Ondoren, Urrutia jaunari eman dio hitza. Honek bere hitzaldia eskaini du: *Legearen zirrikituetatik barrena: ahozkotik idatzizkora*. Lehenbizi, ohiturari jarraituz, Alfonso Irigoienen aipamena egin du, haren nortasuna eta ekarria agerian jarriz. Gero legearen zirrikituetatik barrena abiatu da hizlaria, gure literaturako eta abarretako aipu ugariz hornituz hitzaldia.

Urrutia jaunaren hitzaldiari J. A. Arana jaunak erantzun dio, honek ere lege ikuspegitik arakatuz gaia.

Gero, Jean Haritschelhar jaunak euskaltzain domina eta diploma eman dizkio A. Urrutiarri eta, anaitasun seinale, besarkatu dute elkar. Ondoren euskaltzain guztiek agurtu dute besarkatuz euskaltzain berria.

Euskaltzainburuak azken agurra egin die bildutakoei eta horrela, amaitutzat eman da ekitaldi akademikoa, arratsaldeko zazpiak inguruan.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Azkoitian, 1998ko martxoaren 27an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
 H. Knörr, buruordea,
 P. Goenaga, idazkaria,
 J. A. Arana, diruzaina,
 P. Altuna,
 M. Azkarate,
 P. Charritton,
 J. L. Davant,
 X. Kintana,
 F. Krutwig,
 E. Larre,
 J. M. Lekuona,
 B. Oihartzabal,
 Tx. Peillen,
 J. San Martin,
 I. Sarasola,
 J. M. Satrustegi
 eta A. Urrutia euskaltzainak
 eta J. L. Lizundia,
 idazkariorde-kudeatzailea
 eta J. J. Zearreta, ekonomia eragilea.

zaio Ahoskera lantaldeko arduradun den L. Oñederra andreari proposamenaren aurkezpena egin dezan. Gai honek eramango duen egutegia zein izango den, alegia, arauaren berri jendeari noiz emango zaion, ez dakiela adierazi du aurkezleak. Bestalde, arauak izan dezakeen eragina dela eta, esan du horrelako arau bat ez dela nahikoa ahoskerak behar duen aldagarrtasuna gordetzeko.

Ondoren I. Sarasolak hartu du hitza: aurkeztu baino zerbait gehiago egiten hasi beharko litzatekeela. Saiatu beharko lukeela Euskaltzaindiak, ahal izanez gero, zerbait erabakitzen hasten, dena ezin bada ere. Aurkezpena baino zertxobait gehiago egin litzatekeela gaurko bilera honetan.

M. Azkaratek dio testua ez dagoela kaleratzeko moduan oraindik. Gainera, jardunaldi batzuk antolatuta beharko liratekeela arauaren nondik norakoak jendeari helarazteko.

Ildo honetatik, euskaltzain batzuek txostena aurkeztutzat eman zuten aurreko bileran eta, horregatik, oharrak ere helarazi dituztenez, oharrok aztertzen hasteari egoki iritzi dio Euskaltzaindiak. X. Kintanaren oharrak hartu dira, horrenbestez, aztergai. Toponimian, zubererako [y] ahoskera gordetzeko, <ü> grafia ere gorde beharko litzatekeela dio. B. Oihartzabalek erantzun dio esanaz arau hauek hizkuntza arrunterako direla eta ez izen berezi, pertsona izen eta abarretako. Hauek arazo bereziak dituztela.

Ondoren, eztabaida luze xamarra izan da <ea> / <oa> idatzitakoen ahoskeraz. Maila kontua da, formaltasun handiagoa edo txikiagoa. Dena den, txostenean esaten

Azkoitian, udaletxeko batzar gelan, 1998ko martxoaren 27an, goizeko hamarretan, eman dio hasiera Euskaltzaindiak hileroko batzarrari. Bildu diren euskaltzainen izenak ezkerreko zutabeen jasoak dira. Ezin etorria adierazi dute X. Diharceek eta F. Ondarrak. A. Urrutia, berriz, arratsaldeko bilkurara soilik etorri ahal izan da.

Aktak onartzea

Joan den hileko bi agiriei ez die inork oharrik egin. Horrenbestez, dauden daudenean onartu dira.

1. Hizkuntza arauak

1.1.1. "Ahoskera batuaz" izeneko txostena aurkeztea

Aurreko bileran banatu zen txostena baina ez zen oso argi geratu banatze hori aski aurkezpen ote zen. Horregatik eskatu

dena agian modu leunagoz eta argiagoz esatea komeniko litzatekeela adierazi da. H. Knörr jaunaren ustez, araua jasoko duen testuak sarrera on bat beharko luke, jendea aztoratu nahi ez bada.

Nolanahi ere, orohar, ados dira euskaltzainak banatu zaien txostenarekin. Jasotako oharrekin, ahoskera lantaldeak maiatzeko batzarrean aurkeztuko du proposamen berri-tua, ekainean onartuko dena, egoki iritziz gero.

1.1.2. *Hiztegi batuko zerrendan zintzilik utzitakoak*

Aurreko bilera batean *irabazbide* sarrera erabakitzeke gelditu zen. Euskara Batuko batzordeak, normalean Euskaltzaindiaren jarrera bide erregularra bultzatzea bada ere, datuen aurrean, *irabazpide* forma proposatzen du kasu honetan. Proposamena onartu da. Hortaz, *irabazpide* ezarriko da dagokion lekuan.

Jentilizio / gentilizio hautua ere zintzilik utzi zuen Euskaltzaindiak. Hemen dagoen ahoskera arazoa erabaki arte zerrendan ez sartzea litzateke zuhurrena. Gainera, frantsesez ere ez da erabiltzen hitz hau. Gehienez ere bigarren itzulirako izango litzatekeela dio batzordeak. Arrazoi hauen aurrean, azkenean zerrendatik kentzea onartu da.

Jaundone / jondoni auzia ere ez dago argi oraindik. Argitu arte zerrendatik kentzea litzateke proposamena.

1.2.1. *Hiztegi Batuko kontsumitu-lan zerrenda amaitzea*

X. Kintanak, H. Knörrrek eta A. Urrutiak egin dituzte zerrenda honi buruzko idatziko oharrak. Lehenbizi, X. Kintanarenak aztertu dira.

Kontsumitu-rekin batera *kontsumatu* ere egoki ikusten du sartzea ohargileak. Ez da onartu, oraingo itzuli honetarako behintzat. *Koraza*-ren parean *halakret* ezartzea ez da onartu. Hitz hau Leizarragak bakarrik omen darabil. Hurrengo itzulirako izango litzateke.

*Korroko*i hitzaren baliokidetzat *lazun* ematea onartu da, eztabaidaren ondoren.

Kristalari, kristaldegi eta abarrez izan da hurrengo eztabaida. Sarrera horiek kentzea onartu da azkenean. *Kristal* sarreran, berriz, 1. *Mineral*, 2. *Kalitate handikoa*. 'Bohemiako kristala' gehitzea onartu da.

Krupeta-ren parean *krispeta* ere sartzeko eskaria dela eta, bigarren itzulirako uztea proposatu eta onartu da.

Kua onomatopeia sartzea ez da ontzat eman. Ez da beharrezko ikusi.

Ondoren, H. Knörr-en oharren azterketari ekin diote euskaltzainek.

Onartu da *kontxo* sarreran Heg. eta Lgrt. dela adieraztea. Onartu da, halaber, *ko-raina e. kodaina* sartzea eta baita *kosmopolita* eta *kosmopolitismo* ere. *Kostatu*-ren sarrera ere zuzentzea onartu da: *kosta(tu)*. *Kostarik* ere sartuko da. *Kotsu* ere sartuko da: *Kotsu* e. kutsu*. *Krimen* sarreran 'lege hauste larria' dela adieraziko da.

Kristo letra larriz behar omen luke. Zerrendatik kentzea onartu da. *Kristoren* sarrerari, berriz, 'Lgrt.' oharra erantsiko zaio eta *kristorenak* azpisarrera emango.

Kutizia* e. gutizia sartzea onartu da. *Kurruka* ere sartuko da, '(usoaren) urruma' erantsita. *Lagunkin* hitzari ere sarrera egin zaio, Ipar. 'jendekina' dela adieraziz. *Laket* sarreraren izenondoa dela esango da eta *gizon laketa da* adibide gisa erantsiko.

Bigarren itzulirako utzi dira *kontzesibo*, *kontziente*, *kopulatibo*, *krida / kridatu / kridatzaile* eta *kuzina*.

Bestalde, ez da onartu *koraza* eta *korazatu*-ri buruzko oharra, ez eta ere *kordoka* sarreraren *kordokan ezarri* esapidea sartzea. *Korrikari eman* esapidea sartzea ere ez da onartu. *Koskan izan* esapidea sartzekotan, bigarren itzulian izango litzateke.

Koskor sarrera bere horretan uztea erabaki da. *Kulero* hitzaz ere eztabaida izan da, Heg. eta Lgrt. oharra erantsi ala ez. Azkenean, zerrendatik ateratzea onartu da. Bigarren itzulian izango du aukera, agian. *Kultu* hitzari buruzko oharra ez da kontuan hartu zerrendan proposatzen dena gauza bera baita. *Kume* hitz beregain bezala erabiltzen denez, ez da kontuan hartu Knörren oharra. Hala ere, zerrendan ageri den *Bizk batez ere* delako oharra ezabatu egingo da. *Kunplimendu* hitza sartzeko eskaria ez da onartu. *Kuriostate* sartzeko premiarik ere ez da ikusi. *Laborri*-ren sarreraren *izu-laborriak* esapidea sartzea eskatzen du ohargileak, baina esapide hori bere lekuan sartua ageri da.

Laineztu sartzea eskatzen du H. Knörrek. Batzordearen ustez *laineza hartu*-rekin aski da. Hitz horren grafiaren eztabaida ekarri du horrek: *laineza* ala *lañeza*? Azkenean, zerrenda bere horretan uztea erabaki da. Ondoren *laino / laño* eztabaida sortu da. Azkenean bi formak onartu dira, bi hitz bereizteko: *laño* 'barea' eta *laino* 'behe lainoa'.

Bazkariko etenaldiaren ondoren, arratsaldeko lauetan ekin dio Euskaltzaindiak be-riro lanari. Oraingoan A. Urrutiaren oharrak jarri dira mahai gainean. Onartu da zerrendan sartzea *kontu(-)emaile*, *kontzientzia(-)eragozpen*, azpisarrera gisa, *korbeta*, *korridore* eta *kremailera*. Bestalde, onartu da *lagun hurko* azpisarrera eranstea *lagun* sarrerari.

Hurrengo itzulirako utzi dira *kopetadun*, *koreografia*, *koreografo*, *kortxea*, *krema*, *kukustu / kukuts*, *kupo*, *laborista* eta *laburbide*. *Lagapen* hitzari ere, datu gehiagorik gabe, ezin zerrendaratuazkoa iritzi zaio.

Bestalde, *koñak* hitza alfabetoz dagokion lekuan sartuko da. *Krismet* sarrerako *kisketa* azken bokala gabe ematea egokiago ikusten du ohargileak. Batzordeak dituen datuen arabera, *kisketa* behar omen du. Horrela utziko da, horrenbestez, zerrendan.

Eta hemen eten da hiztegiaren azterketa. Eztabaidarako markatuak dauden hitzak hurrengo bileran aztertuko dira.

Ondoren, *lekora - lozorro* hitz zerrenda banatu da.

2. Euskaltzain ohorezko izan daitezkeen proposamena

Zuzendaritzaren eskutik datorrena da proposamen bakarra. Honako hauek osatzen dute zerrenda: Julene Berrojalbiz, Jesus Atxa, Karmele Esnal, Marie-Jeanne Minaberi, Jaime Kerexeta, Xabier Gereño, Karmelo Etxenagusia, Jose Antonio Loidi, Eugenio Agirretxe eta William Anthony Douglas jaun-andereek.

Hautagai guztiak jakinaren gainean ote dauden galdetu da. Baietz erantzun da. Bestalde, halako iritzi trukaketa bat izan da zerrendakideei buruz eta horrela utzi da kontua. Hurrengo bileran onartuko dira izendapenok.

3. Eskuartekoak

3.1. Euskadi saria dela eta

Aurten ere Eusko Ikaskuntzak eta Euskadiko Kutxak giza eta gizarte zientzien arloan gehien nabarmendu den curriculuma saritzeko deialdia egin dutela gogorarazi zaie euskaltzainei. Joan den urteko saria L. Villasantek jaso zuen. Aurten Euskaltzaindiak, erakunde gisa, ez du inolako proposamenik egin.

3.2. Seberetxe

Duela urte batzuk hil zen Francisco Javier Martinez Pardo jaunak Euskaltzaindiari *Seberetxe* izeneko jauregiaren laurdena utzi zion testamentuan. Dagokion parte hori jasotzeko eta notaritzan egin behar diren eskriturak eta gainerako tramite guztiak bideratzeko, J.A. Arana diruzainari ahala emateko proposamena egin zaie euskaltzainei, honen bidez Euskaltzaindiak onar dezan utzi zaion ondarea. Horrezaz gainera, egin behar diren konponketa premiazkoenak bideratzeko ere ahala ematea proposatzen da. (ik. eranskina).

Urrutia jaunari bere iritzia eskatu zaio. Ezkor xamar agertu da, eraikuntzaren egoera eskasa dela eta, baina onartzearen aldeko dela esan du. Euskaltzainek aho batez onartu dute idatziz egin zaien proposamena.

Eta besterik gabe, arratsaldeko bostak eta hamarreen amaitu da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

AGERIKO BATZARRA

Azkoitian, 1998ko martxoaren 27an

Azkoitian, Udaletxeko batzar aretoan, 1998ko martxoaren 27an, arratsaldeko 6etan, hasi da Josef Frantzisko Aizkibelen bigarren mendeurrena dela eta, Euskaltzaindiak antolatutako batzarra. Honako jaun-andre hauek bildu dira:

J. Haritschelhar, euskaltzainburua, H. Knörr, buruordea, P. Goenaga, idazkaria, J. A. Arana, diruzaina, eta P. Altuna, M. Azkarate, P. Charritton, X. Kintana, F. Krutwig, J. M. Lekuona, Tx. Peillen, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta A. Urrutia euskaltzain osoak eta A. Aranburu, X. Aranburu, M. Atxaga, R. Badiola, J. L. Lizundia eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak.

Mahaiburua osatu dute J. Haritschelhar euskaltzainburuak, Nerea Zubizarreta alkate andreak, Koruko Aizarna Gipuzkoako Kultura diputatu andreak eta Jokin Azkue HABE-ko zuzendari jaunak.

Lehenbizi, Nerea Zubizarreta andreak ongi etorria egin die bildutakoei. Herriak eman dituen gizon handietako bat gogoratzea poz handia eta ohorea dela herri horretako alkatearentzat. Bere hitzaldian, bidenabar, Azkoitiko euskara aztertzeko beka bat sortu dutela aditzera eman du, 800.000 ptakoa.

Ondoren, Koruko Aizarnak ere agurtu ditu entzuleak. Azkoitiak beti ematen omen ditu ezusteko atseginak, gaurkoan bezala.

J. Haritschelhar jaunak Aizkibel aitzindari izan zela azpimarratu du. Haren ametsa oraingo belaunaldian ari omen da betetzen. Euskaltzaindiaren lan nagusiak orain ari dira gauzaten: OEH, Gramatika, Atlas, eta abar.

Agur hauen ondoren, J. M. Satrustegik eskaini du bere hitzaldia: *Aizkibel, Argien mendeko azkoitiarra*. Aizkibelen figura goraiatu du. Aizkibel euskararen zalduntxoak izan zela bere garaian. Giza zientziak eta hizkuntzak landu zituen baina kontulari gisa aritu behar izan zuen. Zenbaki-zaletasun hori hizkuntzari buruzko bere azterketetan ere nabari omen daiteke.

Gero, H. Knörrek hartu du hitza, *Aizkibel, bibliografiagile* gaia aurkezteko. Aizkibel figura berezia izan omen zen euskal historian. Atzerriko ibilaldiei etekina ateratzen jakin zuen gizona. Maurice Harrieten adiskidea, eta, euskalari ofiziala, nolabait, eta bakarra, hegoaldean garai hartan. Hizlariak Aizkibelen bibliografi lana azpimarratu du, zirriborro modukoa, erdi egunkari, erdi bibliografia. Nolanahi ere, liburuzale handia, hangoak eta hemengoak biltzen saiatu zena.

Azkenik, Juan Ignazio Urija jaunaren txanda etorri da. Aizkibelen joan-etorriak gogoratu nahi izan ditu. Haren bizitzako sintesi antzeko bat eskaini du, izan zituen era guztietako hartuemanak mahai gainean jarritz. Mezu handi bat duen gizona omen da Aizkibel: gure kultura hizkuntzaren gainean eraikitzen dela, alegia.

Amaitzeko, Ikastolako Bertso Eskolako kideek Iparragirrek Aizkibeli egindako bertsoak kantatu dituzte, biolinez lagunduta.

Gero alkate andreak Aizkibelen mendeurrena irekitzat eman du. Horrela, arratsaldeko zazpiak eta hogeian amaitu da gaurko batzar irekia.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

Bilbon, 1998ko apirilaren 24an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
F. Krutwig,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin,
I. Sarasola,
A. Urrutia eta
L. Villasante
euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea.

Bilbon, Euskaltzaindiaren Egoitzan, 1998ko apirilaren 24an, goizeko hamar-
rrak eta laurdenetan, eman zaio hasiera
Euskaltzaindiaren hileroko batzarrari. Ez-
kerreko zutabea jasotzen dira bildu di-
ren euskaltzainen izenak. Ezin etorria
adierazi du J. M. Satrustegi jaunak.

Euskaltzainburuaren hitzak

Iragarritako gaitan sartu aurretik euskal-
tzainburuak zorionak eman dizkio J. San
Martini agertu berri dituen bi liburuengatik: *Giro gori* eta *Euskararen ostar-
teak*.

Zorionak eman dizkio, halaber, H. Knörr
jaunari Arabako euskarari buruz argitara
berri dituen bi liburuengatik. Bata, K.
Zuazorekin batera kaleratua (*Arabako
euskararen lekukoak: ikerketak eta tes-
tuak*) eta bestea, *Arabako euskarari bu-
ruz jakin behar dena*.

Zorionak eman nahi izan dizkio, azkenik,
E. Larreri ere Sarako biltzarrean jaso be-
rri duen sariagatik.

Aktak onartzea.

Aurreko hileko bi bileren aktei inork ez die oharrik egin eta dauden daudenean onartu dira.

1. Euskaltzain ohorezko berrien izendapen-proposamena onartzea.

Aurreko bileran aurkeztu zen zerrenda oso-osorik ontzat eman da. J. Berrojalbizen kasuan, onarpena eskatzekotan gelditu zen Euskaltzaindia. Onartu du eta, beraz, ze-
rrenda osoari eman dio baiezkua Euskaltzaindiak (ikus eranskina).

2. Hizkuntza arauak.

2.1. Gramatikako "Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma" aurkeztea.

P. Goenagak egin du arau-gai honen aurkezpena. Gai honetan adostasun handi xa-
marra badago ere, Euskaltzaindiak zehazki ezer gutxi esan duela gogoratu du aurkezleak
eta komeni dela zerbait kaleratzea kontu honetaz. A. Urrutia jaunak adizki zerrenda bat
eranstea proposatu du. Nolanahi ere, idatzizko oharrak egiteko epea, beti bezala, hilaren
20a artekoa dela gogorarazi zaie euskaltzainei.

Hurrengo bileran eztabaidatuko da eta, hala badagokio, onartuko.

2.2. Kontsumitu-lan zerrenda onartzea amaitu.

Zerrenda honetan eztabaidarako utzi ziren hitzak hartu dira aztergai.

Korregidore / korrejidore izan da lehenbizikoa. Hitz berezia da, Espainia aldeko tradiziokoa. I. Sarasolak dio ahoskerari eman beharko litzaiokeela lehenetasuna eta, horrenbestez, *korrejidore* proposatzen du. H. Knörrek <g> grafia egokiagoztat jotzen du. Eztabaida luzearen ondoren eta zenbait kontsulta egin eta gero, <j> grafia hobetsi da.

Kotxe hitzari sarrera eman ala ez eztabaidatu da ondoren. Badirudi haurrentzat erabiltzen dena edo trenetakoa aipatzeko egokia izan litekeela hitz hau. Peillenek galdetu du ea zer egin zen duela hiru urte trenei buruz egin zen hiztegi hartan. Ez zela sartu erantzun zaio. Hemen ere eztabaida luzea izan da. Azkenean, hau izan da onartu dena: kotxe: 1* e. automobil, ...; 2. trenetakoa eta zalgurdi, bagoi eta abarren kidea (hemen erredakzio arazoak dira); 3. Heg. haurrak eramatekoa.

Kualitate / kalitate auziaz izan da hurrengo eztabaida. Azkenean batzordeak *kalitate* ezabatzea proposatzen du. X. Kintanak e.-ren ordez h. ezartzea eskatzen du. Azkenean batzordearen proposamena bozkatu da: hamabi boto izan dira alde. Beraz, honela gelditu da sarrera: *kualitate** e. nolakotasun.

Kubo sarrera dela eta, eztabaidatu ondoren, honako hau onartu da: 1. Geom.; 2. *zortzi metro kubo*. Hirugarren adiera ('ontzia' alegia) bigarren itzulirako utzi da.

Kuia txiki = kalabazin sarreraz, lehenbizi *kuiatxiki*, dena batera idatzia ematea proposatu da. Honen ondoan, *kalabazin* hitza ere sartuko litzateke. Baina azkenean hurrengo bileran argitzekotan utzi da.

Laborategi / laboratorio. *Laborategi* batez ere 1969tik hona erabili omen da. Eztabaida luzea izan da. Batzordeak ez du proposamenik eta botoetara eramán da. *Laborategi* formaren alde, 9 boto; *laboratorio* formaren alde, 6 boto. Beraz, *laborategi* hitza onartu da.

2.2.2. Hiztegi Batuko lanabes - lekoa zerrenda onartzea.

X. Kintanak, H. Knörrek eta A. Urrutiak egin dizkiote oharrak zerrenda honi.

X. Kintanaren lehenbiziko oharra (*langilego*-ri buruzkoa) ontzat eman da. Zerrenda berrian jaso dago jadanik ohar hori.

Lata-ri buruzko eztabaida etorri da ondoren. Kontserbekin zerikusia duen zer hori jasotzea onartu da. B. Oihartzabalen ohar baten ondoren, adiera hori honela jasoko da: 2. Heg. kontserba ontzi mota bat.

Latin hitzaren ondoan *latindar* ere sartzea eskatzen du Kintanak. Horrelako hitzak hurrengo itzulirako egokiak direla uste du batzordeak. Hala onartu dute euskaltzainek ere.

Laurleko hitzari izarfioa ezartzeari ez deritza batzordeak zuzen. Gutxi erabilia izatea ez da aski arrazoin hitz bat * gisa markatzeko. Horrenbestez, bere horretan utzi da.

Lekaide / lekaine gaitzestea eskatzen du ohargileak. Hauen ordez, *fraide* eta *moja* eranstea eskatzen du. Hitz hauek Iparraldean ezezagunak badira ere, Hegoaldean, XX. mendeko testuetan erabiliak izan dira. Ordaintzat proposatzen direnak ere egiazko ordain zuzenak ez lirateke izango. Horrenbestez, batzordeak bereari eusten dio. Botoetara jo da eta batzordearen aldekoak hamabi izan dira. Beraz, zerrendan dauden bezala agertuko dira hitzok.

Gauza bera gertatu da *lekaro* hitzarekin ere. Botoetara eraman da. Hamalau atara dira batzordearen proposamenaren alde. Beraz, dagoen bezala utziko da.

Ondoren, H. Knörren oharrak jarri dira mahai gainean.

Langabetu sartzeta eta *e. langabe* gehitzea proposatzen zuen oharra erretiratu egin du ohargileak berak.

Langabezia-ri buruzko eskaria ez da onartu.

Lano-ri dagokiona bere garaian erabaki zen.

Lantegi sarreran jadanik oharra jasoa ageri da. Hala ere, eztabaidan zehar bigarren adiera bat gehitzea onartu da: 2. egitekoa, lana, beharlekua. *Lantegi ederra hartu dik.*

Larregi hitzari ere Bizk. oharra eranstea onartu da.

Larrua jo sarrerak marka behar luke, ohargilearen iritziz. Azkenean proposamen hau onartu da: larrua jo, 1. larrua landu; 2. Lgrt. sexu harremanak izan.

Laskitu-ri buruzko oharra ez da ontzat eman. Dagoen dagoenean utzi da sarrera.

Laster: izen kategoriakoa dela esatearekin aski da, batzordearen ustez. Hala ere, izenondo gisa, honako adibide hau gehituko zaio: *lan lasterra*.

Lautada hitzak ekarri du hurrengo eztabaida luzea. Ohargileak ez du gehiegi maite hitz hori. Azkenean botoek erabaki dute auzia. Sarasolak honako proposamen hau bozkatzea proposatu du: lautada, geogr. h. ordoki. Proposamen honen alde agertu dira ha maika euskaltzain. Bost boto, berriz, gauzak dauden daudenetan uztearen alde. Beraz, aldaketa hori ezarriko zaio zerrendari.

Lehendakari hitzaren esparrua murriztea proposatzen du Knörrek. Dagoen bezala uztea erabaki da.

Legenagusi dela eta, lege sarreran, lege nagusi azpisarrera sartuko da.

A. Urrutiaren oharrak etorri dira ondoren.

Landar, langin, latindar, laumaraiko, lauzatu eta *lauziriko* hitzak hurrengo itzulirako uztea proposatu eta onartu da.

Lañotasun hitzari leku egitea onartu da.

Lapran hitza dela eta, *lapranean* izango litzateke sartu beharrekoa. Ohar honekin sartzeta onartu da: **Lapranean**, Bizk. zeharka, *lapranean inausi*.

Latifundio sartzeta onartu da.

Lauzka, lauzkatu bikotearen adiera eskatzen du ohargileak. Eztabaidan zehar era guztiak oztupoak atera dira. Azkenean, honako gehiketa hau egitea onartu da: 'la-gundu, indartu'.

Legamiatu sartzea onartu da: **Legamiatu**, orea altxatu.

Azkenik, eztabaidarako utziak ziren hitzak aztertu dira.

Landa: eztabaida luzearen ondoren, bi adiera hauek jasotzea onartu da: 1. Lantzeko on den lur-eremua, alorra; 2. Hiriguneari kontrajartzen zaion eremua, batez ere hitz el-kartuetan.

Lanpara hitza dagoen bezala uztea erabaki da.

Lastimoso sarrera ezabatu egingo da.

Leiar sarrera dagoen bezala uztea onartu da, Opt. oharra erantsita, hala ere.

Honenbestez, *lanabes* - *lekoa* zerrenda onarturik geratu da. 3. *Eskuartekoak*.

3.1. *Madrileko Hezkuntza eta Kultura Ministerioko literatur sariketarako epaima-haikideak.*

Premio Nacional de las Letras Españolas delakorako euskaltzain oso bat joateko ohitura ezarria dago. X. Kintana jauna izendatzea onartu da.

Gainerako sarietarako honako proposamen hauek onartu dira: Poesiarako, Jon Kortazar; narratibarako, Ana Toledo; saiakerarako, Patri Urkizu; antzerkirako, A. Eguzkitza; haur eta gazte literaturarako, Pakita Arregi, eta itzulpengintzarako, X. Mendiguren Bereziartu.

3.2. *A. Abbadieren erretratua.*

Euskaltzainburuak euskaltzainei jakinarazi die Eusko Jaurlaritzak V. Ametzoy pin-toreak egin berri duen Abbadieren erretratua Euskaltzaindiaren esku uztea erabaki duela, artistak hala eskaturik. Arratsaldeko bilkuran jarriko da agerian arte lan hori.

3.3. *Barañaingo epaia.*

Aspalditik datorren arazo honetan azkenean Epaimehai gorenak arrazoi eman die Barañaingo udalari eta Nafarroako Gobernuari. Euskaltzaindiak ere aldeko jarrera erakutsi zuen bere garaian. Hau dela eta, H. Knörrek proposatu du prentsarako ohar bat egitea eta zabaltzea.

J. San Martinen arabera, Euskaltzaindiak salatu egin behar du egiten diren oharren aurrean egunkariak duten jarrera. Behin eta berrero, gure oharrak murrizturik ageri omen dira eta, bereziki, Euskaltzaindia errege dekretu baten bidez onartua izan zelako kontua mozturik eman zutela bere garaian, Barañaingo auzi hau dela eta egindako oharrean. Euskaltzaindia erdian aurkitzen da eta egoera honetaz baliatu behar du. Euskaltzaindiak zer nolako eginkizuna duen eta zer den argiro azaldu beharko litzatekeela dio. Gutxienez, aktan ezarria geldidatzen da.

3.4. Azkenik, Haritschelhar jaunak euskaltzain eta batzordekide guztiak jasoko duen dieta ordainketei buruzko gutuna irakurri du. Kontua da, hemendik aurrera aldika

aldika egingo direla ordainketak. Ez da itxarongo, orain arte bezala, batzorde guztien agiriak eskuetan izan arte. Garaiz kobratu nahi bada, egindako batzarren berri ere garaiz eman beharra azpimarratu da.

Eta, 14: 25etan amaitutzat eman da goizeko bilkura.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

Eranskina

EUSKALTZAIN OHOREZKO BERRIEN PROPOSAMENA

Arautegiaren 39. artikulua arabera eta otsaileko osoko bilkuran erabakitakoari jarraituz, ondoren zerrendatzen diren euskaltzain urgazleak, ohorezko euskaltzain izendatzeko proposamena aurkezten du Zuzendaritzak:

Jesus Atxa Agirre, Julene Berrojalbiz eta Karmele Esnal Zulaika. Irakasleak, Nafarroan, Bizkaian, Iparraldean eta Gipuzkoan, euskal irakaskuntza arloan, Zuzendaritzaren "ustetan euskarari mesede bikainak egindako lagunak". Ikastola munduan sortzaile, bultzatzaile eta irakasle izanak. Zertzelada gehiago nahi izanik erraz gara daitezke.

Marie-Jeanne Minaberri. Asko idatzi du, haurrentzako liburuak, batez ere. Ipuinak sortzeaz gain, beste anitz itzuli ditu. Bestelako ikas materiala ontzen lagundu du ("Haize Garbia"-rekin eta beste).

Jaime Kerexeta Gallastegi, Xabier Gereño Arrarte eta Karmelo Etxenagusia Uribe. Hirurok euskal idazle, euskal liburu askoren egile eta itzultzaile, ikustea baino ez dago batez ere lehenengoaren eta bigarrenaren liburuki zerrenda. Lehenengoa eta hirugarrena, elizgizon legez "euskarari mesede bikainak egindako lagunak" ditugu, Biblia eta liturgia testuetan euskarak bere lekua izateko sortzaile, bultzatzaile eta maisu izan baitira. Bigarrena, ordea, euskal kulturaren bultzatzaile azpertzaitzenetarikoa izanik hau ere "euskarari mesede bikainak egindakoa". Besteak beste, berak sortu zituen, Xabier Peña irakasle jarriarik, duela 50 urte, gerra osteko lehen euskara ikasteko klaseak Bilbon. Eranskin gisa zertzelada gehiago eman daitezke.

Jose Antonio Loidi Bizkarrondo eta Eugenio Agirretxe Azpillaga. Bi hauek euskaltzain urgazle bezala zaharrenak ditugu. Horrez gain, lehena, idazle eta nobelagile trebea; bigarrena, azken belaunaldietako euskal predikaririk bikainenetarikoa, idazle eta irakaslea. Biok urte askotan "euskarari mesede bikainak egindakoak", merzei dute, aurreko bi lerroetakoek bezalaxe, Zuzendaritzaren ustetan, Euskaltzaindiak, ohorezko akademikotasun maila ematea.

Euskaltzain urgazle horiez gain, **William Anthony Douglas** proposatzen da ohorezkoen mailarako. Douglas jaunak Renoko "Basque Studies Program" izeneko Saila sortu zuen Nevadako Unibertsitatean. Gainera, liburu eta artikulu askoren egile dugu (*Death in Murelaga*, 1970, eta *Amerikanuak*, 1975, tartean).

Azkoitian, 1998eko martxoaren 27an

* * *

Bilbon, 1998ko apirilaren 24an Ageriko batzarra

Bilbon, Plaza Barriko Euskaltzaindiaren Egoitzan, 1998ko apirilaren 27an, arratsaldeko Setan, hasi da batzar irekia.

Honako jaun-andre hauek bildu dira:

Euskaltzain osoak: J. Haritschelhar, euskaltzainburua, H. Knörr, buruordea, P. Goenaga, idazkaria, J. A. Arana, diruzaina, eta P. Altuna, P. Charritton, J. L. Davant, X. Diharce, X. Kintana, F. Krutwig, E. Larre, J. M. Lekuona, B. Oihartzabal, P. Ondarra, Tx. Peillen, J. San Martin, A. Urrutia eta L. Villasante.

Euskaltzain ohorezkoak: E. Agirretxe, J. Atxa, K. Esnal, K. Etxenagusia, X. Ge-reño, eta J. A. Loidi. J. Berrojalbizen ordeez, Isabel Andía, haren alaba.

Euskaltzain urgazleak: P. Arregi, R. Badiola, A. Eguzkitza, M. Gorrotxategi, J. L. Lizundia, A. Muniategi, K. Rotaetxe, M. M. Ruiz Urrestarazu, P. Uribarren eta J. J. Zearreta.

Mahaiburua Zuzendaritzak osatu du J. Haritschelhar jaunaren lehendakaritzapean.

1. Goizeko bileraren berri.

Lehenbizi, P. Goenaga idazkariak goizeko bilkuraren berri eman du. Alde batetik hiztegi batuari dagozkion erabakiak aipatuz eta ondoren euskaltzain ohorezko berriak onartzeko erabakiaren berri emanaz. Hauek dira izendatu berriak: Jesus Atxa Agirre; Julene Berrojalbiz Berrojalbiz; William Anthony Douglas; Karmele Esnal Zulaika; Marie-Jeanne Minaberri; Jaime Kerexeta Gallastegi; Xabier Gereño Arrarte; Karmelo Etxenagusia Uribe; Jose Antonio Loidi Bizkarrondo eta Eugenio Agirretxe Azpillaga jaun-andreak.

2. Hilberri txostenak.

J. M. Satrustegik Jose Maria Azpiroz jaunaren omenez idatzitako hilberri txostena irakurri du idazkariak. Txostenean, haren apaiz eta euskaltzale alderdiak azpimarratu dira.

Abel Muniategi jaunak irakurri du ondoren Jesus Oleagaren hilberri txostena. Hemen ere hilaren lana eta nortasuna jarri nahi izan dira agerian: legegizona alde batetik eta euskaltzalea bestetik.

Azkenik, J. San Martinek irakurri du joan den urte amaieran zendu zen Karlos Santamaria euskaltzain ohorezkoaren omenezko txostena. Gizon irekia, kezkatua eta pres-tua. Zientziaz, filosofiaz, euskalgintzaz, hezkuntzaz eta abarrez kezkatua.

3. Euskaltzain ohorezko izendatu berrien aldarrikapena.

Goizean onartuak izan diren euskaltzain ohorezko berriei banan-banan dei egin die ondoren euskaltzainburuak bakoitzari bere diploma emateko. Kerexeta jauna azken orduko ondoez baten erruz, ezin izan da etorri diploma jasotzera. J. Berrojalbizen izenean alabak jaso du. Minaberri andreari, berriz, Baionan egingo den ekitaldian emango zaiola adierazi du euskaltzainburuak. Douglas jauna ere ez da izan bileran.

Euskaltzainburuak zorionak eman dizkie izendatu berri guztiei. Hauek, berriz, izen-dapena eskertu dute, jendaurrean, hitz labur batzuekin.

4. A. d'Abbadieren erretratua Euskaltzaindiaren esku lagatzea.

Azkenik, V. Ameztoty pintoreak Eusko Jauriaritzaren aginduz egindako A. d'Abbadieren erretratua Euskaltzaindiaren eskuetan uzteko hitzarmena gauzatu da. Lehen-bizi, M. Karmen Garmendia, Kultura sailburuak, Gobernuak hartutako erabakiaren berri eman du eta obra hori Euskaltzaindiaren esku uztearen arrazoiak azaldu.

Euskaltzainburuak 1997an egindako Biltzarra aipatu du, Euskaltzaindiaren eta Eusko Ikaskuntzaren artean eratua. Aktak aurtan agertuko direla esan du eta hori dela d'Abbadieren omenez Euskaltzaindiak ekarri duena. Eskerrak eman dizkio Kultura sailburuari.

Ondoren koadroa agerian jarri da eta Haritschelhar jaunak erretratuan biltzen diren sinboloen eta irudien esanahia argitzen saiatu da jendaurrean.

Eta honenbestez, arratsaldeko seiak eta erdietan amaitutzat eman da arratsaldeko bilkura irekia.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

* * *

Baionan, 1998ko maiatzaren 29an

J. Haritschelhar, euskaltzainburua
H. Knörr, buruordea,
P. Goenaga, idazkaria,
J. A. Arana, diruzaina,
P. Altuna,
M. Azkarate,
P. Charritton,
J. L. Davant,
X. Diharce,
X. Kintana,
E. Larre,
J. M. Lekuona,
B. Oihartzabal,
P. Ondarra,
Tx. Peillen,
J. San Martin
eta I. Sarasola
euskaltzainak
eta
J. L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea,
J. J. Zearreta, ekonomia eragilea, M.
Lourdes Oñederra
eta Pilartxo Etxeberria, Ahoskera batzor-
deko kideak (1. gaian)
eta Rikardo Badiola, argitalpen eragilea
(3. gaian).

Baionan, Thiers kaleko Euskaltzaindiaren
Ordezkaritza berrian, 1998ko maiatzaren
29an, goizeko hamarrak eta laurdenetan,
eman dio hasiera Euskaltzaindiak hilero-
ko batzarrari. Ezkerreko zutabea jaso-
tzen dira bildu diren euskaltzainen ize-
nak. Ezin etorria adierazi dute F.
Krutwigek, P. Salaburuk, A. Urrutiak eta
L. Villasantek.

Aurreko bilera agiriak onartzea.

J. San Martin jaunak 3.3 puntuari ohartxo
bat egin dio: Euskaltzaindia ez zen errege
dekretuz sortu. Errege dekretuz Euskal-
tzaindiaren Errege Akademia izaera onar-
tu zen.

Beste oharrik gabe, ontzat eman dira au-
rreko hileko bi agiriak.

Euskaltzainburuaren hitzak.

Eguneko aztergaietan bete-betean sartu
orduko, mahaiburuak zorionak eman nahi
izan dizkio B. Oihartzabal jaunari *Le
Monde* egunkarian argitara berri duen
artikuluagatik.

Bestalde, Federiko Krutwigek istripu bat izan duela eta erietxean dela aiderazi du
euskaltzainburuak. Lehenbaitlehen osatzea opa dio.

1.1. Ahoskera lantaldeko "Ahoskera batuaz" txosten osatua aurkeztea.

Txostena aurkez dezaten, hitza eman zaie Lourdes Oñederra eta Pilartxo Etxeberria
andreei. Lourdes Oñederrak esan du ezer gutxi duela lehengoari gehitzeko. Berriz ere
azpimarratu nahi izan du ez dutela nahi izan hizkuntza berri bat asmatu. Hizkuntzaren
aldagarritasuna kontuan hartu behar dela. Horregatik, batzuetan eredu bikoitza propo-
satzen da.

Peillen jaunak gogorarazi du ongi hitz egiten dutenek ere jendearen izenak ema-
terakoan, zenbaitetan, erdal ereduari jarraitzen diotela eta honetaz zerbait esan beharko
litzatekeela. Kontu hori geroagoko txosten bat izan litekeela erantzun dio L. Oñederrak.

Beste zenbait ohar orokor ere egin dira. Nolanahi ere, aurkeztutako txostenari ohar-
rak egiteko epea, beti bezala, hilaren 20a artekoa izango da.

Ondoren, egin nahi diren ahoskera jardunaldietarako batzorde akademikoa nola osa
eztabaidan jarri da. Oñederra andreak jardunaldiok nola joango diren azaldu du: hiz-
lariak, gaiak, mintegiak etab. Horren arabera, badirudi ez dela aukera handirik izango
partehartzaileen txostenetarako. Horrenbestez, batzorderik ere ez da beharko, segurutik.

Nolanahi ere, batzorde horretako buru Beñat Oihartzabal izendatzea erabaki da, badaezpada.

Miren Azkarate andreak galdetu du ea Jagon sailak zerbait egin behar duen jardunaldiotan. Hasieran zerbait egitekotan omen ziren. Nolanahi ere, ezer ez denez pentsatu horretaz, Jagonekikoak beste batean izango dira.

1.2. “Adizki perifrastikoetako adizki nagusiaren forma” onartzea.

Araugai hau aurreko batzarrean banatu zitzairen euskaltzainei. J. L. Davant jaunak zenbait ohar aurkeztu ditu: 2.e puntuan, *heldu da*-ri ematen zaion balioa zehaztu beharra dago, zubereraz *heldü da* ‘etorri da’ baita. Zehaztasun hau onartu da. Bestalde, 3.b eta c puntuetan esaten dena ere osatu beharra ikusten da. Ekialdeko euskaretan -eta ez zubereraz bakarrik- kontsonante ondotik -EN ageri da erabat. Beste kasuetan, -EN eta -KO biak erabiltzen dira, nahiz eta -KO nagusituz doan.

Kontu hauek arauaren testuan jasoko dira eta behar bezala emango argitara.

1.3.1. Aurreko zerrendako kalabazin eta kuitxiki hitzak onartzea.

Bi hitz hauek zintzilik utziak izan ziren aurreko batzarrean. Batzordearen informazioaren arabera, badirudi Iparraldean *kuiatto* ere ageri dela. Horrenbestez, *kuiatxo* jaso beharko litzatekeela uste du batzordeak. Hala onartu da. Beraz, *kuiatxiki* zerrendatik ezabatu egingo litzateke. *Kalabazin*-en sarreran, berriz, *Heg. h. kuiatxo* ezarriko litzateke. Horrela onartu da.

1.3.2. Lekora-lozorro zerrenda onartzea.

Lehenbizi, X. Kintana jaunaren oharra hartu dira aztergai.

Lengoaia hitza zerrendan datorren bezala ez du maite ohargileak. Hitz hori euskal hitza dela, eta ez dela baztertzeko arrazoirik. Dena den, eztabaidan parte hartu duten guztientzat nolabait markatua da hitz hori. B. Oihartzabalentzat zaharkitua da eta horrela markatzea eskatzen du. Horrela onartu da. Horrenbestez, *Zah. h. mintzaira, hizkuntza* oharra erantsiko zaio sarrera horri.

Lorezain / lorazain; lorezaintza / lorazaintza eztabaida ekarri du ohargileak. Hiztegietan *lora-* omen da forma nagusia. Erantzun zaio literaturan gehien erabili den forma *baratzezain* dela. Auzitan dagoen hitzak ez du, antza, tradizio handiegirik. Gauza aski argi dagoelakoan botoetara jo da. Hona emaitza: hamalau boto batzordearen proposamenaren alde. Horrenbestez, zerrenda aldatu gabe utzi da.

Lore(-)ontzi hitzarekin ere eztabaida txiki bat izan da. Zerrendan jaso datorrena da forma nagusia. Botoetara eraman da auzia: hamabost agertu dira batzordearen proposamenaren alde. Beraz, Kintana jaunaren oharra ez da onartu.

Loria hitza ohargileak dio ez dela Ipar. soilik. Hegoaldean ere erabiltzen da. Onartu da oharra. Honela emango da sarrera hori: 1. ‘aintza’; 2. Ipar. ‘poza’

Lorin hitzaren adiera emateko zailtasunak daude. Hiztegian begiratu da kontua eta egoki diren adibideak emango dira.

Lotinant hitzarendako batuzko ordaina eskatzen du ohargileak. Ez da onartu.

Loto hitzaren sarreran ematen den latin deiturarekin ez dator bat X. Kintana: *Nymphaea lotus* ez, *Nelumbo nucifera* behar omen du. Batzordeak UZEIra galde egitea proposatzen du. Kontsulta egin da baina UZEI-koen iritzia ere ez dator ohargilearen iritziarekin bat. Horretan utzi da, beraz, kontua.

Ondoren, H. Knörren oharrak hartu dira eztabaidagai.

Lekuizen sartzeta onartu da, *Leku*-ren azpisarrera gisa.

Lelantoni bigarren itzulirako utzi da.

Lemamia sarrera gehituko zaio zerrendari: Lemamia* e. legamia.

Leotz-i buruzko oharra dela eta, sarrera hau bigarren itzulirako uztea proposatu eta onartu da.

Letxe eta *lez*-i Lgrt. oharra gehitzeko eskaria ez da ontzat hartu.

Lezoi sarreran hobesten den *pezoi* hitza baino egokiagoztat dauka ohargileak *pezoin*. Ez da onartu forma hau sartzeta. Ez da onartu *litxarero* sarreran Lgrt. oharra ezartzeta ere.

Lo arin, *lo astun*, *lo erre*, *lo zakar* hitzak sartzeta ez da onartu. Bigarren itzulirako izango lirateke, izatekotan. *Lor* sarrera ere bere horretan uztea erabaki da, ohargileak nahi dituen eranskinak gabe.

Lotsabako hitzari Bizk. oharra erantsiko zaio. *Lotune* hitzari adibide bat eranstea eskatzen da. Ahal bada, jarriko zaio.

Ondoren, A. Urrutia jaunak bidalitako oharrak aztertzeari ekin dio batzarrak.

Lekoratu hitza sartzeko eskaria ez da onartu. Gehienez ere, bigarren itzulirako utzi da.

Lekualdaketa hitza sartzeta bidezkoztat jo da.

Lelotu-ren bi adierak, 'ergeldu' eta 'goraipatu' bereiztea eskatzen du ohargileak. Zerrenda dagoen bezala uztea onartu da, inongo adierarik eman gabe.

Lera hitzaren bigarren adiera, 'grina', bizkaierazkoa omen da eta hala adieraztea eskatzen du Urrutia jaunak. Onartu da. Beraz, Bizk. oharra erantsiko zaio.

Lerroalde hitza hurrengo itzulirako uztea erabaki da.

Lesbianismo hitzari sarrera ematea onartu da. Ondoren, *lesbiana* ala *lesbiano* sartu behar den eztabaidatu da. Argi gehiagoren faltan, hurrengo itzulirako utzi da hitz hori sartu behar ote den erabakitzea. Izan ere, euskal gramatikak eskatuko lukeena *lesbiano* forma izango litzateke, baina hau, zenbait euskaltzainen ustez gogortxo gertatuko litzateke.

Lesio / *lesionatu* arazoak ere eztabaida luzea ekarri du. Azkenean, bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Letania hitzaren parean *letaria* ere sartzeta onartu da, lehenbizikoa hobetsiz. Hots: Letaria, h. letania.

Leukozito sartzea onartu da. *Libido* hitza ere bai. *Liberalizatu*, berriz, bigarren itzulirako utzi da.

Likidatu / *likidazio* hitzak sartzea ez da onartu. Izatekotan, bigarren itzulirako.

Likore hitzak ere ekarri du eztabaida. Bigarren itzulirako utzi da, azkenean.

Ohargileak *lizentziatura* hitzari ere leku egitea eskatzen du. Batzarraren ustez, *lizentzia* aski da. Horrenbestez, Urrutia jaunaren eskaria ez da onartu.

Loezin eta *logabe* hurrengo itzulirako uztea erabaki da.

Logreria eta *logreru* hitzak sartzea ez da onartu. Ez eta *lotaldi* hitza ere.

Lokomozio / *lokomotor* hitzak hurrengo itzulirako uztea bidezko ikusi du batzarrak.

Ondoren, eztabaidarako utziak ziren hitzak aztertu dira.

Letradu hitzari bere lekua aitortzen zaio, Hegoaldeko hitz gisa. Horrenbestez, zerrendan datorren bezala uztea erabaki da.

Gero, *lino* / *liho* auzia argitzen saiatu dira euskaltzainak. *Liho* forma hobetsi da. Horrenbestez, honela emango dira dagozkien sarrerak: *liho* *linum* sp. eta *lino** e. *liho*. Baina *linazi* hobetsi da. Beraz, *lihazi** e. *linazi*, zerrendan datorren bezala. *Lihoazi* sarrera, berriz, ezabatu egingo da.

Lirio-ren sarrera, zerrendan datorren bezala, zalantzan jarri du Kintana jaunak. Horrenbestez, zuhurragotzat jo da Hegoaldeko forma dela esatea soil-soilik.

Eztabaidarako utzitako beste hautua *loeri* / *loeria* zen. Dirudenez, *loeria* forma ageri da nagusi. Bestalde, bi adiera dituela esan da: 1. logalea, logura; 2. gaitz bat. Hala ere, ez da hauturik egin. Txosten berezi bat egingo da hurrengorako *-eria* amaiera duten hitz guztiez. Horren arabera hartuko da erabakia.

Lore(-)jorraz eta *loezil* hitzei buruz hitz egin da azkenik. Horrela ematea onartu da, zerrendan lehenbizikoak eskas duen parentesia ezarririk: *lore(-)jorraz*.

Honenbestez, onartutzat eman da *lekora* - *lozorro* zerrenda.

1.3.3. *Lubaki* - *makina* zerrenda onartzea.

Zerrenda honi buruz Davant jaunak egindako oharrak eztabaidatu dira lehenbizi.

Mainu-etxe hitzak sartu beharko ote lukeen galdetzen du, nahiz eta, *bainu* hitza hobesten denez, horren ondorioz argituko litzatekeen auzia. *Mainutegi* eta *mainagia* hitzei ere sarrera ematea ez da onartu.

Ondoren, X. Kintanaren oharrak jarri dira mahai gainean.

Lurra sarreran argigarri gisa adibideren bat ezartzea eskatzen du Kintanak. Ontzat eman da. Honela emango da adibide hori: *Gure planeta Lurra da*.

Lurkapa-ren sarrera honela aldatzea onartu da: *Lurkapa** e. (lur) geruza.

Magisteritza sarrerari buruzko oharra ere onartu da. Honela agertuko da delako sarrera hori: *Magisteritza** 1. e. irakasle(-)ikasketak: **magisteritza ikasi zuen, e. irakasle ikasketak egin zituen*. 2. *magisteritza(-)eskola**, e. irakasle(-)eskola.

Mailadi sarreran, parean *mailak* ere sartzea onartu da.

Majo hitzari buruzko oharra ez da onartu. Zerrendan ageri den *majo* hori aditzondoa da, ez izenondoa.

Makarroi-ren adierak ematea ez da onartu. Bere horretan utzi da, horrenbestez, sarrera hori.

Makina-erreminta-ri buruzko eztabaida ere luze joan da. Botoetara jo da. Hamabost euskaltzain agertu dira forma hori gaitzetsi beharrean Hegoaldekotzat ematearen alde, ordaintzat *makina-lanabes* barik, *makina-tresna* emanaz. Beraz, honela joango da sarrera hori: makina-erreminta Heg. h. makina-tresna.

Ondoren, H. Knörr jaunaren oharrak eztabaidatzeari ekin dio batzarrak.

Lehenbizi, bi ohar txo egiten ditu: batetik, "EZTABAIDA" hitza hain urruti ez jarzea eskatzen du. Bigarren, *ingurugiro* sarrera ez omen dago behar bezala jasoa. Beste zerbait onartu omen zen. Ez da kontuan hartu.

Zerrendari buruz, *ludi*-ren ondoan h. mundu ezartzeko eskaria ez da onartu.

Luparia bigarren itzulirako uztea proposatu da. *Lurbel / lurbeldu* ere bigarren itzulirako uztea erabaki da.

Lursagar-en ordez *lusagar* eskatzen du Knörr jaunak. Ohargileak eskatzen duen forma honek lekukotasunik ez duenez, zerrenda dagoen dagoenean uztea erabaki da.

Madura hitza sartzea onartu da. Batez ere Bizk. dela esango da, 'padura' esanahia duela.

Magia sarreran, aldamenean 'aztikeria' sartzea ez da onartu.

Maiku-k ez du lekukotasunik eta, horrenbestez, ez da onartu sartzea.

Mailegatu-ren ordez *mailebatu* hobestea ez da onartu. Lehenbizikoaren aldeko lekukoak ugariagoak dira.

Mailukari hitza sartzea ontzat eman da. Baina *mainada*, *maira* eta *maka* bigarren itzulirako uztea erabaki da.

A. Urrutiaren oharrak hurrengo bileran eztabaidatzeko utzi dira.

2. Eskuartekoak.

Euskaltzainei 1998ko Euskaltzaindia-BBK Literatur sariketa deialdiaren berri eman zaie: Txomin Agirre, eleberrisaria, Toribio Alzaga, antzerkisaria, Felipe Arrese-Beitia, olerkisaria, eta Mikel Zarate, saio-saria. 1997an saritutako lanak argitaratu berri dira, bestalde, eta euskaltzainei ale bana eman zaie.

Eta honenbestez, arratsaldeko ordu bietan eman zaio amaiera goizeko bilkurari.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

Baionan, 1998ko maiatzaren 29an Ageriko batzarra

Baionan, udal bibliotekan, 1998ko maiatzaren 29an, arratsaldeko 4etan, hasi da Euskaltzaindiak, Baionako ordezkari-tza berriaren inaugurazioa dela eta, antolatut duen batzar irekia. Bilduak honako jaun-andre hauek izan dira:

J. Haritschelhar, euskaltzainburua, H. Knörr, buruordea, P. Goenaga, idazkaria, J. A. Arana, diruzaina, eta P. Altuna, P. Charritton, J. L. Davant, X. Diharce, X. Kintana, E. Larre, J. M. Lekuona, B. Oihartzabal, Tx. Peillen, J. San Martin eta I. Sarasola, euskaltzain osoak eta P. Andiazabal, X. Arbelbide, R. Badiola, J. Camino, J. B. Dirassar, J. B. Etxarren, L. Etxezaharreta, M. Itzaina, B. Goiti, D. Landart, J. L. Lizundia, M. Pagola eta J. J. Zearreta, euskaltzain urgazleak, eta M. J. Minaberri, euskaltzain ohorezko berria. Haue-zaz gainera, Michel Intxauspe, diputatu eta kontseilari orokorra eta kazetari eta entzule andana bat.

1. Goizeko bilkuraren berri.

Lehendabizi, idazkariak goizeko bilkuraren berri eman du. Ondoren, euskaltzainburuak ekitaldira etortzerik izan ez dutenen zerrenda irakurri du.

2. Garcia Larratxe familiari eskerrak emanaz.

Gero, J. Haritschelhar jaunak eskerrak eman dizkie Garcia Larratxe familiakoei datozen bi urteetarako Thiers kaleko etxea Euskaltzaindiari uzteagatik. Euskaraz eta frantsesez hitz egin du euskaltzainburuak. Esker-hitz hauen ondoren, Euskaltzaindiaren domina eta zenbait liburu oparitu dizkio.

3. Tomas Uthurri euskaltzain urgazlearen hilberri txostena.

Ondoren, Pierre Andiazabal euskaltzain urgazleari eman zaio hitza Thomas Uthurry euskaltzain urgazlearen hilberri txostena irakurtzeko. Apaiz eta irakasle zuberotar honen bizitza eta lanak gogoratu ditu hizlariak: Zuberoako gazteriaz arduratua, kontzilio aurretik liturgia testuen itzultzaile, langile porrokatua.

4. M. J. Minaberri, ohorezko euskaltzain berri.

Joan den hileko batzarrean ohorezko izendatu zirenen artean zegoen Minaberri andrea ere. Euskaltzainburuak izendapenari dagokion diploma eman dio eta ohorezko berriak hitz labur batzuekin eskerrak itzuli nahi izan dizkio: “zerbaitek barnetik unkitzen naularik” -esan du- “mututurik gelditzen naiz. Orain ere, hala, mutu. Eskerrik asko”.

4. P. Larzabalen Oroitzapenak liburuki berriaren aurkezpena.

Azkenik, Charritton jaunak prestatu berri duen Larzabalen obraren VII. liburukiaren aurkezpena egin da. Lehenbizi, J. L. Davantek hartu du hitza. Frantsesez lehenengo, euskaraz gero. Frantziako hizkuntza gutxituei buruz prestatu berri den txostena salatu du hizlariak. Txosten horren prestatzaile den Poignant jaunaren adierazpenak hartu ditu ahotan. Euskara bezalako hizkuntzak “pribatu” izatera kondenatzea eskandalagarria da. Hizkuntza pribatuak eskubideez pribatua esan nahi du.

Gero, aurkezten den liburuaren edukiaz mintzatu da.

Azkenik, P. Charritonek hartu du hitza. Liburukia azkena izateko asmoz jaio zen, baina agian ez omen da azkena izango. Berrikitan atxeman dituzte beste zenbait lan, antzerki eta artikulua.

Arratsaldeko bostetan amaitutzat eman da bilera.

Euskaltzainburuak
Jean Haritschelhar

Idazkariak
Patxi Goenaga

JASOTAKO TXOSTENAK

EUSKAL HERRIKO HIZKUNTZ ATLASA

EHHA-KO SOINUDUN ARTXIBOA: ESKATZEN DUEN JOKABIDE ETIKOA

1997-11-21

*Izaskun Etxebeste,
EHHAko batzordekidea*

Euskal Herriko Hizkuntz Atlaserako material bilketa duela hamabi urte hasi zuen lantaldeak 1987. urtean eta azken grabaketak 1992.ean burutu ziren, jarduerarik sistematikoena hondarreko bost urteetan gauzatu bazen ere, lantaldea guztiz osatu zenean. Inkesta guztiak euren osotasunean 2400 zinta magnetikotan grabatu ziren 4500 ordu inguruko bilduma erateraino. Lekuan lekuko inkestak amaitzean, zinta hauek —oraintsu CD-ROMetara irauliak— bilakatu ziren gure oinarrizko lan-tresna EHHArako corpusa erdiestera. Orain, Azkue Bibliotekaren esku dago soinudun material horren guztiaren zainketa eta babesa, eta baita izan daitezkeen kontsulten kudeaketa ere.

Ez dagokio Batzorde honi gordailuzaintzaren nondik-norako praktikoak zuzentzea (1) baina bai grabaketa horiek kontsultan eman aurretik zenbait ohar funtsezko aldarrikatzea, *ez baitira Bibliotekako beste edozein liburu bezalakoak* eta kontsulta arau bereziak izatera derrigortzen dutela uste baitugu (2). Zinten egiazko edukia sakon-sakonean inkestagileok bakarrik ezagutzen dugu eta eza-gutza horretan oinarririk gure eskabidea arrazoitu eta egitasmotik kanpo den edonork erraz ulertzeko moduan azaltzea da txosten honen helburua.

Diogun bezala, grabaketen kontsultaren auzi honetan, edukiari buruzkoa da gure kezka nagusia: galdeketa gaien luze-zabaltasuna, ahozko jardunaren berariazko erlaxazioa, zenbait gai “labain”en tratamendua, oharkabean esanak... horiek guztiek gurutzatzen dituzte etengabe gure hitzorduak eta hori hala izaki, ez litzateke inoiz ahaztu behar azpimarratu nahi dugun lehen ideia nagusi eta garrantzizkoena: pertsonen jardunak daude hor, euren bizitzaz —eta inguruko eta herrikoenaz— gauza asko esaten dituztenak (batzuek besteak baino gehiago, noski) eta behin grabatu ostean, ez dugu inolako iragazkirik jarri ahal izan. Beraz, erraz ulertzen da zinta hauetara hurbiltzen den edonork jokabide

---

(1) Soinudun artxiboen kontserbazioan sortzen diren arazo tekniko eta juridikoak ez dira txosten honetan aztertzen.

(2) Ziurra da Bibliotekak idatzizko dokumentuen artean ere bereizketak egiten dituela eta ez dela berdin zaintzen erraz aurki daitezkeen aldizkari baten kontsulta eta adibidez, inkunable batena.

etiko batetik abiatuta egin behar duela bere egitekoa eta portaera horren zainketa eta bermea Bibliotekari dagokio, gure ustez.

Gure asmoa bi hitzetan azaldu ondoren, eta esaten duguna arrazoizkoa dela sinets dadin, zabalago oinarritu nahi dugu adierazitakoa.

1. BILKETA LANAREN INGURUAN JAKIN BEHARREKOAK

1.1. EHHA helburu

Euskal Herriko Hizkuntz Atlaserako grabatutako zintek ahozko euskara eta euskalkien lekukotasun zabala eta sistematikoa eskaintzen duten neurrian eta gorago azaldutako ordu kopuru eta hedaduraz osatuta daudenez, ez da zalantzarik, ondare baliozko eta estimagarria direla hizkuntza ezagutu eta ikertu nahi duen edonorentzat.

Jakin beharrekoa da, ordea, EHHako inkestagile taldea ez zela helburu horrekin abiatu, mikrofono bat pizten genuenean ez genuela buruan hizkuntz-ondarearen bilketa (ez horrela enuntziatuta behintzat), Hizkuntz Atlaseko proiektua baizik (3). Zehazkiago esateko, orduan proiektuaren helburu nagusizat ziren mapa linguistikoak genituen gogoan, eta beraien eraketa zuzenerako galdekizun luzearen bide estuak ibili behar genituen urratsez-urrats, gero mappek izango zuten hurrenkeran jauzi alaiegirik egin gabe.

Biltze lanetan aurrera joan ahala eta, zer esanik ez, datu-bilketa amaitu zenean, jabetu ginen eskuartean genuenaren balio handiaz. Esan nahi da, "ondare"aren ideia ez zela aprioristikoa, ez taldearentzat eta ez Euskaltzaindiarentzat (guri bestelakorik azaldu ez zitzaigun neurrian behintzat), eta galdekizunaren hezurretik kanpo zegoenak bigarren mailako garrantzia hartzen zuela inkestatan ari ginen bitartean. "A posteriori" ordea, transkribaketa garaian batik bat, jasotakoa berriz entzun eta mamitzean, begibistaraten zitzaizkigun gure fitxetan kapidarik ez zuten informazio albotaratuak, bai linguistikoak, bai beste kultura alorretakoak ere. Baina ordurako grabaketak eginak ziren, lantaldea ondorengo lan batzuetan murgilduta zegoen, eta ezin zen astirik galdu informazioa beste ardatz batzuen argitara berrantolatzen. Esanak esan eta joanak joan.

1.2. Inkestagintzaren ingurumariak: aurretiko baldintzak

Aurrean esandakoa hala izanik, EHHA helburu genuela aitortuz, zintak entzun nahi dituenak grabaketei buruz aurretik zenbait datu behar dituela uste dugu, bidean galduko ez bada.

---

(3) Ez gara izan beharko lukeenaz ari, hastapen hura benetan nola izan zen azaltzen baizik.

1.2.1. *Kanpoko baldintza: presa*

EHHArako inkesta guztiak denbora muga ahalik eta laburrenean egin behar ziren informazioa homogeneoa eta sinkronikoa izango bazen. Ezin genuen lana patxadaz hartu, monografia baterako hartzen den gisan, ez gai bakoitzearako lekukorik aukerakoena bilatzen (inkesta osoa lekuko bat edo birekin egin izan dugu gehienetan), ez grabaketa garaia nahi adina luzatzen. Inkesta garaian baldintza garrantzizko bat **presa** izan da. Herri bakoitzean emandako “media” 20 bat eguneko izango da, batzuetan gehixeago eta besteetan gutxixeago. Gure artean askotan erabilitako konparazioa izan da argazki batena: herri batera joan, ahalik eta “argazki” (hizkuntz argazki) txukunena atera eta alde egin dugula. Bat-bateko argazki baten ezaugarriak dituzte grabaketek.

Horretarako, aldez aurretik, lekukoa aukeratu behar genuen, ahal zela bakarra, bere borondatea geureganatu eta gero denbora horretan, galdekizuneko 3.000 galdera zehatzen ordainak jaso, lortutako konfiantza hori zapuztu gabe. Ez dugu, jira eta buelta, nahi adina astiz ibiltzerik izan. Horrek zintetan dagoena —eta, areago, ez dagoena— ulertzeko bidean jartzen du edonor.

1.2.2. *Grabaketa lana bera : magnetofonoa eta galdekizuna*

Inkesta guztiak grabatu egin behar zirenez, magnetofonoa bilakatzen zen lanerako ezinbesteko tresna: hala aurkeztu zitzaigun geroni eta hala aurkezten zitzaizen berriemaileei ere. Jakina da horrelako lanetan ibili den edonorentzat magnetofonoa ez dela oztopo nabarmena izaten haserako errezeloak gainditu ostean: haren presentzia erabat ahazten ez bada ere, bigarren mailako arazo bilakatzen da lekukoentzat, galdetzen zaienari txukun erantzun nahiak beste pentsamendu batzuetan murgilarazten baititu. Hori hala izanik bi ahotako “labana” suertatzen da bere jarduna jasoa izaten ari den horrentzat: mikroa aurrean duela konturatzen denetan erantzunak “edertzeko” joera har bailezake bere benetako mintzotik urrunduz, eta ohartzen ez denetan berriz, bere hitzak haizeak eramango balitu bezala lasai eta patxada osoz ari baitaiteke hizketan, bazkalosteko tertulia gozoan dagoela uste izanez. Eta azken joera honetaz jabetzea nahi genuke batik bat, zeren, gero gehiago zabalduko dugun bezala, grabaketak egin ziren bezalaxe, inolako ukitu edo konponketarik gabe artxibatu baitira, inkesta saio osoaren luze-zabalean.

Lekukoa —gure langai nagusia, hala esan badaiteke— hautatu eta grabaketa lanari ekiten genion, galdekizun luzea gidaritzat hartuta. Hori zen mahai gainean jartzen genuen bigarren lan tresna objektiboa. EHHAk mapak erakitze bidean eskatzen zitzaigun ia gauza bakarra zera zen horrenbestez: galdera horien erantzun zuzenak ziren hitzak mugagabean eta garbi ahoskatuta lortzea, beren esanahi ahalik eta zehatzenarekin. Eta inkesta moldea erabat baldintzatan du helburu nagusi horrek: galderak bata bestearen atzetik egiten dira, hiz-

ketaren jario naturala behin eta berriz etenaz, hitz desberdinen arteko ñabardurak ongi zehazteko eta eraberean beste herrietan bilduko zenarekin homologagarria izango zen informazioa jasotzeko. Azken puntu honek eskatzen zuen bildutako hitzak mugagabeen lortzea, horretarako guk galdetutakoari erantzun zuzena(k) ematea nahikoa ez balitz bezala, berriro galdera bereziak egin behar genizkion lekukoari, hitz hori testuinguru jakin batean jarraraziz.

Horrek guztiak ematen die gure inkestei *kolore* berezi bat, inkestak beste helburu batekin egin izan balira alda zitekeena, baina guk nahi genuen modu zehatzean informazioa grabatzeko ezin saihestuzkoa gertatu zitzaiguna.

1.3. Zinten benetako edukia: ez hitz hutsak

Ingurumariak aurkeztu ondoren, gatozen gure kezkaen mamira. Guztira 4500 ordu grabatu badira, begibistakoa da Atlasak aurretiaz eskatzen zituen helburuak arras gainditu direla eta ez direla hitz hutsak bere lehorrean erdietsi. Horien inguruan sortutako azalpenak eta gogoetak ere hor joan dira, hizketan ari zirenean ez baikenuen ia inoiz mikroa mozten. Denborak edo galdeketa atzerapenak larritzen ez gintuen bitartean, eta lekukoa emankorra bazen, lasai uzten genion bere azalpenetan, hizkuntz material osagarria suertatzen zelako guretzat eta garrantzia etnografiko edo kulturala ere bazuelako bere esanak. Gero, inkestak papereratzeko garaian josiko genituen guk adabakiak, pasako genuen galbahea, eta EHHArako balio zuena zegokion lekuan transkribatuko genuen, eta hortaz kanpokoa zintatan geratzen zen. Hau da, zintak, gure lana izango zenaren borradore gisan erabiltzen genituen: inkestetan papera erabili beharrean grabaketak erabiltzen genituenez, hauek gure zirriborroak ordezkatzuten zituzten eta gero txukundu eta antolatu gabe ez dira edozein moduz aurkeztekoak. Nolabait esateko, hor dagoen informazioa "brutoan" dago, leundu gabe, zizelkatzekoa.

Batetik brutoan eta bestetik, ondare izateko bokaziorik gabe osatua, lehen azaldu dugun bezala, atzetik elaboraketa baten beharrean geratzen dena. Eta mezu hori helarazten genien lekukoei ere, lehen egunetako etengabeko galderei erantzutean: zergatik, nola, eta, batez ere, lanean zertarako ari ginen galdetzen ziguten behin eta berriz. Bazekiten bere lana nolabait argitaratzekoa zela ("oi geo eskribitu ingo ez, ez?", "librua ingo ezue gero au denakin?" nahi adina esaldi horrelako dago zintetan zehar), baina esaten zuten guzia argitaragai zela inondik ere ez.

Nik uste ez dugula gezur handirik esaten gure lekukoek bere lana idurikatzean zerbait idatzia ikusten dutela esaten badugu: "librua noizko?" izaten da galdera oraindik ere inoiz topatzen ditugunean. Inguruko herriekiko hitzekin alderatuta agertuko lirakeen hitz-zerrendak idurikatzen dituztelakoan nago: Hernanin *ogiya* baina Elduainen *ogie*, Donostian *zan* baina Oiartzunen *zen*, hemen *ganbela* eta beste horretan *majera*. Horrelako zerbait.

Jakitun ziren, ikusten baitzuten, beti grabatzen ari ginela baina ohartzen ziren, aldi berean, guk luzatzen genien galderaren inguruan egiten genuela indar eta eginahal handiena, hitzen esanahi eta erreferenteak zehazten, eta mugagabea aterarazten. Ondoren suerta zitezkeen elkarrizketa edo bakarrizketak hitzaren esanahia zehazteko baliotik urruntzen ziren heinean traszendentziarik gabeko hitz hutsalak ziren, bere eta gure arteko kontuak: “oi gero kenduko ezu zuk”, “zuk gero moldatu nik esandakuak”. Ordu luzeetan grabatzen ari ginela, azkenerako ia gu ere magnetofonoa aurrean genuela batzuetan ahazten bazitzaigun, ez gara gai neurtzeko teknikarekiko beste harreman batzuk dituenak zenbatetaraino duen minutuero grabatzen ari zaionaren kontzientzia. Gertatu zaigu bakarren batek lazkeria handi xamarra bota duela irudituta eta “oi etzun ba onek (mikroak) jasoko noski” esatea ere, magnetofoiak termostato bereziren bat zuelakoan.

Horiek guztiak kontutan hartu behar ditu EHHArako grabatutako ordu guztien aurrean jartzen denak. Hor esaten diren gauza asko eta asko ez direla nahitara erdietsiak, konfiantza giro baten babesean topatuak baizik, eta hala izanik, askotan *material delikatu*a osatzen dutela (4).

2. JOKABIDE ETIKOA DATU-BILKETAN; ZENTZU ETIKOAREN ESKABIDEA DATUEN ERABILERAN

2.1. Jokabide etikoa datu-bilketan

EHHArako prestatutako galdekizuna ikusia duenak jakingo du honez gero lekukoekin jorratu behar genituen gaiek zenbat arlo desberdin ukitzen zituzten. Lehen esandako 3000 galdera horien erantzunetan mundu oso baten isla dago: izadia eta bere legeak euskarak hitzetan nola antolatua dituen sumatzen da eta pertsonen arteko giza-harreman sozialek zuten araudi estua eta etxe barruko familia-harremanen kode are estuagoen berriak jasotzen dira. Jendearen bizitzari horren hertsiki loturikoak bildu ahal izateko tentuz jokatu beharra dago: galdetu beharrekoak galdetu egin behar dituzu, eta giro ahalik eta lasaienean galdetzeko konfiantza eman behar diozu berriemalari baina bestetik ez duzu zapuztu behar, ez diozu emandako konfiantza ezertxogatik ere kolokan izan dezan utzi behar. Bere borondateak agintzen du beti, bai zure berriemaile izan ala ez erabakitzean eta baita zerbait esan ala esan ez hautatzen duenean ere. Gizabanakoa eta gizalegea dira nagusi.

Bestela lortzea ezinezko izanik, inkesta garaian sortutako konfiantza giroaren emaitza dira galdekizuneko gai irristakor eta *tabuen* ordainak: muga

---

(4) Inkesten osotasuna ordu luzeetan emandako elkarrizketak osatzean “es muy probable que se desarrolle una relación de confianza, en la cual el participante en la investigación da por suelta la observación del carácter confidencial, aunque esto no se haya prometido” (Cook, 343 orr.).

kontuak direla eta auzoen arteko liskar luzeak, urbide eta elizbideen publikotasuna, sexu gaiak, haur-galtzeak, ixilkako ezkontzak, ezkontza tratuak, erailketak, nork bere burua hiltzeak, sineskerak, sorgin famak e.a. Hitzen esanahia zehaztera behartuta, adibide hurbilekin ematen dituzte maiz azalpenak, kontakizun batek beste ezerk baino argi gehiago ematen duela jakinik, edo esaten ari direnaren bermea errealitatearen puska bat aurkezteak ematen duela kontzertituta.

Berriemaileak horiek guztiak bere terrenoan esaten ditu, bere etxean edo gertu, ia begibistan ditu adierazten ari denaren eskenatokiak, eta horrek erraztu egiten dio zenbait gauzaren kontaketa. Gehienetan, gainera, *guri* inkestagileoi bakarrik esaten ari zaizkigula uste izateko *arriskua* du grabagailua martxan dela erdi-ahaztean.

Egoera horren aurrean inkestagilearen jokabide etikoak garbia izan behar du; bere lan iturria ez dira liburuak, pertsonak baizik. Guretzat narrazio anonimoak dira, aurpegi jakinik gabeko pertsonaiadunak baina beretzat garrantzia afektiboa dute, gehiago edo gutxiago, hurbiltasunagatik. Informazio gehiago ateratzeko ez dago hor azerikeria eta engainutan ibiltzerik, ez eta euskarari buruzko jakitatearen izenean ere (5).

2.2. Berriemailearen jardunaren publikotasunaz

Honaino iritsita berriz gogorarazi beharra dago 1.3. puntuan luze azaldu duguna. Guri esandakoaren arabera zera uste genuela: paperaren ordeztintak erabiltzea lan-tresna egokiagoa izan genezan egindako hautua zela, gero informazioa papereratzean zintetan zegoenari beharrezko iragazkia jarriko geniola eta datuak elaboratzean testu bat publikoratu ala ez erabakitzeke giltza gure eskuetan izango zela. Ez dugu esaterik berriemaileak esaten zuen hura erabat publiko izango zela zinez jakin izan balu, zenbateraino zentsuratuko zukeen bere burua. Seguru asko, desberdin jokatuko genukeen guztiok ere.

Hainbeste ordutan jardun ondoren, ez dugu erraza zer bildu dugun zehazki gogoan izaten. Inkestagile guztiak gara gai halako pasarte, halako aitortza gogoratzeko, gure gogoia edo harridura une horretan astindu zituelako. Ziur dakiguna zera da: badirela pasarte "delikatuak", kontu gordin samarrak, izen propioak e.a eta horiek babestu beharrekoak direla nola edo hala (6).

(5) Bi eskubideren artean jokatu behar du ikerlariak: " el derecho de la ciencia y de la sociedad a inquirir y conocer (y) el derecho del individuo participante en la investigación a conservar su dignidad, intimidad y autodeterminacion" (Cook, 324).

(6) Cook-ek, giza-harremenaren ikerketan erabiltzen diren zalantzako teknika zenbaitek eragindako galdera etikoaren artean, intimitatearen inbasioa aipatzen du eta lortutako datuak zabaltzeak pertsonari lekarzkiokkeen kalteez ari da: "(puede vulnerarse) el derecho que todos poseemos a que no conste en público información personal sobre asuntos privados, y a determinar por nosotros mismos qué parte de nuestras ciencias, actos y atributos personales deseamos desvelar" (Cook,

Gure lana, batik-bat, herri txikietan garatu da, guztiek elkar ezagutzen duten lekuetan, eta halako, kanpotar bati zenbait gauza kontatzen aritu izan zaiola gaizki har daiteke, gizarte lege estuek agintzen duten parajeetan.

Zenbait oinordekori ere, familiako supean gorde ohi direnak bere ama edo aitonak atera dituela jakiteak lotsa eragin diezaioke, are gehiago, edonori entzutera emango zaizkiola jakiteak. Horregatik diogu nolabaiteko babes neurriak ezartzea beharrezko deritzogula.

Azkenik, atzeko atletik eta lotsatuxe bada ere, inkestagileon jarrerari buruz ere bi hitz esan gabe ezin utzi. Ez dakigu beti ongi ulertuak izango diren gure *teknikak*, maiz *bitxiak* baina askotan ez gaituzte leku ederrenean paratzen. Gai bati buruz emandako azalpenarekin konforme ez baginen, askotan tonto plan-tak egin beharrean aurkitzen ginen, ezer ulertu ez bagenu bezala, argibide zabalago eta joriagoak lekukoari emanarazteko; jarrera artifizial nabarmenak erakusten genituen beste askotan, gero zintak bere ingurunetik kanpo entzutean, are nabarmenago diruditenak; lekuz kanpoko barre eta barre algarak... berrie-maileen duintasuna ez ezik, inkestagileona begiratzten ere jakin beharko luke zinten erabiltzaileak.

2.3. “Zentzu etikoa” zinten kontsultatzaile edo erabiltzaileak

Puntu honetan laburbiltzen da EHHA.eko batzordekideok adierazi nahi genukeen eskabidearen muina eta honaino azalduetako guztiaren arrazoa: 2400 zinten edukia modu txukun eta erakusgarrian jartzeko astirik ez dugunez eta beraien kontsulta debekatzeko ezinezkoa eta burugabea denez (7), material horretara hurreratzen denaren “zentzu etikoari” egiten diogu dei inkestagileak esfortzuz lortutako konfiantza giroa urra ez dezan. Jakin behar du grabaketa garaian sortutako konfiantza giro hori sumatzen, horrek erraztutako jardun lasaia Atlasak derrigortutakoetatik bereizten, eta inguru horretatik sortutako datuak ez zabarki baliatzen. Lekukoa kaltetu dezakeen edozer baztertu behar du bere lanerako ongi badatorkio ere.

310. orr). Adibideen artean, erlazio afektiboak, status ekonomikoa, sinesmenak, iritzi politikoak... zerrendatzen ditu, guzti-guztiak gure inkestetan zehar barra-barra azaltzen direnak.

Horiek zabaltzean partehartzaileak izan litzakeen kostuen artean: “afrentas a la dignidad, ansiedad, vergüenza, desconcierto, dudas, pérdida de confianza en las relaciones sociales, pérdida de autonomía y autodeterminación, y reducción del autorespeto” (Cook, 326 orr.).

(7) Ikus horri buruz zer dioten FAMT-en eratzzaileek: “Il nous semble donc du devoir des phonothèques de favoriser cette démarche en incitant collecteurs et informateurs à autoriser cette copie. A noter toutefois qu’il est possible de réaliser des copies de consultation différentes des originaux si certains passages sont confidentiels” (azpimarra gurea).

Hor bertan, aurreraxeago dioenez, Frantziako Estatu osoa hartzen duen horrelako erakunde batek oraindik ez die itenbiderik eman soinudun dokumentuen kontsultak sortarazten dituen arazo iuridiko eta etikoei (1992.eko lan bat da!). Zerrendatu egiten ditu: “... propriété des documents, confidentialité des informations, contrat (interprète ou informateur), autorisation pour utilisation commerciale ou plus publique du document...”. (PERENNOU: 117 orr.).

Horretarako aski du guztioi sen onak iradokitzen dizkigun araei kasu egitea, berriematea bizi den gizarteko legeak beti gogoan izanez jokatzeari, edo, errazago oraindik, kontsultatzaileak berak bere ahotik atera eta edonork jakitea nahiko ez lukeenik, ez argitaratzea.

Intimitatea eta pribazitatea batetik eta bestetik publikotasuna lehian ikusten dituenean beti lehenbizikoaren alde egin behar duela garbi izan dezan eskatzen diogu.

3. AZKUE BIBLIOTEKA DA ONDARE HORREN GORDAILU ETA KUDEATZAILE

Fonotekaren eskuetan utzitako fondo hauen erabileraz dugun iritzia ematea geratzen zaigu. EHHA batzordearentzat —eta batez ere, inkestagileontzat— oso garrantzizkoa da Azkue Bibliotekako zuzendaritzak guk txosten honen bidez bidalitako mezua barneratzea.

Ehundaka zinta eta CD-ROM beren herri-izen eta kodeekin markatuta ikusteak ez du erakusten haien baitan gordetzen dena. Herri bakoitzean galdetikuzuna goitik-behera pasatu dela ezaguna da baina horretaz aparte, itsu bilakatzen da gure bilketa-lana. Espero dugu, hemen emandako argibideen eskutik, lehen itsu zirenak orain zerbait bederen argiztatu izana, eta edukiak ere arreta merezi duela ulertuz, ardura hori ere fondo honen kudeaketan sartzeko sentsibilitatea azaltzea. Hitz bitan esateko, fondo berezia denez, tratamendu berezia beharko duela eta ez soinuazko artxiboa delako bakarrik, barruan giza-banakoen gora-beherak doazelako baizik, inolako galbahetik pasatu gabeak, eta hori liburu xahar baten paper xaharrak bezain delikatua da, edonoren eskutan, kontrol haundiegirik gabe utz ez daitekeena.

Kopia eskaririk balego, berriz, are zorrotzago jokatu beharko litzateke. Erabilera pribatua eta publikoa bereizi beharra azpimarratzen dute gai hau zuzenean aztertu dutenek (8); beste batzuk, pasarte konfidentzialak babestu egin behar direla eta, orijinalak ez baina kontsulta-kopia bereziak eskaintzearen aldeko azaltzen dira (9). EHHA batzordeak arrisku hauen gainean gogoeta-dei bat luzatu nahi luke, behin kopia eskuratuz gero erabilera pribatu baterako bakarrik izango dela ziurtatzea oso zail izango zaigulakoan.

---

(8) Iuridikoki harturik frantses legediaren argitara aztertzen du Cordereix-ek: "Du point de vue de la gestion d'une phonothèque (...) soumettre toute demande de copie par un usager à l'autorisation préalable des ayants droit (lehenago dioenez, biltzailea eta berriematea dira eskubide iuridiko hauen jabeak), les termes de cette autorisation pouvant induire des modalités différentes suivant que la copie est à usage privé ou public" (Cordereix: 142 orr.).

(9) "A noter toutefois qu'il est possible de réaliser des copies de consultation différentes des originaux si certains passages sont confidentiels" (Perennou: 117 orr.).

4. ERABILITAKO BIBLIOGRAFIA

- COOK, Stuart W.: "Temas éticos en la realización de investigación en relaciones sociales", in *Métodos de investigación en las relaciones sociales*, Madrid, RIALP, 1980 (9. de.) 277-344 orr.
- CORDEREIX, Pascal: "Conserver. Eléments de gestion d'une phonothèque", in Denis LABORDE, éditeur, *Tout un monde de musiques*, L'Harmattan, 1996, Paris, 123-173 orr.
- PERENNOU, Véronique et NEGRE-FONTANEL, Frédérique: "La fédération des associations de musique traditionnelle (FAMT)", in *Sonorités*, 28-29 zenb., 1992, 109-120 orr.

ONOMASTIKA

Bilbon, 1998.eko urtarrilaren 20an

FAUSTINO ANDA jauna
01195 SUBILLA-GASTEIZ kontzejuko errejidore lehendakaria

Agur t'erdi!

Atsegin dut zure eskariari so eginez, Akademi erakunde honen Onomastika batzordeak, bere azken bilkuran onartutako Subilla-Gasteiz kontzeju izenaren irizpena bidaltzea.

Besterik ez, izan ongi

J.L. Lizundia, idazkariorde-kudeatzailea

Sr. D. FAUSTINO ANDA
Regidor-presidente del concejo de 01195 SUBILLA-GASTEIZ/SUBIJANA
DE ALAVA

Distinguido Sr.:

Pláceme adjuntarle resolución de ese concejo aprobada por la Comisión académica de Onomástica en su última sesión.

Atentamente,

J.L. Lizundia, vicesecretario-gestor

* * *

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

Que el nombre euskérico de la Junta Administrativa de *Subijana de Alava* del municipio de *Gasteiz*, en su forma euskérica académica actual es: *Subilla-Gasteiz*. Asimismo, que el gentilicio de dicho pueblo es *subillar*.

Que *Subilla/Subijana* es claramente un topónimo vasco, con posterior evolución en euskara y en romance, documentado en los años de 1025, 1257 y 1462 con las formas *Subillana*, *Subeyana* y *Subejana*, como aparece, por ejemplo, en la obra de Gerardo López de Guereñu *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses*, editada por esta Real Academia. El nombre parece provenir de *Subfiniana villa*, según la propuesta de M. Lourdes Albertos, que Luis Mitxelena cree posible.

Que *Subilla* era, sin duda alguna, el nombre empleado por el pueblo, como se observa en la toponimia menor donde entre otros se recoge este nombre, en el siglo XVI en los topónimos: *Subillabidea*, *Subillabide*, *Subillabidia* y *Subillazudi*, aunque predominó después la forma *Subijana* empleada en la escritura, nombre que es una evolución romance.

Que *Subilla* es la evolución de *Subillana* de acuerdo con las leyes de la fonética vasca, a saber, la pérdida de la consonante *n* entre vocales, tanto en palabras de origen euskérico, como *ardo* o *gazta* de **ardano* y **gaztana*, como en préstamos latinos, *katea* y *area* en castellano *cadena* y *arena*, así como en la toponimia, como se ve en las localidades de *Aramaio*, *Miñao* (A), *Otxandio* (Bi), *Argomaiz* (A), *Lazkao* (Gi), *Galdakao* (Bi) o *Dorrao* (Na), entre otras.

Que aunque en el *Nomenclátor de Entidades de Población de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, Hizkuntz Politikarako Idazkaritza Nagusia —Eusko Jaurlaritza/Secretaría General de Política Lingüística— Gobierno Vasco y Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca, Vitoria/Gasteiz 1986, aparecía la forma *Subillana-Gasteiz* posteriores investigaciones han demostrado que la forma usada por los vascoparlantes era *Subilla*.

Por lo anteriormente expuesto, es necesario rectificar el expediente de cambio de nombre, oficializando la doble denominación *Subilla-Gasteiz/Subijana* de Alava.

Y para que conste y surta efectos, expide el presente certificado en Bilbao, a veinte de enero de mil novecientos noventa y ocho.

Henrike Knörr,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

* * *

Mikel Gorrotxategi Nieto, Licenciado en Filología Vasca y Secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

Que el nombre euskérico de la Junta Administrativa de *Elburgo* de dicho municipio, en su forma euskérica académica actual es: Burgelu. También cabe señalar que el gentilicio de dicho pueblo es *burgeluar*.

Que *Burgelu* es la forma documentada de dicho topónimo en el año de 1025, como aparece en la obra de Gerardo López de Guereñu *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses*, editada igualmente por esta Real Academia.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a treinta de enero de mil novecientos noventa y ocho.

H. Knörr Borràs,
presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
secretario de la Comisión
de Onomástica

* * *

Mikel Gorrotxategi Nieto, Euskal Filologian lizentziatua, euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko idazkari denak, ondoko

DIKTAMEN HAU EMATEN DU:

Elkargo Akademiko honek prestatuturiko eta onartutako *Euskal Herriko Udalen Izendegian*, bere 273 zenbakia daraman izena, eta orain arte Administrazioaren erabilera ofizialean Garay deitua, euskal aldaera ofizialean Garai dela. Herritarren izena, ordea, garaitar.

Euskal literatura eta tradizioan herri izen hau behin baino gehiagotan agertzen da, hala nola, heraldikan "Gordeago dago herria Garaian altuan"; Resurreccion Maria de Azkue Euskaltzaindiko sortzaile eta lehen euskaltzainburu izan zenaren *Cancionero Popular Vasco* kantategian: "Garaiko plazan ote lo-

ran, Ermuan Asentzioa”; Herri kantetan: “Durangon tronpia, Garaian danbolina, Berrizen dantzia...”.

Garai izeneko toponimoak Euskal Herriko eskualde guztietan, hasi Enkartzatzeetatik Zuberoaraino auzo, etxe eta leku izen ugari daude. Errioxako Ojastro herrian “cuadrilla” edo barruti baten izena Garai zen eta Argentinako departamendu eta ibai batena ere. Udal izen bakarra, ordea, berau da, Durangoko merinaldean.

Eta hala adierazteko eta bertako Udaltzari bidaltzeko, izenpetzen du Bilbon, mila berderatziehun eta laurogeita hamazortzigarreneko otsailaren hogeita bostean.

H. Knörr,
Onomastika batzordeburua

Mikel Gorrotxategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

* * *

Mikel Gorrotxategi Nieto, Euskal Filologian lizentziatua eta Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko idazkari denak, ondoko

DIKTAMEN HAU EMATEN DU:

Elkargo akademiko honek prestatuturiko eta onartutako *Euskal Herriko Udalen Izendegian*, bere 143 zenbakia daraman izena, eta orain arte Administrazioaren erabilera ofizialean *Bérriz* deitua, euskal aldaera ofizialean Berriz dela. Bestalde, herritarren gentilizioa berriztar da.

Berriz euskal toponimoa dela eta ondorioz, Euskararen Erabilera Arautzeko Oinarrizko Legearen 10. artikulua arabera, leku-izenak jatorrizko hizkuntzaren idazkeraz idatzi behar direla, kasu honetan Berriz, euskaraz, Erret Akademia honek emandako arauen arabera ez baita euskaraz tilderik idatzi behar.

Eta hala adierazteko eta bertako Udaltzari bidaltzeko, izenpetzen du Bilbon mila bederatziehun eta laurogeita hamazortzigarreneko martxoaren hogeita bostean.

H. Knörr,
Onomastika batzordeburua

Mikel Gorrotxategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

Mikel Gorrotxategi Nieto, Licenciado en Filología Vasca y Secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia,

CERTIFICA:

Que el nombre euskérico del concejo de *Ullibarri Kuartango* del municipio de Kuartango, según acuerdo de esta comisión académica en su forma euskérica académica actual es: *Uribarri Kuartango*.

El nombre del concejo, tiene dos formas, a saber:

1. *Ullíbarri*. Es una forma procedente de una anterior *Ulibarri*, “pueblo nuevo”. Esta forma puede pasar a *Uribarri*, pero también palatizarse en *Ullibarri*, como en este caso y otros de Alava.

Por lo que respecta a este nombre, los testimonios señalan las formas *Ulibarri* y *Ullibarri*. Es evidente además que se ha escrito con *b* (*Ullíbarri* y *Ulibarri*) por la mayor parte de los historiadores, como puede comprobarse en las obras de Landazuri; en el *Diccionario geográfico-histórico de España*, de la Real Academia de la Historia, de 1802, en el *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, de Pascual Madoz, de 1845-1850; en el *El libro de Alava*, de Ricardo Becerro de Bengoa, de 1877; en la *Geografía general del País Vasco-navarro*, de Francisco Carreras y Candi, sin fecha (hacia 1910), etc. La forma con uve, *Ullívarri*, parece haberse extendido más recientemente.

2. *Uribarri*. Esta forma *Uribarri* era, sin duda alguna, la empleada por el pueblo, aunque coexistió después el nombre de *Ul(l)ibarri* empleado en el uso administrativo escrito. Compárese la forma del nombre de la provincia, *Alaba*, que se convierte en *Araba* por la evolución normal en lengua vasca, entonces mayoritaria, aunque se mantiene *Alaba/Alava*, que es el tomado por el castellano única lengua oficial. Recordemos la cita del historiador Juan de Vitoria (1591), quien explica: “Llámanla los naturales *Araba*”.

Por lo que respecta a la adecuación de ambos nombres a la actual legislación, parece aconsejable una doble denominación, al existir cierta distancia entre ambas, a saber:

Uribarri Kuartango / Ullíbarri Kuartango

Ha de recordarse que la denominación *Uribarri* fue la recomendada años atrás por esta Real Academia y así figura en el libro preparado por la Comisión de Onomástica de la Institución, y editado por el Gobierno Vasco, *Relación*

de las poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco / Euskal Herriko Autonomi Elkarteko herrien izenak, Vitoria/Gasteiz 1986.

Cabe añadir que el gentilicio es en lengua vasca *uribarritar*.

Y para que conste y surta efectos, se expide el presente Dictamen, en Bilbao, a doce de junio de mil novecientos noventa y ocho.

H. Knörr,
presidente de la Comisión de
Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
secretario de la Comisión de
Onomástica

BIDASOA - TXINGUDI

Hidronimia zehatz kokatzearen aldeko txostena

1998-05-25

Juan San Martin

Ez dut esan beharrik onomastikak berez ikerketarako adibideak eskaintzen dizkigula eta, horregatik, izenok ahal den erarik jatorrean gordetzea komeni zaigula.

Bidasoa hidronimoa antzinatik datorkigun izena dugu, ibaiaz gainera itsasadarrarentzat erabili dena. Antzinatik diot, zeren erromar geografoek aipatzen zuten *Oiasso* eta *Oearso* eskualdearen izena bere sustrai duenez gero. Txingudi, ordea, Hendaia toki jakin bat da. Eta orain, gure egunotako uste oker baten arabera, Bidasoaren lekua hartzen ari da.

Esan bezala, bata antzinatik dokumentaturik datorkigun hidronimoa da, itsasadar zein ibai, gaur oraindik mugaren bi alderdiak hartzen dituena; bestea, ordea, joan zen mendearen erdialdera arte dokumentatu gabea, orain Hendaia aldean golko jakin bati soilik deritzaiona, herri kaskoaren ifarraldean, ibaiaren Kanaletik harat, Gazteluzar ingurutik Zokoburu aldera irekitzen den golkoa, hain zuzen.

Eusko Jaurlearitzako Hirigintza, Etxebizitza eta Ingurugiroa Sailak, Irun eta Hondarribia arteko Plaiaunditik Mendelu zehar Urdanibia aldera dijoan eskualdeari, Bidasoako natur ingurugiroa babesteko *Txingudi* izena eman zioenez, alde guzietan indartuz eta zabalduz dator *Txingudi*, *Bidasoa* izen jatorra goaren kaltetan. *Txingudi*-k berez hain oinarri jatorrik ez edukitzeaz gainera, Jaurlearitzako Sail horrek berari ez dagokion eskualdeko izena eman zion.

1998ko urtarrilean, arkeologo batek Irungo Amaia aretoan eman zuen hiztaldi batean zioen, erromarren garaian Tarraco-tik Txingudira bide bat zetorrela. Harrigarria benetan, astakeria ez bada, arkeologo bategandik hori entzun beharra, zeren erromarren garai hartan ez baitzen ezagutzen Txingudirik. Eskualde guziarentzat era jatorra *Oiasso* zenez, nondik datorren *Bidasso*. Gainera Erdi Arotik gure mendera arteko agerietan zein historia liburuetan hain ugari lekukotzen den izena dugu.

Izen aldaketa horrek oker handia ekar dezake Arkeologia, Historia, Hizkuntzalaritza, Geografia eta kulturari dagokienez. Jaurlearitzako kontseilari ba-

tek eman zion izen hori, Txingudiko erreserba naturalizat, Txingudirik ez zen tokian. Horregatik komeni da zuzenketa eskaria egitea. Aldi berean, Sail horri eta Irun-Hondarribia Udalarri dagokien *Txingudiko urak - Aguas de Txingudi* delakoarentzat ere bai. Txingudi, Hendaia aldekoa izatez gainera, han ez baita ez iturburu, ez errekarik. *Txingudiko urak - Aguas de Txingudi* bezala bataiatu dutenek ez zekiten edo ez ziren ohartu Hondarribirako lehendik Jaizkibel mendia iparraldean diren Iturraingo-erreka eta Artzu-errekatik hartzen zirela urik gehienak eta orain, bai Irunerako eta Hondarribirako, Irun eta Lesaka artean muga egiten duen eta Bidasoaren adar den Endara-errekakoak direla. Eta erreka hori Bidasoara sartzen den tokian oraindik izen zaharragoa mantentzen du, *Erdarlatsa*, “Endara-latsa” esan nahi duena. *Latsaren* tokia gerora latinetikako errekek hartu baitzuen.

Oker horren ondotik etorri dira bestelako ondorioak, Irun-Oiartzun mugen eskualdean ireki berri den *Alcampo* supermerkatuaren ondoan sortu den inguruguneari, eta bereziki han ireki diren zinema aretoei ere *Txingudi* izentzat jartzeaz.

Oiasso, *Oarsso* eskualdea antzina dokumentatua da. Adibidez, beste zenbaitzunen artean, hala aipatzen zuten Estrabon, Mela eta Pliniok, duela bi mila urte. Gero, garai modernoetan ere hala zen Garibai, Moret, Oihenart, Henao, Isasti, Yanguas y Miranda, Madoz, Gorosabel eta gainerako historiagileentzat. Zer esanik ere ez urte batzuetan Hondarribian bizi izan zen Zaldibia Batxillerentzat.

Joan zen mendera arteko nafar eta gipuzkoar historiagile guziek lehenago *Vidasoa* eta, gero lehen letra B-ra aldatuz, *Bidasoa*, soil-soilik erabili izan dute itsasadar eta ibaiari buruzko aipamenetan. Izen hori, lehenagotik zetorren hipotesi bati jarraituz, Julio Caro Barojak “camino (bide) de Oiasso” aipatzen zuen bere etimologiaz *Los pueblos del Norte de la Península Ibérica* (Madrid, 1943) liburuaren 93. orrialdean. Oroi Juan Ig. Iztuetak berak ere *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia* (Donostia, 1847) haren 121. orrialdean honako hau zioela: “Bidasoac esan nai du Euscaraz, bide Oeaso, edo Olearsoracoo”. Koldo Mitxelena ere horren aldeko zen. Ikus *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*-en (1956, XII, 69-94. orr.) aldizkarian argitara eman zuen “Guipúzcoa en la época romana”. Baina haren ustez, 73-74. orrialdean hain argi adierazten zenez, latinetikako *Vía ad Oiasso*-tik zetorkeen. Jakina da *Oiasso* edo *Oiarssso* euskarazko *Oihan* sustraian oinarritzen direla.

Iztuetak berak, aipatu dudan liburu horren zortzigarren kapituluko 120-124. orrialdeetan, oso ongi adierazten dizkigu Bidasoa ibaia bere Nafarroako sorburutik ezker-eskubi, bi alderdien inguruak itsasoan sartzera arte, baina *Txingudi* izenenaren aipamenik ez dakar. Horiez gainera, historiaz asko zekiena genuen Martin Hiribarren azkaindar idazleak *Eskaldunac* (1853) poema libu-

ruaren 94-95. orrialdeetan Bidasoari eskaintzen dizkion goramenak irakurgariak dira.

Hainbeste urtez Hondarribia eta Irungo Udal artxibategien arduradun izan zen Serapio Mujikak ere ez du aipatzen *Txingudirik* bere *Monografía histórica de la Villa de Irún* (1903) eta *Geografía General del País Vasco-Navarro*. Vol. *Guipúzcoa* (1910-1916) liburu bikainetan; zein batean zein bestean, ez inguruaren adierazpena egitean eta ez gainerakoan.

Esan dudan bezala, *Txingudirik* ez da agertzen dokumentaturik oso berandura arte. Oraingo *Txingudi* hidronimo hau Hendaian kokatzen da, Pierre Loti idazlea bizi eta bertan 1923. urtean hil zen *Bakar-etxea* hartatik Zokoburu aldera dagoen golkoa (*bahía*) da; baina inoiz ez zuen aipatu bere liburu eta idazlanetan, bai, ordea, makina bat aldiz *Bidasoa*.

Armand Praviel-ek ere *La Costa de Plata y el País Vasco. El Bearn* (1926) liburuan, beti *Bidasoa* dakar eta 52-53. orrialdeetako argazkien azpikaldean *Bahía de Hendaya* bezala jartzen du, orain *Txingudi* dena. Inguru hauetan kokaturiko literatura lanek ere ez dakarte *Txingudirik*, bai, ordea, *Bidasoa*. Ikus ditzagun bestela Pierre Lhande euskaltzainak inguru hauetako kondairetan oinarriturik idatzi zituen bi eleberriak, lehena frantsesez, *Mirentchu* (1914) eta bigarrena euskaraz, *Yolanda* (1921); ez batean ez bestean ez du aipatzen *Txingudirik*, bai, ordea, zenbait aldiz *Bidassoa* edo *Bidasoa*. Eta klinika Irunen zuen Dr. Victoriano Juaristi donostiarrak, “Victor Ivan” izenordepean burutu zuen *Costa de Plata* (1928) eleberrian ere, ikus dezakegu hainbeste aldiz *Bidasoa* dakarrela, gainera, eleberri honen XV kapitulua bera “En el Bidasoa” deitzen da.

R. Gallop eta Ph. Veyrin idazleek, bata inglesa eta bestea saboiarra izanik, gure herria maite izateaz gainera lan interesgarriak idatzi zituzten. Adibidetzat har ditzagun: Rodney Gallop-en *Los Vascos* (1948), 1930ean ingeles argitaratu zuenaren itzulpena, eta Philippe Veyrin-en *Les Basques* (1947); zeintzuk elkarlanean burutu zuten *Pays Basque de France et d’Espagne* (1951). Liburu horietan maiz aipatzen dute *Bidassoa*, baina inoiz ere ez *Tchingudy* edo *Txingudirik*.

Nik dakidanez, horrekin ikustekorik duen izena, Frantziako katastroan, *Carte des Communes d’Hendaye et d’Urrugne* (Paris, 1866) deritzaionean dator lehen aldiz *Chingody* (= *Xingodi*, noski), Bidasoaren ertzean, orain Zokoburu den toki berean. Bere inguruko agertzen dira *La Bidassoa Rivière*, *Baie de Hendaye* eta *Ondarraizu* hondartza. Ikus Martin Izagirre Igiñizek argitaratu zuen *Cartografía antigua y paisajes del Bidasoa* (Irun, 1994) liburua 303. orrialdean datorren erreproduzioa. Baina, horren arabera, golko edo badia Hendaia zen eta *Xingodi* orain Zokoburu den Bidasoa ertza.

1925. urtean Hondarribian eratu ziren “Fiestas Euskaras” haietan argitaratu zen *Ciudad de Fuenterrabía, Programa de Fiestas Euskaras y Locales*, 3 al

13 Septiembre 1925 zeritzon liburuxkan Pio Barojak aurkeztu zuen “El Bidasoa” idazkian aipatzen du *Chingudy*; baina Bidasoaz hainbeste idatzi zuen idazle ospetsuarentzat, zalantzarik gabe, Hendaiako golko edo badia zen; ez ibaia ezta ere itsasadarra. Beraz, garbi zuen bertako izen orokorra *Bidasoa* zela. Liburuxka berean “Satarka”ren olerki bat zetorren, “Eusko lore eder” zeritzana, eta honela hasten zena: “*Bidasoa-ko lorea zera*”. Sakarka izenordea erabiltzen zuen Klaudio Sagartzazu hondarribiar olerkariak, *Txinpartak* (1922) liburu hartan, inoiz ez zuen egin *Txingudiren* aipamenik, baina Pio Barojari eskaini zion “Itzea” olerkiaren azken aurreko bertsoan, 83. orrialdean, hara zer zioen:

*Jauregi eder
Antziñakoan,
Gizon txit jakintsu bat bizi da.
Bidasoako
Txapelaundia,
Edeztizundari ezaguna.*

Gauza bera esan dezakegu *Intza begietan* (1957) liburuko olerkiez, “Ondarribia” zeritzon olerki sarituaren esaldi batean agertuko zigun: “Ain maite degun Bidasoa ibaia”; baina, hemen ere, *Txingudiren* aipamenik ez. Eta horren ondorean zetorren “Ama berbera” olerkia, 84. orrialdean, Bidasoz handikako anaia maiteei eskainia.

Luis de Urantz (Luis Rodriguez Gal) zenak *Lo que el río vio. Biografía del río Bidasoa* (1955) liburu bikainaren 6 eta 294. orrialdeetan dakar *bahía de Chingudy*, baina honek ere, Pio Barojak bezala, ez itsasadarrarentzat eta ez ibaiarentzat. Horiek argi eta garbi bereizten zekiten eta seguruenik Txingudi golkoaren lehen berriak izango dira, lehenagoko *Bahía de Hendayaren* lekua hartuz; baina hidronimotzat non eta zer den jakinaren gainean.

Bitaño (Nikolas Alzola Gerediaga) adiskideak *Atalak* (1967) zeritzan ipuin eta kontakizun liburuaren 88. orrialdean, *Bakar-etxea* eta Pierre Lotiren oroienez idaztean dakar honako esaldi hau: “Zenbat bidar egon ete zan Txingudi itsasadar oni begira Loti, Jaizkibel mendirantz bere itsas-gizon begiak, orain ni nagon moduan...”. Hemendik jaso zuen Ibon Sarasolak *Itsasadar* hitzaren adibideetariko bat bere *Euskal Hiztegia* (1996) bikainerako. Bitaño zenaren liburu horri, “Ataleri ataltxo bat” izenpean hitzaurrea egin nioenean, nik neuk ere pentsatzen nuen Txingudi itsasadarra zela. Izan ere, lehorraren barnekaldean jaio ginenok ez dakigu itsasadar eta *bahía* den golkoa behar bezala bereizten. Baina Hondarribian bizitzera etorri nintzenean eta bertako tokizenak aztertzen hasi, *estuario* eta *bahía* bereizten ikasteaz gainera, hondarribiar arrantzaleen artean egin nituen galderetatik jabetu nintzen gauza bat zela Txingudi golko (*bahía*) eta oso beste bat Bidasoa itsasadar (*estuarioa*) eta ibaia. Arrantzaleok badakite Txingudi, Hendaia partean, Gazteluzar ingurutik Zokobururakoa tarte hori dela.

Hondarribiar arrantzaleek ez ezik, adibidez, Maite Berruet Arbelaitzek 1995. urtean Irungo Udalerako burutu duen toponimia ikerketa sakonaren egi-keran ere ez du aurkitu *Txingudi*. Nola arraio daiteke Plaiaundi eta bere inguruari *Txingudi* izena ematea?

Leonardo Urteagak *Guía sentimental del Bidasoa* (1976) liburuan, bere artikuluez gainera, Bidasoa eta bere inguruaz idatziak ziren artikulua bildumaz osatua da. Fausto Arozenaren idazki batek *Chingudi* du izenburuz, 26-29. orrialdeetan datorrenez, baina gero idazki guzian *Bidasoa* soil soilik erabiltzen du, eta idazkiaren barnean ezarririk duen Dario Regoyosen irudiak izenburuz azaltzen du *Bahía de Chingudi*. Ondotik Mourlane Michelena irundaroak berak ere aipatzen du *Txingudi*, baina kokapenez ez digu argi gehiegirik eskaintzen. Han bertan Koldo Mitxelenak Mourlane Michelenaoren oroitzapenez, gaztelerez idazten zuten euskotarrei buruz eskaintzen duenean argi dakar: “la desembo-cadura del Bidasoa” (100. or.). Ezin zen beste era batera izan *Vía ad Oiasso* etimologia proposatzen zuen hizkuntzalariarentzat. Baina, liburuan zehar nabari denez, ohartuko gara idazle batzuk, *Bidasoaren* izen bera hainbeste aldiz ez errepikatzearren edo *Txingudi* aipatuz ordezkatzeko zutela, sinonimo gisa; horiek dira literaturgintzan hartzen diren lizentziak. Baina horietako gehienek bazekiten bereizten, *Bidasoa* itsasadarra zela eta bere barnean *Txingudi* golkoa. Bestela, ondo pentsatuz, liburuak berak ez zuen eramango *Guía sentimental del Bidasoa* izenburutzat.

Nahasketa horrek gure historia eta kulturari ez dio onik egiten. Arkeologo, historiagile, zein hizkuntzalari edo geografi-kulturari begira, behar-beharrezko da zehaztasuna, bereziki lehenaren oroitzapenerako eta iker lanetarako. Horre-gatik iruditzen zait Euskaltzaindia bezalako erakunde batentzat legezko dela Eusko Jaurlaritzaren Hirigintza, Etxebizitza eta Ingurugiroa Sailari aditzera ematea, Txingudiko erreserba naturalaren ordezkari Bidasoako erreserba naturala jar dezatela. Gainera, aditzera eman, *Txingudirik* ez dela Euskal Autonomi Er-kidegoaren barnean.

Era berean, Irun eta Hondarribiko udalei *Txingudiko urak / Aguas de Txin-gudi* izena duen ur-partzuergoari ere nolabaiteko aldakuntza eman diezaioten.

Behingoz argi eta garbi gelditu bedi: Antzinatek agiritan etengabe dator-kigun *Bidasoa* dela era jatorra itsasadar eta ibaiarentzat. Aldiz, Bidasoaren bar-nean badela Hendaia partean Gazteluzartik Zokoburu aldera dagoen golko bat *Txingudi* izena duena, baina agiri zaharretan inoiz agertzen ez dena.

RESUMEN

El presente trabajo trata de dar un toque de atención sobre *Bidasoa - Txingudi*, porque actualmente se está creando una desgraciada confusión en perjuicio de la investigación en el campo de la cultura general y que afecta principalmente a la arqueología, la historia, la lingüística y la geografía.

Bidasoa procede desde la antigüedad, *Vía ad Oiasso*, para designar tanto al estuario como a la ría que discurre desde Navarra hasta su desembocadura en el Atlántico, según se atestigua a través de la Historia. Mientras que *Txingudi* aparece por vez primera en el catastro de Francia en 1866, en forma de *Chingody* (que en euskara correspondería a *Xingodi*), para denominar lo que hoy se conoce por *Sokoburu (Zokoburu)*. Actualmente, *Txingudi* ha pasado a ocupar lo que hasta primeros de siglo era la *Bahía de Hendaia*.

Para aclarar y al propio tiempo tratar de poner orden sobre el asunto, la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, ha reunido la documentación necesaria que aporta testimonios de geógrafos, historiadores y escritores, desde la antigüedad hasta nuestros días.

Durante el presente siglo se empezó a denominar *Txingudi* a la bahía de Hendaia y desde la década del 70 algunos escritores vienen confundiendo *Bidasoa* con *Txingudi*. Tal vez de ahí, la Consejería de Urbanismo, Vivienda y Medioambiente del Gobierno Vasco, al crear la reserva natural, ha hecho un uso indebido con extender la denominación *Txingudi* al entorno de Plaiaundi. Asimismo los ayuntamientos de Irun y Hondarribia con la creación de *Aguas de Txingudi* a las procedentes de Endara erreka.

Desde el punto de vista lingüístico y arqueológico constituyen errores que se deberían subsanar; además perjudican a nuestra memoria histórica y, por consiguiente, a la cultura en general.

LABURPENEA

Lan honen bidez, gaur egun *Bidasoa - Txingudi* izenen nahasketak kulturari orokorki eta ikerketari bereziki dakarkion kalteaz aditzera ematen da, zeren harrigarria baderitzagu ere, besteak beste, zoritxarrez ikerkuntzan arkeologia, historia, hizkuntzalaritza eta geografia sailen kaltetan dihoa nahasketak hau.

Bidasoa antzinatik datorkigu, *Via ad Oiasso*-tik, noski, itsasadar zein Nafarroatik datorren ibaia itsasadarraren ahoa Atlantiko uretan sartu arteraino, historiako lekukotasunak erakusten digutenez. Aldiz, *Txingudi*, Frantziako katas-troan aurkitzen da lehenengoz *Chingody (Xingodi)* bezala 1866. urtean, bertan markaturik datorrenaren arabera orain Zokoburu den toki berean. Baina, gure mende honen lehen partetik, *Txingudik*, *Hendaiako golko* edo *badia* zenaren lekua hartu du.

Gai hori argitzeko eta aldi berean ahalik egokien zuzenketa bideratzeko asmoz, Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeak hainbat beharrezko ageri bildu ditu, non datozen geografilari, historiagile eta idazleen lekukotasunak antzinatik gure egunotara arte.

Mende honen lehen partean hasi ziren Hendaiako golkoari *Txingudi* deitzen eta 70garren hamarkadatik idazle batzuek nahasten zituzten *Bidasoa* eta *Txingudi*. Behar bada hortik hartu zuen Eusko Jaurlaritzako Hirigintza, Etxebizitza eta Ingurugiroa Sailak, natur erreserba Plaiiaundi eta bere inguruan sortzean, *Txingudi* izena. Irun eta Hondarribiko udalek, ordea, Endara erreka urak hartzean partzuergo berria sortu zuten *Txingudiko Urak* izena jarritz.

Linguistika eta arkeologia ikuspegitik huts larria deritzagu, zuzendu beharrezkoa, noski, zeren bestela kalte egiten baitio gure oroitzapenezko historiari eta, aldi berean, kulturari berari orokorki.

LITERATURA

AIPAMEN KLASIKOAK AXULARREN GERO LIBURUAN

Patxi Salaberri Muñoa

“Aipamenen ehiztaritza ere ez da egiteko alferra, inork ez baitu deus ezerezetik ateratzen, beti behar izaten baitira gidariak eta sostenguak”

(Mitzelena 1981, 285)

Argumentatzeko modu erretorikoa —dialektikoa ez bezala— edukiaz gain dauden elementuez ere arduratu izan da beti, argumentu motarik erabiliena eta, ziurrenik, osoena den “bilduma” izeneko horren adibide garbia delarik. Dituen bost partetatik (proposizioa, arrazoiak, baieztapena, apaingarria eta ondorioa) lehenengo biak eta azkena dialektikak eskuarki jorratu ohi dituenak badira ere, erretorikak eta batik bat oratoria sakratuak oso kontutan hartzen dituzte onepen eta apaingarrien arloak

Berbaldi batean zehar demostratu nahi den arrazoiaren aldeko argumetuak areagotzeko, beraz, baieztapenaren bidea erabili ohi da normalean, hartako formarik ezagunenak exenpluak eta idazleen lekukotasunak direlarik. Jakina, elementu hauek diskurtsoan barrena aipatzen den argumentu edota puntu bakoitza “frogatzeko” ekartzen dira oro har. Sustatzeko frogak horiek, eta beste-lako arrazoiak, exenpluak eta konparazioak inolaz ere ahaztu gabe, *auctoritas* arlokoak (Eskrituretakoak, Elizako guraso eta doktoreak, filosofoak,...) izan ohi dira nagusiki. Berauen bidez, ezaguna da, inori gai batean aitortzen zaizkion jakituriak eta iritziek frogak-balioa hartzen dute garatzen ari den berbaldian.

Ildo horretatik, bada, aipamen izenekoak autoritate argumentua bideratzeko tresnatzat hartu izan dira betidanik. Baina, horrezaz gainera, zerbait gehiago ere aitortu izan zaie historikoki, hots, baieztapenaren arloko elementu horiek, idatzitako zein ahozko diskurtso bati dagozkion entzule-irakurlearekiko hurbiltasuna, errealitatearen zentzua, praktikotasuna eta, nola, ez, erudizio-kategoria ere ematen dizkiotela hain zuzen.

Metodologikoki, horrelako berbaldiak esparru erlijiosora egokitzeko aha-lerin teoriko eta praktikoetan zinez maisua izan zen Luis Granadakoak garbi utzi zuen bidea: “Primeramente pues debe juntarse mucho y vario caudal de cosas, que sugerirá la varia lección, así de nuestros autores, como tambien de

los gentiles. A lo cual ayudan maravillosamente, no solo las sentencias, sino tambien los ejemplos, los símiles, los apotegmas” (Granada *Retórica*, 611a).

Hauxe izango da, beraz, oratoria sakratuan ihardungo dutenek eramango duten jokabidea: aberastasuna aipamentean eta erreferentzietan luzatu nahi den mezua errazago finkatzeko eta xedeak hobeto erdiesteko.

Baina aipamenean berezko garrantziaz gain, ezin ahaz daiteke aztertu nahi den autorearen maila intelektualaz eta prestakuntzaz (eta, bide batez, garaiki-deenaz) ere mintzatzen direla.

Guztiarekin, bada honetan ere arazo interesgarriak. Martine De Reu-ren hitzek azpimarratzen duten bezala (1):

“Les citations ou paraphrases méritent également d’être étudiées, car elles nous fournissent des indices concernant l’horizon intellectuel du prédicateur. Or, les citations et paraphrases ne suffisent pas à cette fin; il reste notamment le problème des sources intermédiaires” (Reu 1993, 334).

Esan gabe doa Axularrek ere eurrez darabilen formula dela aipamenean, bai gaiak ekartzeko, bai garatzen ari den doktrinaren berresgarri moduan. Horregatik *Gero*-ko aipamenean arloan luze mintza liteke Axularrek erabilitakoez edota aipatutakoez, izan ere liburuaren zati zabal bat aipamen-exenpluen “menpe” baitago. Halere, ezinbestekoa da aipatzea honetan ere Axular bere garaia-aren semea dela, berak ezagututako eta ikasitako jokabidea antzematen dela haren obran, orduko garaikide adierazgarri gehienenean bezalatsu.

Teknikoki, *Gero*-ko aipamen huts direnak (2) latinez ematen direnez gero, itzulpen batez lagundurik agertzen dira, itzulpen gehitu batez hain zuzen. Gehitze hori anplifikazioaren bidez egin ohi du urdazubiarrak. Tratamendu hori dela eta, zinez esan daiteke zortzi ehun aipamenetik gora dituen liburu honen erdia inguru aipamenean menpe dagoela, izan ere, kapitulu batzuk aipamen eta exenpluen arteko jostura baten fruitu egokitu baina ez baitira (ikus lehenengo kapitulu biak, esaterako).

(1) Orobat, ildo horretatik doaz behiala Farinellik honako aipamenean egoerarako gogorarazi nahi izan zuen pasartea, non Bossueten hitzak ere agertzen baitira: “Scrittori sacri e scrittori profani fanno a chi più cita nomi di illustri antichi. «Il y a bien des Auteurs qui apportent dans leurs Ouvrages des passages d’Homere, de Pindare, d’Aristote, de Ciceron, de Demosthenes, de Tite Live, quoiqu’ils ne les ayent jamais lûs; rien n’est plus ordinaire que cette conduite dans la République des Lettres»- *La Coterie des Anti-Façonnier*, Amsterdam, 1716, p. 143” (Farinelli 1908, 107-108).

(2) Metodologikoki, eta arrazoi praktiko-didaktikoak zirela medio, “aipamen” kontzeptuaren barnean bi eratako elementuak sartu ditugula: batetik, identifikatu-erreferentziatu gabe agertu aren, “aipu”-tzat hartu beharrekoak ziren guztiak, testuan latinez emandakoak, hain zuzen (aipamena +; erreferentzia + eta erreferentzia —), eta, bestetik, zalantzarakoak seguruenik, “aipamenean zuzena” izan gabe, alboan erreferentziaren bat zeramatenak (beraz, aipamena —; erreferentzia +). Ez da aiputzat hartu, jakina, ez aipametik ez erreferentziarik ez zutenak, ez eta testuan egokiro tartekatutak ziren “erran komunak” edota sententzia bezalakoak ere, nahiz eta kasu bietan maiz haien literatur jatorria ere garbi atzeman ahal izan dugun.

1. AIPAMEN ITURRIEN ONDOZKAPENAZ

Aski garbi esan daiteke bai teologikoki nola kronologikoki Axularren *loci*-ak eta, ondorioz, aipamenen sistema bera Melchor Canoren berrikuntza teologikoak (Bataillon 1979, 724-725) jaso zuenaren ondokoak direla. Haren arabera markatuko dira handik aurrera literatura erlijiosoan erabiliko den iturri eta aipamen jerarkia orokorra, Axularrek berak baliatuko duena.

Canoren liburuak Errebelazioan eta tradizioan aurki daitezkeen fede-iturrien katalogo moduko bat agertzen du hamar *loci* mota bereizten dituelarik:

1. Eskritura saildunen autoritateari dagozkionak.
2. Kristo eta apostoluen tradizioarenak (ahoz aho etorriak).
3. Eliza katolikoarenak.
4. Kontzilio orokorrenak.
5. Eliza erromatar eta apostolikoarenak.
6. "Sanctorum veterum" direlakoarenak.
7. Teologo eskolastikoenak.
8. Arrazoi naturalarenak.
9. Filosofoenak ("qui naturam ducem sequuntur").
10. Giza-historiarenak ("humanae auctoritas historiae").

Ikusten denez lehen bost iturriek Eskritura, tradizioa eta Elizaren magisterioa hobesten dituzte.

Planteamendu honek garrantzizko aldakuntzak ekarri zituen ordurarteko eskema orokorrera, besteak beste eskolastikoen nolabaiteko alboratze bat eta kristauak ez ziren autoreen erabilera. Horren arrazoiak, berriro ere, giroaren zitua izan ziren neurri handi batean.

Alde batetik, garaiko humanismoaren izpirituak estilo landua erabiltzera eta iturrien azterketara bultzatuko du Cano, eskolastika berantiarren sofisma eta argumentuei aihar izango dielarik. Era berean, Canok Elizako Gurasoez baliatuzera joko du, zeren eta, Curtiusek dioen bezala, "la lectura de la literatura de la Reforma y las discusiones del concilio de Trento, en el cual participó Cano en 1551 por encargo de Carlos V, lo llevaron a la conclusión de que el método escolástico no era adecuado para la defensa de las verdades del dogma católico, y que había que volver a los más antiguos escritores de la Iglesia" (Curtius 1976, 768)

Bestalde, Canoren planteamenduen arabera, kristautasuna eta dogma indartzeko historia eta literatura profanoak (paganoa barne) aztertuzera bultzatuko

da. Izan ere, kultura errenazentistaren eraginez, arras zabaldua zegoen jakintza arlo guztiak (gehienak) ezagutzeko beharra. Jakina, honek irakurketa pagano eta profanoen erabileraren zilegitasuna planteatzera eramaten zuen bereziki ardua erlijiosoak zeukana. García Berriok adierazten duen bezala:

“Conectado con este t3pico, como una de sus m3s importantes secuelas, se abra paso en la preocupaci3n de nuestros ret3ricos renacentistas la cuesti3n de la licitud de enriquecer la *oratio* con testimonios, citas y adornos de poetas, incluso de consentir su entrada en los tratados de ret3rica y predicaci3n” (García Berrio 1980, 38-39).

Areago, ezin da ahaztu Axularrek aipatzen dituen San Agustinek, San Jeronimok, Bedak (3) eta beste zenbaitek dotrina kristaua tradizio paganoarekin hobetzen saiatu zirela, izan ere, hori baitzen kristautasunaren unibertalismo bo-kazioa garatzeko eta edonorentzako mundu-ikuskera gisako bat bihurtzeko bide bakarra.

Salamanca-ko giroan, beraz, Axularrek horrelako iturri amalgamarik xurgatu zuen, besteak beste Canoren *De locis theologicis* (Salamanca 1563) es-parru hartan izan zuelako lehen oihartzuna eta eragina. Ez da ahaztu behar XVI. mendean Salamancak edo, hobe esateko, hango unibertsitateak teologia arloan Europan zeuzkan protagonismoa eta berrikuntzen irradiazio-ahalmena. Horrezaz gainera, eta anekdota esanguratsu gisa, ezaguna da bertan grekerazko irakasle eta Rectorica izeneko katedraren jabe izandako Brozasekoak baieztatua zuela ezinezkoa zela Testamentu bien misterioetan barneratzea Grezia eta Erro-mako poetak, oradoreak eta historialariak ezagutu gabe (cfr. Asensio 1981, 51).

Ikusten den moduan, literatura klasikoa kristaukuntzaren osagarri gisako elementu bat bezala planteatzen zen, osagarri erretorikoa zein morala edonola ere. Beraz, garbi esan daiteke kristau tradizioan emandako urratsez gainera, humanismoak berak ere ezinbesteko ikusten dituela erreferente greziarrak eta latinoak Eskrituren zentzua egokiro ulertu ahal izateko.

Ildo horretatik abiatu bide zen Axularren prestakuntza erlijioso-literarioa eta haren obran isuriko ziren *domicilia omnium argumentorum theologorum* ere horren islada baino ez ziren izango.

Gero liburuan barrena irizpide horiek sistematikoki aplikatuko diren arren, badira horren guztiaren lekuko moduan har daitezkeen esaldi esanguratsu bi, argumentu teologikoen jerarkiazioa praktikan jartzeaz gain, teorikoki ere erakusten dutenak. Hona hemen lehena, azalean bertan agertzen dena:

“Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretarik eta liburu debozinozkoetarik.”

(3) *Gero*-n behin bakarrik aipatzen den Beda hau (48 or.) ez da Urkixok pentsatzen zuen Natalio Beda teologoa (†1536), Beda Agurgarria baizik (672-735).

Bigarrenak zertxobait gehiago zehazten du *domicilia* delakoaren esparrua, argumentazio-prozeduran etengabe azalduko den *auctoritas delakoaren* jerar-kizazioari kreaturen lekukotasunaren erabilgarritasuna ere erantsiko zaiolarik:

“Eskritura Sainduak, Elizako Doktorek, lehenagoko Ientilek, eta are zeruko, aireko, eta lurreko gauza guztiek ere kondenatzen dute alferra, eta emaiten aditzera [...]” (*Gero*, 37).

2. AUTORE “JENTIL”-AK ORATORIA SAKRATUAN

Trentokoaz geroztik eliza katolikoak bultzatu erreformak predikari eta eliz-gizonen prestakuntzan jarri zuen azentua, prestakuntza erlijiosoan eta erreto-rikoan hain zuzen. Horrek, besteak beste, erretorika klasikoaren arloko autore garrantzitsuenak ezagutarazi zituen eta, haiekin batera, hizkuntzaren eremuan eredu izan zitezkeen filosofoak, poetak eta historialariak. Klasikoak, beraz, eza-gunak eta irakurriak izan ziren, askotan ideologiakide ez gertatu arren.

Hori zela eta, oratoria sakratuaz edota erretorika eklesiastikoari buruz zi-harduten liburuetan ez zen beti aholkatzen haien irakurketa eta erabilera. Hori bai, horrelakoan aipamenik sermoietara ekartzekotan, espreski aipatzen zen “jentil” horien lekukotasunaz egokiro baliatzeko premia, zuhurtziaz eta betiere egiaren berretzaile eta ornatu edo aberasgarri gisara alegia. Oso arrakastasua izan zen Fray Diego Valadesen *Rhetorica Christiana* (Perusa, 1579) liburuan, esaterako, honako aholku hauek aurki daitezke: “aprovéchese de la licencia que le dan San Jerónimo, San Agustín y San Basilio para leer los libros gentiles (1.ª, VI), pero no tome de ellos sino lo que se acomoda a nuestra religión, y no se familiarice mucho con ellos, porque no pase de las palabras a las obras (1.ª, VII)” (apud Olmedo 1960, cii-ciii).

Aipamen hauetarako aholku orokorra, beraz, “parce et raro” (Herrero Salgado 1993b, 283) izan ohi zen, autore jentilekiko inolako atxikimendurik erakus ez zedin. Valadesek berak dioen bezala, “a los poetas no conviene citarlos, si no es que se trata de una sentencia breve y muy notable. De los filósofos gentiles se puede citar lo que venga muy a cuento, teniendo cuidado de no parecer que se interpreta la Escritura al modo racionlaista, sino conforme a la fe y tradiciones de la Iglesia, sin traspasar nunca, como dice el Sínodo Trulano, las fronteras de la fe ni las santas tradiciones de los Padres” (apud Olmedo 1960, cv-cvi)

Axularren garaikide gisa azaltzen den Terrones del Cañoren iritziz (eta planteamenduetan ere ildo beretsutik doaz bi-biak), egile profano zenbaitek idatzitakoaz balia daiteke bakarrik egiazko gauzak direnean (historia naturala, politikoa, etab.), eta ez asmatuak edo ustezkoak hain zuzen. Filosofoen artean aukera ere murrizta da:

“y lo mesmo digo de dichos de filósofos, como Aristóteles, Plutarco, Sócrates, Diógenes y Séneca; aunque de Séneca nunca sobra nada, ni he leído autor que con menos palabras dixese mayores sentencias, y que más aprieten y tapen la boca a un entendimiento” (Terrones del Caño 1960, 85-86).

Besterik da errealtatea nolabait mozorratzen edo denean:

“Pero, si la humanidad es fingida con jeroglíficos y fábulas, hemos de andar parcísimos. Lo de los jeroglíficos ha cundido de manera que hay predicadores que los componen de su cabeza [...] Un jeroglífico o dos, cuando más, en un sermón, si son de Alciato o Pierio Valeriano u otros autores simbólicos, pueden pasar” (Terrones del Caño 1960, 86).

Poesiari dagokionez, irizpidea ere oso zehatza da:

“se han de traer pocas veces versos de poetas en el sermón, si no fuere algún versico muy a propósito, porque el exceso en esto enfría el auditorio, y no ganan nada los cascos del predicador, especialmente si dixese alguna cosa de romance, que desto se ha de guardar, si no fuere tan grave que edifique [...] Pero otras coplas, aunque vengan a propósito, no se han de decir así trobadas como son, sino desleírlas casi en prosa, pero de manera que en alguna palabra se entienda que fué verso” (Terrones del Caño 1960, 87).

Arcago:

“Sobre todo advierto que nunca se ha de citar el autor del verso, a lo menos Ovidio, Marcial [...] u otros así que trataron materias vanas y lascivas [...]; aunque, si fuesen Virgilio, Homero, Horacio, podríanse nombrar con algún encogimiento y un poco de desdén, y no enjaguándose la boca con ellos, como si citáramos a San Jerónimo” (Terrones del Caño 1960, 87).

Axularrek ere horrelaxe jokatu du oro har bere liburuan, nahiz eta Ovidio eta Martzialen kasuetan —ausardia ala ezagutza falta?— erreferentziak eta egokiegia ez diruditen kalifikatiboak ere dedikatzen dizkien, aurrerago ikusiko den bezala.

3. AIPAMEN KLASIKOEN ARAZOA GERO-N

Korronte errenazentistak sortutako joera klasikozalea dela eta (4), ez da harrizkoa *Gero* liburuan barrena autore klasikoek hartzen duten garrantzia, ikusten den bezala, klasiko askotxoren aipuz zipriztindurik baitago obra gutzia.

(4) “La corriente renacentista se inaugura con la difusión en gran escala de los textos clásicos latinos, así paganos como cristianos; las obras de Cicerón y Séneca, de Salustio y Tito Livio, de Virgilio y Ovidio, de Lactancio y San Jerónimo corren de mano en mano y son ávidamente leídas y comentadas. Sigue a esta primera fase del movimiento la difusión de las obras de los autores griegos antiguos a través de versiones latinas realizadas al estilo clásico; una selección de heleenistas de gusto refinado vierten en latín pulcro las epopeyas de Homero y los diálogos de Platón, las historias de Jenofonte y los textos filosóficos de Aristóteles, las cartas de San Basilio y los tratados de orígenes, con el principal objeto de hacer accesibles sus bellezas literarias a todo el mundo culto” (Carreras y Artau - Carreras y Artau 1943, 612).

Guztiarekin ere, (eta honetan datza aipamenen arazo larrinetako bat) Axularrek sarri askotan aipatzen dituen pasarte batzuk beste autoreren obratan ere agertzen dira autoritate argumentu gisa. Seneka eta Plutarko, esaterako, elkarrekin aipatuak agertzen dira Erasmo, Vives edota Montaigneren obretan. Hortaz, klasikoak Axularrenean eurrez eta garaikideen obretan bezalatsu agertzen direla baieztza badaiteke ere, mediatizazio edo bitartekaritzaren arazoa azalerratzten da berehala, hots, sarartuak klasikoak zeharka baino ez ote zituen ezagutzen planteatzen duen hipotesia.

Aipamenen agerpen anitza ikusirik, alabaina, badirudi ohiko bihurtu zai-gula Axularren aipuak elkarrizketa-gai bezala aurkezterakoan, behiala Mitxelena esandakoaren haritik abiatzea:

“Axularren garaioek —Pizkunde arokoek alegia, bera ere, berandu xamar jaiogatik, horietakoa baitzen— antzinako Greko eta Erromarrak hautu zituzten maisutzat, eta ez hizkuntza gaietan bakarrik. *Autore zahar haiek norknahi bezain ongi ezagutzen zituen Axularrek*, eta haiengandik hamaika gai, esatera, ipui eta gertakari hartu zituen eta euskaraz eman” (Mitxelena 1954: 1988, 40; gurea da letrakera etzana).

Hori baino ez da Narbaitzek jaurtikitakoa: “Gain gainetik eskolatua, [Axularrek] aintzineko idazlen lanak jakituz irakurtuak zituen eta beretuak” (Narbaitz 1956, 325), edota berrikiago P. Urkizuk zioena:

“[...] garbi aski agertzen baita [...] ez zituela ezagutzen bakarrik Aristoteles eta Seneka, Plauto, Plutarko, Marzial, Diogenes Laerzio, Juvenal, Jon Kristosomo, Agustin Hiponakoa, Martin Azpilikuetakoa eta beste autoreen zatiak itzulikatu baitzituen lerdengi, Fray Luis de Granadaz gain” (Urkizu 1989, 21-22).

Nolanahi ere den, Mitxelenak berak zuhurrago eta zehatzago jokatu zuen arazoa berriro planteatu zitzaionean:

“Tampoco puede esperarse, como es natural, que las abundantes citas de las Sagradas Escrituras, de los Santos Padres y de autores clásicos que contiene el libro de Axular sean todas de primera mano” (Mitxelena 1960, 73).

Gure ustez ere, zalantzan jarri beharko litzateke lehenengo baieztapenaren ildotik ibili direnen iritzia, ez baitago bat ere garbi Axularrek egile zahar / klasiko horiek ezagutzen zituenik. Edo hobeto esanda, zerbait garbi egotekotan, zeharkako ezagutza litzateke, hau da, Axularren kasuan aipamenak beste autore batzuen obretatik jasoak izango ziren. Eta horixe baino ez dirudi saratarrak berak aitortu zuen harako hark, hots, testuok “Escritura saindutik, Eliçaco Doctoretaric eta liburu debocinozcoetaric” atereak direna zioenak alegia.

4. AIPAMEN KLASIKOEN LEKUKOTASUNA

Luze joko luke liburuan agertzen diren autore klasiko guztiak aztertzeak edota Axularrek izan zuen errezeptibitatea finkatzeak (5). Edozein modutan, hasteko eta arazoa dagozkion parametroen barnean kokatzeko aski izan liteke *Gero*-n gehien aipatuak diren bizpahiru autore klasiko garrantzitsuren kasua hona ekartzea (6).

Guketz, eta autore klasikoaren erreferentzien adibide gisa, Axularrentzat eskuragarrienak edo bide zirenak (eta maizago eta zuzenago aipatuak direnak) baino ez ditugu hona ekarri nahi, hots, Plutarko, Ovidio, Horazio, etab. Inolaz ere, guztien gainetik Seneka genuke, eta ez bakarrik Axularrek haren obraz egiten duen aipamen kopuruagatik. Hark garatu zuen filosofia eta kristau aszetikaren esparruan izan zuen eraginkortasunak lehen eskuko lekuko bihurtzen dute estoikoa hemen planteatzen zaigun arazoa argitzen hasteko (7).

4.1. Senekaren kasua

1. Senekaren aipamenak dira Axularrek autore klasikoaren artean maizen egiten dituenak. Horrez gain, beste guztietan ez bezala, honako egile honekin erreferentziak ere ematen dira, nahiz eta atal honetan mintzatu beharko dugun haien zuzentasunez.

Edonola ere, atal honetan Seneka genuke aipamenen ildoak aztertzeak autorerik egokiena, izan ere bereak baitira fidagarrienak, baten bat egotekotan, aipamenak jatorrizko iturrietatik hartutakoak izan direnentz jakin ahal izateko.

Gauza jakina da gure artean oraindik burutzeke dagoen pentsamenduaren historiak ezinbesteko duela idazle eta pentsalari klasikoaren eraginaren azterketa. Ildo horretatik, Axular izango genuke, ezpairik gabe, kanpoko eragin kultural eta filosofikoaren paradigma, bera baita iturri horiek esplizitoki aipatzen dituen

---

(5) Aipamenen artean, Lafittek sailkapen moduko bat argitaratu zuen, antzinate klasikoko idazleei dagokienez honako hauek ematen dituelarik: Poeta kristau bakarra: Ausonio "dont il ne cite d'ailleurs qu'un vers". Eskribau paganoren artean: poetak (aipatuak: Ovidio eta Juvenal; guxtiago aipatuak: Horazio, Martzial eta Lukano. Haiein batera, Plauto eta Terencio). Anekdotak eta ateratzeko: Plutarco eta Herodoto batez ere. Eta bigarren maila batean honako hauek: Salustio, Eliano, Aurelio, Aulo Gelio eta Josefo. Historia naturaleko datuak Plinio Zaharraren liburuetatik. Filosofoak edo moralistak: Seneka batik bat. Ondoren Zizeron, Diogenes Laertzio eta Aristotele lotozke.

Zerrenda honi, dena den, izen batzuk falta zaizkio (Estazio, etab.).

(6) Axularrek aipatzen dituen autore klasikoak grekerazko eta latinezko literaturako ospe-tsuenak diren arren, nabarmena da Virgilio bezalako poeta baten falta *Gero* liburuan.

(7) Adibide bat baino ez den arren, esanguratsua da arras Axularren garaikide batek Senekaz zuten iritzia. Gurearen garaikide kultu gehienak bezalaxe, Baltasar Gracián-ek "[...] consideraba a Séneca [...] al lado de Homero, Esopo, Luciano, Apuleyo, Heliodoro, Ariosto, Boccacini y Barclay, como *única autoridad filosófico-moral* digna de mención, fuera de Plutarco" (Blüher 1983, 520).

lehenbiziko idazlea eta, hortaz, garantia minimoenekin aztertu daitekeen lehen.

Ezaguna da Axularren prestakuntza akademiko-kulturala estatu espainoan burutua izan zela, Salamancan bereziki. Hori dela eta, lan honetan, Senekaren obrari dagokionez, nolako paralelismoak dauden Espainian izandako errezepzioaren eta Axularrek egindakoaren artean aztertuko da. Bide batez, hipotesiren bat planteiatuko da jakin ahal izateko ea Axularrek zuzenean jaso zuen edota zeharkako irakurketaz baliatu zen bere liburua egiteko.

2. Seneka autore ez-kristauen artean gehien aipatua da Axularren obran, hogeita hamar bat aldiz denetara. Nolanahi ere, Axularrek Senekaren irudi orokorrik eskaintzen ez badu ere, obran zehar erakusten duen joeragatik zinez pentsa daiteke “jentil” moduan baino gehiago haren ustezko “kristautasuna” onartuz baliatzen dela hartaz.

Senekaren obrez egiten den aipamen kopuru honek, berez, badirudi zer-bait erakutsi beharko lukeela, ez baitira berdinak inoiz agertutako egile baten presentzia edota maizen agertzen denarena. Izan ere, presentzia jori horrek Axularrentzako interesgarrien eta aberatsen izan ziren egileak adieraziko liguke.

Bi mailatan azter liteke honako arazo hau, beraz. Batetik, interesgarria litzateke nola antzematen den Senekaren eragina *Gero* liburuaren planteamendu orokorrean aztertzea, bereziki atal konkretu batzuetan. Bestetik, informazio erabakiorra eman lezake, Axularrek berak Senekaren hitzak ekarriz egiten dituen aipamenei bidez aztertzeak, klasikoen erabilpena norainokoa izan zen susmatzeko aztarnak jaso baikenitzake horretatik. Guk, erretorikaren *inventio* atalak horrela eskaturik, bigarren honi helduko diogu hemen.

3. Probabilitate kalkuluen arabera, Axularrek *Gero* burutzeko autore zaharren libururik irakurri eta erabili izan balu, badirudi gehien aipatzen diren egileenak izan beharko zuketela, eta ez bakanka aipaturikoak (hauek beste edozein liburutatik har baitzitezkeen, inondik ere).

Probabilitate kalkulu horien arabera, beraz, Seneka izango genuke adibiderik fidagarriena, haren liburu garrantzitsuenak aipatzen baititu Axularrek:

Epistolak: 1.a (hirutan aipatua), 13.a, 18.a (bitan), 23.a, 24.a, 27.a, 43.a, 58.a (bitan), 61.a eta 82.a.

De ira: 7 aipamen.

De brevitae vitae : 3 aipamen.

De benefic.: bi aipamen.

Naturalis quaestiones: aipamen bakarra.

De moribus: (apokrifoak) aipamen bakarra.

Proverb.: (apokrifoak) aipamen bi.

a) *De ira*:

Espero zitekeen bezalaxe, Kaligularen aurkako liburu honetatik jasotako aipamen guztiak (7 gehi zalantzazko bat, denetara) *Gero* liburuan kolera eta etsaigoaren kalte eta erremedioak tratatzen dituzten kapituluetera mugatzen dira, zehatzago esateko honako kapitulu hauetara: 20 (bi aipu), 21, 23 (hiru aipu), 26, 27 eta 29.

Gero-n dauden aipamenen artean badira batzuk oso esanguratsuak eta Axularrek Senekarenetik zuzenean ez zituela atera adierazten digutenak (8).

Gero, 281 or. (*De Ira*, 2. lib., 36): Axularrek Senekarena balitz bezala ematen digu *De ira*-n garbi asko Quinto Sextio-rena dela agertzen den aipamen bat. Gainera, Senekak berak garbi adierazten du hori. Testu erkaketan ere bada guk erabilitako edizioarekin aldaketaren bat:

Quibusdam profuit aspexisse speculum, perturbavit eos tanta mutatio sui.
Quibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. Perturbavit illos tanta mutatio sui (Seneca, *Opera omnia*, I, Lipsiae, 1832).

Horretaz aparte, ezin ahaz genitzake, hiru liburu baino ez duen *De ira* dela eta, Axularrek zazpi erreferentzietan egiten dituen hankasartzeak. Maizegi eta gehiegi, agian, liburua eskuartean izan duen batentzat:

Orrialdea	Axularrek	Jatorrizkoa
299	lib. 2, cap. 34	2. lib. , 29. kap.
313	lib. 2	3. lib.
316	lib.	2. lib. , 28. kap.

316 or.: Aelianus-en testu ezezagun batetik jasotzen omen du Axularrek koleraren kontrako erremedio musikala zerabilen Climas delako baten adibidea. Hurrengo aipamena Senekaren *De Ira* izanik, hobe eta egokiago zukeen aurrekoa ere liburu honetatik ateratzea. Hain zuzen ere, a) erremedio musikalaz baliatzen zen pertsonaia baten adibide bat ere badagoelako; b) Senekaren lekukotasuna Aelianusena baino garrantzitsuagoa zelako (nahiz azken hau “berriagoa” izan); d) aipamena zehatzago eman zezakeelako (*De Ira*-tik jasotako beste guztiak bezainbeste bederen), eta, bukatzeko definitiboagoa deritzogun argudioa, e) Senekaren aipameneko pertsonaia, inork ezagutzen ez bide zuen “Climas ceritçan” hori baino garrantzitsuago, hurbilago eta adierazkorragoa zelako: Pitagoras, alegia.

(8) Gerta zitekeen Axular Senekarenaz ez gogoratzea eta, horregatik, Firmiano Laktantziorenaz baliatu behar izatea. Baina bitxikeria eskerra zatekeen!

Testuak erkatuz gero, bada alderik ere:

Poterit non irasci, statim utique [...].

Poterit non statim irasci: utique [...] (Seneca, *Opera omnia*, I, Lipsiae, 1832).

Eta beste pasarteetan ere aldeak ez dira gutxi guk erabilitako edizioarekin konparaturik:

Magnum remedium iræ est mora (Gero, 299).

Maximum remedium est iræ, mora (De Ira 2, 28).

Ergo ab ira abstinendum est, sive par est qui lacessendus est sive superior, sive inferior. Nam cum pari contendere anceps, cum superiori furiosum et cum inferiori sordidum (Gero, 332)

Ergo ira abstinendum est, sive par est qui lacessendus est, sive superior, sive inferior. Cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum (De Ira 2, 34)

Etc., etc.

Kontrasteak areagotzeko, azpimarratzekoa da 301. orrialdean dagoen aipamenaren kasua. Axularrek Laktantzioren erreferentzia eginez (“Lact. de ira cap. 18”), Senekak berak ere dakarren adibidea ematen digu, baina desberdintasun batekin: Senekak Sokratesen ezpainetan jartzen duena, honako honetan Axularrek Platonen laguna zen Arkita (Arquitas) Tarentoko filosofo pitagorikoaren ahoan uzten du, Zizeronek (*Tusc. IV, 78*) eta Valerio Maximok (IV 1, Ext. 1) jasotakoaren ildotik.

Planteiatzen diren galderak, hortaz: Senekaren obra irakurri eta gero, materiale hori guztia kontrastatu egin ote zuen Axularrek eta datuak autore gehienek ikuspuntutik eman?, honelako txikikerien (aszetika liburu baterako ez-pertinentea baita datu hori) jakitun zen Axular? Aipamen horretarako bakarrik jo zuen Laktantzioren obrara? Ala, logikoagoa dena, Senekaren *De ira* eta Laktantziorena bera ere beste autorek esandakotik ezagutzen zituen soil soilik? Noski, badira honetaz pentsatzeko arrazoirik, ezen Arkita filosofoaren aipamenaren ondo-ondotik Senekak jasotzen duen (*De ira* III, 12 kap.) Platonen adibidea papereratzten batigu Axularrek, nondik hartu duen adierazi gabe. Ez dirudi normala denik liburu bakar batean jarraian datorrena bi liburutatik hartzen ibiltzea.

b) *Epistolak*: (= *Epistola moralak Luziliori*).

Salbuespenak albuespen, *Epistolak* orohar aski erreferentziaturik agertzen direla esan genezake, hau da, epistolari dagokion zenbakia ondo ematen du Sarako erretorak.

Azpimarragarria da epistolen erabilera nagusiki liburuaren lehen herenera mugatu izana. Egia esan, 45. kapituluaren txertatutako aipamena kenduta, beste

guztiak honako kapitulu hauetan biltzen dira: 2, 4 (3 aipamen), 12 (bi aipu), 13, 14 (3 aipamen), 15, 20 eta 21. kapituluetan (9).

Nolanahi ere den, aipamenak liburu erlijiosoetan usuen (topiko gisara, alegia) agertzen diren horietarikoak dira. Ikus ditzagun banan-banan:

Lehen Epistolaren 2. ahapalditik (10) jasoa den aipamen honek (*Gero*, 159-160 or.), Senekaren izenez landa ez dakar inolako erreferentziarik.

Epistola beretik (*Ep.* 1, 3) jasoko da gutunak duen pasarterik garrantzitsuena eta, horregatik hain zuzen, ezagunena (*Gero*, 162 or.). Scarpac-en iritziz (1961, 27), esaldi honetara bilduko litzateke gutunaren mamia.

Denboraren balioaz eta aprobetxamenduaz diharduen epistola honetako lehenengo aipamen bi hauek 12. kapituluaren ematen ditu Axularrek bere liburuan, hots, “Nola guerotic guerora ibiltceaz, galtcen dugun dembora” izeneko kapituluaren.

Axularrek gaizki erreferentziatzen duen lehenengo epistola honen azken esaldia (11) (1, 5, alegia), berriz, XIII. kapituluaren txertatuko du, “Gaztetic çahartcera penitencia luçatcen duenaz” delakoan.

Gutunaren muina edota azken erreflexioa (ez derrigorrez azken lerroak!) jasotzeari ateratzen dion gustoa 13. eta 18. epistoletan ere antzeman daiteke, hots, 13, 17an eta 18, 15ean. Modu berean jokatzeko du Axularrek 23, 11 eta 43, 4-5 epistoletan ere.

Nabarmentzekoa da 58, 23 epistola zatian Axularrek egin duena, gorago ikusitako beste baten antzekoa (ik. *De Ira* 2. lib., 36) baita egiletza kontuan burutzen duen mutazioa. Izan ere, urdazubiarrak Senekarenak bailiren ematen ditu Senekak berak Heraklitoren ezpainetan ipintzen dituen hitzak: “In idem flumen bis non descendimus” delakoa. Egia da, dena den, ondoko esaldia Senekarena dela baina ez mezuaren muina laburbiltzen duena. Horrela agertzen da jatorrizkoan:

Hoc est quod ait Heraclitus: “In idem flumen bis non descendimus” Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est (Seneca, *Opera omnia*, III, Lipsiae, 1832).

Bestalde, ez dirudi jatorrizko testutik hartua denik Axularrek ematen duen “Otium sine litteris, est vivi hominis sepultura” = “Letra gabeco aisia, deus eztaquienaren alferqueria, guičon biciaren hobia da, eta sepultura” (42 or.).

(9) Erabilera honek, aipatu kapituluaren arteko erlazio tematikoa adierazteaz gain, nolabaiteko filiazio lotura ere erakutsi lezake eta aski lotura bide doa *Gero*-ren egituraz esango denarekin.

(10) Ohi bezala, hemendik aurrera Epistola eta ahapaldien identifikaziorako zenbakiak honela emango dira: 1, 2 (lehen zenbakia epistolarenari dagokion bitartean, bigarrena ahapaldiarenari).

(11) *Gero*-n 2. Epistolatik hartua dela esaten da.

Senekaren obretan horrela agertzen zaigu: *Otium sine litteris mors est, et hominis vivi sepultura* (*Opera omnia*, III, Lipsiae, 1832) (12).

Horretaz aparte, erreferentzia ere gaizki ematen da 28. epistola dela esaten denean, zenbakiak aldaturik hain zuzen. Izan ere, 82. epistolaren 3. pasartea da

Ep. 24, 20 delakoak interes berezia du inguruko elizdorre zenbaitetan agertzen zen “vulnerant omnes, ultima necat” esaera famatua pasarte honen bukaerako hitzekin zerikusirik duelako. Egia da baina, Trentoz geroztik erloju publikoetan lelo hori jartzeko ohitura hedatu honek ez duela Axularren irakurketen berririk ematen.

Ezer gutxi erants genezake ondoko pasarte hauei buruz: 27, 2; 58, 22; 61,2.

Nolanahi ere den, badirudi beharrezkoa izan daitekeela gutxienez oharkizunen bat egitea pasarte hauetan guztietan gertatzen diren aldaketez:

Quem mihi dabis qui aliquod praetium tempori ponat qui diem aestimet? (*Gero*, 159-160).

Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui aestimat? (*Ep.*, 1, 2).

Omnia mi Lucile aliena sunt, tempus autem nostrum est (*Gero*, 162).

Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est (*Ep.*, 1, 3).

Vitanda est ira, non solum moderationis causa, sed sanitatis (*Gero*, 279).

et ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis (*Ep.* 18, 15).

Non enim tantum minimum in fundo, sed pessimum (*Gero*, 181-182).

Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet (*Ep.* 1, 5).

Non interest, hic affectus, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sicut ignis non reffert quam magnus, sed quo incidat: nam etiam maximum, solida non receperunt, rursus arida et corripit facilia, scintillam quoque fovit usque in incendium (*Gero*, 286-287).

Nec interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum, solida non receperunt: rursus arida, et corripit facilia, scintillam quoque fovit usque in incendium (*Ep.* 18, 15).

Quidam vivere tunc incipiunt, quum desinendum est: si hoc iudicas mirum, adiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, quam inciperent (*Gero*, 185).

Quidam tunc vivere incipiunt cum desinendum est: si hoc iudicas mirum, adiciam quod magis admireris: quidam ante vivere desierunt quam inciperent (*Ep.* 23, 11).

Quid prodest recondere se et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala autem in solitudine anxiosa est, atque sollicita. Si honesta sunt quae facis, omnes sciant, si autem turpia, quid prodest, neminem scire, cum tu scias? (*Gero*, 435-436).

Quid autem prodest recondere se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxiosa atque sollicita est.

(12) “Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura. Epist. 83” (Granada, *Collectanea...* 168 or.).

Si honesta sunt, quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, quum tu scias? (Ep. 43, 4).

Ante senectutem curavi ut bene viverem in senectute ut bene morerer (Gero, 186).

Ante senectutem curavi, ut bene viverem: in senectute, ut bene moriar (Ep. 61, 2).

Gogoratu, bestalde, batzuetan aipamenak ez direla osorik ematen, edo, hobeki esateko, Axularrek ematen dituen itzulpen-moldaketetan, latinez ez dakartzan jatorrizko testu zatiak ere itzultzen dituela. Hau da, adibidez, Senekaren aipamen batekin egiten duena (*Epistola* 24, 30):

Hala erraiten du Senekak: *Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vite* (Senec. epist. 24). Egunoro hiltzen gara, zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika. Eta are hazten eta handitzen garenean ere, gure bizia ttipitzen eta laburtzen da (*Gero*, 63 or.) (13).

d) *De brevitae vite* liburutik jasotako 3 aipamen hauek 3., 4. eta 12. kapituluetan tartekatu dira *Gero*-n. Hiru horietatik bi gaizki edo desegoki erreferentziatuta daude, ongi dagoen bakarra 9. kapitulukoa delarik (izatez, azken honen erreferentzia zuzena hau litzateke: 9. kap., § 1).

Gaizki daudenen artean, *Gero*-n 50 orrialdean dagoen aipamenari 13. kap., § 1 erreferentzia erantsi behar zaion bitartean, liburuan 13. kapitulutik hartua dela adierazten duen aipamena honela zuzendu behar da: 15. kap., § 5.

e) *De benefic.*: aipamen biak 2. eta 45. kapituluetan agertzen dira *Gero*-n. Liburu hau oso irakurria izan zen Erdi Aroan. Ezaguna da Abelardok, Vicente Beauvais-ek eta Dantek berak ere literatur florilegioetan tartekatu zituzten zenbait pasarte. Santo Tomasen kasuan, bestalde, ezaguna da Senekaren "maxima" asko karriatu zituela bere teologia moraleko liburuetara.

45. kapituluaz azaltzen den aipamenari dagokionez, erreferentzia ondo emanda dago (*De Benef.* 7. lib., 21. kap.) eta pasadizuak kapitulu guztia betetzen du. Edonola ere, aipamen hutsa baino zerbait gehiago da, hots, Senekak "exenplu"-tzat ematen du istorioa.

f) *De moribus*: liburutik jasotzen den aipamen bakarra *Gero* liburuan 45. kapituluaz kokatzen da. Ez bide da Senekarena liburu hau (14).

(13) Latinezko aipamenean agertu ez arren, azken esaldia ere Senekarena da: "Morimos cada día; cada día, en efecto, se nos arrebata una parte de la vida y aun en sus mismo período de crecimiento decrece la vida". Ismael Roca Meliá-ren itzulpenetik jasoa: *Epistolae morales a Lucilio*, Madrid, Gredos, 1986, 201-202 or.

(14) "[...] tratado *De moribus*; atribuido por unos a Séneca y por otros a Martín Bracarense, y que tampoco pertenece a ninguno de los dos" (Carreras y Artau - Carreras y Artau 1943, 635 or.).

g) *Naturalis quaestio*: aipamen bakarra *Gero* liburuan 12. kapituluaren tartekatuta da. Badu gaur egun zabaldu den jatorrizko bertsiorekin alderik, hemen ikusten den bezala:

Neque quod futurum est meum, neque quod fuit.

Nec quod futurum est meum est, nec quod fuit (*Naturalis quaestio*. VI. lib., § 32, 10 *Opera omnia*, editio stereotype, Lipsiae 1832, V. vol., 161 or.; berdin Codoñer Merino [ed.] 1979).

Bestalde, ez dirudi arrazoirik dagoenik Axular estudio fisikoetan barrena abiatzeko interesatuta egon zitekeela pentsatzeko. Aipamen bakar hau, hortaz, beste nonbaitetik hartua litzateke.

h) *Proverb.*: aipamen biak 23. kapituluaren txertatu dira *Gero*-n. Senekari egotzi zitzaion liburu hau gaztelaraz agertuko zen XV. mendean honako tituluarekin: *Proverbios de Séneca llamados vicios y virtudes*. Edozein modutan ere, badirudi obra hau ez dela Senekarena, nahiz eta “bajo el aval de su nombre (Senekarena, alegia) gozó a la sazón de extraordinario crédito” (Carreras y Artau - Carreras y Artau 1943, 620 or.; ikus, halaber, Bataillon 1979, 50 or.).

4.2. Beste autore zenbait

Horrezaz gainera, *Gero*, kultura klasikoko autore ospetsuenak zuzenean erabili eta eskuztatu gabe idatzi zuela adierazi dugun hipotesi hau areagotuz ikusiko genuke beste autore klasiko zenbaiti begirada bat emango bagenie. Denak azaltzeko luze bezain antzu joko lukeenez gero, hona hemen horietariko batzuk:

1. OVIDIO

Ovidioren aipu aitortuak (15) sei baino ez dira obran zehar, guztiak honela bana daitezkeelarik: *De remedia amoris*, *De tristibus*, *Fasto*, *El*.

De remedia amoris liburutik hartutako hiru aipuak Erdi Aroko bibliografian ohiko bihurtuko diren topikoak dira. Are gehiago, horietariko bi bederen Curtius-ek (1976) tradizio latindarraren jarraipenaren ezaugarritzat hartzen ditu, literaturan etengabe errepikatuak izan direla adieraziz:

a) “*Otia si tollas, periere cupidinis arcus*” = “Baldin quen baitzatçu alferqueriac galdu dirateque Cupidoren arcuac, eztu nehor bere tragacéz çaurtucu?” (379 or.)

b) “*Quæritur, Ægistus quare sit factus adulter? in promptu causa est, desidiosus erat*” = “Galdeguiten da, cergatic cen Egisto adulterioan? Prest da arraçoïña; ceren alferra baitcen” (381 or.)

---

(15) “Aitortu” hitza erabiltzean berariaz uzten dira aparte agian bereak izan daitezkeenak baina erreferentziarik gabe datozen bestelako aipuak.

Azken aipamen honek, dena den, badu eragozpenik, zeren bigarren partea beste modu batean idatzi bide zuen Ovidiok: “causa est in promptu: desidiosus erat” (Curtius 1976, 135).

Bestalde, ezagun da *De remedia amoris* liburutik jasotako hirugarren aipua (“Qui non est hodie, cras minus aptus erit” = “Egun gai eztena, bihar gutiago iñanen da”) aski zabaldua izango zela ondoko mendeetan. Adibide gisa, behin baino gehiagotan Axularren lanarekin erkatzeko aipatua izan den Venegas-en *Agonia* izeneko liburuan ere gaztelerauz aurki daiteke Ovidioren:

“El que hoy no se apareja, más pereza tendrá mañana que hoy”, erreferentzia gisa Venegasak honako hau dakarrelarik: “Ovid., II de Séneca”(Agonia..., 125b)

Baina agian harrigarriega da aszetika liburu batean Ovidioren obra hain “axolagabeki” erabili izana. Axularrek Ovidioren liburuen mamia eta mezua ezagutu izan balu, askoz ere ezkutuago utziko zukeen aipamena Axularrek. Hark erreferentzia gisa ematen duen tituluaren (*De remedia amoris*) atzean da-goen liburua irakurri duenak badaki ez dela hain zuzen Axularren “erremedio”-en ildoko tratamendu aszetikoa.

Antzeko zerbait esan beharko genuke “E I.2” delakoaz (*Gero*, 350): *Epistolae* izenekoetan emakumezkoen psikologia azterketa azaltzen da, idazki erotiko samarrak nonbait aszetika liburu baterako.

Horiez guztiez gainera, bada erreferentziatugabeko aipamenik ere, harri-garriena Platoni eragotzitako bat delarik: haren *de amore* liburutik hartutakoa omen den bat (*Gero* 352 or.). Guk dakigularik, Platonek ez du izen horretako libururik. Aipamen hori, begibistan dago, Ovidioren obratik jasoa da: *Amores* 3. lib., 3. kap.

“Ezkutatze” horren arrazoa ez dakigun arren, esplikaziorik inoxoena Axularrek aipua, erreferentzia akats eta guzti, beste nonbaitetik jasoa zuela genuke, eta ez modu zuzenean. Dena den, bihurriagoa litzateke pentsatzea Axularrek —Ovidioren obra irakurri ala ez, berdin dio!— nahita ezkutatu zuela informazioa, izan ere bazuen motiborik urdazubiarrak haren obra batzuk —*Ars amandi* liburua, esaterako— zeharo debekatuta zeudela jakiteko.

2. HORAZIO

Horazioren pare bat aipamen baino ez du egiten Axularrek, eta biak oso ezagunak eta erabiliak, klasikoaz geroztikako literaturan topiko bihurtutako horietarikoak.

Bata honako hau da: “Nos numeri sumus, frugere consumere nati” = “Gu contu gara, gurequin contuz guehiago, baiña gaiñeracoan, ezcara deusetaco, lurreco fruituen, eta onen iateco baicen” (38 or.)

Alejo Venegasek bere *Agonia* ... delakoan (174 or.) “nos numerus sumus” dio, eta honela itzultzen du: “no somos más los baldíos de para augmentar el número de los hombres y comer pan de balde”.

Bistan da ezaguna eta erabilia zena.

Bigarrena ezagunagoa da: “Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu” = “Eltceac luçaro eduquitecen du, berrian hartcen duen usaiña eta cutsua” (87 or.)

Kintilianok berak dakar nondik hartua izan den adierazi gabe:

“Porque naturalmente conservamos lo que aprendimos en los primeros años, como las vasijas nuevas el primer olor del licor que recibieron” (Quintiliano, *Instituciones*, 12).

Erreferentzia ere ondo emanda dago *Gero*-n: 2. epistola. Lehen liburukoa dela gehitu beharko litzateke, zehatzagoak izateko.

3. PLUTARKO

Oro har, esan daiteke Plutarkoren presentzia 27. orrialdetik 32. eraino mugatzen dela nagusiki (13 aipamenetatik, 8 aipamen aitortuak).

Alabaina, badirudi “Etsaietaric atheratcen den probetchuaz” (27 or.) ize-neko liburutik atereak direla horietako erreferentzia asko eta asko.

Horrezaz gain, erreferentzia guztiak ez daude beti ondo, hala nola 32. orrialdean “vita Cato Censor” delakotik hartua omen dena ez da Plutarkorenean inondik ere agertzen, baina bai hurrengo ahapaldikoa, nahiz eta garrantzizko aditza aldatu eman (“damutu zela” adierazi beharrean, “beguiratu cela” esaten du Axularrek).

Axularrek kontatzen dituen pasarteen zabalkundea handi izan da literatura guztian barrena, besteak beste, Likurgoren txakurren kasua. Nolanahi ere, he-dapen horrek bestelako biderik ere izan zezakeen, ezaguna baita —Plutarkok berak aitortzen duelako Likurgoren biografia hasieran— bere obrak egiteko erabili iturri mordoak (Aristotele, Apolodoro, Tizino, Xenofanes, Erastotenes, Simonides, Aristokrates, Kritias, Teofrasto, Dioskorides, etab.).

Bestalde, ezin ahaz daiteke Axularrek behin bakarrik —eta oker, gainera!— aipatzen duen Zonaras autoreak (*Gero*, 318 or.) eurrez erabili zituela Plutarkoren obrak eta beste hainbat klasikorenak, eta Plutarkoren adibideak horrelakoetatik ere etor zekizkiokeela urdazubiarrari.

4. AULO GELIO

Aulo Gelio behin bakarrik aipatua da *Gero* guztian. Horrezaz gainera, haren liburutik hartutako pasartearen erdian latinez agertzen den zatia Plutarkoren obratik jasoa da, alboan dagoen glosari kasu eginez gero (ik. *Gero*, 388 or.).

Egia esan, lehenengo begiradan, A. Gelioren erreferentzia egin ondoren ez dirudi Axularri beharrezkoa zitzaionik Plutarkorena ekartzea, A. Geliok badakarrelako latinezko esaldia eta, areago, grekerazko bertsioa lagun, zorrotzago baiteritzo kontalariak jatorrizko hizkuntzan esandakoari itzulpenari baino.

Geliok bere obra burutzeko Plutarkorenak ere erabiltzen dituela kontutan hartuz gero (ikus, esaterako, 20. lib. 8. kap.), aski garbi pentsa daiteke Axularrek (ala editoreak?) orrialde horretan erantsi zuen "Plutarc. in Aphohothe" hori soberan dagoela, hurrengo aipamenaren errepikapen hutsa baino ez dela. Hori, gainera, ahaztu gabe orrialde berean Bibliatik jasotako aipamen baten erreferentziaren falta nabari dela.

Bestalde, A. Geliok obra horretan bertan azaltzen duenez, pasadizo hau Sozion izeneko filosofo peripatetikoaren *Amaltearen adarra* liburutik hartua da.

Pasarte honen garrantzia eskaintzen dituen elementu bietan datza: latinezko aipu zuzena emateaz gain, egoeraren testuinguru guztia ere prestatzen da

Agian interesgarriena, Axularrenera iristean aipuak jaso duen moldaketa-aldaketa da. Axularren erreferentzia gisa jartzen den Gelioren liburuaren arabera, Demostenes ezkutuan joan zen Lais-engana honen faboreak eskatzera. Soilik Greziako aberatsik aberatsenek besarka zezaketen emazte eder honek eskatu zion dirutzak (talentu bat, hamar mila drakma) izutu eta konfunditu zuen peripatetikoa eta ez bestek. Ondoren esan zituen hitzek zerikusi gehiago zuten xahu zezakeenarekin, arimaren osasunarekin baino. Jakina, tradizio kristauak, Axular barne, etsenplua deskontestualizatu ("Demostenes Philosopho handi hura emazte haren aldetik iragaiten cela") eta Geliok emandako itzulpen anbigua erabiltzen du, zeinek, bide batez esateko, ez baitu grekerazko esaldi pragmatikoarekin lotura handirik.

Ezin garbi jakin Axularrek irakurria zuenentz, ezta beste nonbaitetik hartua ote zuen ere. Badirudi, dena den, bere idazlanerako aipamen bakar bat baino askoz ere gehiago erabil zezakeela anekdota-baso honetan sartu izan balitz.

Edozein modutan ere, aipuaren erreferentzia gaizki emanda dago, ez baita I. liburuko 3. kapitulutik jaso, 8. kapitulutik baizik. Horrelakoetan, beraz, beti pentsa daiteke autoreak jasotzean izandako konfusioa edo gaizki transkribatutako zenbakia edo editorearen irakurketa gaiztoa edo ... beste mila arrazoi dagoela anabasarako. Baina, honelakoetan, aipamena bakar bat baino ez denean eta honenbeste arazo dagoenean, zinez pentsa daiteke erreferentzia ematen duenak ez duela obraren erabilera zuzena egitean jaso, zeharkako obrak erabili dituela nonbait klasiko haren berri izateko eta haren aipamenez baliatzeko.

5. JUVENAL

Juvenalen aipuak bi baino ez dira. Bata *Satira* izenekoetatik hartua eta bestea, orrialde bereko hurrengo lerroan dagoena, identifikatu gabe.

Satirak obratik jasoa ondo erreferentziaturik dago, hots, 6. liburutik jasoa baita aipamena eta Axularrek izen propiorik aipatzen ez duen arren, “Erromaco andre” hura Mesalina da, Klaudioren emaztea (ik. *Gero*, 385 or.).

Harrigarri gerta dakioke gaurko irakurleari erreferentzia hau osorik emanda aurkitzea eta ez, esaterako, “isildua”. Kontutan hartzen bada seigarren satira honetan emakume biziotsuen irudikapenak (moralki edifikagarriak ziurrenik, baina irudietan gordinegiak) egiten direla hasieratik bukaeraraino, irakurketa-rako gonbidapen zuzen eta ausartegia zitekeen “konbertiarazi” nahi zen irakurlearentzat. Eta zer esanik ez Kontrarreformaren giroan murgildurik zegoen apaiz baten irakurgaia izan zela adierazten zuenagatik.

5. KLASIKOEN ERREZEPZIO MEDIATIZATUAREN HIPOTESIA

Ikusten denez, askotxo dira okerrak aipamen-erreferentzietan, gehiegi beharbada Axularrek berak zuzenean jasoak izateko.

Autore zenbaitek diotena diotela, honetatik guztitik ondorioztatzen denagatik badirudi Axularrek bere liburua egitean ez zituela Senekaren obrak eta ez beste autore klasikoenak ere erabili. Zail da hori kasu guztietan demostratzen, baina liburu batzuetan oso ondo ikusten da bestelako iturriak —kultura klasikoa mediatizatu, beraz— erabili zituela Urdazubikoak.

Horrezaz gain, ez genuke aipatu gabe utzi nahi Axularrek berak liburuaren azalean egin zuen aitopena, “topoi” bat baino gehiago dena. Gure ustez —eta orain arte adierazitakoak horixe bera demostratzen duelakoan gaude—, Axularrek bere liburua “Eskritura saindutik, Elizako Doktoretarik eta liburu debozinozkoetarik [...] bildua” zela zioenean, egia baino ez zuen esan.

Edonola ere, honek ez luke ukatuko urdazubiarrak izan zezakeen —eta izango zuen ziurrenik!— kultura klasikoaren ezagutza. Arteetako batxilergoa lortzeko beharrezkoa izan bazuen ere, liburua idaztean beste batzuen bitartekaritzaz baliatu izan zela baieztatuko genuke.

Laburtzeko, beraz, esan genezake Senekaren eta beste autore klasikoen aipamenek honako ezaugarri hauek erakusten dituztela: a) oro har, literatura unibertsaleko topiken saila osatzen duten aipamenak dira; hortaz, aski ezagunak eta *loci* gehienetan aurkitzeko modukoak. b) Bestelakoak testuetan azaltzen den filosofia-mezuaren kondentsatzaileak ohi dira.

Hori dela eta, Senekaren kasuan Axularrek aipatzeko hautatu pasarteak *Epistolen* bukaeretakoak eta dira. Berdintsu jokatzeko du *Naturalis Quaestiones* liburuaren aipamena egiten duenean, hots, elementu naturaletatik atera daitezkeen ondorio filosofiko-moraletatik —liburuaren bukaera aldetik, beraz— jasotzen du pasarte.

Beste modu batez esateko, *silva* edo *loci* izeneko liburuetan agertzeko modukoak izateaz gain, Senekaren kristautasunerako balioa aitzaki, Elizako Gurasoek, teologoek eta bestelako tratadistek beren obretan maiztxo aipatuak izan ohi ziren Urdazubikoak dakartzanak.

Beste autore klasiko gehienen kasuan ere, “fossilizatuegiak” dirudite haien “erranak”, “debozinozko” edozein liburutan agertzeko bezalakoak normalean.

Horren arabera, beraz, balirudike *Gero* erredaktatu bitartean Axularrek bide guztiak izan zituela irekita klasikoen obrak zuzenean irakurri edota kontsultatzeko beharrik ez izateko. Hipotesi honek, jakina, ez luke baztertuko Senekaren eta beste autore klasikoen obrarekin izandako kontakturik, irakurketa sistematikoa eta erabilpen zuzena baizik. Hau da, klasiko zenbaiten ezagutza gaztetako eta arte-batxilergoko klaseetan edota bestelako egileen bitartez eginga izango zuen urdazubiarrak, baina liburua ontzeko orduan bestelakorik erabili zuen.

Hipotesi horren egiantzekotasunaren arrazoirik larriena “topikoetako” Seneka agertzean letzake nagusiki, Seneka eta beste autore “jentil”-ak jakina. Senekari dagokionez —eta berau da jarraipen honetarako egilerik interesgarriena, ez bakarrik aipamen kopuruagatik, baizik eta kristauak sistematikoki aprobetxatzen zuten filosofia koherente bat ere luzatzen duelako—, *Gero* guztian eskaintzen zaigun ikuspegi estoikoa arrunta da, esku-liburuetakoa, esaldi eta ideia batzuetara mugatzen dena; eta zer esanik ez dago Ovidio eta bestelako autoreen ikuspuntu “vitalista”-z eskaintzen zaigunaz.

Ikusten den bezala, topikoegia da Axularrek klasikoetatik iragazitako guztia, topikoegia eta, ondorioz, ezagunegia. Ez bide zen haiengana, haien obretara hurbildu beharrik haien berri izateko, beraz.

BIBLIOGRAFIA KLASIKOA

GELIO, A.: *Noches áticas*, Madrid, 1921.

AXULAR: *Guero*, Bordele, 1643 (facsimilea: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988).

GRANADA, Luis de: “Retórica Eclesiástica o de la manera de predicar”, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, III, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE XI), 1945, 488-642 or.

—: *Collectanea Moralis Philosophiae, in tres tomos distributa: quorum primus selectissimas sententias ex omnibus Senecae operibus, Secundus ex moralibus opusculis Plutarchi, Tertius clarissimorum principum & philosophorum insigniora apophthegmata ... complectitur*. Olisippone, 1571.

PLUTARCO: *Vidas paralelas*, Madrid, 1920.

SENECA: *Opera omnia*, editio stereotyopa, Lipsiae, 5 vol., 1832.

- : *Naturales Quaestiones*, 2 vol. (Carmen Codoñer Merino-k itzulia eta berrikusia) Madrid, CSIC, 1979.
- : *Epístolas morales a Lucilio*, Ismael Roca Meliá-ren itzulpena, Madrid, Gredos, 1986.
- TERRONES DEL CAÑO, Fco.: *Instrucción de Predicadores*, Granada, 1617, [orain: Olmedo (ed.) 1960, Madrid, Espasa-Calpe].
- VENEGAS, Alejo: *Agonía del tránsito de la muerte*, Alcalá, 1565 (egun in Menéndez y Pelayo (zuz.), *Escritores Místicos Españoles*, I tom., Madrid, Casa Editorial Bailly / Baillière, 1911).

BIBLIOGRAFIA OROKORRA

- ASKOREN ARTEAN (1993): *Fray Luis de Granada. Su obra y su tiempo*, Actas del Congreso Internacional. Granada, 27-30 Septiembre 1988, 2 tom. (A. García del Moral eta U. Alonso del Campo-k apailatutako argitalpena), Universidad de Granada, Granada.
- ASENSIO, Eugenio (1981): “Ramismo y crítica textual en el círculo de Fray Luis de León. Carteo del Brocense y Juan de Grial”, in A.A., 1981, *Academia Literaria Renacentista. I Fray Luis de León*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 47-76.
- BATAILLON, Marcel (1979): *Erasmus y España*, Madrid, FCE. Farinelli, Arturo, 1908, *Dante e la Francia. Dalletà media al secolo di Voltaire*, 2. lib., Milano, Ulrico Hoepli.
- BLÜHER, K.A. (1983): *Séneca en España. Investigaciones sobre la recepción de Séneca en España desde el siglo XIII hasta el siglo XVII*, Madrid, Gredos, 1983.
- CARRERAS Y ARTAU, Tomás, eta CARRERAS Y ARTAU, Joaquín: *Historia de la Filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, II. tom., Madrid, 1943.
- CURTIUS, Ernst Robert (1976): *Literatura europea y Edad Media latina*, 1 eta 2, Madrid, F.C.E. (1. ed.: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna, A. Franke, 1948).
- GARCIA BERRIO, Antonio (1977): *Formación de la teoría literaria moderna, I. La tópica horaciana en Europa*, Madrid, Cupsa.
- (1980): *Formación de la teoría literaria moderna, II. Teoría poética del Siglo de Oro*, Murcia, Ed. Publi. Universidad.
- HERRERO SALGADO, Félix (1993): “La *Rhetorica ecclesiastica* de fray Luis de Granada y las retóricas cristianas del Siglo de Oro”, in A.A.: 1993, 265-302.
- MITXELENA, K. (1954): “Axular. Gero”, *Egan* 2-4, 39-41 (Orain P. Altunaren edizioan: Mitxelena, Koldo, 1988, *Euskal Idazlan Guztiak II*, Donostia, Etor, 39-42).
- (1960): *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Ediciones Minotauro.

- (1981): “Euskal Literaturaren kondairarako oinarriak” in A.A.: *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitateko Argitarazioak.
- NARBAITZ, P. (1956): “Axularr-en egunean elizako predikua”, *Gure Heria*, 225 or.
- OLMEDO, Félix G. (1960) “Prólogo”, in TERRONES DEL CAÑO: *Instrucción de Predicadores*, Madrid, Espasa-Calpe, IX-CLVI or.
- REU, Martine de (1993): “Divers chemins pour étudier un sermon”, in Hammesse, J. & Hermand, X. (ed.): *De l'homélie au sermon. Histoire de la prédication médiévale*, Louvaine-la Neuve, Université Catholique, 331-340.
- URKIZU, P. (1989): “Jon Juaristi, Literatura Vasca, «Historia Crítica de la Literatura Hispánica» 29, (Taurus, Madrid 1987)”, *Hegats, Literatur aldizkaria* 1, 1989, 19-24.

APHEZAC SOLDADO

Arnaud Abbadie*
Bayonne, imprimerie Lasserre
1890

Nortasun handiko gizona izan omen zen idazle bat hobeki ezagutzeagatik, eta gaiak duen gaurkotasunarengatik, iduritu zaigu, interesgarri izanen zela, gaur Euskaltzaindiaren liburutegian baizik aurkitu ahal izan ez dugun liburuxka honen berrargitaratzea Euskera agerkarian.

Deputatuec campoa hartu baino lehen, lege berri bat ekharri dute; aiticineco guciac baino tzarragoa; ez baita guti erraitea. Ecen gure buruzagi egon diren lau urthez, egin dute gisacoric!

Lege hori aspaldian aiphu cen; bainan hambat da, asco burutaric gaizki egina, nun ecin helduz egon baita luzaz bidean. Azkenecotz, horra nun bururatu den, nahiz gizon entzun guciac bere contra dituen.

Gauza irrigarria eta Frantcian baicic gerthatcen ez dena! Armadari doacon lege hori, egina izan da abocatu, medicu eta bertce gizon soldadogoaco gauzac ez dazkitzaten batzue; nahiz armadaco aicindarietatic gutiz gehienec, eta cerbeit dakiten guciac dioten legea guciz gaizki egina dela eta galcorra.

Ez da latina jakin behar ikhusteco, edo zoin gaucetan, jakintsunen erranetic behar duela joan chuchen ibili nahi duenac. Zapataintzan ikhasteco zapatainen ganat joaiten ohi dela, eta laborantzan ikhasteco, laborarien ganat.

Bainan badira gizonac, eta Frantzia orai halacoz bethea da uste baitute orotan jakintsun direla, dakitelacotz edo zoin gaucen gainean solas eta erasia luce

---

* Arnaud Abbadie (1843-1916), Nafarroa Behereko Bitiriñeko baserri batean sortu zen eta Baionan apeztu ondoan, Larresoroko seminarioan irakasle sartu, 1880ean. Gerxeago Larresoroko buruzagi ezarri zuten eta bururaino itzal handia izan zuen. Berak filosofia eta lurgintza erakasten zituela, euskara ere landu zuen ederki, bai *Eskualduna* astekarian, bai *Fedearen Propagazioneko* aldizkarian. Haren prediku bat ere argitaratu zuen *Hazparneko Kalbarioa* deitu liburuak, 1892an. Manex Hiriart-Urruty, Blaise Adéma eta Jean Barbier, besteak beste, izan zituen irakasle lagun. Jean Etxepare, Jean Saint-Pierre, Jules Moulier Oxobi, Laurent Apesteguy eta Jean Elissalde Zerbitzari belazako idazle bikainak, haren ikasle izan ziren. Ikus "Les meilleures pages de Mgr Saint-Pierre", 33. orr. eta "J. Etxepare mirikuaren idazlanak" I *Euskal Gaiak*, 177-181. orr.

egiten. Ahanzten zaiote anhitz mintzatzea ez dela bethi, ez eta ere ardura, chuchen mintzatzea.

Egia dena da, aiphu dugun legea holache egina izan baita. Ez citeken bertzela izan gauzac buru buztanca diren lekhuuan, eta gerlaco ministro, erran nahi baita armada guciaren aiticndari den lekhuuan ez jeneral omen handitaco zombeit, bainan bai burdina urtzale bat. Nolaco buru, halaco solas, eta obra. Lege hori ez dut nolacoa den burutic buru ikhertu nahi. Hemen bilhatcen dugun gauza da, APHECEZ bezaimbatean cer dion.

Lege berri horrec badakharke beraz, heldu den urthetic goiti, aphez geiec beharko dutela bertce guciec bezala, eta heiekin batean soldadogoa egin; bai eta ere Aphecec, zoinec beren adinaren arabera. Bizkitartean legeac ez ditu aphezgeiac soldado igortcen, bertceac bezala, hirur urthez. Legeegileec ikhusi dukete, nahiz ciren lausoac, baldin hirur urthez baztertuac balira apheztasunera heltceco jakin behar dituzten gaucetaric, guciec ikhasiac gogotic gal litzazketela, eta anhitcec gal lezaketela berriz hasteco gogoac; bertce alde batetaric, jakinez aiticnetic cer behar zacoten bidean gerthatu, gutiac litezkela apheztasunerat buruz abia, edo batere ez, eta horrela laster agortua litekela aphecen jingia, eta galdua erlijionea.

Horra certaco urthe batentzat bakharric dituzten aphezgeiac soldado galdatcen. Ez uste ukhan bizkitartean erlijioneari calte egin beldurrez dutela gauza hola moldatu. Lege horren egileec, oroc dakitena da, eta berec ecin dezakete ukha, hain da gauza ageria, erlijionearen gal araztea baicic ez dute gogoan.

Eta bertce asco burutaric dituen estacuruen gatic ekharri badute halere legea, erlijioneari calte egiteco guticiac ditu aiticina joan araci, Frantciari berari calte handiagoa eginen bacioten ere.

Hain da gauza hori egia, nun deputatuec legean eman baitzuten aphezgeiac, bertceac bezala, soldado egonen cirela hirur urthe osoac. Senaturrec dute hautsi alde hortaric deputatuec egin legea eta urthe bakhar batetara ekharri aphezgeien soldadogoa: ez erlijionearen amodioz, bainan bai jendea sobera icituco zutela beldurrez.

Izan ere da aharra bat gauza horren gainetic, gure lege-egile zaharren eta gazteen artean. Zombeit egunez legea lurrean egon da galtcecotan, Elizaren etsaiez campo, nehorc ez baitcion dolu handiric egiten.

Bainan gobernamentuco gizonec, nola baitira erlijionearen etsaietaric, eraiki izan dute, eta heiec galdaturic, deputatuec onhartu ukhan dute den bezala, nahiz ez citzacoten erlijionearentzat aski caltecorra: "Baldin ez badugu aldi huntaric hiltcen ahal, eman dezogun bederen burutic behera casca bat" dute egin beren baithan. Eta horra nola ekharria izan den legea; ahala duketen bezain sarri gaichtoago bat eginen dute. Oraicoan ecinac begiratu ditu tzarragoaren egitetic.

Lege horren arabera, aphezgeiac urthe bat soldado egon ondoan itzulico ahal dira, baldin badute gogoa, Semenariorat ikhastecoen ikhastera. Bainan hogoi eta bortz urtheac bethe gabetari ez badira Ordena Sainduetan sarthuac, lege berac berriz hatcemaiten ditu eta beharco dituzte berehala gibelera utci soldadogoaco bi urtheac egin.

Ordenetan sarthuac badira ez dukete bi urthe horien egiteric, bainan apheztu eta ere beharco dituzte egin, bertceec bezala, zoin bere aldian, hogoi eta zortci egunac; eta hori berrogoi eta bortz urtheac bethe artean.

Egia da gerla denboran, lege horren arabera, aphezgeiac eta aphezac, colpatuen altchatcen eta erien arthatcen ar aracico dituztela, bainan gerlaco ministroari bertzela iduri bazaio, egin dezake heietaz nahi duena.

Eta egiazki erien arthaceco baicic ez badira, certaco bada urthe bat osoa ar arazten dituzte harmen erabiltcen ikhasten?

Den bezala lege horren ezagutceco behar da oraino buruan hartu bertce gauza bat.

Apheztu ondoan norbeit ez bada erretor edo bicari icendatua, hura legeac deithuco du lehenago egin ez dituen bi urtheen, soldado bezala, egitera. Horrela escola egiten ari diren aphezac, misionestac, comentuetacoac, bortchatuac izanen dira, apheztu ondoan, bi urtherentzat soldado joaitera. Horra bada nolacoa den lege berria, dituen alderdi gaichtoac batere emendatu ez eta alderdi onac batere gorde gabetari; horra ere norc eta cer chedetan ekharria izan den. Ez da asmu handi bat behar ikhusteco deus guti daucala onic; halere bilhatuco dugu elgarrekin cer begiz behar duen giristino batec ikhusi lege hori, eta cer dioten zor heldu diren botz-emaiteetan, lege horren aldeco gucier.

Legearen aldecoec diote:

“Aphezac soldado; certaco ez? Bertceac ere hala dira.”

Bai bertce guciac soldado behar dira, lege berriaren arabera; eta damu han-diric hori! Ageri den gauza da soldadoac behar direla. Heier diotegu zor barneco eta campoco bakea. Bainan gazteria gucia soldado izan dadin cer langaltceac, cer diru-chahutceac, eta heietari anhitcentzat, cer ondorio makhurrac! Halere, bertceac soldado direlacotz, aphezec ere behar othe dute soldado izan? Nic diot, ez. Eta huna certaco: “Aphezac aphez baitira eta bertzeac ez.”

“Cer egiten du horrec? Aphezac ez othe dira gizon, bertceac bezala? Ez othe dute heiec ere beren sor-lekhua maithatu behar eta ordua denean lagundu?”

Erran gabe doa aphezec, bertce gizonec bezala, beren sor-lekhuari zor diotela amodioa, eta laguntza. Bainan bada hortaraco bide bat baino gehiago. Aithor dut soldadogoa heietari bat dela. Ez ordean bakharra. Aphezac bere sorlekhuari amodio hori eracusten dio eta laguntza hori emaiten erlijionea begi-

ratuz, maitha araciz, zoina gabe gizon bilkura batentzat, populu batentzat ez baita bake onic ez iraupenic.

“Bainan legeac ekhartcen du aphezac soldado izan diten. Eta nor bederac bere herrico legea behar du begiratu.”

Nolacoa den! Bada lege eta lege, nola baita solas eta solas, egitate eta egitate. Erran nahi baita, gauza horietan gucietan badirela chuchenac eta makhurac, onac eta tzarrac. Bertce alde oroc dakitena da legeac ez duela manatecco ez debecatcecco escuric, ez zaiola beraz deusic zor, ez dela egiatzki legea, nun ez den zucena eta ongirat deramana.

“Ez othe da hemen aiphu dugun legea zucena eta behar bezalacoa?”

Galde horri ihardetsi gabetarik behar da orhoitu badirela legeac Jaincoac ekharriac eta legeac gizonac ekharriac. Nehorc ukha ez dezakena da Jaincoac debecatzen dituen gauzac ez ditzazkela gizonac mana, ez eta Jaincoac manatzen dituenac gizonac debeca. Hori ceren den Jaincoa ooren nausia eta guczucena, gizona aldiz osoki Jaincoaren escucoa eta berenaz bide chuchenetic errechki ceihartcen dena, bai argia duelacotz escas, bai nahia makhur.

“Aithor ditut horiec oro. Bainan ez zaut iduri aphecen soldadogoaco legehunec Jaincoaren legea hausten duela.”

Baditeke ez zauzun iduri. Beha ezazu hobeki, eta orai iduri ez zauzun bezala direla gauzac ikhusico duzu.

Ez othe da Jaincoac berac fincatua lur huntan gure erlijione Saindua? Ez othe du nahi Jaincoac erlijione horrec iraun dezan, gizonac diraueno? Norc ez du ikhusten orai, erlijioneac ez dezakela iraun, nun ez den aphezic? Aphezac direnaz geroz Jaincoac berac erlijionearen eracastle eta begirale eman dituenac? Eta nola erlijionea argi bezala indar baita, bai behar ere, norc ez daki aphecec dutela bakharric erlijioneac dakharzcan indarren eta lokharrien eratchikitcecco ahala?

Aphecic gabe beraz ez da erlijioneric, eta Jaincoac nahi du izan dadin erlijionea. Beraz, aphecen gal araztera edo heien zucenen ttipitcera doan lege bat, ageri da Jaincoaren nahiaren haustera doala, ordu beretic zucen gabea dela, eta halaco legeac gure ganic deusen ardiesteco escuric ez duela.

“Ecin ukha ditezken solasac dira horiec; edo behar da ukhatu Jaincoa eta harec eman erlijionea. Bainan aphezac soldado nahi dituen legea erlijionearen galgarri othe da?”

Bai, ene adiskidea, eta ez guti. Har dezagun lehenic lege hori aphecet buruz; aphezgeiac aiphatuco ditugu beren aldian. Zaharrac aiticnean! zucen da. Aithortuco derautazu Elizari dagola erraitea cer den harentzat on eta cer galcor. Hortacotz badu, bere aiticindarien zuhurtciac campo, Izpiritua Sainduaren argia. Huna bada nun Elizac debecatcen dioten aphecet gerlan artea, odolaren ichur-

tea. Gerthatu direnean aphez buru beroac debecu hori ahantciric gerlan ari izan direnac, gaztiguz, gabetuac izan dira dembora batentzat meza sailduaz eta aphezatasuneco bertce ahalez. Eta norbeitec gerlan odola ichuri ondoan, nahi badu, gerthatcen den bezala, aphez bilhacatu, harec behar du hortacotz Aita Sainduaren ganic baimen bereci bat ardietsi.

Hambat du Elizac higuin odola! Haren aphecec ez dute bertce odollic ichuri behar ecen ez Salbazalearena aldarean, eta hura, gizon gucien, bai adiskideen bai etsaien, bai bicien bai hilen onetan! Beraz ez diteke ukha aphezac soldado nahi dituen legeac Elizaren legea, Jaincoaren legea, ecen batetara doa, hausten duela erdiz erdi.

“Zaude emeki! Jauci bat egiten duzula iduri zaut hor.”

Ez agian! Jaucia laburtua dut. Eta hemen laburric ere ez nuke egin nahi. Ecen ene chedea da ez zure hatcemaitea, bainan bai argitcea: Dugun beraz ikhus, nun nitzauzun lasterregi abiatu, eta certan dudan, zure ustez, jauci egin.

“Huna: Aphecer Elizac debecatcen diotena da, ez soldadogoa, bainan bai gerla. Eta lege berri hunec, berac dionaren arabera, ez ditu aphezac gerlarat joan araci nahi. Eri arthatceco ditezke han, behar orduan. Ez du bada lege hunec hausten bertcea.”

Ederki mintzo cira, eta hitcez bederen gauzac hola direla aithor dut. Bainan hitza sinhetsi behar othe da, obrac bertzelaco direnean? Dio lege berriac, aphezec ez duketela gerlan artceric. Hori hola bada, certaco behar dute gerlan ikhasi, certaco behar dira soldado ibili, harmac escuetan? Edo legeac ez dio egia, aphezac ez direla gerlan arico erranez, edo zorokeria handi bat egiten du, gerlan ari behar ez direnac harmen erabiltcen ikhastera bortchatuz.

Bakhotchac errechki ikhusten du bi gauza horiec zoin guti doatcin elgarrekin, eta erranac aski dira, eracusteco lege berria zucenic ez itchuratic gabea dela aphecez bezaimbatean, Elizaren legeac eta zucenic hasuten dituela.

“Gauzac hola direnaz geroz, aithor dut, aphecer buruz, lege berri horrec hausten duela Elizaren legea, giristino batec ecin dezakela beraz onhar. Bainan aphezgeiac bederen ez ditu estaltcen Elizaren lege horrec, eta aphezgeia soldado igorritz ez du lege berriac nehoren zucenic hausten.”

Goacen emeki, elgar adituz; ez dezagun aldian sobera pusca handia har; ecin gindezake irets.

Lehembizicoric gerlan artcea aphecer debecatcen dioten legea hedatcen da Ordena Sainduetan diren aphezgeietaradino. Beraz hauc ere ecin ditzazke zucenez hatceman lege berri horrec. Goragoco lege batec debecatcen diotenz geroz Ordenetan direner gerla, nehore ez du heien soldado igortceco escuric. Gauza horri buruz, aphecen herrunean dira Ordena Sainduetan sartuac diren guciac.

“Mintza beraz bertceez. Heiec ditu ere legeac, urthe batentzat, soldado igortcen. Hortan bederen ez deia lege berria bere zucen osoan? Iduri zaut nombeit finca ordu duela!”

Bai mintza giten Ordenetan ez diren aphezgei gazteez. Bainan ez ahantz orai artean eracutsi duguna. Nola aiphu dugun legea zucenez campo den, bai aphecen, bai Ordenetan diren aphezgeien eretcean, hausten duelacotz Elizaren lege bat eta Jaincoac oso nahi duen erlijioneari calte handia egiten, aphezac beren egimbideetaric makhurtuz arimen gaitcetan.

Orai, nahiz gauza errech litzaukedan, ez dut bilhatuco lege hori ez denez urrunago hedatcen; aphezgei guciac ez dituen ez estaltcen. Ez dut bilhatu nahi ere soldadoen artean denez aphecen lekhu; aphec badoacotenez soldadoen bici moldea. Ez dugu horren jakitearen beharric ikhusteco osoki gaichtoa dela eta zucen gabea, aphezgei gazteac berac soldado igortcen dituen legea.

Erran dugun bezala, aphecic gabe ez bada erlijioneric, ez da gutiago egia, aphezgeic gabe ecin ditekela luzaz izan aphezic. Bide lucea da apheztasunera deramana. Chede hartarat buruz ari denac behar ditu bildu, emeki emeki, harec galdatcen dituen argiac, eta hartu hari doazcon ara edo egitate onac.

Cerc ere bada trabatcen baititu aphezgeiac beren bidean, edo bide hartaric baititu bazter arazten, harec, izari berean calte egiten dio erlijioneari, gerocotzat aphecez gabetuz.

Norc dezake orai ukha aphezgeiac soldado nahi dituen legeac, trabatcen dituela oro beren bidean, anhitzac behin hartu bidetic bethicotz makhur aracico dituela, eta harec gibelatua gatic burura heltcen direnetaric anhitcer ere calte bat ez ttipia eginen diotela.

“Barkha! Ez zaut eni holacoric iduri. Nola bada hori?”

Diot lehenic, anhitz aphezgeiec soldadogoan galduco dutela aphezteco go-goa. Ecen ez dute soldadoen artean ardurenic ikhusico eta adituco heien beren chedetic makhur arazteco denic baicic. Ez dut belztu ez mendratu nahi nic Frantses soldadoa. Bainan oroc dakitena da baldin eta badu bertce alderdi eder asco, erlijione guti duela eta, guciz direnean elgarretara bilduac, handia dela haren solasen eta egitateen lizuntasuna. Galda soldado ibili direner.

Duela zombeit egun deputatu batec, bere lagun gucien aiticinean, erraiten zuen goraki, Frantses soldadoac ecin dezakela khurutcearen seinhalea edo ot-hoitza bat egin bere lagun jakinera, nun ez den berehala irri eta trufaz gaindica ithoa, eta anhitcetan bertzela gaizki erabilia. Deputatu harec gizon gazte bat aiphatcen zuen horrelaco egitateen ondorioz burua osoki galdu zuena! Ichiltcen niz hortan, ahalge nizalacotz Frantses soldado maitea hortaratua dela erraiteaz, eta bihotzac sobera min egiten baitaut orhoituz gure gazteria guciac, hemendic goiti, hirur urthe beharco dituela escola galgarri hortan ereman.

Gehiago jakin nahi duenac galda dezotela soldado izan direner: ikhusico du nic diotana gauza gutia dela egiaren aldean. Nola iraun erlijioneco urhastetan haimbertce trufaren erdian, nola egon garbi halaco ahapaldi eta egitate cikhinen artean! Apezgeiac, bertceac bezala, gazte dira, eta gaizkirat suhar. Ageri da beraz anhitcec ez luketela aiphatu traba horier ihardokitceco indarric, orhoituz bereciki gaichtoec, ceren diren aphezgei, heien galtcecotan ahal guciac eginen dituztela.

“Baditeke hori. Bainan ez zaut iduri erlijionearentzat calte handi bat litekela. Zombeit galtcen badira, irauten dutenac hobeac ditezke eta azcarra-goa beren hatcean.”

Bi edo hirur gauza badauzca zure solas horrec.

Lehenic anhitz aphezgeiec soldadogoan aphezteco gogoa galduco dutela. Aithor hori orhoit atchikico dut; ez ahantz zuc ere.

Bigarrenecoric zombeit galduric ere, ez ditekela erlijionearentzat damu handi bat, eta azkenecotz soldadogoatic semenariorat itzultcen direnac azcarrago ditezcela. Ez cira bakharra solas horren errailea, eta zuc bezala dauca-tenetic anhitcec diote lege horrec ongi handia eginen diola erlijioneari, garbituco duela aphecen casta, hari esker balio guticoac bazterrerat emanac izanen direla, eta bertceac ongian fincatuac. Eskerrac eman behar gindiozkite, heien arabera, ceren egin deraucuten lege miragarri hori. Ez dakit alegiaz mintzo direnez ala cinez. Nic diotana da badauzkela ichilic, ez badute deus hoberic erraiteco.

Cer erran cindezakete artzain batez, zoinac bere arthaldea utz bailezake, edo ere berac ereman bazca tzar batzuen erdira, diolaric: “Ardi mendreac lehertuco zauzkit, bainan zailagoac azcartuco dira, eta, ororen buru, irabacitan niteke.” Ihardets cindezacote: “Zozo handia! Bai tcharrac lehertuco zauzkit, bainan ere onac tchartuco, eta hola joanez, laster, arthaldearen orde geldituco zauc bakharric hire zakhurra.”

Barkha artzain eta laborari maiteac! Badakit ez dela zuen artean nic aiphatu dudanaren parecoric, eta zombeit dembora huntan labor badituzue mozkinac, ez dela hori gerthatcen zucc alhagia onac bilhatu faltaz.

Haurrac eta jende gazteac, bildots eta ardien pareco dira: guciac mimbera eta ongi begiratuac ez badira, laster galduac.

Ur tzarren edateac, belhar gaichtoen jastatceac, ez diote azcarrener ere calteric baicic egiten.

Badakizue hori, aita amac, zuen haurrez bezaimbatean, eta horra ceren gatic daucazuen begia erne heien gainean. Norc sinhets aracico derautzuete, heietaric bat edo bertcea galduric ere, ez dela calte bat hain handia? Norc sinhets aracico derautzuete, on badira, hobeago bilhacatuco direla gaichtoen artean ibiliz, gaizkia ikhusiz eta adituz?

Bada adin bat nun nor bedera ez baititeke gaizkitic begira hartaric urrun egonez baicic, eta osoki lerratcen ez direnen beren baithan gaizkiaren luzaz ikhusteac uzten ohi ditu haci galgarri batzu.

Horra certaco Elizac, bere haur bereciki maiteac, aphezgeiac, begiratcen dituen luzaz ikhugarrri eta solas galgarrietaric urrun. Horra certaco aphezgeien soldadogoaco legeaz bezaimbatean aphezpicuec eta Aita Sainduac berac goraki dioten ez ditekela deus erlijionearentzat galgarriagoric. Lege hori aiphatua izan den lekhu gucietan Elizaco buruzagiec ahal guciac egin dituzte haren bazterrat eman arazteco.

Hori ceren ikhusten baitute aphezgeietaric anhitzac galduco direla soldadogoan eta semenariorat itzultcen direnec berec hartuco eta begiratuco dituztela, osoki gaizkiradino heldu gabetaric, asco ara eta egitate aphezari joan ez zazconac. Nahiago dut nic sinhetsi heien errana, ecen ez eta certaz mintzo diren jakin gabetaric, bethi ez dakitena dariotenen solasac.

“Nic ere bai. Iduri zaut aphecen soldadogoaco legeari ikhertu dazcogula alderdi guciac. Hatceman diogu tzarra frango, onic batere ez. Othe du oraino bertce erraitecoric? Ecen on da oroc jakin dezaten zoin den galgarria, merezi duen bezala dezaten gatic oroc higuin.”

Bai bada azken hitz bat bertceen gainera athera nahi duena. Erran dezagun laburzki. Jadanic sobera luze joanac gira.

Lege horrec ez ditu bakharric aphezgeietaric anhitzac galduco eta bertce asco macaturic eta gutiago edo gehiago thonaturic utcico, bainan aphezgeien ithurriaren beraren agortcera doa, irauten duen ber, eta erlijionearen osoki galtcera. Ecen nor oldartuco da bere haurraren emaitera aphezteco urhatsean, dakielaric aiticnetic soldado joan beharco duela.

“Cer bada? Erran nahi duzuia soldadogoaren beldurrez aphez arazten dituztela etchecoec beren haurrac, eta beldur horrec deramatcila haurrac berac semenarioetarat?”

Nic ez dut holacoric erraiten, bainan zuri nauzun erran araci nahi anhitceci dioten zorokeria hori. Legearen alde erran citezken guciac sudurrera eman dauzkidatzu orai artean; ez nuken nahi estacuru hau ahantz cindezan, zuri ihardestearekin batean argi ditzadan gatic bertce anhitz.

Diotenec aphezgeiac soldadogoaren beldurrez doatcila semenarioetarat, ez dakite cer derasaten: ez dakite zoin den dorphea eta lucea semenarioeco bicia. Nehorc ez lezake han bururadino iraun baldin ez balu soldadogoaren beldurrac bertzalaco estecaric. Sinhesten ez duena jin dadila jastatcera. Certaco dira hain gutiac heldu? Bertce alde, soldadogoari ihes egiteco badira bide errechagoac. Itsasoa bethi zabalic dago. Ez diot bertce arraposturic eman nahi itchuraric ez duen solas bati. Etchecoez bezainbatean, huma nola lege berriac gibelatuco dituen beren haurren aphezteco bidean ezartcetic edo ere laguntcetic, berec gal-

datcen dutelari: Lanac ditu haur baten aphezteac; hamalau edo hamabortz urte-
hez escoletan haren atchikitceac. Miragarri zauzkit, bereciki oraico denbora
chuhurrean, lan horri lotceko barnea duten aita ama giristinoac.

Bainan berenaz gauza hain neke bada, cer diteke lege berri hunen ondotic?
Huni esker beldur handi icaiteco da gizon gazteac, bere escoletaric hiruretaric
biac egin ondoan, gal dezan, soldadogoan, aphezteco gogoa, ukho egin dezan
bere chedeari, eta horrela galduac izan diten etchecoentzat ordu arteco nekeac
eta diru chahutceac.

Gutiac ditezke beraz, anhitz gutiac, beren haurrac apheztera lagundu na-
hico dituzten burhasoac, eta jadanic sobera baicic gutitua ez den aphecen hacia
gutituco da oraino.

Bazakiten ongi hori legearen egileec, eta zakitelakotz egin dute; heien che-
dea baita erlijionearen gal araztea. Guc ere badakigu orai nolacoa den; eta ba-
dakigu giristino batec nehola ere ecin dezoketela lege horren aldecoer escuric
eman; giristinoec beren indar guciac behar dituztela bildu lege galgarri horren
hausteco, eta ez dutela epheric hartu behar nun ez duten lurrerat aurdiki.

AHOSKERA

AHOSKERA LANTALDEAREN ERRENDAPEN TXOSTENA (1)

Miren Lourdes Oñederra

0. Lantaldearen nondik-norakoak

Txosten honen helburu da Ahoskera Azpibatzaordearen Lantaldeak, 1995eko akabuan abiatu zenetik hona, egin duenaren berri ematea. Ahoskera Batzaordearen 1994ko txosten hartan bezala, hemen ere egindakoaren baldintza, arrazoi eta neurriak agertzen saiatuko naiz (2).

Esan genezake Lantaldearen lanak bi aro nagusi izan dituela. Batetik, 1995-1996 eta 1996-1997 ikasturteetan 1994an Leioako Biltzarrean plazaratu arau-proposamenen azterketa teoriko eta praktikoa egin zen lantaldekideen artean (aintzat hartu behar da irakaskuntza eta komunikabideetako ordezkari dagola osatuta taldea). Ikasturte honetan, 1997ko azken hiruhilabetekean zehar, Lantaldetik kanporako mintegiei ekin diegu, oraingoz Nafarroako I.B.I.n eta Donostia, Bilbo eta Gasteizko IRALEn egin direlarik.

Gure iritzian, hemendik aurrerako Lantaldearen egitekoak lirateke datorren iraileko Ahoskera Jardunaldien prestaketa eta mintegiak komunikabideetara zein Iparraldera zabaltzea, Euskaltzaindiak asmo horiek ontzat ematen baditu.

1. Lantaldearen emaitzez, alde zurretikako gogoeta orokor batzuk

Lan praktikoa, enpirikoa, esperimentalaren ezaugarri da moteltasuna, kon-tatzeko berri gutxi eta poliki sortzen dela, ondorio dizitratzurik apenas dagoela, alegia 1994kotik aldaketak ez direla nabarmenegi.

Gogoeta horren osagarri eta ozen esan beharrekoa da saiatu garelara ondratu izaten eta ez gure ustea eta nahia nola edo hala sartzen, saiatu gara hizkuntza-ren erabilera errealean zer gertatzen den entzuten eta aztertzen. Gure beste

---

(1) Donostian, 1998.I.30ean aurkeztua Euskaltzainen Osoko bilkuran. Nire esker zintzoena urteotan, bileraz-bilerara, ahoskeraren korapiloez gehiago ikasteko indar eta gogo eman didaten lantaldekideei. P. Etxeberria, A. Kintana, J. Urrutia, J. Aurre, J. C. Hernández, J. Kortabarria eta I. Etxebarriaren lan eta denborei asko zor diete lerro hauek.

(2) Ikus testua Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarrari eskainiriko *Eusker*a aldizkariaren alean (*Eusker*a 39 (2. aldia), 1589-1605). Hemendik aurrera, Ahoskera Batzaordearen Txosten hori aipatzeko, ABT laburdura erabiliko da.

ahalegin inportantea izan da talde-lanaren bidez komunikazio-zubiak eraikitzea akademiako (*sensu lato*) araugile eta arau-erabiltzaileen artean, azkenon jarrera pasiboa, kontsumitzailearena hausten saiatu garelarik mintegi eta bileretan. Zaila da. Besterik gabe, aginduak edo aholkuak ematea baino zailago behintzat. Lehen urtea zenbait inertzia hausten joan zitzaigula uste dut neurri handian. Garrantzitsu iruditu zait gaur hau hemen esatea ahoskeraren arautzearekin datorrigunaren neurria eman dezakeelako.

Baten batek galdutako balu zertarako sartu nahi izan dugun zailtasun horietan, gogoraziko nioke 1994ko aurkezpenaren azkena (ABT, 1604-1605). Onartu zuen Euskaltzaindiarekiko zorra eta gure buruarekiko zintzotasuna izan ditugu gidari. Izan ere, orduko gure usteen eta ondorioen gainean ekin zion lanari Lantaldeak, gogoan harturik:

a) Ahoskera ezin dela idatzia bezala arautu, baina horretaz luze aritu ginen 1994koan (ikus ABT, 1594 orrialdekoa, besteak beste).

b) Araugintzaren arrakasta eta baita hizkuntzari egin diezaiokeen mesedekaltea ere zuzenean daudela loturik arauen nolakotasun eta egokitasunarekin.

Egokitasun eta nolakotasun horiek, ahozkoan, bi aingura dituzte: hizkera-maila eta prosodia. Hizkera mailak ulertu eta landu ahal izateko prosodia (ez azentua bakarrik) aintzat hartzea ezinbesteko da, prosodia delako hizketa eta hizkuntzaren arteko muga eta zubia den errealitatea. Hizketa, ahoskera arautzean arautu nahi den hori, prosodiaz jantziriko hizkuntza da. Prosodia ezberdinak dira hizkera-maila ezberdinen oinarri eta bide. Oso presente izan dugu hori guztia gure lanetan. Sortzen diren zailtasun didaktikoak izan dira gure bilera eta iharduera askoren gai.

2. Hizkera-mailak

Gure ustez, Euskaltzaindiari dagokio beste inori baino lehenago eta neurri handi batean, arauekin batera —oso batera edo lehenago, baina, batipat, oso argi— Euskara Batuaren erabilera-esparruak finkatzea (ikus ABT. 1589, 1 oinoharra ere).

Egia da zailtasuna dela hemen ere erraztasuna baino ugariago. Egia da gure arteko maila edo errejistro falta ez dela linguistikoa bakarrik. Euskaraz aritzen garenok gutxi(ago) eta ezagun(ago) gara edo izan gara behintzat. Dudarik gabe orain hizkera jasoa justifikatuko luketen erabilera eremuak gehiago dira eta hiztun klaseak ere ugaltzea indartu beharreko kontua dela esango nuke. Guk aldagarritasunaren aukera linguistikoez arduratu beharko genuke behintzat (3). Hizkera jasorik ez bada, ez da ahoskera arau baturik behar.

(3) Nahasketa handia da: beren euskalkian egiten duten politikariak (irradi elkarrizketa ba-

Alde horretatik Batua, Euskara Batua, oso zaindu beharreko kontzeptua delakoan nago, *bere* onerako (euskalkiak babestu beharraz gehiago hitz egin dela dirudi): Ahoskera Lantaldean ahoskeraren funtzionamendua bideratzeko ezinbesteko izan zaigu Batuaren definizio edo berdefinizioaz jardutea.

Norbaitek esan beharko du Batua euskararen estandarra izatea nahi badugu (hizkera jasoaren euskarri, euskalkien arteko zubi, e.a.), zer den estandarra, nork eta zenbat erabili behar duen; beharbada, gainera, hiztun askori nahikoa zaiela estandarren ezagutza izatea, Batua arrotz ez gertatzea; %100ean erabiltzea nori dagokion (badagokio), e.a. Ahoskera arauak ezin dira hori gabe eman (hemen luzeegi gertatuko litzatekeen ahoskera eta gramatikaren diferentzia garrantzitsua dago arautzeari dagokionean). Hizkera estandarren erabileran-neurri eta -esparruak finkatu aurretik ahoskera arauak eman eta eskatzeak ez lekarke euskal ahoskeraren babesa, izozte eta heriotza baizik.

3. Prosodia

Erabiltzaile profesionaleri, eredu moldatzaile eta zabaltzailei dagokie neurri handi batean prosodiaren zaintza. Izan ere, irakasleei, bikoizleei, itzultzaileei, esatariei, antzezleei zuzentzen diegun mezua da: prosodia aintzat hartu behar da kontsonanteak eta bokalak bezainbat, kontsonante eta bokal horiei euskal ahoskera egokia (“sinesgarria”) eman nahi bazaie. Benetako hizketa ez da letraka gertatzen esaldika baizik, laburrena hitz bakarrek esaldia izanik (silaba bakarrekoa daitekeena <hi!> edo <ah!>, <ez> bezalako esaldietan). Ikasi behar dugu eta irakatsi behar dugu, beraz, hitz andanak erritmo, azentu eta entonazio ereduetan txertatzen: benetako esaldi diren hitzak esaten. Bestela, hiztegi-gramatiketarik ateratako hitz hilez betetako esaldi baldarrak ahoskatuko ditugu.

Euskaraz ez dirudi gauzak azentuaren kokalekua aurkitzearekin konponzen direnik. Gero eta zehazkiago bilatu, erantzunak ugaltu eta korapilatu egiten baitira. Gero eta azpisistema gehiago agertzen dituzte agian behar baino gehiago (gure kontu praktikoetarako) entzuten duten makinek. Euskal azentuaren kokalekuaz 1982az geroztik (gogora Azkoitiako Ahoskera Jardunaldiak) gutxienez bagabiltza eta *ad aeternum* ibil gintezke. Ikaskuntza kontuetarako, euskal azentua izan ez duen hiztun berriarentzat edo hizkuntza dotoretu nahian galdu duen zahararentzat, txarra da euskararen azentua oro har: ez da prosodikoki erregular izaten, lexiko-gramatikalki erabat sistematikoa ere ez da eta, denean, sintaktikoki aldarregia da, akustikoki ez da nabarmenegia euskalki askotan (zabalduenetan agian) eta, ziurrenik horrekin lotua dena, aldagai akus-

---

tean, esaterako), irakasle eta euskaltzainak inolako aldaerarik egiten ez dutenak jendaurre ofizialek bazkalondo lasaira. Alderantziz, bestalde, i(ra)kasle asko, intentzio onez beterik, Batuaren dogmak irentsi ditu eta etxekoa inoiz ez erabiltzen saiatzen dira.

tikoak ez dabilta beti (inoiz ez?) batera (inguruko hizkuntzetan baino beregainago direla, esaterako, intentsitatea eta altuera). Honetaz luzeago arituko gara P. Etxeberria eta biok iraileko Ahoskera Jardunaldietan.

Labur esanda, horrek guztiak oharrenaren aldetik iheskor gertatzen den azentua ematen digu: i(ra)kasteko orduan, azentu txarra dugu. Ez dut uste kasualitatea denik zenbat kostatzen zaigun antzematea, makinarik ez baina berria bazuten euskalari zenbaitek ez zegoela esatea eta, batez ere, Batuarekin gertatzen ari dena.

Prosodiako arazoak zintzilik geratu ziren 1994an. Garbi dago eta fonetikarien datu akustikoez ziurtasun hori areagotzen dute (ik. urteotako Gaminde, Gandarias, Hualde eta besteren deskribapenak) euskal azentu-sistemak bat baino gehiago direla. Panorama nahasi horretan, dena den, bada zerbait euskaldun zaharrari oso nabarmen gertatzen zaion banaketa (4), honako multzoetan jaso genezakeena:

a) euskalkiak eta bere sistemak

b) batuak eta bere sistema (esango nuke sistema bat baino areago "tipo" bat dela) (5).

Gertatuaren historia posible bat asmatzen jarrita, aitortu behar dugu gutako askok Batua ikastean egin dugula hizkuntzaren ezagutza formala: ikasi dugu gramatika-arau jakin batzuen bidez egituratzen gure esaldiak eta gero eta lotuago datorkigun hiztegi baten bidez azaltzen gure kontzeptuak. Ahoskerazko arauen ezean letrak, ortografia aurkitu-berria, hartu dugu nolabait gidari.

Horregatik edo bestela, ez dugu gure ahoskera baliatu euskara berria geureganatzeko... ez du norberak berea erabili. Nola, *det* esan beharrean, *dut* esan behar den eta, *neban* esan beharrean *nuen* esan behar den, doble-salto-mortalean, [esta] esaten zuenak [ezda] esaten du, *telefon[ua]* esaten zuenak *telefon[oa]* esaten du eta [estet] → [ezdut] bihurtu da.

Alegia hizkuntza estandartzeko eman arau gramatikalak betetzean, ahoskerari lekua ukatu zaio Batuan. Aldaketa gramatikal hutsak esan nahiko luke [estet]-etik [estut]-era pasatzea, ez gehiago. Nik dakidala, honen aurrean zerbait esan zuen bakarra Txillardegij izan zen.

Prosodiaren kasuan agertzen dira gauzak garbien ziurrenik. Geure hotsak atera eta josteko modua utzi dugu. Batzuek gehiago besteek gutxiago, geure

(4) P. Goenaga irakasleari entzun nion, hitzaldi baten ondorengo eztabaidan, arazoaren formulazio gardena. Azkoitiko Jardunaldietan ere presente zen gogoeta.

(5) Ezaugarri orokorren zerrendan jarri beharko genuke, besteak beste, prosodikoki erregularra dela gehienetan eta fonetikoki —akustikoki (intentsitate eta maiztasunaren aldetik)— monolitikoa beti. Azentu-kokatze erregularra gazteleratikako eredu lexiko zenbaitek hausten dute (cf. *paténteá, konpatíblea, ebidénteá* bezalako ez-paroxitonoak).

doinua utzi dugu. Baina, nola ezin den ebakera gabe hotsik atera, nola ezin den doinurik gabe hitz egin, beste zerbait erabili beharrean aurkitu gara. Azken batean hitz egitea hitzak musikan jartzea baita (David Stampe eta Patricia Doneganen eran esanda). Euskara berriak (batzuentzat beste batzuentzat baino berriago, ezberdinago) doinu berri bat hartu du, forma berriek, forma “h”dunak, “det” edo “dot”en ordezeko “dut” eta “gira”ren ordezeko “gara”k, musika berria ekarri digute: azentu erregularra, prosodia “on” bat, “erraz” bat. Non-nahi entzuten dira <joatén bagára kótkez>, <burúko mína dáwkat> eta antzekoak.

Eredu zabaldu xamarraren ezaugarri orokor dugu itxura trokaiko hori: funtsean azken aurreko silabaren indartze erregular eta nabarmen horietan gauzatzen dena (ikus goragoko 5. oinoharra ezaugarri fonetikoez). Zentzuko dirudi eredu horrek gaztelararen laguntza duela pentsatzeak. Bestalde gogoratu behar da zenbait euskalkitan ere ez dela erabat arrotz (ez naiz zubereraz bakarrik ari, baina joera honetarako bilakaera beteenaren etxeko adibide dugu) eta edozein euskalkitako zenbait hiztunek gutxi-gehiago erabiltzen dutela modu ezberdinetan (6).

Hemen bi aukera ditugu: berritasun prosodiko emankor horri bide eman, gerta dadila, ala saiatu lehengo neurri eta doinuak gordetzen eta estandarra horiekin konpatible egiten. Lantaldeak bigarrenaren alde egin du apustu, pentsatuz prosodia dela gainerakoaren oinarri ahoskeran.

Gure lan eta eztabaiden ondorioen arabera, prosodia da hizkuntza baten fonologia ulertzeko giltza, behar bezala ahoskatzen ikasteko funtsa ezinbestekoa eta normaltze bilakabidean, arautze-egokieran hortik hasi beharbo genuke. Ikusi dugu, esate baterako, hitz neurriak direla ekialdeko euskalkien dipton-gatze ugariagoen oinarri, errazago dela gaztelarazko <z> horzkaria ez egitea esaldia prosodia egokiarekin esaten bada, e.a. Hori ikasgeletara eramateko ariketa bereziak prestatu beharko lirateke eta horien nondik-norakoak asmatzen ere saiatu gara. Nahiko genuke irakaskuntz metodoetan lan egiten dutenekin zenbait gauza eztabaidatzeko aukerak sortzea.

Oraingoz esan dezakeguna da, gure ustez hizkuntzaren prosodiaren ziria erritmoan duela euskarak eta hori behar genukeela ikaskuntzaren ardatz. Erritmoa, metrika sendo eta nabarmena ditu euskarak. Izan ere euskal ahoskeraren bereizgarri oinarrizkoenak ziurrenik erritmoan daude sustraituak. Ziurrenik euskal fonologiak silaba egitura du bizkarrezur eta azentua horrek eskatzen duen erritmoaren menpeko.

Gainera, prosodia esandakoagatik beti bada garrantzizko, ahoskeraren arautzeak areagotu egiten du prosodiaren garrantzia. Ahoskerarekiko sentiberatasuna handitzen du jakinaren gaineko arauak bete beharrak eta horrek ugald

(6) Ez bide da halabehar hutsa prosodia eredu hauen oparotasunean enfasiak (zenbait hiztunek garatuago dituzten kode hiperbolikoak) bat etortzea berritasunekin (hiztun berriak, baina baita ere hiztegi berriak, hizkera-modu berriak hiztun zaharrentzat).

egin ditzake desegokitzat jo ditugun azentu-erak. Beraz arautzeak behar bezalako irakaskuntza eskatuko luke: lehendabizi esaldiaren prosodia, kantua, funtsean erritmoa den horretaz jabetu; gero hor sartu, hor txertatu kontsonante eta bokal kateak.

4. 1994an aurkeztu arau-proposamenen berrikusketa

1993 eta 1994 urteetan Ahoskera Batzordearen lanean ere oso aintzat hartu zen *fortitio* (indartze) / *lenitio* (ahultze) ahoskera fenomenoaren sailkapenarekin jarraitu dugu lanean (7). Orduan bezala, sailkapen horretatik, indartze edo fortitioak hobetsi ditugu, oharmentaren mesedetan gertatzen direnak baitira eta, beraz, arautu nahi den hizkera maila eta erabilera esparruetarako aiposatu. Fortitibo edo indartzaile direlako, uler daiteke guk zaintzea eta hobestea afrikatzeak, herskari hasperendunak, zistukariaren ondorengo ahoskabetzeak, hasperena, hiatoak diptongoen gainetik, e.a. Fortitio dialektologikoki zatituegiak bakarrik baztertu dira orain ere orduan bezala (-iya, ixa, *iza*, bezalakoak).

Horrela, formulazio batzuetan atzera egin behar izan dugu, proposamenak zehaztu eta malgutu (esaterako bokal solteena, [ü] gehituaz) eta zabaldu: goranzko diptongoena (ekialdeko euskalkien prosodiaren eskari), prosodiarekiko zailtasunaren aitormena, eta abar. Hau lanaren zintzotasunaren eta errealtatearen konplexotasunaren seinale da.

Irakaskuntz erraztasunari begira, eskatzen diren hots-bereizkuntzen artean mailak daudela ikusi dugu, hala nola, errazagotik zailagora ordenaturik: r/R (“erran”), s/z (“hasi”/“hazi”), ll/y (“silla”). Halaz ere eta fortitio edo kontrasteen indartzea hizkera zainduaren ezaugarri delako eta oraindik bereizten dituzten hiztunak nahikoak direla berretsirik, Ahoskera batzordeak 1994an aramendatuaren bidetik ezberdintasunei eustea proposatu dugu.

Beti ere hizkuntzaren errealtatea aintzat hartuta, gure arau-proposamenak honela sailkatuko genituzke:

a) aukera bakarra (“ez [t]akit”, “ez[t]u”)

b) aukera zaindua

b.1) gutxienez hizkera maila horretan erabili beharko litzatekeena: “bio-*log[j]ia*” edo hasierako “j” [y] ahoskatzeko gomendioa “jan” bezalako hitzetan; alegia beste hizkera mailatan ere erabil daitezkeenak.

b.2) gehienez hizkera maila horretan erabili beharko litzatekeena, hiztunak bestelako aukerarik duenean bere euskalkian; alegia, gainerako ahoskerak ere

(7) Ikus, zatiketa horren aurkezpenarako, M. Lourdes Oñederra, 1986, “Hizkuntzen fonologia”, *Euskera* XXXI (2), 327-332.

bultzatu beharko lirateke: “ari” [a « i], [ai], [aj]; “edan” [edan], [e « an], [ean]; “esnea” [esnia], [esnie] eta horrelakoak)

c) aukera askotarikoa (euskalkien arabera: esate baterako, palatalizazioa vs. despalatalizazioa; “garaje” edo “erlijio” bezalako hitzetan dauden “j” horiek; <h> ahoskatuak eta isilak, eta abar.

5. Mailegu eta hitz-eraketa edo hitz gazteak eta letrarekiko menpekotasuna (euskaldunak irakurle berriak gara)

Eremu honetakoak dira beste batzordeetatik eta kanpotik etorri zaizkigun kezka guztiak. Garbi dago euskal hiztunek (erabiltzaile aktiboek) irakurri eta idazten ez zutenean, euskal fonologia osasuntsuago zela askoz. Saia gaitzen, bada, gauzak bideratzen alfabetizazioaren zalantzarik gabeko abantaila handiei etekina ateratzeak ez dezan hizkuntzaren ahoskera ahuldu. Mendez-mende eta belaunaldiz-belaunaldi hiztunen belarri eta ahoak atondu ditu mailegu, konposatu eta eratorriak euskal hiztegiaren sar zitezen, horrela gure aukera lexikoak zabalduz eta aberastuz.

Orain gauzak konplikatu egin zaizkigu. Gure arbasoen espontaneitatea, bat-batekotasuna, inozentzia galdu-dugu (8). Alde batetik lexikoa zabaltzeko beharra handitu, larritu eta azkartu egin da. Bestetik, gure ziurtasunik eza, gure kultura linguistiko falta dago: dena letretan jarri da, kasurik onenean, batuaren letretan, txarrean, erdarazkoetan (9).

Honek guztiak ahoskera arautu beharra indartzen du. Saiatu gara malgutsunez jokatzeko (hizkuntzatik teorizatzen eta ez gure aurre-irizietatik) eta hizkuntzaren errealitate historikoa (diakronikoa eta sinkronikoa) aintzat hartzen. Hortik emandako erantzunen norabidea. Pentsatzen dugu idazkerak gardentasun morfologikoaren alde egin dezakeela hitz-eraketan (hitz eratorri eta elkartuetan), baina, horrek euskal fonologiaren joeren bortxatzea bultzatzen ez dezan, ahoskera arauak beharrezko direla.

Gure eginahalaren muga jakitun izan beharko genuke, gogoratuz ahoskera dela izaera fisiko tenporala duen hizkuntzaren alderdi bakarra eta berau dela gainerako hizkuntz osagaien iragazki eta gertaleku. Horregatik sortzen dira hitz elkarketa morfologikoan zailtasun fonologikoak, zenbait hitzen hurrenkerak edo berritasunak dakartzan erritmo arazoak, eta abar.

Hori dela-eta, arauak eskatzen ditugu, baina arau malguak eta askotariakoak. Uste dugu arauen formulazioan agertu behar lukeela hizkera zaindurako

(8) Hori, gramatika ikasteko ona izan daiteke, baina batasunerako edo zatiketa ez areagotzeko behintzat; ahoskera bizia izateko, ordea, txarra da oso.

(9) Euskaltzaindiak ere askotan joskera fonologikoaren kontra eta gardentasun morfologikoaren alde egin du (*batipat* > *batik-bat*); ez beti, dena den (*bait* gara > *baikara*). Orain ikasi behar duguna da aukera ortografiko ezberdinak egokiera bakoitzean behar bezala irakurtzen.

artamendatzen dena, baina baita gainerako hizkeretarako egoki diren ahoskeren adibideak ere. Hobe arauak gutxi, errealistak eta praktikoak badira. Horrela eman eta horrela hartzea da kontua, noski.

Zenbaitetan gertatzen da, Euskara Batua aitzakia hartuta, irakasle eta aztertzaile batzuk Euskaltzaindia baino gogorrago eta estuago aritzea. Ahoskeraren kasuan arriskua handiagoa izan liteke, errazagoa baita debekuen bidez suspenditzea ahoskera irakastea baino. Uste dugu arauak behar duten malgutsun eta aniztasunaz formulatzeak azterketetako aitzakia ere kenduko lukeela ikasgeletatik. Irakasleek Euskaltzaindiaren babespean, erabileraren bidez, irakatsi ahal izango lukete ahoskeraren aldagarritasuna.

Beti ere gogoan izan beharko genuke hitz berriak (maileguz etorriak edo elkarketaz sortuak) euskaratzen lagunduko duten arauak lortuko baditugu, arau dinamikoak behar dutela izan: joerak, jomugak, norabideak. Ahoskera bizia arautzeko ez du balio hitz zerrendak emateak. Ezin dugu esan *ez da* [esta] bai, baina *noiz dator* [nojstator] ez... Agian gezurra delako eta hizkuntzaren emaitza posible bat (maiztasun txikiagokoa, noski) debekatzen ari garelako. Kontua da erritmoaren araberako elkartzeko maila, diptongo kontuetan bezala. Hori hizketa-gertakari bakoitzak emango du (cf. *nóiz # datór* (etenaz) vs [nójstator] (batere etenik gabea).

Kontua da *euskaltzinema* (10) bezalakoak ez debekatzea, zaildu ere ez egitea: “pertzepzio” edo “kontsentsua” gehiegi gertatzen zaizkionak berak blokatu du “tz” edo “ts” horietako bat (edo biak), baina guk bide irekiak eskaini behar ditugu, ez hesidunak. Aldakortasuna (mailak) posible egiten duten arauak behar ditugu. Arauek tresna izan behar dute, euskaraz ahoskatzeko trukoak, formula zailak baino areago.

Gainera, ahoskera arauak hizkera zainduagorako joeratzat hartu behar gemituzke eta dinamikoki ulertu: gero eta arau gehiago hobeto bete, gero eta ja-soago gure hizkera (zentzu batean bortxatuago, artifizialago, noski).

Bestela, betiko jokoan eroriko gara, edozein proposamenei aurki dakioke salbuespenen bat. Salbuespenena beti izan da eztabaidagai eta sarritan proposamenen oztopo gelditzaila. Nahikoa da zerbait proposatzea bakarren bat kontrako adibideren batekin ateratzeko. Gure erantzuna litzateke ahoskera joera biziak aurkitu eta hobetsi behar ditugula. Lantaldean hiztunen ahoskerak aztertu ditugu ikusteko zer ordezkatzeko bizirik dagoen eta erabiltzen den. Ez du horrenbeste axola hiztunak beti-beti egiten duen ala hitzen batean huts egiten duen. Beti ere, euskararen ordezkatzeko egitea hobetsi eta bultzatzea proposatzen dugu. Nahikoa ari baitira galtzen erdararen eta idatziaren eraginez. Horregatik bultzatzen dugu, adibidez, afrikatzea “fanzinea” bezalakoetan (“fan-

(10) Nahigabe esan zuen gazte batek irratiko elkarrizketa batean. Garbi dago honelakoak urduritasunaren, argitasun nahiaren, hots baten mihi-mogimendua hurrengoarenarekin tratatzearen eta abarren emaitzak izaten direla. Baina zer bestek osatzen du, bada, hizkuntzaren fonologia?

tzinea”), alegia, inor derrigortu gabe, hobetsi (ahoskeren norabidea euskaraz gutxieneko emankortasuna dutenen ordezkatzteen aldera zuzendu).

6. Ondorioak

Esandakoa debeku batean laburbiltzea zilegi bazait, esango nuke gure lanaren ondorio honako hau dela: hitz zerrendarik ez, hitzik ere ez ahoskera arautzeko. Arauak irakasteko orduan, berriz, esaldietan irakatsi, esaldietan hitzegiten baita. Ahoskera esalditan eta ez hitz solteka ikasteak zenbait arazo konponduko edo arinduko dizkigu: ez dira salbuespenez eta euskalkikako aldaerez josiak dauden singular-plural zerrendak ikasi beharko, ezta azenturik gabeko euskal hitzen zerrendak ere, galdera zuzenen entonazioz esaten diren galdera txertatuen arazoa ere ez legoke aparte, e.a. Alegia, funtsean, prosodia ikasten da eta prosodia ongi bereganatu duena hobeto moldatuko da behar bezalako kontsonanteak, bokalak eta kontsonante-bokal kateak ahoskatzeko.

Zaila da. Dударik gabe. Baina saiatzeak merezi duelakoan gaude. Orain artekoa ikusi dugu. Ez dut uste bakarrik geldituko nintzatekeenik esango banu orain arte proposatu diren araubidezko azentu irakasbideek ez dutela gauza askorik lortu. Azentu i(ra)kaslerik onenak musikari onak, belarri ona eta pazientzi handia duten irakasle, andereño, kantari, teatro-jendea da.

Ahoskera behar bezala arautuko badugu, dena den, hemen ez da inor libratzen lan berrietatik. Ahoskera zaindu beharrak dakar orain arte ikastekoa izan ez den alorrean ere ikasi beharra eta asko dugu denok elkarrengandik ikasteko: euskaldun zaharrek emango dute eredu prosodikoa, kantua, doinua, erritmoa. Euskaldun berriek erakutsiko digute disziplina pixka bat izaten eta, “arraro” egiten bazaigu ere, *horiek* ‘r’ eta guzti ahoskatu behar dugula eta hobe dela *jan* aditzaren lehen kontsonantea ez ahoskatzea gaztelerazko *jamón* hitzaren lehenengoa bezala euskaldun guztientzako mikrofono aurreko saio batean, alegia euskara estandar batua erabili nahi dugunean. Horrelako eginahalak, alegia ahoskerarekin ahaleginak egitea, bertsolariak ezagutzen duten abildade hori (silaba bat gehitzeko egiten dituzten diptongo haustea edo bokal luzatzeak, *horiek* hiru silabakoa izan dadin “gordetzen” duten “r” hori, e.a.). Zergatik ez besteok? Kontua, hemen ere, neurrira iristea da. Bakoitzak bere eginbeharrak eskatzen dionera iristen saiatu beharko du eta gehiago edo gutxiago ere ez egi-ten (11).

Azkenik: zentzuzko izaten saiatu gara: “jan” eta “garaje” ez dira gauza bera, “dialektolo[g]ia” zaila bada, areago “dialektolo[g]ikoki”. Hizkuntzaren errealitatearekiko begirunea ez galtzen ahalegindu gara, baina ezer ez daitekeela egin dion derrotismorik gabe. Ahoskera neurri batean lotzen ez bada,

(11) Alde bietatik zaindu beharreko neurriarena azpimarkatu behar da hemen: ez gaitzen ahoskera bakarraren tentazioan eror. Ikus goragoko 3. oinoharra.

(horrek komunikabide eta irakaskuntzaren aldetik izan litzakeen arazoak aparte) euskalkien ugaltze, bereizte eta erdaratzea azkartu eta indartzea datorrigu. Hortik ahoskeraren zatirik berezien, propioen, funtsezkoen ziurrenik "ahoskeraren", harrapagaitzen eta arautezinen den prosodiari eman diogun garrantzia.

BERRIAK

**BILBAO BIZKAIA KUTXA-R.A.L.V. /
EUSKALTZAINDIA: *LITERATURA SARIAK***

IPUINAK ETA BERTSOAK 1996

Bilbo, 1998-05-22

Juan Luis Goikoetxea Arrieta

1996an Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak eta Euskaltzaindiak deitu zuten Resurrección Maria Azkue Sarian irabazle gertatu zirenen idazlanak batzen dituen *Ipuinak eta Bertsoak* liburua aurkezten dugu 1998.eko urtarrilaren 29an, Plaza Barriko Euskaltzaindiaren aretoan. Oraingo honegatz, seigarren liburuak ikusten du argia.

12 urtetik hasi eta 17rartekoak dira liburu honetako idazle irabazleak.

9 dira sarituak, 8 neska eta mutil bat. 5 dira narrazioak eta 6 olerkiak edo bertsoak.

Euskal liburugintzaren %30a ume txiki nahiz gazteentzat egiten dena badakigu. Ez, ostera, —Esku bateko hatzekin konta daitezkeela haur poesi liburuak—. (Etzaniz, 1997). *Ipuinak eta Bertsoak* liburua, bere neurri mugatuan, poesiaren hutsune hori apur bat estaltzera dator, bost olerki eta bertso batekin.

Eten-puntu edo puntu suspentsibo ugari egidun testua, idazten hasi berriarena dela somatzen duzu eta, ondorioz, badakizu ez duzula zuzentzen hasi behar, bere horretan errespetatzea dagokizula zuzentzaile lanean. —Halako zeinuekin, esaldia edo pentsamendua osotzeko ardura irakurleari pasatzen zaio, eta agerian geratzen da idazle hori oraindik zalantzatan dabilela, segurtasunik ez duela bereganatu (Martin Vivaldi, 1982).

Sari bat jaso duenak beste ehun ditzake. Arkaitz Cano edo Urtzi Urrutikoetxea idazleak ere hemendixe pasatu ziren. Kodigo idatzia, irakurriz hartzen da, Axular edo Juan Bautista Bilbao —Batxi—ren pasarte literarioak buruz ikasiz; testuak kopiatuta, gramatika arauak landurik; gure betiko euskaldunen ahozkoa entzunda. Eta metodo guztien artean, irakaslearen zuzenketa bera baino eraginkorrago da irakurketa, plazerrez burururikoa, hau da irakurketa atsegina.

Gazteentzako literaturgintzan diharduen idazleak ardura berezia jartzen du hartzaile gaztearengana hurbildu eta egokitzeke, ezen literatura kalitatezkoa denean ez dagoela adinik ezin esango da, zeren hamalau urteko izanik nekez uler baitezakezu atsotitz hau: *Saltzen dabilena, galtzen dabil*. Hamazortzirekin besterik da, esperientzia zeozterako baita.

BBK Fundazioak eta Euskaltzaindiak argitaratutako liburuan, irakurle gaztea oso ondo ulertzen duten idazleak aurkitzen ditugu, hots, bera bezalako gazte direnak. W.H. Auden-ek dioenez, gainera, —*Izan daitezke helduentzat bakarrik onak diren liburuak, baina ez haurrentzat soilik onak direnak*— (Etzaniz, 1997). Umeentzat ona dena, literaturtasuna eta kalitatea dituen idazlana, nagusiok sarritan jaso izan dugu atseginez.

Hala, Mariasun Landaren *Julieta Romeo eta saguak* edo Patxi Zubizarretaren *Biolin bat Maribeltxarentzat*.

Alderantziz ere ez da gutxitan gertatu, helduentzat idatzitako literatur lanak izanik, ume eta gazteek gustura irakurtzea, eta azkenean euron literatur-ondasunera pasatzea. Gogoan dugu neska-mutil bardingoak ginela poz-pozik irakurri genituen R. L. Steven-sonen *Altxor Uhartea* edo J. Swiften *Gulliveren bidaiak*.

Bestalde *Gerard Durrellen* liburuetarik asko berdintsu irakurtzen dituzte helduek nahiz gazteek.

Idazle gazteok testuotan gaur eguneko diren pertsonaia, egoera eta gaiak literaturararitzen dizkigute, Julen Gerrero; gorostiaren desagertzeko zoria; anorexia eta bulimia, eta abar.

Ezeren gabezia aipatzekotan, betiko euskararen oihartzuna azpimarratuko nuke; gure klasikoan espresamolde zoriontsuen hutsunea, literaturako maisuen eragina. Badakit literatura sormena dela, baina, hala ere, nori ez zaio gozo Barbierren *—supazter txokoan—* irakurtzea edo *—Aldapeko sagarraren adarraren puntan—* plagiatura aurkitzea!

Irakasleen gainbegiradapean idaztera jo duzuen gazte guztioi esker, eta Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa eta Euskaltzaindiaren laguntzaz, literaturako sorkari berria daukagu esku artean, *Ipuinak eta Bertsoak 1996*. Ekin eta jarrai.

**BILBAO BIZKAIA KUTXA-EUSKALTZAINDIA
LITERATURA-SARIAK.
PREMIOS LITERARIOS BILBAO BIZKAIA KUTXA-
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA/
EUSKALTZAINDIA: 1997**

Bilbo, 1998-05-22

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

SARRERA HITZAK

Jaun-Andereak, eguerdi on!

Kazetari eta prentsa arduradunei halaber.

Eskerrak nahi dizkizut bihurtu zuri, Jose Ramón Bilbao jauna, Bilbao Bizkaia Kutxa-ren izenean hemen zaudena. Aspaldi honetan elgarrekin lan egiten dugu literatura-sariak urtero ematen. Egun aurkezten ditugu iaz sariztatuak izan diren liburuak:

Ezkerretik eskuinera: Juan Mari Lekuona, Literatura batzordeburua; Ana Toledo, Literatura Ikerketa azpibatzerdeko kidea; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua eta Literatura Ikerketa azpibatzerdeko kidea; Joserra Bilbao, Bilbao Bizkaia Kutxako ordezdaria; Patri Urkizu, Literatura Ikerketa azpibatzerdeko kidea, eta Ricardo Badiola Uriarte, Euskaltzaindiko argitalpen batzordeko idazkari-eragilea.

— ‘Txomin Agirre’ saria: *Nada de agua en Madrid*. Pello Esnal Ormaetxea-ren eleberria;

— ‘Mikel Zarate’ saria: *Hizkuntza, kultura eta gizartea*, Jose Manuel Odriozola Lizarribar-en saioa;

— ‘Toribio Altzaga’ saria: *Burdin denda*, Karlos Linazasoro Izagirre-ren antzerkia;

— ‘Felipe Arrese Beitia’ saria: *Kea urruntzean*, Mirari Garcia de Cortazar Agirrezabal anderearen olerki bilduma.

Zorionak sari irabazle guzici. Bilbao Bizkaia Kutxa-ri esker agertzen dira zuen obrak. Ez ote da gauza ederragorik idazlearentzat!

1997ko 'AZKUE' SARIA

*José Ramón Bilbao,
BBK-ko ordezkaria*

SARI-BANAKETA EKITALDIA

BBK, Euskaltzaindiarekin batera, 10 eta 17 urte bitarteko neska eta mutilentzako R.M.ª Azkue literatur sariotarako deialdia egiten dator, 1991z geroztik, saritutakoa, euskaraz aurkezten den narratiba eta poesia izanik.

Bestalde, irakasleek eta etxekoek, gazteak euskaraz idaztera zirika ditzaten, hauen lanak aurkezten lagundu dutenek ere, jasotzen dute euren saritxoa.

Zazpi urte hauetan, eskualde euskaldun guztietako parte hartzaile kopuruak gorantz egin ahala, Azkue Saria, garrantzia hartuz joan da. Aurten 394 lan jaso dira.

Lan sarituak argitaratu egiten dira. Hau lehen deialditik egin izan da eta parte hartzaile guztiei igorri zaizkie lanok, euren ikastetxearen bitartez edota beraiei pertsonalki. Beste ikastetxe batzuetara ere zabaldu dira, ikastetxeotako ikasleak, hurrengo deialdian parte hartzera anima daitezten.

Gogoratu behar da hau ez dela Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak Euskaltzaindiarekin batera egiten duen literatur sariketa bakarra. Hortxe daude helduen mailakoak ere. Zorionez, erakunde bion arteko lankidetzak frutu ederrak ematen ditu.

Urte hauetan zehar idazle bat baino gehiago nabarmendu da, sari bat baino gehiago jasotzean, baita haur mailatik gazte mailara igarotzean ere. Horrela, sari hauek idazle batzuk "ezagutarazi" egin dituzte, zeozelan esateko, zazpi urte hauetan zehar.

Poz handia ematen du Azkue Sariketa deialdi hauen helburua betetzen dela ikus-teak, eta euskarazko gazte-literatura, guztiok gura dugun errealitate bihurtuz doala egiaztatzeak.

* * *

R.M. AZKUE SARIAK 1997: INOIZ BAINO PARTAIDETZA ZABALAGOA

Euskaltzaindiak eta BBK-k haur eta gazteak euskarazko literaturara hurbiltzen laguntzeko antolatzen dituzten R.M. Azkue sarien zazpigarren edizioak aurreko edizioe-

tako marka guztiak apurtu ditu, 97.eko zazpigarren edizio horretara 404 lan bidali baitira.

Sariak bi mailatan deitzen dira, 10/13 urte bitartekoentzat eta 14/17 urte bitartekoentzat. Maila bakoitzean bi sail daude, narrazioa eta poesia, eta hiruna sari ematen da sail bakoitzean. Guztira, beraz, 12 sari banatzen dira lehiaketa honetan parte hartzen duten gaztetxo eta gazteen artean. Lanik gehienak ikastetxeen bidez helarazten dituzte idazle gazteek, nahiz eta baden banaka parte hartzen duenik ere. 50.000, 40.000 eta 30.000 pezetako diru-saria eskuratzen dute 1., 2. eta 3. sarien irabazleek, eta gazteak lan honetan lagundu dituzten irakasle edo helduek ere eskuratzen dute 10.000 pezetako saritxoa. Saritutako lan guztiak, bestalde, argitaratuak izan ohi dira. Gaur Bilbon ospatu den ekitaldian, azkeneko edizioko irabazleei sariak banatzeaz gain aurreko edizioan sarituak izan ziren lanak biltzen dituen liburua aurkeztu da.

Esan bezala, 404 lan jaso ziren 97.eko deialdian, 222 A mailan eta 182 B mailan. Gipuzkoatik iritsi dira lanik gehienak, eta ondoren Bizkaia, Nafarroa eta Araba datoz. Aurten ez da lanik iritsi Iparraldetik. Irabazleen zerrendak ere joera bera isladatzen du, hamabi sarituetatik zortzi gipuzkoarrak baitira, hiru bizkaitarrak eta bat nafarra.

Antolatzaileek berri ontzat hartu dute lehiaketa honetara aurkeztu diren lanen ugaltzea, eta azpimarratu ere egin dute hainbat ikastetxek izan duten partaidetza zabala. Beraien ustez, eskertzekoa da irakasle askoren eragina eta lana.

A MAILA

Irabazleak:

A MAILA (10-13 urte bitartekoak; guztira 222 lan aurkeztu dira).

Epaimahaia: Amagoia Lopez de Larruzea, Manuel Lopez Gaseni, Patxi Zubizarreta.

Narrazioa (180 ipuin):

1. saria: *Mendekua iritsi da*. Aiora Larrañaga Solabarrieta, Orioko Herri Ikastolakoa. Laguntzailea: Jon Manterola.

2. saria: *Oinordea*. Eneko Malaxetxebarria Elizegi, Bilboko Gabriel Aresti Batxilergo Institutukoa. Laguntzailea: Isabel Gorriño.

3. saria: *Arrantzalea izan nahi dut*. Leire Aranbarri Martinez, Azpeitiko Karmelo Etxegarai Ikastolakoa. Laguntzailea: Mikel Sarasua.

Poesia (42 poema):

1. saria: *Nire maitasunaren ardatza*. Agurne Oronoz Lasaga, Leitzako Amazabal Batxilergo Institutukoa. Laguntzailea: Sandra Oyarzun.

2. saria: *Zure eskuen artean*. Elaia Torres Bizkarra, Iurretako Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako Juan Orobiogoitia Ikastetxekoa. Laguntzailea: Gaizka Zabarte.

3. saria: *Ahuntza eta zazpi antxumeak*. Irati Goikoetxea Asurabarrena, Beasaingoa. Laguntzailea: Joxe Goikoetxea (aita).

Oharra: 1. saria narrazioan 1995.ean; 1. eta 2. sariak narrazioan 1996. urtean irabazi zituen Irati Goikoetxeak.

* * *

B MAILA

Irabazleak:

B MAILA (14-17 urte bitartekoak; guztira 172 lan aurkeztu dira).

Epaimahaia: Xabier Altzibar, Joan Otaegi, Joseba Butrón.

Narrazioa (71 ipuin):

1. saria: *Bi bekainen erdi-erdian*. Martin Arregi Silling, Donostiako La Salle Ikastetxekoa. Laguntzailea: Patxi Ezkiaga.

2. saria: *Beste lekutan ere*. Unai Villena Camarero, Elgoibarko Bernardo Ezenarro Batxilergo Institutukoa. Laguntzailea: Andres Alberdi.

3. saria: *Izarrak amets*. Aitziber Agirre Ojanguren, Zornotzako Andra Mari Ikastolako. Laguntzailea: Itziar Ayarza.

II. KONTAKETA “B” MAILAKOA

1. saria: NB 14. *Bi bekainen erdi erdian*.

Errusiako basoetan dabilen soldatu ehiztariaren istorioa da, linealki emana. Istorioa amaiera tristekoa da. Tentsioari oso ondo eusten dio. Kontatzen dakien baten eskutik etorri da ipuin hau. Deskripzioak egokiro eginak daude. Kontalariak basurdearekin du borroka lehenengo eta gero bere buruarekin. Espresio biziz kontatzen du. Hizkuntzaren erabilera benetan dotorea da, egokia.

2. saria: NB 28. *Beste lekutan ere*.

Atzera begiradaz baliaturik eraikitako Istorioa. Paristik Bilborako hegazkina hartzera doanekoan kokaturik, baina harako bidea eta hango egotaldia nolakoak izan diren kontatzen dituelarik. Irudimen eta kontaketa dohainez hornitua da kontalaria. Badaki interesgarritasunari eusten. Badaki abentura irudimenez eraikitzen. Hizkuntzaren tre-beziaz erabilia da.

Hirugarren saria: NB 03. *Izarrak amets*.

Istorio enmarkatua da, nahiz eta markoaren hedadura urria izan. Aitona kontalariak bilobei kontatua. Baina, hor, beste aitona bati uzten dio hitza; hain zuzen, izar ikusle

den aitona baten ahotan uzten du hitza. Eta honek bere biloba neskatxa bati kontaktzen dio istorioa. Sujerikorra. Irudimenez hornitua. Istorioaren fikzionalizazioa interesgarria.

* * *

Orokorki honako ohar hauek egin litezke narrazio sailaren aurrean:

— Berriro ere aipatzekoa da lanen ugaritasuna, aurreko urtekoekin gonbaratuz. Baita, orokorki begiraturaz, beroiek eskaintzen duten maila ere. Olerkiei buruz, hainbat gehiago landu beharko lirатеkeela aurkeztu baino lehen esan badugu ere, narrazioetan ez da hain nabarmena aldea.

— Zenbait hizkuntzaren erabilera onak dira benetan. Hala lehen bi sarituak, eta beste zenbait ere bai, nahiz eta sarituak izan ez diren.

— Kontatzen den istorioaren fikzionalizazioa eta kontaktaren egituraren lantzea azpimarratzekoak dira hainbat kasutan.

— Genero desberdinen presentzia ere kontuan hartzekoa da: aitita-amamen eskutik datozen kontaketa molde tradizio unibertsalaren araberrakoak; atzerriko istorioetan oinarria dutenak; herri kontaketa molde eta ahozkoatasunean apioa dutenak; fikzioaren bidez giza eskarmentuaren berri eman nahi dutenak; literaturari iruzur egin gabeko konpromisoa dakartenak; kontaketa enmarkatuak; kontaketa linealak; ironia fin batez gauzatutako kontaketak, etab.

* * *

Poesia (101 poema):

1. saria: *Aitonaren enkargua*. Amaia Osa Horcajo, Donostiako La Salle Ikastetxekoa. Laguntzailea: Patxi Ezkiaga.

2. saria: *Usapala*. Egoitz Tolosa Eizagirre, Donostiako La Salle Ikastetxekoa. Laguntzailea: Patxi Ezkiaga.

3. saria: *Noraezaren norantza*. Ekaitz Goikoetxea Asurabarrena, Beasaingoa. Laguntzailea: Joxe Goikoetxea (aita).

Oharra: 'A' mailako hiru sari irabazi zituen Ekaitz Goikoetxeak 1993. urtean.

I. OLERKIA "B" MAILAKOA

1. saria: OB 49. *Aitonaren enkargua*.

Aitonak bilobari kontatzen dion istorioa bezala gauzatua da poema hau. Itxuraz tradizionala badirudi ere, originala da. Bertso askean emana. Paraestrofatan gorpuztua. Istorio bat kontaktuko balitz bezala, irudimen munduak eraikiz eta bizitzari, munduari, argigune berrien leihoak zabaltzen zaizkio poeman. Sujerikorra da. Bilobari zuzentzen zaion hiperbolea. Mundu hipotetiko baten planteiamendua, bilobak aitona enkarguz

harako hartzen duen eginkizuna eta aitonaren eskaria. Aipatzekoa da poemaren egituratze erritmikoa.

2. saria: OB 53. *Usapala*.

Poetak sinboloz jantzi du poema. Usapala bakearen sinbolo. Atsegin izan zaio poema hiru urratsetan banatzea: Usapala iparra, sinboloa, ametsa; batasuna galdu ez baina barne loturaz josten du. Iruditeria, iradokizun eta maitasun munduko sinboloz betea dator poema, zati bakoitzak badakar bere irudimen ikuskera ezberdina eta progresiozko gauzatzea. Hau ere bertso askean emana da aurtengo gehienak bezala.

3. saria: OB 67. *Noraezaren norantza*.

Maite hipotetikoarenganako bide irudimenezkoa. Jolas poesia. Joko espazialean eraikia. Simetrikoa. Distantzia eta ibiliaren kontraposizioan eraikia; maitarengandik aldentzea metrotan eta harenganako hurbiltzea pausotan markatzen duen poema. Ironia eta batasun polikromoan eraikitako poesia. Hau ere bertso askea.

* * *

Aurtengo olerki lanen ezaugarri batzuk aipatu nahi izanez gero honako hauek azpimarra litezke:

— Lan kopuru ugaria lehenengo eta behin, aurreko urteetan baino ugariagoa. Hori interesgarria da. Uste baitugu parte hartzen duten baino askoz gehiagok lan egin dezaketela sorkuntza bidetan. Uste dugu, bestalde, euskal literaturaren etorkizunerako ongarri izango litzatekeela.

— Bertso askearen arabera landutako poemak. Aurten ia erabat. Bildu den kopuruaren barruan gainera, poesia mailarik honduena bertso askean etorri da gonbaraziorik gabe. Aurreko urteetan neurtuan ere etorri ohi ziren maila politekoak.

— Poema genero ezberdinak lehen baino indartsuago ageri dira: mitologia klasiakoan oinarritutakoak (poesia landuak), euskal mitologiaren arabekoak, olerki konprometitu (egungo arazo unibertsal nahiz Euskal Herrikoak gaitzat dituztenak, bakea esaterako), maitasunaren girokoak (adinari hain bihotzeko zaizkionak), jolas poesia (hain askatzailea dena), etabar.

— Beharbada, zenbait laguntzailek ez luke leihaketara horren erraz hainbat lan bidali behar. Gehiago landu bitartean klase edo ikastetxe barruko eginkizuna izan beharko luke.

**PIARRES LARZABALEN IDAZLANAK - VII:
OROITZAPENAK**

Liburukiaren aurkezpena

Baiona, 1998-05-29

PIARRES LARZABALEN IDAZLANAK - VII: OROITZAPENAK

Piarres Xarritton-ek paratua. 1998. Elkarlanean

Baiona, 1998-05-29

J.L. Davant

Liburu honen aurkezpena edo presentatzea euskaraz eginen dugu bistan dena Xarritton-ek eta nik, euskaraz idatzia baitu euskaltzain batek, eta ez baitzuen besterik nahiko idazleak berak, euskaldunak zaretelarik gainera hemengo entzule gehienak.

Baina lehenik bi hitz erranen ditut frantsesez, egun hauetan hizkuntza horretan aditu dudan esaldi harrigarri batez, eta hau da: hizkuntza pribatuak direla Errepublikaren eremuan dauden hizkuntzak, frantsesaz besteak. Beraz, errana izan den hizkuntzan jorratuko dut laburki.

* * *

D'abord je vais commenter rapidement dans la langue où on l'a tenu un propos qui a été proféré ces jours-ci contre les langues dites régionales. J'estime qu'il est de nature à troubler le Père Larzabal dans son repos éternel, car ce propos me semble proprement scandaleux et monstrueux.

En effet, il a été dit que les langues régionales sont des langues privées, qui doivent rester privées, car il serait absurde de les officialiser dans la République une et indivisible.

Du point de vue scientifique, cette affirmation est insensée: toute langue est publique par nature et par vocation, car elle est faite pour communiquer avec autrui. Nous sommes donc face à une définition politique qui signifie que la langue privée est une langue privée de ses droits. L'auteur de ce propos est M. Poignant, maire de Quimper en Bretagne, chargé du dossier des langues régionales par le gouvernement. Comment M. Jospin, premier ministre, a-t-il pu confier un dossier aussi brûlant à un homme aussi incompétent et aussi dangereux? Se rend-il compte de la violence que ce propos irresponsable et provoquant peut susciter dans les esprits? Ce n'est pas ainsi qu'on réglerait par exemple la question corse, car il y a là autre chose qu'une histoire de gros sous, il y a comme ici un problème linguistique.

Toutefois gardons notre calme, nous n'avons rien à gagner dans la voie de la violence, car dans ce domaine l'Etat français est beaucoup plus riche et plus doué que nous. Continuons donc à travailler inlassablement. Nous avons des alliés en Europe:

avec eux, assiégeons le bunker jacobin, sapons l'exception française, nous l'aurons finalement par l'usure et la honte.

* * *

(Lehenbizi bere mintzairan aipatuko dut egun hauetan eskualdeetako hizkuntzen aurka errana izan den esaldi bat. Pentsatzen dut Aita Larzabal asalda dezakeela bere betiereko bakean, ezen eskandalgarria eta higuingarria zait esaldi hori.

Eiki hor errana izan da pribatuak direla eskualdeetako hizkuntzak, eta pribatu egon behar dutela, zentzugabekeria bailitzake horien ofizial egitea bat eta zatiezina den Errepublikan.

Jakintzaren aldeetik, esaldi hori da zentzurik ez duena, naturaz eta eginbidez publikoa delako edozein hizkuntza, gizalagunekin kurutzatzeko egina izanez. Politikoa da, beraz, delako definizioa, erran nahi du hizkuntza pribatua bere eskubideez dela pribatua, hau da, gabetua. Errailea Poignant jauna da, Quimperreko britainiar auzapeza, eskualdeetako hizkuntzen dozieraz kargatua gobernuaren izenean. Nolaz ote Jospin lehen ministroak holako dozier minbera pasa dio hain ezjakina eta arriskugarria den gizon bati? Ohartzen ote da nolako bortizkeria sortzen ahal duen espirituetan? Ez dute horrela konponduko, adibidez, Korsikako arazoa, zeren badago han diru aferez besterik, hemen bezala baitute han ere hizkuntzaren problema.

Halere, gauden baketsu, bortizkeriaren bideetik ez genezake deus irabaz, horretan askoz ere gu baino aberatsago eta trebeago baita Frantziako Estatua. Jarrai dezagun lanean eten gabe. Lagunak baditugu European: horiekin hertsia dezagun jakobinismoaren bunkerra, frantsesen salbuespena pipia dezagun, azkenean higaduraz eta ahalkez garaituko dugu).

* * *

Piarres Larzabal-en idazlanetan, Xarritton-ek paraturik, zazpigarrena dugu, beraz, hau. Lehen lauak antzerkiz beteak ziren, antzerki idazlea baitzen nagusiki Larzabal zena. Beste biak ipuin, ixtorio, ikerlan eta hitzaldiz hornituak dira. Hau oroitzapenez dugu, tituluak adierazten duen bezala. Berrehun bat orrialde ditu, hamahiru zatitan banatuak.

1. Lehen Piarres Xarritton-en aintzin-solasa. Egokiena zen Xarritton hortako, lan osoaren paratzeko bezala, Hazparnekoa izanez, aita Larzabal hango bikario zelarik ongi ezagutu baitu.

2. *Nere aitormenak*. Bere sinestea du aitortzen Larzabal-ek, apaiza dela inoiz ahantzi gabe. Hargatik San Agustinen kofesioak ere aipatzen ditu, baina bere bekatu arruntez balentriarik egin gabe.

3. *Haurreko oroitzapenak*. Azkaingo semea bere herritik laster joanen da ikasle Hazparnera, gero Uztaritzeko apaiztegira.

4. *Soldadogoa Parisen*. Erizaingoan ikasi zuen horri esker eta bere bizi guzian nderki baliatuko du dohain hori.

5. *Gerlako oroitzapenak*. 1939-an apaizturik eta Hazparnera bikario izendaturik, laster joan behar izan zuen gerlara. 1940-eko ekainean presoner hartu zuten eta Alemanian egon zen 1942-raino. Hor zinez eri eta gaixo zegoela, utzi zuten aske.

6. *Hazparneko oroitzapenak*. Bikario egon zen 1951-raino. Ixtorio frango bizi izan du. Batzuk bortitzak dira, guziz alemanen denborakoak (erresistentzian parte hartu zuen Larzabalek, ihesliarrak mugarantz bideratuz), hunkigarriak edo irriagarriak besteak. Horiez asko badaki Xarrittonek...

7-8-9. *Zokoan erreter* izendatu zuten, aiher zitzaizkion Hazparneko lantegi ugazabetatik urruntzeko bezala, kristau sindikalismoa sortzen lagundua baitzuen. Zokoako auzogunea, erdia Ziburuko, erdia Urruñako, ez da etxe meta bat baizik, edozein erakunde gabea. Horretaz parropia bat egin zuen, eliza eta apaizetxea eraikiz.

10. *1960 ondoko urteak*. Enbataren sortzailetatik izan zen, baita ihesliarren laguntzaile handia Monzon-ekin, tragedia batzuk ere bizituz, hala nola Agurtzane Etxaberen hiltzea oraino G.A.L. izena ez zuen espainiar talde baten eskutik.

11. *Azken berriak*. Bidenabar eskertzen ditu Zokoako elizan laguntzaile ukan dituenak, apaiz eta laikoak, bereiziki Mixel Daguerre, Saint-Esteben, Mattin Carrère eta Roger Idiart apaizak.

12. *Piarres Larzabal idazlea*. Bere antzerkiak aipatzen ditu bereiziki, baita irrati-telebista emankizunak, Pantxoa Etxezaharreta lagunarekin eta Maite Barnetxe zenarekin hasi zituenak.

13. *Piarres Larzabal euskaltzaina*. Euskaltzain oso izan zen 1963-tik 1988-ra, hots, hiltzeraino. Arturo Campion-en ondotik zetorren (hargatik beste biga izanak ziren artean), hura baitzen lehenbiziko lau euskaltzainetatik bat (Azkue, Eleizalde, Urquijo-rekin) eta bere ondokoa du gaur Txomin Peillen.

Ene sarrerako mintzaldia egin nuelarik Maulen 1976-an, Larzabal nuen aitatzitatzat, ohore handia baitzait. Han egin zidan erantzunak betetzen du zati hau eta horrekin bukatzen da liburua.

Orain hitza uzten diot paratu duen Piarres Xarritton euskaltzain oso lagunari.

PIARRES LARZABAL-EN OROITZAPENAK

Baiona, 1998-05-29
Piarres Xarriton

Adiskideak,

Jean Louis Davant-ek erran dizue zertaz ari den Piarres Larzabal euskaltzain adiskide zenaren hamargarren urteurrenkari Elkarlanean argialetxeak argitaratu duen 7. eta azken liburukia.

“Azken liburukia” erran eta idatzi ere dut, baina gerta liteke 8. bat ere izatea. Zeren Xipri Arbelbide sagu xahar adiskideak ekarri dit berrikitan Jatsuko serorategitik, kaier higatu bat, begiratzen zuena, beste kopia askoren artetik, “Amerikanoaren lau ilobak” deitu komedia, nik aspaldian bazter guzietan eskatzen nuena debaldetan. Jakin dut, bestalde, Iñaki Beobidek eta Eñaut Larraldekin badutela bakoitzak Piarres zenaren antzerki ezezagun bat eskutan. Eta, azkenean, 1960eko hamarkadan Donibane Lohizuneko euskaltzale talde batek antolatu baitzituen eta Biarritzeko Casinotik zabaldu euskal irrati emakizun batzu, Roger Idiartek begiratuak zituen emankizunen izkribuak eta Marijan Minaberri andereak berrikusten ari ditu jada ongi ezagutzen zituen paper horiek eta Larzabalen idazki bat edo beste bereiz dezake hortik.

Horiek oro bilduz bagenuke beraz oraino 8. liburuki baten gaia. Baina bego hori horretan egungotz eta aipa dezagun gaurko 7. hau.

Liburu berri bat eskuratzean irakurleak bazter uzten ohi baitu maizenik aitzin solasa, nik orain irakurriko dizkizuet aitzin solas horretarik bizpalau lerro.

“Liburu honen prestatzen ari nintzelarik, aurkitu nuen hortxe, auzoko apezpikute-gian apez bat, ezagutzen ez nuena, baina ezagutzen ninduen. ‘Zer ari haiz?’ galdetu zidan eta nik ihardetsi: ‘Larzabalen oroitzapenekin lanetan.’ Hark orduan: ‘Zein Larzabal?’ Nik: ‘Zokoako apeza, jakina’. Eta besteak: ‘A! ez gurea! (hots, ez katedraleko kalonjea) Larzabal-bortizkeria baizik! (hitzez hitz: ‘Larzabal-La violence’)”.

Historia honek gogoratu zidan aspaldiko beste gertakari bat: Duela 40 bat urte apezpikute-giko lagunek eskatu zidaten gure herriko itsas bazterra ezagutaraztea Frantzia Iparraldetik zetorren fraile jakintsu eta laster apezpikutu zuten bati. Eraman nuen beraz frailea Zokoako apeztxera eta buruz buruan utzi, ordu bat edo bi, Piarres Larzabalekin. Handik ateratzean apez arrotz hark galdetu zidan: “Baina zer demontre ari da gizon hori hemen Zokoan? Baionan, apezpikute-gian du horrek bere lekua.” - “Zuk hori ardiesten baduzu —nion ihardetsi—, emanen dizut txokolate presa bat!”. Ez nuen txokolate eros-terik izan, nahiz Zokoako apeza hil zelarik Baionako apezpiku berriak ehortzetara joa-teko ohorea egin zion.

Baina ikusi behar da, duela berrogei urte, ez zelarik oraino nehon aipu euskaldun nehoren *hortizkeriarik*, bazukeela jadanik Larzabalek bere baitan beste zerbait, batzuek miresten genuena eta beste batzu izutzen zituena, menturaz bere *zintzotasuna*. Iduritzen zait zintzotasun hori adierazten digutela Piarres Larzabalen oroitzapenek.

Idazki hauek bospasei kaieretan sakabanatuak, azken urteetan idatzia, osasunaren gatik bere kargu eta lan guziak utzi zituelarik, hots, 1979etik landa, ahal bezain guti hunki ditut, bakarrik berak eskatu bezala, kronologikoki ordenatu. Zokoakoak salbu, beste gehienak nahas mahas idatzia baitzituen “batere segidarik gabe, gogora heldu zitzaizkion bezala”.

Ez da uste izan behar Piarresen oroitzapen guziak hor direla, jadanik bazituen idatzia bereziki haurtaroko ixtorioak, 5. eta 6. liburukietan bildu ditugunak. Bestalde, Hazparneko oroitzapenek leku ederra hartzen badute ere liburuki honetan —30 orrialdez gora— denbora horren lekuko izanik nihaur, erran dezaket beste gauza frango izan zezakeela oraino kondatzeko gure herriko bikari ohiak.

Adibidez, ikusten dut hemen gaur gutartean dugula Michel Inchauspe deputatua eta, berak ez badit deus erran ere, errazki asmatzen dut oroitu dela gaztetan amatxiren ikustera heldu zelarik honek ezagutarazi ziola Larzabal apezta eta Larzabali esker bere ikerlanean kurutzatu zuela Hazparneko kristau langile gazte taldea.

Dena dela, niretzat ez da dudarik Piarres Larzabalek hemen kondatzen dizkion ixtorioek, zenbait irri eta nigarren artetik, ezagutaraziko diotela irakurleari, beste idazki batzuek menturaz salatu ez dioten idazlearen gizatasuna.

HIL BERRIAK

MARIA DOLORES AGIRRE AIZPURU (1903-1997)

Donostia, 1998-01-30

Euskaltzaindiaren eskariari ezin nion ezezkorik eman: batetik, Maria Dolores Agirri diodan miresmenagatik; bestetik, belaunaldi horri diodan zorragatik, belaunaldi horretako gizon-emakumeek egin baininduten euskaltzale eta abertzale.

Maria Dolores Agirre Aizpuru 1903ko ekainaren 8an jaio zen Errezilgo Etxeberrin; denda, almazena, estankoa eta abar zituen etxean. Pablo Agirrek hiru seme eta alaba bat zituen, gazterik hil zen Urdalleta emaztearenak. Ondoren, Manuela Aizpurrekin ezkondu zen Pablo. Eta Maria Dolores Agirre Aizpuru jaio zen, etxeo bosgarrena; "Barrenoso" idazlearen ondorengoa.

Hamalau urte bete zituenean irten zuen Errezildik Donostiara maistra karrera egitera, normaletik ezer ez zuen Mandaseko Dukearen kaleko "Escuela Normal"ean. "*La casa de la pradera*"ko neskatoaren pare sentitu zela Donostian esan ohi zuen, umore haundiz. "*Ez nekien erdara haundirik baina oso onartua izan nintzen*" aitortu ohi zuen. Eta Errezil, bere sorterria, sekulan ahaztu ez bazitzaion ere, Donostian egin zuen kabia betiko.

Hementxe ezkondu zen 1924an, Marianistetan Xabier Zubiriren ikaslaguna izan zen Eugenio Lasheras donostiarrarekin. Aitaren eta amaren izen bereko semea eta alaba izan zituzten. Eta Donostian hil zen, Urbieta kaleko etxean, iazko uztailaren 26ko ordu txikietan, Santiago jaiaren bukaeran eta Santa Ana egunaren hasieran, ohi bezala, bere alaba Maria Dolores mojarrekin kontu-kontari ari zela. Eta senarrak lagunak zituztelako, bizitzan elkarren adiskide izan ziren Carmen Castro eta Maria Dolores Agirre elkarrekin joan ziren mundu honetatik ere, egun gutxiren aldearekin.

Euskarazko plazaren jabe

Gaurko gazteentzat sinesteak lan badu ere, Maria Dolores Agirre maistra karrera egiten duen lehenengoetakoa da; Julene Azpeitia, Katalina Eleizegi, Elbira Zipitria, Elixabete Maiztegi, Maria Dolores Goia, Rufina Azkue, Julia Fernandez Zabaleta eta abarrek.

Gaurko gazteei oso aspaldikoak irudituko zaizkie Magisterio Eskolak. Baina joan den mendearen erdi aldera hasiak dira gizonezkoenak. Emakumezkoenak, berriz, geroxeago Bizkaian 1901ean zabaldu zen emakumezkoentzat magisterio eskola. Gipuzkoan, 1865tik 69ra zabalik izan zena itxi eta handik 30 urtera ireki zen, 1899an, hain zuzen. Maistra karrera egiteko aukera duen lehen belaunaldia da, ia-ia. Bestalde, ordurako hasiak ziren arrenkurak: "umeen eskolak eta irakasleak erdaldunak direlako ari da euskara galtzen". Giro horretan osatu zen, beraz, euskal maistra taldea.

Karrera amaitu bezain azkar Antiguako eskolan hasi zen maistratzen. Baina Maria Dolores Agirrek nahiago zuen beste era batera euskararen alde lan egitea. Eta Euskal *Izkera eta Iztunde Ikastola*-ra bildu zen; Toribio Altzaga, Abelino Barriola eta abarren ondora. Horretarako, berriz, Iztunde Ikastolako euskal irakasle plazara aurkeztu zen, gizonezko mordoskarekin batera. Juan Jose Arrue Larrañaga *Argia* astekariaren zuzendaria ez beste gizonezko guztiak erretiratu egin ziren, Maria Dolores Agirre ikusitakoan.

Bost eguneko azterketak egin behar izan zituzten biek, txandan. Baina epaimahaiak erabaki aurretik ohartu zen Juan Jose Arrue, bere aurretik lehiatu zen Maria Dolores zela irabazle: "Zorionak, zuk irabazi duzu" aitortu baitzion. Alferrik izan ziren azpeitiarraren doktore jakinduria guztiak Errezilgo maistra argiaren ondoan. Hori bai, don Juan Jose apaizak, Santa Maria parrokiako apaizak, kartzelan eta Donostiatik kanpora ordaindu behar izan zuen 15 urteko zigorraldia bere euskaltzetasunagatik, 1936ko gerren eraso. Maria Dolores, berriz, udaletxeko obretara zokoratu zuten. Eta Iztunde Ikastolako lehiaketan atzetik izan zuen Juan Jose Arrue, hiltzeko orduan ere atzetik izan du Maria Doloresek sei hilabetez, abenduaren 28an hil baitzen Arrue, *Argiako* zuzendari ohia, 94 urterekin.

Itzul nadin lehengo bidera. Lehen euskaltegi publikoko lehen irakasle bihurtu zen Maria Dolores. Baina Euskal Izkera eta Iztunde Ikastola-ko plazaren jabe egiterako hasia zen Maria Dolores, bere etxean, euskara irakasten. Oraingo askok bezalaxe denda batean jarri zuen iragarkia. Barre egin zioten: "Euskara ikastera inor joango zaizula uste al duzu?". Baina bizitza osoan iraugo zion lana sortu zitzaion. Inguratu ere era guztietakoak inguratu baitzizaizkion Antonio Agirre kontsula, Usandizaga Inazio, Karlos Santamaria, Miguel Castells notarioa, Orkolaga eta beste edozein maila eta lanbidetakoak. Etxean, Euskal Iztunde Eskolan, Ateneoan, Alargunen Klubean, Emakumeen Kultur Etxean eta abarretan ematen zituen euskarazko klaseak. Batean eta bestean, ehunen bat ikasle izaten omen zituen.

Ikastaro bereziak ere ematen zituen, jakina. Miren Egañak, oraindik orain, gogoratzen zidanez, 1960ko abuztuan egin zuten Elbira Zipitria eta Maria Dolores Agirre-ekin ikastaro bat andereño eta andereñoagiek. Gaur nork eskainiko ote luke ikastaro bat, Donostian, abuztuan, musu truk?

Eta ia hil arte jarraitu zuen euskara irakasten. Laurogeita bederetzi urte bete behar zituen bezperan egin nion elkarrizketa bat Maria Doloresi. Ikasle talde baten euskarazko

lanak zuzentzen ari zen. Eta ez zen azkeneko taldea, geroztik ere euskara irakasten jarraitu baitzuen.

Hor utzi du paper mordoia, euskara irakasteko erabiltzen zituen metodoekin. Baina Maria Dolores Agirrerren metodo guztien oinarria bakarra da: ikasleari, entzuleari, irakurleari euskara atsegina, gustagarria eta maitagarria egin. Hori zen bere sekretua euskarazko klaseetan, antzerkietan eta irratsaioetan. Izan ere, Maria Dolores Agirrek bere hitzetan eta bere ekintzetan erakusten zuen bere bihotz gozoa: gaixoak zaintzerakoan, atzeratuei laguntzerakoan eta euskararentzat lagunak egiterakoan. Harrigarria badirudi ere Elbira Zipitria eta Maria Dolores Agirre izan ziren atzeratuekin ere lanean hasi ziren lehenengoetakoak. Beren etxera bezala joaten ziren Maria Doloresen etxera edozein egunetan.

Toribio Altzagaren lekura

Euskararen kontrako eraso gogorra zerbait baretu orduko itzuli zen Euskal Izkera eta Iztunde Ikastola-ra udaletxeko obretara baztertua izan zen Maria Dolores Agirre. Azpeitiko Nekazari Alkartasunak antolatutako sariketara aurkeztu zen aurrena, 1949an, *Aukeraren maukera, azkenian... okerra* obrarekin. Eta handik lau urtera itzuli zen Iztunde Ikastolara, 1941ean hil zen Toribio Altzagaren eginkizunari eta bideari jarraitzeko.

Maria Dolores Agirrek 1975ean utzi zuen kargua, Joxemari Etxebeste eta Felipe Jurramendiren eskuetan: antzerkigintza, lehenengoaren eskuetan; euskararen irakaskuntza, bigarrenaren eskuetan. Baina 1981era arte ez zuen antzerki lana erabat utzi. Eta bere gidaritzapean ehunen bat antzerki-emanaldi eskaini zituen bere taldeak. Donostian egun jakina izan ohi zuen: Santo Tomas eguna. Horretarako, berriz, Soroa, Barriola, Altzaga, Lekuona, Lartzabal, Monzon eta abarrenak agortu ahala, Garcia Lorca, Tagore, Lozano, Casona, Buero Vallejo eta abarrenak euskaratu eta moldatu behar izan zituen: *Iturri-agor; Lurdesko lorea; Amal; Txalupak jaberik ez; Oriko txoria Orin; Txapela bete euri; Illunpe goritan; Altzateko jaun* eta abar.

Gurasoen laguntza ezinbestekoa

Maria Dolores Agirrek ongi zekien, lehen esan dugun bezala, euskarak baliabide guztietaz baliatu behar zuela. Baina denen gainetik gurasoen laguntza jotzen du ezinbestekotzat, gurasoen bidez ondorengoetaratu ohi baita hizkuntza bat. “Gure seme-alabek ikasi ditzatela bi edo iru izkuntza, zenbat eta geyago obe; (...) baña etxekoa zokoratu gabe” dio lehen aipatutako idazlanean.

Hala pentsatzen du, hala idazten eta hala egiten. Maria Doloresen seme-alabak euskaraz mintzatzen dira elkarrekin, nahiz eta urte zailtako Donostian haziak eta karre-radunak izan; Eugenio, mediku eta Maria Dolores, moja. Harri eta zur uzten nau batez ere alabak, Maria Dolores Lasherasek. Maistratza egin eta —farmazia bukatuxea zuela sartu zen moja. Madrilen Biologia eta Antropologia bukatu eta Japonian eta Estatu Batuetan egin zuen lan. Ondoren, 12 urtez bizi izan zen Erroman, Mariaren Lagundi osoaren etxekoandre edo Ama Nagusi. Hala ere, harrigarri hitzegiten du oraindik euskaraz.

Bizitza osoan egin du lan Maria Doloresek euskara irakasten, euskararentzat lanak irabazten, euskara txukun eta ulergarrian euskaldunak entretentzen eta gozaten. Merezimendu horiengatik izendatu zuen Euskaltzaindiak, aspaldi, euskaltzain urgazle. Euskararen alde egindako lanagatik eskaini zion Donostiako Udalak zilarrezko domina, Jesus Mari Alkain alkatearen eskuz. "Bagera" euskaltzaleen elkarteak ere omendu zuen. Itzultzaile Elkarteak, berriz, ohorezko bazkide egin. Hil ondoan ere izan du ohorezko aipamenik. Hain zuzen, Gipuzkoako Foru Aldundiak egin zion Gabon egunean, Anton Abbadia saria banatzerakoan. Gaur, Euskaltzaindiak agertzen dio bere esker ona. Eskerrik asko, Maria Dolores. Sinesten zenuen zerua bekizu betiko sari.

Eskola normalak edo magisterio eskolak

Lurraldea	Maisuena	Maistrena
Araba	1847-1904 1913-1924	1856-1904 1913-1930
Gipuzkoa	1845-1848	1865-1869 1899-1930
Nafarroa	1840-1901 1913-1930	1847-1930
Bizkaia	1865-1901	1901-1930

Maisu eta maistra ikasleak

Ikasturteak	Araba	Nafarroa	Gipuzkoa	Bizkaia
1923-24	152	227	133	236
1929-30	245	512	439	509
Aldea	93	285	306	273

Mikel Atxaga

JOSE MARIA AZPIROZ (1916-1997)

Bilbo, 1998-04-24

Jose María Azpiroz Zabaleta, Nafarroako apaiz eta kalonje euskaltzain urgazlea, Leitzan itzali zen 1997ko abenduaren 24an, 81 urte zituela. Eguberri biharamunean, Euskal Herri guztitik etorritako berrogei bat apaiz bildu ziren Iruñeko artzapezpiquaren eta Karmelo Etxenagusia Bilboko apezpiku-laguntzailearen inguruan, herritarrekin eta hainbat adiskiderekin bere herriko parrokiari hileta elizkizunak ospatzeko.

Apaiza. Gazterik sartu zen Iruñeko Seminarioan, baina hogeita hamaseiko erroldak bete-betean harrapatuak, liburuak baztertu eta armak hartu behar izan zituen. Ez zen pasarte horretaz biziki mintzatzen, nirekin behintzat. Ondoren apaizgaien ikastaroak eginiak, 1944ko ekainaren 18an apaiztu zen.

Zilbetin, Lizarran eta Donamarian egin zuen bere apaiz lana, eta handik joan zen Luzaidera, zenbait urteren buruan, bertan bederatzi urtez (1955-1964) bere laguntzaile izan nintzelarik. Giro berezia genuen mugan gerra osteko urte haietan guardia eta polizia inguraturik. Ehunen bat bazterretxe bazen Luzaideko hiru auzo nagusietan eta Ondarrolan, denetara joan ohi ginelarik. Elizaldea edo *Karrika* ez zen berez etxe multzo handia.

Lesakako erretore izan zen gero eta, azkenik, Iruñeko katedralean kalonje. Era askotako eginbeharrak zituen horrez gain hiriburuan. Euskarazko mezak ematen zituen Iruñeko zenbait elizatan eta aitortzak entzutera ateratzen zen apaizlagunen eskariz euskal herrietara. Artzapezpiquak berak ere sendotzako sakramentuak egitera bidali izan zuen askotan.

Xaloa zen eta prest zegoen beti beharra zegoen tokian bere laguntza emateko.

Euskaltzalea. Amaren sabeletik euskaldun zintzo eta bihotzez euskaltzale sutsu, era askotan agertu zuen ama-hizkuntzaganako amodioa. Zortzi urtez (1956-1964) atera genuen berak eta biok *Luzaide* izeneko aldizkari xumea, munduan zehar sakabanaturiko herritarren loturak mantentzeko asmoz. Geuk idatz eta geuk kopiagailuan atera, ordu asko sartzen genuen aleak postara eramanez arte elkarrekin lanean. Eta dena euskaraz.

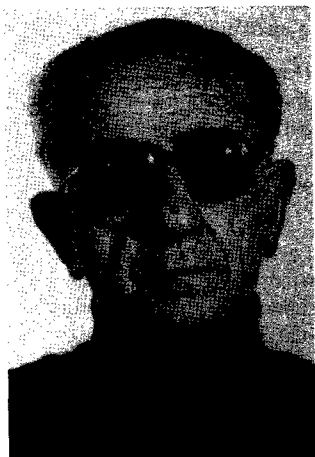
Liturgia berriko itzultzaileen batzordean lan egin zuen eta Biblia euskaratzaileen taldekoa zen. Azken urteetan Iruñean egin zuen euskararen aldeko lana isila bezain astuna izan zen. Elizbarrutiko *La Verdad* astekarian idazteaz bestalde, *Boletín Ofizialean* ere artzapezpiquaren agiriak eta beste dokumentu batzuk euskaratzen zituen. Azken erantzunkizun eskerga inor-gutxik aintzat hartu duen hau, hor dago orain euskara ofizialki ordezkatzeko artzapezpiikutegiko aldizkari zaharrean. Nafarroako Elizaren historia zati bat da.

Fernando Sebastian Iruñeko eta Tuterako artzapezpikuak berak ere euskara ikasteko ahaleginetan Jose Maria Azpiroz zuen irakasle, maisu eta lagun, estimu handian zeukalarik Leitzakoaren laguntza baliotsua, behin gure artzain nagusiak aitortu zidanez.

Halaber hizkuntzarekin batera biziki maite zuen euskal kultura. Etxetik zetorkion musikarako zaletasuna eta hamabi urte koxkorrekin txistua jotzen agertzen zaigu Iruñean Irigoyen pilotariari 1928an eskainitako omenaldian. Seminarioko nire lehen oroitzenetan ez zait ahazten Schola Cantorum aipatu hartan abesten zuen ahots goreneko solista, eta Schola Txikia edo zortzi hamar bat laguneko kantari hautatuen taldean zebilen beti.

Entzutekoa zen bestalde bere ahots gardena Luzaideko Axuri-bazkarietan bertako kantari hoberenekin batera arratsalde guztia irauten zuten herri-kantuen saioetan. Gauak bereganatzen zituen isilian zintzur erlastuen azken emanaldi aspergaitzak. Elizan apaiz, herri-gizon jendeartean eta beti euskaldun, hori zen Azpirozen jarduera.

1958ko urtarrilaren 30ean euskaltzain urgazle izendatua izan zen Euskaltzaindian eta, geroago, txosten bat ekarri zuen batzarrera, "Azkue jaunaren iztegia osatzeko, Napparroako Leitzen bildutako itz bilduma" izenburuarekin (*Euskera* 1967). Fidagarria zitzaien Mitxelenari Jose Maria Azpirozen lana.

Gizona. Leitzako Tolatxonean etorri zen mundura J.M. Azpiroz jauna 1916ko azaroaren 2an, eta hainbat labetako ogia jan izan arren bere bizi oparoan, ez zuen inoiz galdu bere sorterriarenganako amodio beneragarria. Nortasun biziko gizasemea, zuzenean eta inolako tolesdurarik gabe lotu ohi zitzaien arazoei aurrez aurre. Eguneroko bizian, alderantziz, irribarrez mintzo zen ia beti, eta adiskide giroko bilkuretan algaraz berdin jardun zezakeen kokildu gabe. Baina orenen gainetik leitzarra zen eta bere familiari erruz atxikia.

Esaera zuhurrak dioen bezala, ondasuna dagoen tokian baitago bihotza, sortetxera bildu zen hegada luzerako azken gaixoaldian txori kantaria. Beti amets zuen txoko gozoan pausatu zen bake osoan etxekoez inguraturik. Bertsolariaren azken agurrak dioen bezala, jatorriko iturrira itzuli ziren haren biziko urak:

Leitza herritikan abiatu zen
bere bizitzako bira,
jaioterri bertan izandu zuen
baita bere amaiera.
Larogeita bat urtez bizituz
sehaskatik hilobira,
tarte hortan makina bat amets
zetozkion bihotzera...

Bakean bego orain Leitza herri nobleko apaiz argi eta euskaltzale benetakoa. Negu iluneko ereintza onak eman beza udako uzta oparoa.

Jose Maria Satrustegi

KARLOS SANTAMARIA ANSA (1909-1997)

Bilbo, 1998-04-24

Karlos Santamaria euskaltzain ohorezko adiskidearen heriotzak oroitzapenik aski dakarzki gutariko edozeinen burura, hain eraginkorrak izan baitziren bere ekintzak. Nik berarekin izan nituen harreman pertsonalak berrogeita hamargarren urteetan elkarren artean izan genituen harremanen bat edo beste, Gipuzkoako zenbait tokitan plubiometroak jartzeko plangintza bati buruzkoak izan ziren, Aranzadi Zientzia Elkartekide ginelarik. Baina laster pertsonalki elkar ezagutu ginen, Joxe Migel Zumalabereren bidez eta geroztik harreman onak izan genituen, bereziki euskararen aldeko laguntzetan.

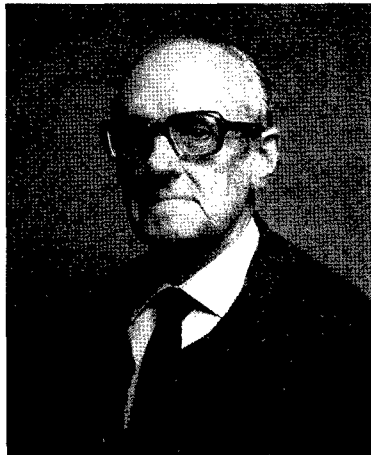
Gure gizon hau Donostian jaioa zen 1909ko abenduaren 25ean. Eta hiri berean hila da 1997ko abenduaren 30ean.

Gizon kezkatu bezain prestua zen. Bere ekintzek hala erakutsi ziguten, bai jakintzaz eta bai humanitatez. Madrileko Unibertsitatean hartu zuen Ciencias Exactas-ko doktordutza. Eta 1931. urtean ikerkuntza laneri loturik jarri zeneko hura izango zen bere lehen emaitzatarikoa, Joxe Oñateren laguntzaz eta Eusko Ikaskuntzaren babespean, Zientifikoen Zentroa sortuz. Jarrera baikorrez bere ingurukoengan giro eraginkorra sortzen zekienetakoa genduen, bereziki hezkuntzaren aldetik. Etorkezunari begira, hezkuntza baitzuen bere kezka nagusia. Eta gazterik arduratu zen horretaz, adibidez, bigarren Errepublika garaia ekarri zuen laiotasunean, ez ziren hain ongi ikusiak erlijio ordenak eta kongregazioak, batzuetan larri samar agertu ere bai eta Donostiako Colegio Católico de Santa María zeritzanari nolabait izenaren itxura kendu nahian ekintza berri bat sortzean bere burua eskaini zuen, ordezko izango zen Asociación Guipuzcoana de Enseñanza aurrera ateratzeko. Gerrate ostean Hernanin egiten zuen udarako egotaldia eta han ere sortu zuen 1948an Karmelo Labaka profesio eskola. Eta 1971an Donostiako EUTG-ren sortzaileetarikoa izan zen, eta erakunde horretan matematika irakasle. Gero, ondoko urteetan, denok ezagutu dugu bide horren jarraipenez bere ekintzarekiko lan ona.

Ospe handia ez ezik itzal merezigarria ere lortu zuen diktaduraren urte larrietan, 1947an, Donostian Nazioarteko Solas Katolikoak antolatuta zituenean. Ondotik, haien zuzendari izan zen 1959. urtera arte. Esan beharrezkoa da, gai horietan, Jacques Maritain-en pentsabideak erabili zituela. Eta hitzaldi haiek *Documentos* zeritzan aldizkarian argitaratuak izan zirela, Elizaren baliapenezko nihil obstat ongi aprobetxatzen jakin zenez. Han erabilitako gaiak ez da erraz neurtzekoa norainoko eragina izango zuten, baina bertako iritziak berbalatuak ikusi ziren Vaticano II.ean. Gainera, aldi haren oroigarri zaigu 1957an Frantziako Gobernuak *Légion d'Honneur izendatu zueneko*a. Lan horien berriak, oraintsu, zehaztasunez eskaini zituzkigu Euskaltzaindiko urgazle den Joseba Intxaustik *Karmel* aldizkarian (*Karmel*, 221. zenb., 1998, urtarrila-martxo, 95-110. orr.).

Ondorean, 1958-1966. urteetan, nazioarteko Pax Christi mugimenduaren idazkari nagusi izan zen, erakundearen buru Parisko artzapezpiku zen Felin kardenala zelarik, eta kasik hilero biltzen zen honekin Frantziako hiriburuan.

Euskararen arloari loturiko ekintzak, garai hartan harreman estuak izan zituen Pakita Arregi Euskaltzaindiko urgazleak agertu dizkigu zenbait lekuko eskainiz, 1998ko urtarril honetan *El Diario Vasco* egunerokoan. Bertan dioenez: Eskolatzearen eta antolamenduaren beharrak kezkatzen zuten Karlos. Lehenik, ikasketen bidez, Magisterio Eskolako ikasketetatik aparte, beste gai batzuk gehigarri ikusten zituen. Gure kultura eta hizkuntzaren ezagupena lortzekoak, batetik, eta norberaren profesioan, hezitzaile edo irakasle maila lantzeko gaiak, bestetik. Honekin batera, nahi zuten irakasleei Donostian egoitza eskainiko zitzaien. Horrela irakasle izateko prestakuntza gizarteratzeko, bide egokia izan zitekeela pentsatzen zuenez. Lizentziatura edo karrera bukatzerako ikasle hauek jakituria minimo batez jantziak izango zirela uste zuen. Prestakuntza irekia izatea nahi zuen eta hau lortzeko, gazteak orduko mugimendu kultural eta politikoeekin harremanetan jartzen omen zituen. Prestatzen ari ziren ikasleentzat hesirik ez zuen nahi. Besteekin eztabaidatuz haintzat hartzez ikusten zuen hezkuntza, *ghetto* bihur ez zedin. Gazteak borrokara ez omen zituen bultzatuko, bai ordea ikastera eta eztabaidara. Prestakuntza, irekia ez ezik, ondo errotua ere izan behar zuela uste baitzuen. Gaur oraindik badugu hortaz zer ikasirik.

Jokera horrekin, belaunaldiak bere identitatea eraikitzeko oinarriak finkatu nahi zituen. Azpiegitura hori derrigorrezkotzat jotzen zuen, ikasketaz eta praktiketaz jabetzeko. Gero, abiapuntu horretatik haruntza, beste alderdia antolamenduarena zen. Eta hori, nik neuk pertsonalki frogatu nuen Euskaltzaindiak Donostian bulegoa lortu genuenetik. Hau ere ez baitzen bere laguntzarik gabekoa.

Aldi hartan euskararen arloan lortu ahal izan zituen artean daude: 1960garrenaren hasieran, anderefoentzako Erresidentzia Donostian sortzea, Jazinto Fernández Setien eta

Joxe Migel Zumalaberekin batean. Une berean, Manterola kalean, euskal irakasleak prestatzeko etxe bat irekiz. Eta 1961ean Santo Tomas Lizeoa sortu.

1963an, ordea, Donostiako Kaputxinoetan, *Zeruko Argia* asterokoak berrargitaratzearen alde lan ona egin zuen. Arantzazun Frantziskotarrek argitaratzen zuten *Jakin* aldizkariaren bultzatzaile ere ibili zen eta 1978-1980. urteetan zuzendaritzako ere izan zen. Azken ekintza honen berri zehatzak eman dizkigu Joan Mari Torrealdai urgazleak azken *Jakin*-en (ikus, *Jakin*, 104. alea, 1998ko urtarrila-otsaila, 11-18. orr.).

Meritu horiengatik, 1964. urteko urrian Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen. Eskolari begira beti arduratsu zebilenez, euskara idatziaren batasuna behar beharrezkotzat ikusten zuen eta bere uste eta asmo batzuk agertu zituen 1968an Arantzazuko batzarretara aurkeztu zuen txostenean: “Antzinako euskal-hitzen arteko batasunerako Euskaltzaindiaren eginkizun batzuek” deritzana (ikus *Euskera*, XIII, 1968, 234-236. orr.). Gero, 1970ean Euskaltzaindiaren Donostiako ordezkartizan batzordekide jarri genuenetik, harremanok gehitu genituen. Urte horretan hasi genuen Joxe Migel Zumalabe arkitektu teknikoaren zuzendaritzapean etxegintza hiztegiaren prestakuntza. Baina Karlos Santamariaren eskariz, horrekin bateratsu eraman genuen berak hain beharrezko ikusten zuen “Zortzi urte arteko ikastola hiztegia”-ren prestakuntza ere (ikus *Euskera*, 1975, 7-153. orrialdeetan argitaratua). Bertatik, separata gisa, liburu bezala ale asko atera genituen esperantzaren azal berdez. Eta J. M. Zumalabek gure laguntzaz burutu zuen hura izan zen: “Etxegintza eta arkitekturazko hiztegiaren gertukera” (ikus *Euskera*, 1973, 291-295. orr.). Baina Santamariak ordurako “Euskal hiztegi analitiko”ri buruzko txosten bat ere aurkeztua zuen Euskaltzaindiko batzar batean (ikus *Euskera*, 1973, 167-172, orr.) eta geroago beste bat, gazteleraz, “El euskara como lengua escolar” deritzana (ikus *Euskera*, 1979, 465-481. orr.). Izan ere, gure gizonak, Zientzia zuen ofiziotzat eta gizarte gaien filosofia bokazioz. Eta zientzi gizona zenez, hizkuntza gaitan Koldo Mitxeleneri jaramon egiten zekien.

Ekintza horien arabera, argi dago gizonaren alde positiboa, maizenik etorkizunari begira, irakaskuntzaz kezkatu iribili zela eta hara hor 1968. urtean, Donostian Zuzentza Fakultatea, Informatika eta Arkitektura eskolak berak bultzaraziz irekitzea non lortu zuen.

Euskaltzaindiko idazkari nintzela, garaiak hala eskaturik, zenbait eginkizun zuhurki jokatzuz eraman beharra izaten nuen eta orduko Administraritzaren aurrean Antonio Arrue euskaltzain zenarekin bezala, Elizaren esparruan Karlos Santamariarekin baliatzen nintzen, eta oroiten naiz 1969-1970 ikasturte hartan zer nolako laguntza eman zigun. Oltra Moltó Gipuzkoako gobernadore frankista harek gurasoen babespen soilean zeuden ikastolak larri ipini zituenen, Karlosengana jo nuen, zer egin genezakeen aztertzeko eta berak eraman ninduen orduan Apezpikuteagiko idazkari nagusi zen Frantzisko Yarza jaunarengana. Vatikanoko Espainiarekin zuen Konkordatoak Elizari haurren eskolak eduki ahal izateko eskubidea ematen zioenez, hirurok elkaturik erabaki genuen Elizaren babespean jartzea. Eta horrela salbatu genuen ikastolen iraupena.

Zarata handirik gabe, beti praktiko bezain zuhur jokatzeko zekien gizon diplomati-koa zen Karlos. Adibidez, Burgosko epaiketa famatu hartan hilzorira eraman zituzte- negatik, berari eta Ruiz Jiménezzi esker, Aita Santuagana jo zuten eta honek barkamen eskaria Franco-ri.

Ez zuen asko idatzi euskaraz, baina bere idatziok garrantzi handikoak zitzaizkigun, bere zuhurtasunagatik eta beti premiazkoena ondo hautatzen zekiela. *Euskera* agerkarian bezala, *Documentos*, *Egan*, *Munibe*, *El Diario Vasco*, *Zeruko Argia*, *Jakin* eta beste zenbait aldizkaritan eman zituen bere lanak. Gainera, *Egan* aldizkarian eman zituen bi lanak gogoangarriak zaizkit, lehen partean gazteleraz "El hombre que busca la verdad" (1949) zeritzan saioa eta bigarrenean euskaraz "Informazioa neurritzen" (1974). Hala ere, ideia onak ematen eta euskararen alde gestio zuhurrak egiten idazlanekin baino gehiago lagundu zigun.

Beti zegoen borondate onez jokatzeko zekiten gizonei irekia, inoren koloreei jaramonik egin gabe, nahiz eta beste era batera pentsatu. Bere liberaltasun horren lekuko hor ditugu, adibidez: "Eskutitzak. Aspaldiko sozialista eibartar bati", *Zeruko Argia* (205. zenb., 1967ko urtarrilaren 29koa) eta "Aspectos. Metafisika a Urcola", *El Diario Vasco* (Donostia, 1967ko otsailaren 5koa), Toribio Etxebarriaren lanei buruz.

Jean Haritschelharren eragin eskergarriagatik, Bordeleko Unibertsitatea eta Euskaltzaindiaren artean Donibane-Lohizunen Udako Euskal Unibertsitatea sortu genuen garai haretan ere han zen klaseak ematen. Baina ahantzi ezinezkoa iruditzen zait arestian aipatu dudan Donostiako Santo Tomas Lizeoaren irikiera K. Santamaria eta J. M. Zumalaberi zor zaiela beste inori baino lehen.

Politika trantsizioan, bera hain politikari ez bazen ere, Euskal Kontseilu Orokorra sortu zenean Hezkuntza sailaren kontseilari izendatua izan zen. Eta gauzak beti zuzen egitearen aldekoa zenez, euskaltzainburu zen Fr. Luis Villasantekin harremanean jarri zen sailarentzat izen egokia lortu nahirik. 1978ko otsailaren 24an, hala zioen Villasante jaunak: "Carlos Santamaria jauna, euskaltzain laguntzailea, izendatua edo begiz joa izan da kargu handi baterako Euskal Kontseilu Orokor delakoan. Uste dut berri hau guztiz pozgarria dela gu guzientzat. Denok dakigu, eta anitzetan frogatu dugu, zein atxikia den jaun hau bai euskarari eta bai Euskaltzaindiari. Ene ustez, izendapen hunegatik geure poza agertu behar genioke, eta bai geure laguntza eskeini ere. Eta huna hemen jaun hunek egiten digun lehen eskaria: "Educación" hitza euskaraz nola esan behar den galdetzen digu. Hori eskatzen dio Euskaltzaindiari. Azkenaldi huntan erabiltzen den *heziketa* hitza ez omen du hain gogoko". Ondotik, Villasante euskaltzainburu jaunak euskal literaturaren historian egileek eta hiztegi-gileek horretarako hitzak nola erabiliak izan dituztenaren zerrenda luzea aurkeztu zuen eta aldi berean, zerrendaren aurkezpen horretan oinarriturik, Aita Alustiza idazle eta predikari jatorragandiko iritzia azaldu: "Bat ere dudarik gabe eta gaurko erari jarraituz *Hezkuntza*". Horrela onartu zuen (ikus *Euskera*, XXIII, 1978, 209-213. orr.) eta hitz egoki horrek hor jarraitzen du.

Ni, ordea, Euskal Kontseilu Orokor haren lehen partean, autonomiaren paktoa konstante izanik, ESEI taldearen eskariz, Kultura Kontseilaritzan arte-ondare eta kultur erakunde sailaren arduradun izendatu ninduten. K. Santamariarekin harreman estuak eduki nituen eta honako gertakari oroitzen naiz. Beste eginkizun batzuen artean Parisera joan beharrean aurkitu nintzelarik, Roland Dumas bisitatu nuen eta Picassoren "Gernika" Gernikara ekarri ahal izateko bidean jarri. Karlosi aditzera eman nion, baina honek ilun ikusten zuen, zeren alderdikide gehienek arte estilo edo era hura ez baitzuten gogoko eta ez zuen horren alderako giorrik somatzen. Dena dela, bere ahaleginak egin zituen. Baina, hatan-horretan, denbora aurrera eta bitartean Euskal Kontseilu berria jarri zen. Jo nuen ahalik gorenera, baina horiek Gotzon Olarte Kultur kontseilari berriarekin mintzatzera igortzen ninduten eta honek ezin ulertu. Hor gelditu zen nire ahalegina noraezean.

K. Santamariak 1978-1980. urteetan jarraitu zuen E.K.O. hartan Hezkuntza kontseilari eta bere egitekoa ez zen izan nolana hiko, berak eman baitzion Euskal Herriko Unibertsitateari bultzada nabarmena. Eta erretiratu ondotik ere zenbait lani oraturik jarraitu zion.

Humanismoak ez du izan gure artean harrera gehiegirik, baina hori ezin uka Karlos Santamariari. Horren lekukoak ziurtatzeko hor ditugu idatzi zituen liburuak: *La filosofía política de Jacques Maritain* (1950); *La iglesia hace política* (1979) eta oraintsuago, Donostiako Teologia eta Pastoral Erakundearen eskariz burutu zuena, *La amenaza de guerra nuclear* (1985) deritzana. Jose Maria Setien apezpiku jaunak egin zion hitzaurrean ondo zioen: "Orain argitaratzen den obra hau lan zehatz baten frutu da, azken bi urte hauek zehar garatua" eta ez nolana hiko humanitatearen alderako.

Bizitzaren azken urteetan ere ez zen gelditu. 1989an, belaunaldi berriko gazte talde bati, bai berak eta bai Martin Ugaldek, *Euskaldunon Egunkaria* sortzen lagundu zieten.

Baina, azken urte horietan esker onak jasotzea tokatu zitzaion, ondo mereziak zituen zenbait sari eta ohorezko izendapenen bidez: 1991an Eusko Ikaskuntzaren "Manuel Lekuona saria" eta, urte berean, Gipuzkoako Diputazioaren domina eta Probintziako seme kuttun izendapena. Handik urtebetera, 1992an, Euskal Herriko Unibertsitateak Dr. Honoris Causa izendapena. Eta Euskaltzaindiak, 1993.ean, bere sorrerako 75. urteurrenean sartzean, ohorezko euskaltzain izendatu zuen.

Zoritxarrez, gizarteak urri ematen dituen gizon horietako bat genuen eta guk holako beharra. Gizon bakoitzagandik onurazaletasuna onartuko bagenu, horien artean eredugarri jartzekoa genuke Karlos Santamaria zena. Maiz esaten zuen "Bakearen gainetik dago justizia". Baina indarkeriarik eta hilketarik ez zuen inoiz onartu, bizitza berez sakratutzat zuelako. Zerurik baldin bada, hain fede zintzoa eta ekintza eredugarriak erakutsi zituen gizon zuzena han izango da (G.B.).

Juan San Martin

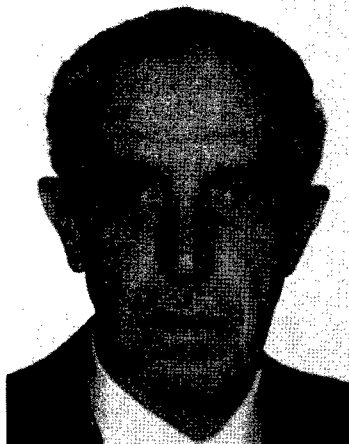
JESUS OLEAGA ETXEBERRIA (1914-1998)

Bilbo, 1998-04-24

Zeanurin jaio zen 1914-ko uztailaren 7-an, Ibarreta etxean, herriaren erdi inguruan.

Haren aita, Nazario Oleaga Muguruza, Zeanuriko Udalaren idazkari zen eta abokatu bulegoa zuen Bilboko Jardines kalean. Euskaltzaindiaren idazkari ospetsu urte luzeetan izango zenak euskaltzaletasuna eta abokatutza itsatsiko zizkion, betiko, jaio berriari. Bi ardatz hauen gainean eramango zuen aurrera Jesus Oleagak bere bizitzaren gurdia bide zabal eta estu, lautada, trango eta basatzatan zehar.

Oroimen apartaren jabe zen eta, esaten zuenez, 1922ko irailean bere aitak Gernikara eraman zuen Eusko Ikuskuntzaren III. Biltzarrera. Jesusek zortzi urte besterik ez zituen. III. Biltzar horretan Euskal Unibertsitatea eskatu zen eta, hara non, Guardia Zibilak, geroago Eusko Jaurlaritzaren Lehendakari izango zen Jesus M.ª Leizaola jauna eta baita Ramirez Olano jauna ere, *Euzkadi* egunkariaren zuzendaria, atxilotzen dituen eta Zorrotzaraino oinez eramaten.

Jesusi ez zitzaion gertatua sekula ahaztuko eta Leizaola jaunari berari kontatu omen zion haren azken urteetan.

Hamaika urte zituelarik, 1925ean, gurasoak Bilbora aldatu ziren eta Jesus, aitaren arloa hartzekotan, 1931ko urrian Deustuko Unibertsitatean sartu zen Legeak ikastera. Zenbait gora-beheraren ondoren, 1936an amaitu zituen bere ikasketak.

Ikasle aldi horretan Eusko Ikasle Batzaren partaide egingo da, 1932an, eta 1934an Bizkaiko Batzordearen Idazkari izendatuko dute. Eusko Ikaskuntzatik Euskal Unibertsitatearen eta Estatutuaren alde saiaturiko da eta euskara irakasten ahaleginduko, *Euzkadi* egunkarian zenbait kronika tartekatzen dituelarik.

Gerra Zibilaren ondoren, bere aitaren abokatu bulegoan lan egingo du eta 1943an Abokatuen Bazkunean sartuko da, Bazkun horren Zuzendaritzako izango delarik 1962tik 1982ra, hogeitertan.

Euskal Foru Zuzenbidea hausnartuko du eta bere sustraietan sakonduko 1979an Foru Zuzenbidearen Astea antolatuz eta 1992ko Euskal Herriko Foru-Zuzenbide Zibilari buruzko Legea bultzatuz.

Bost urtetan jardun zuen Auzimaixu ordezkari, eta Bizkaiko Aurrezki Kutxaren kontseilari izan zen Lanbide Bazkunen ordezkari. Herri baten etorkizunaren bideragarritzat herri horren kulturak duen garrantzia azpimarratuko du eta, horregatik, euskal kulturaren murgilduko da eragile bezala. Euskaltzain urgazle izendatua 1965eko irailaren 24ean eta denok ikusi dugu, sarri, hutsik egin gabe, Euskaltzaindiaren bileretara hurbiltzen, zintzo, ixil eta apal, irriparre zabalez guztiok agurtuz.

Zeanurin, bere herrian, Zulaibar Lan Ikastegia bideratzeari ekingo dio 1965ean Zuzendari Batza osatuz eta behar ziren diru iturriak eskuratuz. Euskerazaleak elkarte sorkutuko du 1967ean eta lehen buru izango da 1977era arte. Elkarte horri Asociación de Amigos del Vasconce jarri nahi izan zitzaion erderaz, baina Jesus aurka atera zen euskararen Amigo euskaldun orok behar zuela-eta. Horregatik, erderaz, Asociación para el Fomento del Euskera, izenarekin gelditu zen.

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen sartuko da 1969an eta Bizkaiko Batzordearen idazkari izango 1977tik 1997ra, azken hogeitertan.

Elkarte honetan lan oparoa utzi du Jesusek, bere mintzaldi guztietan euskara erabiliz. Deustuko Unibertsitateko Euskal Antropologi Asteen hauspo izan zen, Bizkaia XXI. mendearen aurrean eratu zuen, Foru Zuzenbidearen Mintegia ernarazi eta, 1976an, 1937an deuseztatu Ekonomi Itunbena berriz indarrean jartzeko Bilboko Merkataritza Ganbaran atondu taldearen partaide izan zen.

Jesus Oleaga Etxeberria aurtan hil zaigu, 1998ko urtarrilaren 6an, Erregeen Egunean, bere egunak bukatzean Euskal Herriaren etorkizuna gogoan zuela.

Bere egin zuen apostoluaren hiltartiz eder hau:

Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.

Abel Muniategi

THOMAS UTHURRY (1920-1997)

Baiona, 1998-05-29

Thomas zuberotarra zen. Atharratzen sortua, 1920eko abenduaren 28an, Oxoaxia baserrian, Maidalena auzoan, Maidalena kapera edo ermitaren pean. Bortz haurretarik lehena. Bere sortetxeari osoki atxikia zen. Azken urte hautan bereziki, maiz joaiten zen, bizpahiru egunen iragaitera, atsedean hartzeko eta indarberritzeko.

Apezgorako bidea hartu zuelarik, Mauleko san Frantses ikastegian egin zituen lehen ikasketak. 1938an Baionako Seminario handian sartu zen. Handik laster gerla zen. 1940an alemanak hunaraino etorri ziren, eta Ipar Euskal Herria, Frantzia guziaz bezala bi partetan zatiturik gertatu zen. Itsasaldea alemanen peko, beste partea *libre* deitua (nolako libertatea, hori besterik da). Soldaduxkaren egiterik ez zen, eta libre deitu eskualdeko gazteak biltzen zituzten “Chantiers de jeunesse” delakoetan, armadaren antza zuen eraikidura batean. Thomas, bertze gazteak bezala, hor ibili zen urte bat. Gero, alemanek ezarri mugaren gatik ez baitzitekeen Baionara etor, Tolosara joan zen teologia ikasketak segitzera, Institut Catholique unibertsitatean, han teologia lizentzia ardietsi baitzuen.

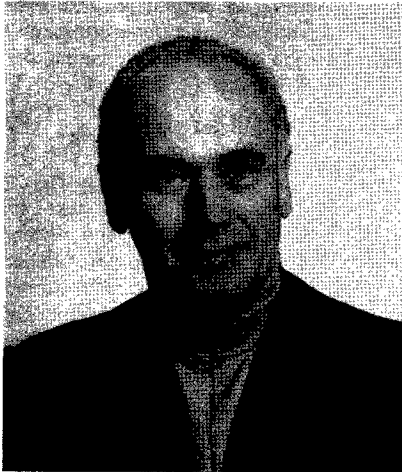
1946eko ekainaren 29an apeztu zen. Uztaritzeko Seminariora igorri zuten irakasle. Han zen Pierre Lafitte, bai eta Etienne Sallaberry ere. Asma ditake, hauek bultzaturik, egin zuela mintzaldi eder bat erdaraz, 1950ean *Gure Herria* aldizkarian agertu zuena. Gaia: Inchauspe zuberotar kalonje ospetsua; aipatzen ditu haren bizia eta obra ugariak, bereziki *Le Verbe Basque* euskal aditzez egin zuena.

1953an Zuberoara itzuli zen: Mauleko san Frantses ikastegira, lehenik latina eta frantsesa irakasle, gero filosofia. Baina bere lana ez zuen ikastegian mugatzen. Bere gain hartu zuen Zuberoako gazteriaren ardura. Orduko lekuko batek dio igandero bazebilela parropiaz parropia. JAC edo baserriar gazte kristauen batasuneko bilkurak egin zituen bai Maulen, bai Atharratzen, igande goizetan, bederatzietan hasi eta arratserraino: meza lehenik, eta gero gazte horien moldakuntza, fedea, ekonomia, lana, sindikalismoaz; egiazko kultura bat emaiten zioten gazte horier. Eskualdeko hoberenak moldatu zituen, pobreenak eta xumeenak bazterrera utzi gabe. Garai hartan, gazteriak apailatzen zituen urtero “Lurraren besta” deitzen ziren elgarretaratze arrakasta handikoak. Thomasen paperetan aurkitu ditut besta horien prestatzeko eginarazten zituen ikerketa zenbaiten emaitza baliosak Zuberoako orduko egoeraz: herriz herri zenbat biztanle, zenbat mutil gazte, zenbat neska gazte, zer bizibide, zenbat nekazari, zenbat langile eta abar; zenbat ere herriitik urrunduak. Soziologia lan horren lekuko bat badugu, *Gazte* astekarian agertu zuen artikulu bat, 1957ko urtarrilean.

Huna zer idazten zuen orduan; zer zoan gaizki eta zer ongi aipaturik, honela bururatzen zuen: “Bethi gogouan behar dugu oharretxeki: lehenik, Chiberoua gibel ari

dela. Bigerrenik, eztila gizoun batek berak Chiberoua arratchutik ezarten ahal: ororek bat eginez, eta zerbait eginez dugula Chiberoua arraphizturen... Khorpitz bezain flaku eta eri gougoua... Ikhousiz zertan giren, bihotza erdiaturik eta halako lotsa batek harturik, deiziet oihu hau egiten... Agian, biharko eguna argichiago ikhousiren die biharko Chiberoutarrek”.

Garai hartakoa da ere bertze lan bat, nik ezagutzen ez nuena, eta bere paperetan aurkitu dudana: ez da liburu bat, baina fitxa moldean egina: “Igantetzaz eta besta-egunetzaz meza saintian egiten diren OTOITZ eta IRAKURGAIK Guillaume EPPHERRE-k, Thomas Uthurryren lagungoarekin uskaralat ützülik 1955-1960”. Kontzilio aitzineko urteetan beraz, lehengo liturgiako testuak. Nik uste, orduko eliza liburu frantses batetarik hartuak.

Artetik erran dezadan, garai berean, 1958an, *Herria* astekarian Pierre Lafittek astero ematen zituen talde batek apailatu igandeko mezako testuak Gero 1964etik aitzina, batzorde ofizial bat egin zelarik Liturgiako testuak itzultzeko, Epph rre kalonjea gure batzordean sartu zen eta itzulpen ainitz egin ere lapurterraz, gero zubereraz ematen zituenak; lan horretan ez zen Thomas sartu, egia erran urte haieran ez zen hemen.

1960an Baionara izendatua da gazte talde zenbaiten omonier: JEC ikasleak, JIC, eta Guides neska taldeak. Bai eta Equipes Enseignantes deitu taldeena, eskola publikoetako irakasle gixirtinoak.

1964ean Akizeko seminariora izendatua da, filosofia irakasle.

1969an Baionako seminariora etorri zen, teologia irakasteko. Hori 1987a arte. Erran behar da ere teologia kurtsoak ematen zituela Bordeleko seminarioan. Bertzalde asko arlotan lan egin du: Centre de culture religieuse, laikoentzat emanak ziren ikastaroak, jadanik apez direnen formakuntza, mintzaldi asko ezker eta eskuin. 1990tik landa *Bu-*

lletin diocésain gotzaitegiko aldizkari ofizialaren zuzendari, eta 1995etik heriotzaraino Baionako katedraleko kalonje.

Bordeleko klinika batean itzali da, bihotzekoak jorik, Eguberri gauean.

* * *

Orain, labur bada labur, erran nahi nuke nolako gizona zen Thomas Uthurry, edo bederen nik nola ikusi dudan harekin iragan ditudan azken hogoi bat urte hautan.

— Gizon ixila, jite goxokoa, espanturik gabea.

— Lagunkina: alde guzietan bazituen lagunak, eta heieri jarraikia, artatsua.

— Liburuzalea eta langile porrokatua: beti liburu berrien aztertzen, bere irakasaldietan baliatzeko, eta bertzeeri ezagutarazteko, seminarioko liburutegiaren arduradun zelarrik.

— Irakasle xotila: badakit hiru urtetarik egiten zuen kurtso bat lau edo bortz aldiz berritu duela, edo osoki berria egin, konzientzia handirekin egiten baitzuen bere egitekoa.

— Euskalzalea, ez da dudarik, nahiz ez duen asko publikatu euskaraz. Aipa ditake, halere Pierre Topet-Etxahunen 2. mendeurrenkari Barkoxeko elizan egin zuen predikua, *Euskera* agerkarian agertu zena.

— Fede handiko gizona, eta apeza, zinez apeza.

Hor gelditzen naiz, bazitaken bertze gauza frango aipatzeko... Barka, beraz!

Pierre Andiazabal

IN MEMORIAM JOAN COROMINES (1905-1997)

Bilbo, 1997-04-25

1997ko urtarrilaren 2an itzali zen Pineda de Mar herrian (Bartzelona) Joan Coromines i Vigneaux hizkuntzalari hauta, mende honetako hizkuntzalari hoberenetakoa, 91 urterekin. Hizkuntza erromanikoei, batez ere Iberiako erdiuhartekoei dagokiela, aberats-aberatsa da haren lana, baina euskararen alorrean ere handia da Coromines jaunaren ekarria (1).

Bartzelonan sortu zen 1905ean. Aita Pere Coromines zuen, abokatua, idazlea eta politikaria. Unió Federal Nacionalista Republicana-ko burukidea, Bartzelonako zinegotzia eta *El Poble Català* egunkariaren zuzendaria izan zen Pere. Geroago, Autonomia Estatutuaren idatz-batzordekidea izan zen, Esquerra Republicanako bozeramailea Madrillgo parlamentuan eta Generalitateko Justizia eta Zuzenbide sailburua. Ama, berriz, Celestina Vigneaux, pedagogo ezaguna zen, Katalunian Montessori metodoa sartzen lagundu zuena.

Joan Coromines berehala nabarmendu zen Unibertsitateko ikasle gisa. Zuzenbide eta Filosofia eta Letretako karrerak egin zituen Bartzelonan. Udako oporraldiak Aran-en ematen zituen, Lès herrian. Primo de Rivera diktadorearen aurkako matxinadan parte hartu ondoren, Montpellier-era bidali zuen aitak. Han Grammont eta Millardet-ekin ikasi zuen. Itzultzean, 1928an eskuratu zuen lizentziatura, eta Madrilen burutu doktoregoa, Ramón Menéndez Pidal eta Américo Castro irakasleekin. 1931ean argitaratu zuen tesia, *Vocabulario aranés*, eta bere ikasketak zabaldu nahian Zürichera joan zen, Gauchat, Steiger eta Jud-en eskoletara, eta Parisera gero, Bloch eta Meillet-ekin ikastera. Tesi gaira askoz geroago itzuli zen, eta 1991an argitaratu zuen *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascò* (2).

Berriro ere Bartzelonan, Institut d'Estudis Catalans-en lan egin zuen, araugintza lanetan, oroz gain, Fabra, Casacuberta eta Aramon-ekin, bai eta Sanchis Guarner-ekin ere.

---

(1) *Coromines* idatzi dugu hilberri txosten honetan, jakintsuak nahiago zuen gisan, katalanaren arauekin bat. Bidenabar, berak azaldu zuen bere bi hiztegi handietan (gaztelaniazkoan eta katalanezkoan) eta bere *Onomasticon Cataloniae*-n, *coromina* (pl. *coromines*) katalan hitz zaharra dela, "etxe ondoko zelaia" esan nahi duena. Iturria latinezko *condomina*, *conomina* da, eta iturburua *domus*. Ponte-izenean ere aldaketa bat egin behar izan zuen Chicagoko egonaldiaren hasieran: *Joan utzi* eta *John* hartu, inork *ez zezan* uste emakumea zela.

(2) Bartzelona, Curial. Besteak beste, ikus liburu honetan: "Llista dels mots bascos que s'hi descobreixen com erdèrics (d'origen romànic o indoeuropeu)".

Gerra piztu ahala, soldadu joan zen. Lehendabizi *Regimiento Pirenaico* deitzen zenera igorri zuten, baina laster Estatu Nagusiko itzultzaile izan zen. 1939an Parisera joan zen, eta katalan eskolak eman zituen École Pratique des Hautes Etudes delakoan. Han zelarrik, Cuyoko (Mendoza, Argentina) Unibertsitatetik deitu zuten, hizkuntza erromanikoen irakasle gisa. Arroxelan ontzia hartu zuenean, haren visak bazuen pertsona ospetsu baten sinadura: Pablo Nerudarena, hain zuzen, garai hartan idazlea Txileko enbaxadore baitzen Parisen. Mendozako urteak emankorrak izan ziren zinez. Lan ugariaren artean ezin zuten ahantzi Pompeu Fabra maisua: haren 75. urtemugakari, omenezko liburuaren ardura hartu zuen; liburu hau 1943an agertu zen (3).

1945ean Chicagora aldatu zen Coromines, Filologia Erromanikoko irakasle. Hiri hartan ekin zion *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* erraldoia idazteari, zeinen lehen alea 1954an argitaratu baitzen. Ez zen hori Corominesen langintza bakarra, jakina: ikertzaile bipilak hitzaldi eta txosten batzuk aurkeztu zituen biltzarretan, eta testu zaharren edizioak ompeu (Juan Ruizen *Libro de buen amor*, besteak beste). Orduko fruitua da orobat haren liburuxka bikaina, *What you should know about Catalan language*, Chicago 1950, New Yorken hurrengo urtean ospatu behar ziren Lore Jokoen kariatara idatzia. Jakintsua ez ezik, irakasle onaren lan hori katalanera itzuli zuen, eta Moll-enean argitaratu, titulu honekin: *El que s'ha de saber de la llengua catalana* (4).

Kataluniara oporraldietan joaten zen 1953an gero, eta 1967an zaharsaritu zenean sorterrian egokitu zen, etxetik higitu gabe, oso bakanka baizik. Urteak iraganik, gaztelaniaren hiztegi gotorraren bigarren argitaraldia prestatu zuen Corominesek, José Antonio Pascual Salamancako katedradunarekin batera: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* izenburuarekin, Gredos argitaletxeak sei liburukitan argitaratua (1984-1991). Lehenbizikoa agertu aitzin, ordea, katalanaren hiztegia, aspaldiko ametsa, hasi zen plazaratzen: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Joseph Gulsoy eta Max Cahner-en laguntzaz. Lehen alea (A-BL) 1980an agertu zen eta 1991an bederatzigarrena (X-ZUM); eranskina eta aurkibidea prest utzi omen ditu Corominesek, baina argitarakizun daude oraindik, lerro hauek moldiztegitazean.

Euskal hitz asko, etorkiz gureak edo mailegatuak, aurkitzen ditugu bi hiztegi miresgarrietan, Corominesek gaztelanian eta katalanean, bai eta frantses, okzitaniera, galiziera, arabiera eta abarretan ere trebeki atzemanak. Hitz horiek, beste guztiak bezala, arima garbi eta zurieneoak, usapal bezalakoak, eta bihurri eta gaiztoenak, banan-banan aitortzen zituen Corominesek, Emilio García Gómez-ek esan bezala esateko (5).

(3) *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra pels seus amics i deixebles amb motiu del 75è aniversari de la seva naixença*, Buenos Aires 1943.

(4) Palma 1954; beste zortzi aldiz atera da geroztik, azkena 1982an.

(5) "Todas las palabras se han confesado con Corominas, desde las de alma más inocente, como tortolitas, hasta las más retorcidas". Kultura Ministerioaren saria banatzean, 1990ko urtarilaren 30ean. Aurreko urtean eman zitzaion saria (Espainiako Letretako Sari Nazionala). Saria onartu arren, ez zen joan hartzera, eta gutun gogorra egin zion Jorge Semprún ministroari. Besteak beste, hau zioen: "... no puc deixar de dir-li que la satisfacció que aquesta distinció em dóna, ve acompanyada d'una profunda recança. L'única nació, i l'única llengua meves, a les quals reto incondicional homenatge, són la nació i la llengua catalanes. I veig amb tristesa que l'Estat i el Govern que m'ho atorguen, encara neguen o regategen els drets que són deguts a totes dues...".

Ez da batere harrigarria Koldo Mitxelenaren pozkarioa, 1954an argitaraturiko artikuluko batean, gaztelaniazko hiztegiaren lehen liburukia atera berri zenean. “Gertakari handia” zen hura “hizkuntzazko ikerkuntzarako”; bazen azkenean “aspaldian behar zen gidaria”; hiztegiaren materialak “guztiz ugariak” ziren, eta eskertzekoa zen “Corominesek euskal gauzekiko erakusten zuen interesa, euskara ongi ezagutzen zuelarik, gure hizkuntza xeheki aztertutik” (6). Ondoko urteetan beste hiru aldiz argitaratu zituen Mitxelenak hiztegi horren gaineko iritziak (7).

Isabel Mujika, artzain bat, Koldo Mitxelena, Joan Coromines eta Inaki Usabiaga Erronkari, 1971ko abuztuan. Iñaki Usabiagaren klixtea.

Hiztegi eder horiek ispilu eta eredu bihurtu ziren Mitxelenarentzat, gogoan zera-bilena egiteko. Astiro-astiro, Azkueren hiztegia berritzeko asmoa, Euskaltzaindiak erreterariarrari emandako aginduaren arabera, alde batera utzi zuen. Beste bat, osoki bes-

(6) Lehen kritika horretarako ikus ASJU 1, 1954, 113-118 (= BAP 10, 1954, 373-378, eta *Sobre historia de la lengua vasca*, I, 467-491).

(7) Ikus ASJU 2, 1955, 13-28 (= BAP 11, 1955, 283-297, eta *Sobre historia de la lengua vasca* I, 467-491); BAP 12, 1956, 366-373 (= *Sobre historia de la lengua vasca*, I, 467-491), eta BAP 13, 1957, 494-500 (= *Sobre historia de la lengua vasca*, I, 467-491); bai eta edizio laburtua agertu zenean ere (*Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*). 1962an, beste artikulua bat (BAP 18, 1962, 93-95). Esan dezadan, bide batez, euskarari egotzitako zenbait etimologia ez direla zuzenak. Corominesek hain maite zituen *Chiruca* botak, esaterako, beste iturri batekoak dira. *Chiruca* galizieraz *Mercedes* izenaren diminutiboa da, eta izen hori zeraman katalan ekoiizlearen emazteak. Ikus Jordi Bruguera, *Diccionari etimològic*, Bartzelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, s.u. *xiruca*.

te bat, egin beharra zen, katalan adiskidearen lanen ildotik. Eta hori da *Orotariko euskal hiztegia*, zeinen lehen liburukia ezin izan zuten Mitxelena jaunak inprimaturik ikusi, heriotzak tupustean eraman baitzuen gure artetik, 1987ko urriaren 11an.

Corominesen ekarpenean gogorazi behar ditugu halaber pertsona- eta leku-izenez burutu dituen ikerlanak. *Estudis de toponímia catalana* eta *Onomasticon Cataloniae* izeneko liburuak (8), bereziki, izen biltegi naroak dira, euskararentzat arras interesgarriak, zeren maiz euskarari aurkitu baitzuen Corominesek giltza, izen horietariko franko azaltzeko. Erdi Aroan eta geroago ere, dakigunez, Kataluniako eta Aragoiko Pirinio aldeetan euskara bizirik zegoen, eta gure mintzairak bere hatza eta herexa utzi du hango toponimian. Jakituria eta zorroztasun handiz ikertu zituen Corominesek izen horiek, chundaka lekukotasunak ekarri, zaharrak eta berriagoak, idatzizkoak eta ahozkoak. Beti ez zuen asmatu, jakina. Baina merezimendu handia du egileak, zalantzarik gabe, hain lur irristakorrean ibiltzen ausartu zelako, eta soluziobide eta iradokizun anitz eskaini. *Estudis* liburuaren sarreran (1932koan) garbi utzi zuen zein garrantzitarra den euskararen historia eta linguistika sakonki ikastea (9). Mitxelenak goraiatu zuen bihotzez liburu hau ere, lehen alea atera zenean (10).

Euskara ikertu nahi duenarentzat baitezpadakoak eta behar-beharrezkoak dira lan horiek, berdin beste batzuk, oroz gainetik *Tópica hispérica* (11) eta *Entre dos llengüatges* (12). Gauza bera esan daiteke euskarari buruz Corominesek idatzi zituen artikuluez (batzuk bilduak daude liburu horietan), hala nola “Hurgando en los nombres vascos de parentesco”, “De toponimia vasca y vasco-románica en los Bajos Pirineos” (*Arrangoitze, Lukuze, Amikuze, Sarrikota* eta beste dira hor aipagai) edo “Dos notas epigráficas” (13). Liburu arina eta denbora pasakoa dirudien beste bat, *Lleures i converses d'un filòleg* (hau da, “Filologo baten aisialdiak eta elkarriketak”) (14), biziki komenigarria da hizkuntzen arazoetan dabilen edozeinentzat, eta ez da txikia euskarak orrialde horietan duen lekua: besteak beste, *Donostia* izenari buruzko nota luzexka. Katalanez ere *Donostia* idatzi behar zen, haren ustez, eta, ebakerari datxekola, ohar jakin-garriak egiten zituen.

Bestalde, munta handikoa izan da Corominesen ekarpena beste lan batean: Manuel Agud eta Antonio Tovar zenaren *Diccionario etimológico vasco* izenekoaz mintzo naiz. Asmo horrek 1950 inguruan egin zituen lehenbiziko urratsak eta Corominesen haste-hastetik

(8) *Estudis de toponímia catalana*, bi liburuki, Bartzelona, Barcino, 1965-1970. *Onomasticon Cataloniae* sortan zazpi liburuki argitaratu dira 1989az gero, Curial-La Caixa, Bartzelona, azkena *Sal-Ve*.

(9) “I sobretot, per estudiar la part més antiga de la nostra toponímia, els noms provinents de la llengua o llengües pre-romanes que es parlaven a Catalunya, cal que [el toponimista] aprengui el poc que se sap de l'ibèric i que emprengui estudis seriosos, i orientats històricament, sobre la lingüística basca”. *Estudis de toponímia catalana*, I, 20.

(10) Ikus *BAP* 22, 1966, 283-290 (= *Sobre historia de la lengua vasca*, II, 620-626).

(11) *Tópica hispérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponimia romances*. Bi liburuki. Madril, Gredos, 1972. Besteak beste direla, Mitxelenaren *Fonética histórica vasca* liburuaren kontu-ematea aurkitzen da lan horretan.

(12) Hiru liburuki. Bartzelona, Curial, 1976.

(13) Hiru horiek *Fontes linguae Vasconum* aldizkarian; hurrenez hurren: 2, 1970, 169-182; 4, 1972, 299-319, eta 5, 1973, 5-20.

(14) Bartzelona, Club Editor, 1971. 3. argitaraldia 1983.

izan zen iritzi- eta gomendio-emaile (15). Etxeko sentitzen zen Coromines euskararen alo-
rrean. Euskararen izkutu eta zoko-mokoetan ez zen inola ere arrotz. Lehengo eta oraingo
euskalariak oro irakurri zituen: Oihenart, Larramendi, Azkue, Schuchardt, Saroihandy, Ga-
vel, Lafon, Mitxelena, Lafitte eta abar, eta guztien aburuak zorrozki galbahetu.

Euskal leku-izenak hurbildik ezagutu nahian, Nafarroara etorri zen, Erronkarira,
1971ko abuztuan, Mitxelenarekin batera bospasei egunetan elkarrekin ibiltzeko asmoz,
Salamanca bi euskal ikasle lagun zituztela, Iñaki Usabiaga eta Isabel Mujika; hurbil
zebilen, gainera, herriko medikuaren semea, Pello Etxenike gaztexkoa. Zorigaitzoz, or-
dea, asmoa asmo gelditu zen, biharamunean Mitxelenak, mendian eroririk, orkatila hau-
tsi baitzuen. Zernahi gisaz, bien arteko adiskidetasunak indartsu iraun zuen. Bazituzten
biek puntu komun anitz, zientziaz kanpo ere: oroz gain, gerran izanak ziren, biak Es-
painiako Errepublikaren alde, eta beti agertu ziren askatasunaren defendatzaile eta beren
hizkuntzen eskubideei oso atxikiak (16).

Euskaltzaindiak ohorezko kide izendatu zuen Coromines 1995ean. Katalan ja-
kintsuari igorri gutunean hauxe zioen Jean Haritschelhar euskaltzainburu jaunak:
"Izendapen honetaz Euskaltzaindiak erromanista eta euskalari hauta zaren hori nahi
izan zaitu bereizi eta sariztatu, gure arteko hizkuntzak ezagutzeko lan neurrigabe eta
baitezpadakoaren egile zarelako". Ez dut sekula ahantziko zer esan zidan Coromi-
nesek telefonoz gutun hori hartu zuenean: izendapen hura Sorbonneko *honoris causa*
doktoregoaren pare zen harentzat. Horra zein maite zituen Joan Corominesek euskara
eta Euskal Herria. Izendapena Xavier Terrado haren ikasleak, Lleidako Unibertsita-
tateko irakasleak, jaso zuen, eta maisuaren mezua irakurri. Hona testua:

"Ohore handi honegatik eskerrik asko bihotzez. Moltes gràcies cordialment, sa-
vis col·legues. Grand merci, savants amis. Sumamente agradecido a tantos maestros.
Gora Europa bat, Añemendiko alaba!" (17).

Ez zen Coromines jauna gorazarre-gose, inondik ere. Gainera, batzuetan arrazoi
sakonak zituen. Adibidez, 1973an Antonio Tovarrek proposatu zionean Gaztelaniaren
Erret Akademian sartzea ezetz erantzun zion: Katalunia herrialde okupatua izan bitar-
tean hura ezin zitekeen Espainiako erakunde bateko kide bihur.

Langile nekagaitza zen Coromines jauna. "Ez dut eri izateko denborarik", esaten
zuen maiz, eta haren originalak behin eta berriz zuzentzen zituen. Azken urteetan ere

(15) Uzkur, dakigunez, Mitxelena ibili zen, ez baitzuen uste egin zitekeela, oraingoz behin-
tzat, euskal hiztegi etimologikorik. Bazituen errenteriarrek ongi iltzatua zientziaren eskakizun zor-
rotzak. Positibista zen, erabatekoa, gainera. Hasieran bero eta gogatsu agertu bazen ere, urte ba-
tzuk geroago epeldu eta hoztu zen Mitxelena, zeharo aldendu arte. Alferrik izan ziren
proiektukideen eta Corominesen gutunak (orain arte argitaragabeak).

(16) Bi jakintsuek Salamancan ezagutu zuten elkar, Onomastikako 5. biltzarren, 1954an.
"Amigo mío cordialísimo, maestro y colega, a un tiempo, colaborante, inspirador. Pocas páginas
hay en las partes investigadoras de mis dos diccionarios etimológicos —el catalán y el hispano—
y del *Onomasticon Cataloniae*, donde no conste su nombre como juez, como fuente límpida, o
como faro que alumbraba el saber futuro", idatzi zuen Corominesek Koldoren omenez egin zen
liburuan: *Koldo Mitxelena Elissalt, 1915-1917*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1997, 19.
Eta lehenago hauxe ezarri zuen katalan hiztegiaren hitzaurrean (xii): "Sense Schuchardt la doctrina
bascològica més segura de Mitxelena no hauria vingut: però Mitxelena fa bé d'investir la de Schu-
chardt sense contemplacions".

(17) Ikus *Euskera* 40:2-3, 1995, 993.

Joan Coromines 1971ko azaroan. Curial Edicions Catalanes argitaletxeko klixea.

hamabost orduko lanaldiak zituen egunero, tarte bat utziaz astean, literatura irakurtzeko, eta batez ere atseginen zuen hizkuntzaz: grezieraz.

Filologiarako deia gazte-gaztetan nabaritu zuen bere baitan, baina aitik bultzatu zuen, agian oharitu gabe. Hona nola kontatu zuen berak:

“Tenia disset anys, i aquell mes de maig, en lloc de preparar-me per als exàmens de Lògica, d’Història i de Literatura, em passava els dies i les nits al despatx del meu pare llegint les publicacions de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans; sorprès allí pel meu pare quan entrava amb un client que venia a consultar-lo com a advocat, i que per cortesia li preguntava el que pensava fer, el meu pare va deixar caure amb un aire de falsa indolència i fins de recança, però amb molta oculta murrieria:

— Aquest noi, potser l’haurem de deixar ser filòleg... - tot mostrant-li el llibre que jo tenia a les mans.

La seva mirada, amb un retret mut, em deia: “Com és que no prepares els exàmens?”. La meua reacció interna va ésser: no, no descuido el repàs de Lògica i Literatura per peresa de fer el que cal, sinó pel que el meu pare m’acaba de revelar sense voler, és a dir, que tinc una veritable vocació de filòleg. Des de llavors m’hi vaig llançar com un cavall desbocat” (18).

Max Cahner-en hitzez nahi dut neure hau bukatu:

---

(18) Josep Pla, *Homenots*. Obra completa 16. liburukia. Bartzelona, Destino, 2. argitaraldia 1981, 262-263.

“Joan Coromines ha encarnat el millor de la Catalunya del segle XX. L’apassionament per les coses nobles, com la llibertat de les persones i dels pobles, els ideals democràtics, la supremacia de la cultura, el respecte més profund i la fidelitat pels qui ens han precedit, el treball, l’austeritat com a úniques fonts de progrés, l’estimació de la terra, la crítica com a garantia de l’avanç científic” (19).

Gu guztion oroitzapenean geldituko da betiko Joan Coromines jauna (20).

Henrike Knörr

---

(19) *Revista de Catalunya* 114 (bigarren aroa), 1997, 3.

(20) Corominesen bizitzaz eta bibliografiaz gehiago jakiteko, ikus Pineda de Mar-eko udalaren eraginez zenbait egilek onduriko *Joan Coromines. 90 anys*, Bartzelona, Curial, 1995. Interresgarria da halaber Josep Ferrer i Costa eta Joan Pujadas i Marqués-en ardurapean udal eta argitaletxe berek argitaratu duten *Àlbum Joan Coromines*, Bartzelona 1997. Bibliografia joriago dator bigarren liburu honetan.

